

CENTRALANTIKVARIATET
KATALOG 62

Nordisk historia ur
ERICSBERGS
BIBLIOTEK

II

Trettioåriga kriget

Sammanställd av
MATS PETERSSON
& MATHIAS STENVALL

Med en inledning om kriget av
ANNA MARIA FORSSBERG

STOCKHOLM MMX

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	3
Inledning	7
Katalog	27
<i>Historie- & översiktsverk</i>	27
<i>Samtida relationer m.m.</i>	83
<i>Freden</i>	221
Litteratur	251
Register	254

CENTRALANTIKVARIATET

Drottninggatan 73b	S-111 36 Stockholm
Tel: +46 8 411 91 36	Fax: +46 8 20 93 08
www.centralantikariatet.se	e-mail: mats@centralant.se
Plusgiro 55 80 81-6	Bankgiro 569-0037

Medlem i Svenska antikvariatföreningen
Member of ILAB

FÖRORD

DETTA ÄR VÅR ANDRA katalog med nordisk historia ur Ericsbergs bibliotek. Den första utkom hösten 2008 och hade titeln *Nordisk historia 1. Från saga till vasatid*. Denna andra katalog, som innehåller samtida och nära samtida skrifter rörande det trettioåriga kriget, tar vid där den förra slutade, nämligen vid krigets utbrott och – ur svenskt perspektiv – med Gustav II Adolfs inträde i kriget sommaren 1630. En tredje katalog kommer att innehålla perioden från drottning Kristinas senare regeringstid till industrialiseringen.

Det är inte samma betoning på nordisk historia i denna andra katalog. Trettioåriga kriget omfattas nästan i sin helhet, från upproret i Böhmen 1618 och den initiala kejserliga kraftutvecklingen, via Kristian IV:s och Danmarks korta mellanspel för att så småningom efter Sveriges respektive Frankrikes inträde i kriget avslutas med den stora westfaliska freden 1648. Sveriges deltagande i kriget, och framförallt händelseförloppet fram till Gustav II Adolfs död, dominerar dock stort i materialet. Mycket utrymme ges även kriget mellan Sverige och Danmark 1644–45 och freden i Brömsebro.

Liksom den förra består denna katalog av ett urval böcker ur Carl Jedvard Bondes väldiga bibliotek på Ericsberg. Den innehåller långt ifrån alla historieverk om trettioåriga kriget i biblioteket, t.ex. har inte Hartes eller Mauvillons verk (bortsett från den lilla svenska översättningen) om Gustav II Adolf tagits med och inte heller Chemnitz stora arbete om kriget. Likpredikningar över Gustav II Adolf är en kategori som med några få undantag inte heller tagits med i katalogen, dessa kommer istället som en separat avdelning i en senare katalog. De är många! Bibliotekets samling av samtida relationer och ettbladstryck rörande kriget är däremot med i sin helhet.

Böckerna i denna katalog har Carl Jedvard Bonde till stor del köpt utomlands. Här saknas således den mängd av äldre svenska provenienser som utmärkte böckerna i den förra katalogen. Några undantag finns dock. Böcker från Carl Gustaf Eichstedt d'Albedyhlls stora historiebibliotek (delvis skapat av fadern, Gustaf d'Albedyhll) vilket Carl Jedvard Bonde köpte i sin helhet 1843, finns förstås representerat. De syns ofta inte, då Carl Jedvard Bonde som regel placerade sitt exlibris på samma ställe som d'Albedyhll hade sitt. I den mån som det gått att bestämma

att boken kommer därifrån, har det dock noterats. Det finns även ett antal böcker ur historikern Jonas Hallenbergs bibliotek liksom ett antal samlingsband ur disponenten vid Rörstrand, Gustaf Holdo Stråles bibliotek.

I denna katalog dominerar de samtida småtrycken; flygblad, pamfletter och relationer. Inte minst den förhållandevis stora mängden av de mycket sällsynta illustrerade ettbladstrycken bör framhållas.

Många av småtrycken är tagna ur samlingsband, och försedda med enkla men trevliga blå pappersomslag med handskrivna titeetiketter. Detta var det naturliga förfaringsättet vid tiden, och även KB:s samlingar från Klemmings era består av isärtagna samlingsband. Detta utfördes på Ericsberg troligen av Carl Broberg, och många är de samlingsband som tagits isär! Ett sådant exemplar taget ur band kommer troligtvis ur Warmholtz bibliotek (nummer 381), och sannolikt kommer betydligt fler därifrån. Ett stort antal har dock tagits itu redan i äldre tid och försetts med blåa pappersomslag, i lite olika former. Dessa har nog köpts av Carl Jedvard Bonde i större partier, och antagligen har man på Ericsberg försökt efterlikna dessa tidigare omslag, för att få enhetlighet i samlingen. Ett antal flygblad är även inköpta hos J. A. Stargardt i Berlin, i vars pappersomslag de fortfarande ligger insvepta.

Flera stora boksamlare i Sverige var vid sidan av Carl Jedvard Bonde under andra halvan av 1800-talet intresserade av historiska småtryck, där förstås de från Gustav II Adolfs och trettioåriga krigets tid intog hedersplatsen. Även i Tyskland var detta material populärt och stora samlingar ihopbragtes, och bildar i många fall stommen i de stora offentliga bibliotekens samlingar, så t.ex. Gustaf Freytags (1819–95) stora samling av över 6000 pamfletter som idag finns i universitetsbiblioteket i Frankfurt.

Som den främste bland de svenska samlarna måste förstås överbibliotekarien Gustaf Edward Klemming själv framhållas. Med sina egna samlingar av samtida skrifter rörande Sveriges krig och Sveriges förhållanden till främmande makter lade han grunden till KB:s stora bestånd, och möjliggjorde de av honom producerade väldiga katalogerna över detta material. Samlingsbanden från Stråle har nämnts; ”De gamla småtrycken, verser och historia har han särskilt lagt sig vinn om och har nog några tusen därav”, skriver Klemming till Carl Snoilsky den 20 november 1883 angående Stråles böcker. Även Snoilsky själv (som sammanställde katalogen över KB:s samling av historiska planscher), liksom intendenten vid livrustkammaren C. A. Ossbahr, auktionisten Henryk Bukowski, Silfverschöld på Koberg och – något senare – juveleraren Jean Jahnsson hade stora samlingar av småtryck. Den sistnämndes samling ligger för övrigt till grund för småtrycken i Björck och Börjessons berömda historiekatalog nummer 385, som kom 1947. Att konkurrensen mellan herrarna var hård på 1880-talet framgår av ett brev från Snoilsky till Klemming den 10 november 1882, där han på auktionerna skall försöka snappa upp ett och annat som ”undgår Stråles brådskanie och Carl Jedwards förnämt halfslutna ögon”.

Katalogen är uppdelad i tre avdelningar. En första allmän avdelning i bokstavsordning med översiktsverk, historieverk, hyllningsskrifter till enskilda m.m., därefter en kronologisk med pamfletter, flygblad, relationer och ettbladstryck och slutligen

en fredsavdelning med allt som rör den westfaliska freden med förberedelser och firande, samt den avslutande exekutionskongressen i Nürnberg 1650. I den första avdelningen återfinns även samlingsband med relationer, såvida de inte har någon dominerande gemensam nämnare, då de istället hamnar den i andra avdelningen – eller den tredje, om de rör freden.

Att böckerna härrör ur Ericsbergs bibliotek skrivs i katalogen endast ut när böckerna har ett exlibris därifrån eller på annat sätt har något särskilt kännetecken. Alla poster i katalogen kommer dock ur denna samling.

Vad gäller dateringar av händelser och flygblad, så är den parallella kalendern vid tiden ett problem. De svenska trycken använde den äldre julianska kalendern, medan man på kontinenten i stor utsträckning använde den nya gregorianska, alternativt båda. Det skiljer tio dagar. Vi använder i katalogen huvudsakligen den gamla julianska. Att gå efter den moderna blir svårt, eftersom t.ex. slaget vid Lützen i sådana fall skulle hamna den 16 november 1632 och det stör ju ett svenskt öra! Någon fullständig konsekvens finns dock inte.

För att katalogens innehåll skall komma till sin rätt och kronologin vara tydlig och lättfattlig, inleds katalogen med en uppsats om det trettioåriga kriget av Anna Maria Forssberg, med en allmän översikt om krigets olika faser och utveckling, och i synnerhet om propagandan i kriget, till vilken en stor del av katalogens innehåll hör. Detta var trots allt det första kriget där tryckpressarna var nästan lika viktiga vapen som kanonerna.

Mats Petersson

FIL. DR ANNA MARIA FORSSBERG

TRETTIOÅRIGA KRIGET

ETT MEDIEKRIG

NÄR INVÅNARE I HESSEN år 1962 fick rangordna de största katastroferna i tysk historia kom Trettioåriga kriget på första plats, före både första och andra världskriget. Så starkt levde det krig som tagit slut för mer än 300 år sedan i tyskar-
nas medvetande. Kanske är det inte så konstigt. Under 30 år drog olika arméer fram och åter över det lapptäcke av småstater som utgjorde det tysk-romerska riket. För civilbefolkningen var det av föga betydelse om de var katoliker eller protestanter, kejsrerliga, svenska eller franska. Plundringarna, de ofrivilliga inkvarteringarna och de "frivilliga" kontributionerna var desamma, oavsett här. "Be barn, be, imorgon kommer svensken", är ett känt talesätt från tiden. Och bönen var nog det enda människan hade att ta till. Ändå fick de religiösa frågorna allt mindre betydelse ju längre kriget led. Om man nu kan tala om *ett* krig. Snarare var det en rad maktpolitiska, religiösa, geografiska och strategiska konflikter som avlöste varandra och gick in i varandra, där sidval och lojaliteter kunde skifta fort. Det var bara de ständigt marscherande trupperna och den blodspillan och de farsoter som följde i deras spår som var konstanta faktorer.

Under åren 1618-1648 vred sig Europa i krigets konvulsioner och samtidigt såg många nya fenomen dagens ljus. Kriget kan ses både som en konsekvens och en påskyndare av den moderna statens födelse, med sin skatteindrivning, sina byråkrater och sina anspråk på kontroll över undersåtarna. Kriget innebar också diplomatins genombrott. Och inte minst: trettioåriga kriget innebar en medierevolution. Gutenberg hade visserligen redan upfunnit boktryckarkonsten och Luther hade sett till att pressarna arbetade för hans sak, men med detta krig kom något nytt: nyhetsfebern. "Vad är nytt?" blev frågan på allas läppar när man plötsligt kunde följa kriget genom rader av tidningar, flygblad och ettbladstryck. Karikatyrer, allegorier och porträtt över befälhavare och kungar översvämde marknaden. Det tryckta ordet och den tryckta bilden blev krafter som alla sidor var tvungna att ta hänsyn till. Striden fördes inte bara på slagfältet. Trettioåriga kriget blev det första mediekriget.

KRIGET BÖRJAR

Den 23 maj 1618 gjorde böhmarna uppror i Prag. Uppretade protestanter slängde ut två kejsrerliga ståthållare och en sekreterare från fönster på Hradschinborgen. Mirakulöst nog överlevde de. Orsaken var att kejsarämbetet dristat sig till att in-

skränka de böhmiska protestanternas sedan tidigare hävdvunna rättigheter. Detta blev upptakten till trettioåriga kriget enligt den traditionella historieskrivningen. Händelsen har gått till historien som defenestreringen i Prag och skildrades omedelbart i ettbladstryck och flygblad. Mediekriget hade tagit sin början. Ytterst handlade konflikten om kejsarens roll i det tysk-romerska riket, om Spaniens roll i Europa och om striden mellan protestanter och katoliker. Och när kriget väl var igång handlade det om en rad europeiska nationer som försökte se till sitt eget bästa och utvidga sin makt och sitt territorium på andras bekostnad.

Tyskland bestod vid denna tid av hundratals riken, städer och områden. Några av dem var stora och företrädades av mäktiga härskare. Detta gällde till exempel kurfurstendömena, vars regenter var med och valde kejsare. Andra var små och obetydliga vasallstater. Reformationen som hade spritt sig över Europa under 1500-talet hade splittrat kontinenten. I Skandinavien och delar av norra Tyskland antogs lutheranismen, Nederländerna blev kalvinistiskt, södra Europa förblev i stort sett katolskt. Men det fanns också många platser där invånarna hade olika religiös tro. I Frankrike rasade blodiga religionskrig under hela 1500-talet, fram till det att ediktet i Nantes 1598 fastslog viss religionsfrihet för protestanterna. Ändå vållade religionsfrågan nya väpnade konflikter på 1620-talet. Religionsfrågan stod i centrum för det engelska inbördeskriget på 1640-talet, och var, som sagt, en stötesten inom det tyska riket. I Augsburg 1555 hade man beslutat att varje furste fick bestämma vilken religion som skulle råda i hans rike, men denna kompromisslösning utmanades snart. Ytterst handlade det om vem som skulle bestämma och om vem som skulle ha makten: kejsaren eller småfurstarna.

Men det fanns också en annan, och kanske ännu större, maktkonflikt och den handlade om Spanien. Spanien stod vid 1600-talets början på höjden av sin makt. Den spanska armadan hade visserligen lidit nederlag mot engelsmännen 1588, men man besatt ändå ett mäktigt imperium. Från de spanska kolonierna i den nya världen skeppades silvret in i den spanska statskassan. Det spanska europeiska väldet var ansenligt: förutom nuvarande Spanien omfattades också delar av Italien, Frankrike och spanska Nederländerna (Belgien). Dessutom var makthavarna i Madrid släkt med kejsarmakten vilket innebar att Habsburgarna kontrollerade en stor del av Europa. Detta medförde två omedelbara konfliktytor. Dels med Nederländerna som sedan 1568 slogs för sin frihet från Spanien. Dels med Frankrike som var inringat av Spanien och som överhuvudtaget kände sig hotat av dess framgångar. Saken blev inte bättre av att spanjorernas uppmarschområden för att nå Nederländerna gick precis vid den franska gränsen.

Defenestreringen i Prag hade föregåtts av att spanjorerna lyckats få sin favoritkandidat Ferdinand utsedd till tronföljare i Böhmen. Detta var ett led i deras strävanden att få samme Ferdinand utsedd till kejsare. Men under upproret återkallade böhmarna valet av Ferdinand. I stället utsågs Fredrik V av Pfalz till kung. Trots en växande skepsis mot kejsarmakten i det protestantiska lägret var det få som var beredda att stödja böhmarna. En som dock kom till deras undsättning var den kalvinistiske fursten Bethlen Gabór av Siebenbürgen (Transsylvanien). Det dröjde inte länge förrän kejserliga trupper hade krossat upproret och besegrat Gabórs styrkor. Samtidigt intog spanska styrkor Pfalz. Fredrik V miste båda sina kronor och fick

det nedsättande omdömet Vinterkonungen – eftersom han bara hade regerat en vinter. Det verkade således som att ordningen var återställd. Men strider pågick fortfarande mellan Fredriks fåtaliga allierade och kejsarmakten. I det läget återupptog Spanien och Nederländerna sitt krig och våldet spred sig åter som ringar på vattnet.

MEDIERNA

De första tidningarna såg dagens ljus i början av 1600-talet, men trettioåriga kriget är ändå en mediehistorisk milstolpe. Tyskland översvämmades av tidningar, flygblad och ettbladstryck som skildrade krigshändelserna eller propagerade för de olika sidorna. Till en början tycks man inte ha gjort så stor skillnad på de olika medieformerna. De stora illustrerade ettbladstrycken tillmättes samma höga eller låga värde som de periodiskt återkommande tidningarna eller de mer tillfälliga flygbladen. Faktum är att mediekritiken redan vid denna tid var omfattande: nyhetsmakarna beskylldes gärna för att fara med osanning, eller att vara krigshetsare. Ett intressant exempel finns i "Ett förtroligt samtal om det svenska infallet i Holstein och Danmark mellan två svenska soldater, av vilka den ene är född svensk, den andre tysk" (se nummer 379). De två huvudpersonerna för sina samtal på ett antal krogar (varav en, Auerbachs vinkällare, fortfarande finns kvar). I sina samtal kommer de in på pressen och den ena hävdar att värre lögnare än i de svenska aviserna finns inte; enligt honom var tidningarna tidigare en god sak eftersom de gav den vanliga människan en möjlighet att få veta vad som hände i världen, men med svenskarna har objektiviteten försvunnit. Han har med egna ögon sett hur sekreterarna i svenska kansliet ändrar sanningen, hävdar han. Detta är inget särskilt osannolikt påstående. I själva verket insåg regeringar runt om i Europa vid denna tid det stora värdet i att få föra ut sin version av politiska händelser och krig. Dels försökte de reglera nyhetsflödet genom censur, dels startade de egna publikationer. I Sverige var det Axel Oxenstierna som tog initiativet och uppdraget gick till postmästaren Johan Beijer, som 1643 fick uppdraget att ge ut en tidning. Tidningsväsendets framväxt hänger nämligen i hög grad samman med två andra samtida fenomen: postväsendet och diplomatin. Genom organiserad postgång kunde nyheter färdas över kontinenten, och diplomaterna hörde till de välinformerade som hade till uppgift att rapportera hem. Deras skrivelser hamnade ofta i tidningen. Någon opartisk nyhetsförmedling var inte målet. Enligt Beijers instruktion skulle han iakttä

den diskretion, förstånd och lämpa, att han icke låter komma i ljuset vad ingen grund och sanning haver, men att han därhos allt så modererar, att varken Kungl. Maj:t och kronan, ej heller andra, på vilka man billigt måste draga respekt, därigenom något prejudicium varder tillfogat.

Genom Beijer utkom *Extractskrifvelser* i ett stort antal nummer under 1644. De skildrade det svensk-danska kriget på svenska och ibland tyska. Intressant nog återfinns ett stort antal nummer i samlingen från Ericssberg (se nummer 387). Som Sveriges första tidning brukar man räkna Post- och inrikes tidningar. Det första kända exemplaret bär nummer 4 och är från januari 1645. Det har ibland diskuterats

huruvida en publikation med titeln "Nya Weckutidender ifrå Brezslaw och andre orter i thet Romerske Rijket" skulle kunna vara starten på posttidningarna (som de också brukar kallas). Tidigare har man funnit ett exempel "N. 2" och daterat det till årsskiftet 1644–45. I Ericsbergssamlingen finns emellertid både nummer 2 och 3 av nämnda skrift och det är uppenbart att den tidigare dateringen är felaktig: de behandlar nyheter från slutet av 1643 och början av 1644 (se nummer 386). Antingen är det trots allt de första numren av posttidningarna, som av någon anledning tog ett års uppehåll, eller också är det en annan publikation, som senare tycks ha kommit av sig. Oavsett vilket utgör de viktiga pusselbitar i den tidiga presshistorien. Bland nyheterna i det tidigare oupptäckta nummer 3 kan nämnas att det värvats 25 000 soldater i Frankrike som ska stärka armén och att polackerna inte verkar ha några planer på att bryta stilleståndet med svenskarna. Samlingen rymmer också andra tidningar, till exempel en fransk tidning tryckt i Rouen *Le courier universel* (se nummer 95) och den engelska *The Swedish Intelligencer* (se nummer 91 och 92). De regeringar och stater som försökte kontrollera opinionen hade naturligtvis olika målgrupper och målsättningar. I första hand handlade det om att förklara och legitimera inträdet i kriget inför den egna befolkningen och gentemot andra länder och helst också inför eftervärlden. När kriget väl pågick gällde det att upprätthålla moralen hemma så att man kunde få nödvändiga resurser, att visa fiender och allierade att man var stark och därmed värd att frukta eller samarbeta med och i möjligaste mån vinna befolkningen i det land man krigade för sin sak eller åtminstone undvika att den blev ens direkta motståndare. Sverige var ovanligt så till vida att man lade stor tonvikt vid att legitimera kriget inför de breda befolkningslagren. Folkopinionen hemma i Sverige förbereddes genom böndagsplakat och riksdagar. När kriget väl pågick fortsatte böndagarna att vara viktiga instrument, liksom de tacksägelsedagar som firades för segrar och framgångar. Men det dröjde innan Sverige gav sig in i det trettioåriga kriget. Dessförinnan provade grannlandet Danmark krigslyckan i vad som kallats det tysk-danska skedet av kriget.

DET TYSK-DANSKA SKEDET

Fredrik V av Pfalz var avsatt och förklarad "i rikets akt" det vill säga i princip fredlös. Men striderna fortsatte och fler furstar slöt upp på den protestantiska sidan. Ändå hade de inte en chans mot de katolska trupperna som marscherade segrande genom Tyskland. Nu började Nederländerna, England och Danmark att bekymra sig över läget och med diplomati och pengar ge den protestantiska sidan sitt stöd. De två förstnämnda länderna försökte också pressa den danske kungen Kristian IV att ge sig in i striden. Motståndet mot ett deltagande var emellertid stort i Danmark, och när kungen slutligen beslutade att delta i kriget i alla fall gjorde han det inte som dansk kung, utan i egenskap av hertig av Holstein. Den 7 juni 1625 ryckte Kristian IV över floden Elbe med sina trupper. Men kriget blev långtifrån någon succé. Det började med att en ny fiende dök upp på scenen jämte Tilly: den böhmiske adelsmannen Albrecht von Wallenstein stred för kejsaren med 24 000 man som han hade värvat själv. Dessutom uteblev det utlovade stödet från England och Nederländerna nästan helt. Danskarna led flera nederlag, krönta av förlusten vid Lutter am Barenberge. Nederlaget öppnade vägen för de katolska styrkorna som nu

gick över den danska gränsen – och som fullständigt struntade i att Kristian inlett kriget som hertig av Holstein och inte som dansk kung. Danmark var invaderat. När de kejserliga trupperna ryckte allt längre norrut, fick både Kristian IV och Gustav II Adolf anledning att dra öronen åt sig. Invasionen av Danmark och belägringen av Stralsund var oroväckande och föranledde ett möte mellan de två regenterna i februari 1629. De två härskarna hade redan tidigare givit sitt stöd till Stralsund, men lyckades inte enas om någon gemensam aktion på mötet. Blotta tanken på ett svensk-danskt samarbete skrämde emellertid Wallenstein. Han hävde belägringen av Stralsund och slöt fred med Danmark. Trots att den danske kungen varit så illa ute fick han behålla sitt rike intakt, mot ett löfte om att inte ge sig in i kriget igen.

DET SVENSKA SKEDET

Gustav II Adolf hade länge följt utvecklingen i Tyskland, men varit uppbunden av Sveriges krig med Polen. Hans första inblandning i kriget var ett visst militärt stöd till det belägrade Stralsund. Den 16 september 1629 slöt Sverige och Polen ett vapenstillstånd i Altmark (se nummer 110–112). Fördraget var fördelaktigt för Sverige och innebar bland annat att riket fick flera polska kuststäder som pant, vilket gav betydelsefulla intäkter. Den viktigaste konsekvensen var emellertid att svenska stridskrafter frigjordes och att Sverige kunde ge sig in i en ny konflikt utan att riskera tvåfrontskrig.

Faktum är att de svenska krigsplanerna tagit form redan vid början av 1629. Motiven är omdiskuterade. En viktig aspekt var kejsarens stöd till Polen i det pågående kriget, en annan den redan nämnda kejserliga närvaron i norra Tyskland. Sannolikt var det inte endast hoten mot Sverige som spelade in, utan minst lika mycket de möjligheter som kriget erbjöd. Att försvara de protestantiska trosförvanterna, var sannolikt inte lika betydelsefullt, men inte heller oviktigt. Att hindra det kejserliga segertåget var viktigt av religiösa skäl och framförallt av maktpolitiska skäl.

Långt tidigare hade kungen också börjat förbereda den svenska hemmaopinionen. I början av varje år distribuerades så kallade böndagsplakat till kyrkorna som skulle läsas upp för församlingarna. Redan under början av 1620-talet utmålades katolikernas förföljelser av de stackars trosbröderna upp i dessa texter. Vid flera riksdagar i slutet av 1620-talet beskrev också kungen och rikskanslern det kejserliga hotet. Från att ha varit antikatolsk blev propagandan alltmer antikejserlig. Mot slutet betonades framförallt hotet mot Sverige: det gällde att undvika invasion, att hellre binda hästen i annans hage. Eller som det hette i 1629 års proposition: ”Intet konungarike uti i Europa är ännu friare än Sveriges krona. Men så nalkas oss denna olyckan allt närmare och närmare och tager fast mer och mer kraft dag ifrån dag.” I samband med krigsinträdet publicerades också ett svenskt krigsmanifest på tyska och latin (se nummer 117). Här använde författaren Johan Adler Salvius mer legalistiska argument. På senvåren 1630 avseglade Gustav II Adolf mot krigsskådeplatsen.

Trots en utbredd krigströtthet i Sverige hade Gustav Adolf lyckats förankra sin plan hos den egna befolkningen. Han var mindre lyckosam när det gällde att skaffa allierade, men hade samtidigt viss tur vid krigsinträdet. En konflikt hade blossat upp mellan Frankrike och Spanien i Norditalien och en kejserlig armé skickades

söderut för att bistå spanjorerna. På detta sätt kunde svenskarna landstiga och ta kontroll över Oders mynning relativt ostört. När konflikten sedermera bilades till Frankrikes fördel blev det uppenbart att Habsburgarna förlorat både tid, pengar och prestige. Efter krav från kurfurstarna bestämde kejsaren sig dessutom för att avskeda den högste generalen Wallenstein. Förutom att han därmed gjort sig av med sin skickligaste general innebar det att svenskarna vann tid och kunde etablera sig i norra Tyskland utan att möta något ordentligt motstånd.

Under senhösten samlades alltfler kejserliga trupper i norra Tyskland och Gustav II Adolfs läge såg mer bekymmersamt ut. Han led fortfarande brist på allierade. Vid jultid 1630 valde han att gå till anfall mot det kejserliga lägret. Händelsen har gått till historien som striden vid Marwitz och blev en stor framgång för den svenska sidan. I januari 1631 undertecknades fördraget i Bärwalde. Det innebar att Frankrike gav Gustav Adolf 400 000 riksdaler om året mot att han krigade mot kejsaren. Pengarna utbetalades emellertid med villkoret att svenskarna inte fick inskränka katolikernas rätt till trosutövning i de områden de erövrade. Från svensk sida gjorde man allt för att sprida nyheten om fördraget medan fransmännen talade så tyst om det som möjligt. Formellt stod de utanför kriget.

KRIGETS VARDAG

För många människor idag är kriget antagligen synonymt med ett antal berömda slag: Breitenfeld, Lützen, Nördlingen. Men stora slag var i själva verket ganska sällsynta. Ingen fältherre ville riskera sin armé om inte oddsen var goda, vilket ledde till att man ofta försökte undvika strid. Kriget förvandlades då istället till en katt- och råttalek där olika arméer jagade varandra och ett gynnsamt stridstillfälle – men ofta vek i sista sekunden. Det var också centralt för krigföringen att finna proviant till manskapet och foder till hästarna. Inte sällan var det tillgången till föda som dikterade marschvägarna, snarare än strategiska överväganden. Om man studerar det tryckta materialet från trettioåriga kriget kan man konstatera att det ger en ganska skev bild av krigets vardag. Här ligger fokus på de spektakulära händelserna och på de religiösa stridsfrågorna. Men en medieform sticker ut i detta avseende, nämligen tidningarna. Eftersom utgivningen var periodisk var redaktörerna tvungna att fylla avisorna med material, även när tillgången var begränsad. Ett bra exempel finns i nummer 3 av Extractskrifwelserna: ”Elliest är ännu intet något synnerligit at avisera om thetta vårt krijgh, althenstund ingen Fiende hafwer låtit sigh see, medh hwilken man hade kunnat komma i Actionen”. Men tidningarna var långtifrån opartiska, de publicerade i första hand material som gynnade den egna sidan eller framställde den i god dager.

En intressant inblick i krigets vardag får man i en soldatdagbok som uppmärksammades för några år sedan, och som översatts till svenska. Den fördes av Peter Hagendorf som var legoknekt under trettioåriga kriget. År 1627-1649 slogs han för den kejserliga sidan i Pappenheims regemente, med undantag för ett knappt år då han i stället slogs för den protestantiska sidan under Bernard av Weimar. Det första han berättar om i dagboken är att han har köpt en tysk-italiensk ordbok (han är för tillfället i venetiansk tjänst). Denna observation visar att även människor i de lägre samhällsklasserna kunde köpa böcker. Hagendorf var givetvis ovanlig i det att kan

var läskunnig, men han var varken rik eller förnäm. Dagboken präglas av hans goda iakttagelseförmåga: han beskriver lokala specialiteter som parmesanost, pumpernickel och goda viner. Hans livsinställning präglas av en ganska sorglös inställning till alltings föränderlighet: ibland har han pengar, ibland svälter han, ibland är han på den vinnande sidan, ibland förlorar han, ibland plundrar han, ibland blir han själv bestulen. Under de 22 års krigande som skildras i dagboken gifter han sig två gånger och får tio barn, varav endast två lever när dagboken avslutas. Han skildrar också plundringar och allehanda övergrepp mot civilbefolkningen utan någon som helst empati. Hagendorf ser bönderna som fiender, trots att han sannolikt själv kom från en mjölnarfamilj.

MAGDEBURGS FALL OCH SEGERN VID BREITENFELD

En av Sveriges fåtaliga allierade efter krigsinträdet var den belägrade staden Magdeburg. Men Gustav II Adolf vågade inte offra sina styrkor för att häva belägringen av staden, utan nöjde sig med att skicka en man som skulle bidra till att organisera stadens försvar. Det hjälpte föga. Staden föll till de kejserliga den 10 maj 1631 och en systematisk plundring tog vid. Detta var inte alls något anmärkningsvärt vid denna tid, men krigsherrarna förlorade kontrollen över plundringen och övergreppen. Dessutom brann stora delar av staden ner – det är omdiskuterat om elden spreds av misstag eller anlades. Det är i alla fall säkert att ödeläggelsen inte var något som Tilly önskade sig, staden blev så illa åtgången att den inte kunde användas som operationsbas vilket annars hade varit planen. En stor del av stadsbefolkningen dog under belägringen och stormningen. Den vanligen så hårdhudade Peter Hagendorf som ju slogs på den kejserliga sidan skrev i sin dagbok: ”Gjorde mig av hjärtat ont att staden brann så förskräckligt därför att det var en vacker stad och mitt fädernesland.” Något som inte hindrade att han skickade in sin hustru för att ta byte – själv var han förhindrad eftersom han var skottskadad. Det kejserliga erövrandet av Magdeburg blev något av en pyrrhusseger. Den protestantiska sidan använde övergreppen i sin propaganda och flera protestantiska furstar blev skrämde av händelsen och anslöt sig till Gustav II Adolf. Från katolskt håll försökte man påtala att den svenske kungen misslyckats med att undsätta staden, men de svenska propagandisterna kom med framgångsrika bortförklaringar (se t.ex. nummer 150).

Av synnerligen stor propagandistisk och strategisk betydelse blev också slaget vid Breitenfeldt den 7 september 1631 då en numerärt underlägsen svensk-sachsisk här besegrade kejserliga trupper. Efter framgången kunde de svenska trupperna göra ett segertåg genom Tyskland. Stad efter stad föll i svenskarnas händer och pro-svensk propaganda strömmade från tryckpressarna. På den katolska sidan valde man att återinsätta Wallenstein i tjänst efter misslyckandet.

GUSTAV II ADOLF I PROPAGANDAN

Gustav II Adolf valde att rättfärdiga sitt inträde i 30-åriga kriget på flera sätt. Situationen var delikat eftersom kungen inte var någon tysk prins och hans närvaro på tyskt territorium på goda grunder kunde ifrågasättas. Dels rättfärdigade man inträdet i kriget genom Salvius manifest och andra dokument i termer av att det var ett bellum justum – ett rättfärdigt krig. Men svenskarna gav också ut mäng-

der av publikationer som vände sig till de bredare befolkningslagren. Det handlade om redogörelser för slag, berättelser om intagna städer, redogörelser för vilka böner som användes i de svenska härlägren och mycket annat. Mediet par préférence var ettbladstrycken. De var snabba och billiga att tillverka och genom bilderna kunde man nå även människor med begränsad skrivkunnighet. Den svenska propagandan fokuserade till stor del på kungens person. Han framställdes som den kristne soldaten "miles christianus" eller, efter Breitenfeld, som den triumferande soldaten "miles triumphans". Han porträtterades som folkets kung, men samtidigt förgudligades han i så hög grad att han faktiskt framställdes som Gud vid några tillfällen. Porträtt av kungen spreds via dessa ettbladstryck, men också på andra sätt. Bland annat arbetade man för att porträtt av kungen skulle finnas i svenska kyrkor och i erövrade tyska städer. Det mest berömda motivet är Gustav II Adolf som "lejonet från Norden". Denna bild hängde samman med en profetia från 1500-talet som fått stor spridning. Enligt dessa skulle lejonet från Norden segra över örnen (tolkad som kejsarmakten eller påvemakten) och anförä en liten hop av rättfärdiga som skulle segra. Därefter skulle frid råda och Herrens ankomst vara att vänta. Försök hade tidigare gjorts att attribuera bilden till Fredrik av Pfaltz och Kristian IV, men utan något vidare lyckat resultat. Nu kunde svenska propagandister använda etablerade föreställningar vilket ledde till att de mycket fort fick spridning. Ett känt exempel är ettbladstrycket "Schwedischen Rettung der Christlichen kirchen" som finns i flera olika varianter (nummer 124–127). Den visar hur lejonet avseglar från Norden och krossar påvemakten i form av den apokalyptiska draken. I bakgrunden ser man ruiner av det monstret redan förstört: Pfalz, Mähren, Augsburg, Österrike och Böhmen (på senare tryck även Magdeburg).

Andra exempel på spridda ettbladstryck är de som innehåller miniatyrbilder av de städer som Gustav II Adolf erövrat (se nummer 76–86). Ibland är det kungen själv som med sin lans tvingar fienden att spy upp städerna. På vissa varianter av trycken har också de sista rutorna lämnats tomma, något som tycks förebåda att det bara är en tidsfråga innan fler städer faller i svenskarnas händer. Ett annat motiv är kungen framställd som "Schwedisher Hercules" (se nummer 136). Bilden visar att kungen styrs av Gud själv medan Påven framställd som antikrist tar kyrkan från de försvarslösa kristna. Ett annat motiv som varierades i det oändliga är en allegorisk bjudning med konfekt. (se nummer 186–191). Efter Breitenfeld utkom till exempel en variant där Tilly, vars sötsug ska symbolisera hans svaghet och ondska, bjuds på sötsaker av den svenske kungen. Tilly har emellertid ingen orsak att glädja sig eftersom konfekten (städerna) är skådebröd.

Ingen av de andra stridande furstarna hade använt ettbladstryck eller porträtt på motsvarande sätt tidigare, men nu tvingades de ta till samma vapen. Den svenska propagandan gav resultat: Gustav II Adolf blev en mycket populär person, men den hade också en baksida: när kungen oväntat dog blev det svårt att fylla det tomrum han efterlämnade.

LÜTZEN OCH NÖRDLINGEN

Den 6 november 1632 möttes Gustav II Adolfs och den återinsatte Wallensteins arméer på slagfältet i Lützen. Det faktum att slaget blev en svensk seger förmådde

knappast överskugga det faktum att den protestantiska sidans främsta symbol var död. Det var en stor förlust som också följdes av en tids förvirring. Det dröjde nästan en månad innan man i Stockholm hade en klar bild över vad som hade hänt. Axel Oxenstierna tog nu över som högste befälhavare på den protestantiska sidan. Att han skulle föra befäl var aldrig tanken, men en samlande kraft behövdes. För i Gustav Adolfs frånvaro och i de kärva tider som stundade hade de olika protestantiska furstarna och befälhavarna inte lika lätt att hålla sams. Det saknades egentligen inte trupper och resurser, men däremot ett gemensamt mål. Kriget sönderföll i ett antal småkrig.

Samtidigt gjorde sig Wallenstein återigen impopulär genom en kombination av framgångar och självvårdighet. När han på eget bevåg inledde förhandlingar med fienden Bernhard av Weimar blev det för mycket för kejsaren och i januari 1634 avsattes han igen. En månad senare, den 25 februari 1634, mördades han i sitt sovrum. Händelsen blev enormt omskriven i samtida flygblad och tidningar (se t.ex. katalognummer 300–307).

Den 27 augusti 1634 kom också ett riktigt bakslag den protestantiska sidan när Gustaf Horns och Bernhard von Weimars styrkor krossades vid Nördlingen. Peter Hagendorf skrev, trots att han själv mot sin vilja slogs på den svenska sidan i slaget, följande kraftuttryck i dagboken: "Med förlov sagt: oh slusk, arsel, dumskalle, fähund." Men nederlaget ledde, för hans personliga del, till att han kunde återgå i kejsarlig tjänst i sitt gamla regemente. Den katolska sidan var inte sen att utnyttja segern till sin fördel i propagandan, medan svenskarna försökte lägga skulden på sina allierade (katalognummer 315).

DET FRANSK-SVENSKA SKEDET

Efter slaget vid Nördlingen såg det riktigt illa ut för svenskarna och för den anti-kejsarliga sidan. Svenska positioner i sydtyskland föll i de kejsarligas händer och flera av de allierade slöt fred med kejsaren. I Stockholm var man oense om huruvida man borde söka fred eller föra kriget vidare. Lite tillspetsat kan man säga att det var befälhavaren Johan Banér som lyckades hålla Sverige kvar i kriget. En vändning kom när Frankrike officiellt gav sig in i kriget 1635, först genom att förklara krig mot Spanien och sedan också mot kejsaren. I och med Frankrikes officiella krigsdeltagande hade religionsfrågan definitivt skjutits åt sidan. Nu handlade kriget framförallt om hur mycket makt och inflytande habsburgarna skulle tillåtas ha. Men det dröjde innan fransmännen lyckades samla tillräckligt stora styrkor för att det skulle göra någon skillnad. 1635 och 1636 var kritiska år då Sverige förlorade allierade och den kejsarliga sidan befäste sina positioner i södra Tyskland. Både Sachsen och Brandenburg, de två starkaste protestantiska staterna, slöt fred med kejsaren och gick från att ha varit allierade till att bli fiender. Banérs strategi i detta läge var att ödelägga så mycket som möjligt av deras territorier för att försvåra fiendernas krigsföring. Först gav han sig på Sachsen som skövlades och plundrades på hans order. Tidigare hade svenska soldater haft stränga order att i möjligaste mån skona civilbefolkningen, nu var det tvärtom. Medvetet förstördes byggnader, spannmål och vattenbrunnar och konsekvenserna för civilbefolkningen var av naturliga skäl katastrofala. I övrigt prövade Banér en ny sorts krigsföring. Han släppte sina under-

hållsbaser och satsade på lätttrörliga trupper som kunde göra snabba raider in på fiendens territorium. Fransmännen började också vinna framgångar på västfronten som avlastade svenskarna. I det blodiga slaget i Wittstock 1636 lyckades Banér besegra en numerärt överlägsen kejserlig styrka genom att göra en kringgående manöver. Den kejserliga sidans övertag krympte tillfälligt. Men de följande åren blev ändå svåra för svenskarna. Man brottades med försörjningsproblem, nu när man tvingades leva av områden som man tidigare plundrat och fiendesidan samlade allt större trupper. Banér var våghalsig, men inte dumdristig, och insåg att han var tvungen att undvika strid mot övermakten. Sommaren 1637 jagade cirka 50 000 kejserliga soldater Banérs armé på 14 000 man. Banér lyckades undkomma med hjälp av en krigslist. Han skickade trossen i riktning mot Polen för att få fienden att tro att det var dit hären var på väg. Men efter en bit fick trossen order att vända, och hela den svenska styrkan kunde ostörd passera Oder, vilket var det egentliga målet. Det var vid detta tillfälle Banér fällde de berömda orden: ”De hade mig i säcken men glömde knyta åt.”

SVERIGES KRIG MOT DANMARK

Alltsedan Kalmarunionens dagar hade Danmark varit det starkaste landet i Norden vilket Sverige fått känna av inte minst genom att betala Älvsborgs lösen två gånger. Efter de danska motgångarna i trettioåriga kriget såg det svenska riksrådet med Axel Oxenstierna i spetsen en möjlighet att kasta om maktbalansen och dessutom få slut på de inskränkningar i den svenska tullfriheten i Öresund som danskarna ideligen införde. Tanken var att anfalla från två håll: söderifrån in på de danska öarna och norrifrån in i Skåne. I januari 1644 kunde befälhavaren Torstensson meddela att hela Jylland var erövrat. Däremot kom han inte vidare: det milda vädret erbjöd inte tillräckligt starka isar och några fartyg hade inte befälhavaren att tillgå. I slutet av samma månad marscherade Horn in i Skåne. Han erövrade större delen av landskapet men lyckades inte ta Malmö, dit danskarna samlat sina krafter. I det kommande kriget behöll svenskarna sitt övertag men har svårt att nå några riktiga avgöranden. Civildbefolkningen drabbades hårt. En psykologiskt viktig sammandrabbning blev sjöslaget vid Femern den 13 oktober 1644 som var en överlägsen svensk seger (katalognummer 391)

Den 13 augusti 1645 slöts freden i Brömsebro som innebar att Sverige erhöll Gotland, Ösel, Jämtland, Härjedalen och Halland på 30 år, samt tullfrihet i Öresund. Det är uppenbart att detta krig ansågs extra viktigt ur opinionsbildningssynpunkt, sannolikt för att det var så nära – den egna befolkningen berördes av gränsstriderna. De tidigare nämnda Extractskrifwelserna handlade om kriget i Danmark och det är knappast någon slump att Post- och inrikes tidningar startade vid samma tidpunkt. Den svenska befolkningen fick också kännedom om kriget genom de tacksägelsedagar som firades efter framgångar. Ett intressant exempel är den tacksägelsedag som utlystes för att fira freden i Brömsebro (nummer 396). Inledningen av tacksägelsetexten säger en hel del om synen på opinionsbildning. Den nyligen myndigförklarade drottning Kristina, som har undertecknat texten, säger sig vara säker på att alla undersåtar genom tidigare plakat, manifest och tacksägelsedagar förstått vilka orsaker som låg bakom kriget med Danmark. Hon utgår också från

att alla känner till de många framgångar som nåtts genom Guds bistånd. Alla uppmanas att tacka Gud för freden, samt för de framgångar som Lennart Torstensson nyligen haft i "kejsarens egna arvländer, Böhmen, Österrike och Mähren". Tacksägelsedagarna fungerade med andra ord som nyhetsförmedling, om än med ett par månaders fördröjning.

FREDEN

Under slutet av 1630- och början av 1640-talet vann fransmännen flera betydelsefulla segrar: Rheinfelden (1638), Kappel (1638) och Rocroi (1643). Men läget blev alltmer låst för båda sidor, som ofta inte vågade strid med en motståndare som bedömdes vara jämnstark. Fredsförhandlingar påbörjades i Münster och Osnabrück 1642, men de blev segdragna. Varje framgång på slagfältet gjorde parterna mindre förhandlingsbenägna. Men med tiden började kejsarens resurser ta slut. Det gick inte längre att sätta upp nya arméer och nederlagen blev alltmer kännbara. I oktober 1648 undertecknades freden i Osnabrück och Münster. Frankrike, Sverige och Brandenburg gjorde territoriella vinster. Förlorare var den habsburgske kejsaren och hans centraliseringssträvanden som nu definitivt kom på skam. De tyska landfurstarna blev mer självständiga och Spanien tvingades också erkänna Nederländernas självständighet. Priset hade betalats av befolkningen i det tyska riket. Bedömningarna skiftar, men uppgifter tyder på att 40 % av landsortsbefolkningen och en tredjedel av stadsbefolkningarna blev offer för kriget, och inte minst den svält och de sjukdomar som var krigets obönhörliga konsekvenser. I likhet med resten av kriget omgavs fredsslutet och firandet av freden av stor publicitet (se t.ex. nummer 466).

I krigets elfte timme intogs Lillsidan av Prag av svenska styrkor och plundrades grundligt av soldaterna. Stora skatter fördes till Sverige och finns än idag på svenska slott och bibliotek. En av dem som föll offer för stormningen av Prag var den kejserlige ståthållaren Jaroslav von Martinitz. Samme man som mirakulöst överlevt fallet från ett fönster trettio år tidigare, dog nu till följd av de värjstick han fick när svenskarna tog sig in i hans palats med dragna värjor. Konflikten hade sannerligen ändrat karaktär sedan de böhmiska protestanterna inledde sin protest mot kejsaren, vilket inte minst bevisas av svenskarnas närvaro i Prag. Ändå var på något vis cirkeln sluten.

För Peter Hagendorf var kriget slut för denna gång. 1649 hämtade han sin son från den skolmästare som tagit hand om honom under de senaste åren. "Han hade blivit fem år och nio månader när jag hämtade honom ur Egypten", skriver han i dagboken. Kanske framlevde han sedan sina dagar i fred, eller också tog han tjänst i något annat krig. På 1600-talet behövde man inte vänta särskilt länge på den möjligheten.

LITTERATURTIPS:

1648 *War and peace in Europe*, 3 band, red. Klaus Bussmann och Heinz Schilling
(Münster/Osnabrück 1998)

Englund, Peter, *Ofredsår. Om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt*
(Stockholm 1993)

Ericson Wolke, Lars (red.) *Trettioåriga kriget* (Lund 2006)

Rystad, Göran, (red.) *Historia kring trettioåriga kriget* (Stockholm 1994)

Peters, Jan (red.), *Sedan stack vi staden i brand. En legoknechts dagbok från trettioåriga kriget* (Stockholm 2006)

P O R T R A I T S
D E S
H O M M E S I L L U S T R E S

QUI ONT VECU DANS LE XVII SIÈCLE:

I N F O I E

Les Principaux Potentats, Princes, & Plenipotentiaires qui
vivoient au tems du célèbre Traité de la Paix générale
conclue à M U N S T E R & à O S N A -
B R U G en Westphalie

A V E C L E U R S A R M E S E T D E V I S E S .

D E S S I N E Z E T F I N T S A U N A T U R E L .

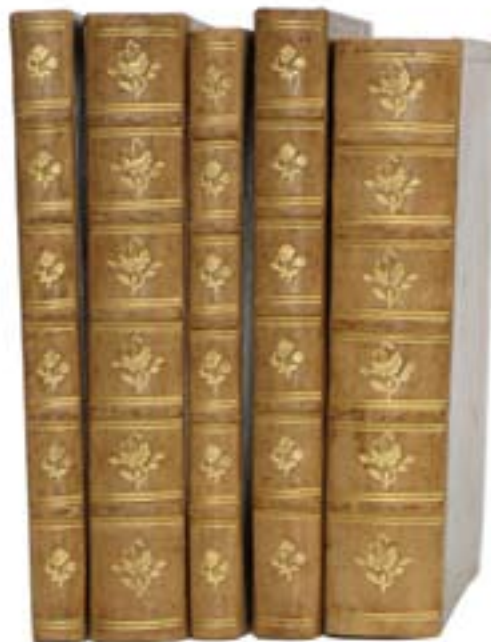
Par le fameux **A N S E L M E V A N H U L L E**, Peintre
de S. A. S. F R E D E R I C H E N R I D E
N A S S A U, Prince d'Orange, &c. gravé
selon les plus habiles Maîtres.

A A M S T E R D A M .

Chef F R A N C O I S J A N S E N P L A A T S, Marchand Libraire,
dans le Groot-Sijde, presche la Bourse.

M. D C C V I

[277, 319, 57, 131, 366]

[32]

[42]

HISTORIE- & ÖVERSIKTSVERK

1. (ABELIN, Johann Philip?) *Arma Svecica: Das ist: Eigentliche und Warhafftige Beschreibung deß Kriegs, welchen Gustavus Adolphus, der Schweden, Gothen und Wenden, &c. König: Wider die der Röm. Keyserl. Mayestät Ferdinand II. erwählten Römischen Keyser, in Germanien, auch zu Hungarn und Böhmeimb, &c. Königs Armee in Teutschlandt geführet, dessen Ursachen, Anfang, und was sich biß auff gegenwärtige Zeit darbey verlauffen: Alles auff fleissige Nachforschung, und glaubwürdigen Bericht, auffß trewlichste zusammen getragen und beschrieben durch Phil. Arlanibæum Philo-historicum: Jetzo zum andern mal übersehen, und umb ein namhafftes vermehret.* Frankfurt, Fredrico Hulsio, 1631. 4:o. Grav. extra titelblad, + 3-64, 64, (6), 65, 65-247, + (1) s. Med sju grav. porträtt i texten. Sista sidan en genealogisk tabell. Det grav. titelbladet något brunt i kanterna och något mindre. Genomgående lagerfläckig, bläckfläck s. 27 och en större fläck sid. 235-236. Sammanbunden med:

Armorum svecicorum continuatio: Das ist, kurtze Beschreibung alles deßjenigen, was durch deß Durchleuchtigsten, Großmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi, des Schweden, Gothen und Wenden Königs, &c. victoriosirende Armee, und anderstwo im Römischen reich, durch evangelistischen protestierenden Chur- und Fürsten unirtes Volck, nach der Leipziger Schlacht, denckwürdiges verrichtet worden: Seithero Ihre Königliche Mayestät zu Schweden am Rheinstrom glücklich angelanget: von dem Nouembri vergangenen, biß auff den Martium jetztlauffenden 1632. Jahrs. Frankfurt, Friderico Hulsio (1632). 4:o. 46, + (2, blanka) s. Lagerfläckig. Sammanbunden med:

Armorum svecicorum continuatio; Das ist Fernerer historischer Verfolg der Siegreichen Expeditionen deß Königl. Schwedischen Kriegs in Teutschland, &c. Von Eroberung des Statt und Passes Donauwerth an biß auff den Herbst deß 1632. Jahrs. (Utan ort), 1632. 4:o. 43 s. Genomgående lagerfläckig, sista två bladen hårt skurna upptill med delförlust av pagina. Hfrbd från början av 1800-talet, guldornerad rygg med beige titeletikett, gröna stänksnitt. Litet stänk överst på ryggen. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 8000:–

VD17 14:017614L, 23:300671Z & 14:017617H. Klemming, Sveriges krig, *Arma Svecica* nr 4, 7 och 13. Warmholtz 3793, andra upplagor. Planer I, 239, 242 & 244. Enligt Klemming är detta den fjärde, mycket utökade upplagan av *Arma Svecica*, som kom samtidigt med den första latinska. Det är den första upplagan med det berömda graverade titelbladet. Efter Harket finns ett extra H*-ark, som innehåller Gustav II Adolfs skrivelse från Stralsund 1630 till de i Regensburg församlade kurfurstarna. Denna första del sträcker sig fram till 1 december 1631. Sammanbunden med första tyska fortsättningen, som för fram händelserna till 26 mars 1632, och den andra som avslutas 25 augusti 1632. Dessa fortsättningar finns i en mängd varianter, fortsatta mer eller mindre långt. Det finns ytterligare en tredje fortsättning med titeln *Armorum svecicorum continatio Ultima, Das ist [...]* från 1634, som avslutas med Gustav II Adolfs död. De tyska och de latinska utgåvorna skiljer sig åt, och man tror att Abelin är författare till åtminstone de tyska texterna.

2. (ABELIN, Johann Philip?) *Arma Svecica: Das ist eigentliche und warhafftige Beschreibung desz Kriegs, welchen Gustavus Adolphus, der Schweden, Gothen und Wenden, &c. König: Wider die der Röm. Keyserl. Mayestät Ferdinandi II. erwöhlten Römischen Keyser, in Germanien, auch zu Hungarn und Böhmeimb, &c. Königs Armee in Teuschlandt geführt, dessen Ursachsen, Anfang, und was sich biß auff gegenwärtige Zeit darbey verlauffen: Alles auff fleissige Nachforschung, und glaubwürdigen Bericht, auff trewlichste zusammen getragen und beschrieben durch Phil. Arlanibaum, Philo-historicum. Jetzo zum andern mal übersehen, und umb ein namhafftes vermehret.* Utan ort, 1632. 4:o. 287 s. Fläck på titelsidan, något bruntonad och med enstaka småfläckar. Warmholtznummer med bläck på titelsidan. Sammanbunden med:

Armorum svecicorum continuatio: Das ist: Fernerer historischer Verfolg des siegreichen Expeditionen deß königl. schwedischen Kriegs in Teutschland, &c. Von Eroberung des Stadt unnd Passes Donauwerth an biß auff den Herbst deß 1632. Jahrs. Utan ort, 1633. 4:o. 43 s. Enstaka småfläckar, sista bladet rivet och med pappersslagning i nedre hörn, med delförlust av tryckt slutvinjett. Sammanbunden med:

Armorum svecicorum continuatio ultima, das ist: Fernere historische Beschreibung des siegreichen Expeditionen deß königlichen schwedischen Kriegs in Teuschland. Biß auff den glorwürdigsten und victoriosischen Hintritt ihrer königlichen Majestät in Schweden: Auß dem irrdischen Tumult und Krieg, zum himlichen Triumph und Sieg: Auff fleissigst außgeführt, und hiermit beschlossen, &c. Utan ort, 1634. 4:o. 68 s. Något bruntonad. Samtliga delar med breda marginaler. Något nött skinnband från slutet av 1800-talet, rikt guldornerad rygg med röd titeletikett, gula snitt. Lite bågande pärmar. Första titelbladet med diskreta runda bibliotekstämplar "W:K."

5000:–

VD17 3:005159L, 3:005163W & 23:300587W. Klemming, Sveriges krig Arma Svecica nr 16 och 19, för andra och tredje delen. Den första ej i Klemming. Warmholtz 3793 not. Alla fyra tyska delarna utgivna i tre, fram till Lützen och Gustav II Adolfs död. Den första delen är en senare upplaga som innehåller både Arma Svecica och den första fortsättningen, som sträcker sig fram till 26 mars 1632. Den skall inte ha något graverat titelblad eller porträtt. Det andra verket är andra upplagan av den andra fortsättningen, som går fram till 25 augusti 1632, och det sista är första (och enda) upplagan av den avslutande tredje fortsättningen (eller fjärde delen), och som går fram till kungen död vid Lützen. De tyska och de latinska utgåvorna skiljer sig åt, och man tror att Abelin är författare till åtminstone de tyska texterna.

3. (ABELIN, Johann Philip?) *Sweedsche oorloghen dat sijn de gedenckwerdichste daeden, geschiet in Duytslandt en waerom der Sweden coning, Ch.rt van Saxen en stenden des Rycks, de waepen, tegen keyserl.ke Mayest.e hebben aengename. mets-gaders alle battalien, belegeringen, en interprijsen die sedert t'beginfel, tot desen tijt geschiet sijn.* Arnhem, Iacob va Biesen, 1632. 4:o. Grav. titelblad,+ (195),+ (3, blanka) s. Blad X1 med liten papperslagning, småfläckar. Sammanbunden med:

Het tweede deel vande sweedsche oorloghen dat is het vervolg der gesegende sweedsche wapenen ghevoert onder den doorluchtichsten grootmachtichste, victorieus-ten vorst en heere, heer Gustavus Adolphus der Sweden, Gotten ende Wenden coning [...]. Arnhem, Iacob van Biesen, 1632. 4:o. Grav. titelblad,+ (2),+ 146,+ (2, blanka) s. Fläck s. 1 och fuktrand i övre hörn från s. 137. Sammanbunden med:

Het derde deel vande sweedsche oorloghen dat is het vervolg der gesegende sweedsche wapenen ghevoert onder den doorluchtichsten grootmachtichste, victorieus-ten vorst en heere, heer Gustavus Adolphus der Sweden, Gotten ende Wenden coning [...]. *Beginnende van het ouergang der stad Augsburg tot den tweden bloedigen slach voor Leipsich en den beclaegelycken, doot des coning van Sweden.* Amsterdam, Ian Ianssen, 1633. Grav. titelblad,+ (2),+ 76 s. Svag fuktrand i övre hörn. Samtida pergamentband, ryggen med pappersetikett, röda stänksnitt. Liten skada på övre fals. Med Adrian van Pulls namnteckning på titelbladet, Jonas Hallenbergs på frampärmens insida och ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. Första delen saknar ett graverat porträtt av Gustav II Adolf. 7500:–

Klemming, Sveriges krig Arma Svecica nr 21, 22 & 24. Warmholtz 3793 not. Carlander II, 760. Den holländska översättningen av Arma Svecica med fortsättningar, komplett i tre delar. Del 1 saknar dock ett porträtt. De graverade titelbladen till andra och tredje delen har samma rambild som den tyska utgåvan av *Arma Svecica* från 1631. Första delen utkom på holländska första gången 1631 i Dordrecht, men det är endast delvis samma översättning. Den upplagan fick en egen fortsättning av en tredje del tryckt 1632, som dock inte är samma som här föreliggande tredje del. Överhuvudtaget är det endast delvis fråga om översättningar från tyskan. Första delen här har helt självständig text från sidan 141, som varken är översatt från tyskan eller hämtad från den tidigare holländska upplagan. Andra delen är enligt Klemming en självständig bearbetning av slutet av *Arma Svecica* och av den andra tyska fortsättningen (fram till juni 1632). Tredje delen är likaledes fritt översatt, med många utökningar och tillägg, av andra tyska fortsättningen (fram till 25 augusti 1632) samt därefter fram till kungen död ur helt andra källor.

Fin proveniens. Historiken Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjörwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek". Detta exemplar kom till Ericsberg via d'Albedyhl.

4. *Bedencken und Gutachten, an alle und jede Potentaten der gantzen Christenheit: Uber Dem gegenwertigen gemeinen Wesen und ublem Zustand in Europa: und welcher Gestalt dem darinnen eine Zeit sich eräugenden Unheil entgegen zu hawen und zu remediiren sey. Durch einen dieser Zeit vornehmen und erfahrbaren Politicum in Frantzösischer Sprach geschrieben: Und anjetzo zu jedermännigliches Wissenschaftt und nothwendiger Information ins Hochteusch ubersetzt und in Truck verfertigt.* Utan ort, 1632. 4:o. 15 s. Småfläckar och liten fuktrand i nederkant. Taget ur band och insatt i blått pappersomslag. Med äldre ägarsignum med bläck på titelbladet i form av ett Psi och ett nummer. 6000:–

VD17 14:005104Q. Avslutas med fyra epigram över den bortgångne Tilly. Andra något förändrade upplagan. Utkom första gången 1631 med titeln *Ein vortrefflicher Discurs, Bedencken und Gutachten An alle* [...]. Profransk text, som väckt stort intresse då författaren på detta tidiga stadium tog ett europeiskt helhetsperspektiv på konflikten och ansåg att kriget ej hade någon konfessionell orsak utan var ett maktspel mellan Frankrike och Habsburg. Den anonyme författaren tar i skriften Frankrikes parti, men inte helt okritiskt. Se Felbinger, *Quellenautopsie Anonym* (1631) *Discvrs*.

5. [Bernhard av Sachsen-Weimar.] (FRIESEN, Heinrich von?) *Panegyricus serenissimo Principi Bernhardo Saxonie, Juliae, Clivie, Franconie Duci, &c. Scriptus.* Frankfurt, 1634. 4:o. (44) s. Titel tryckt i rött och svart och med grav. titelvinjett. Titelbladet med litet hål och fläckar, litet hål även genom blad B3. Genomgående fuktrand. Taget ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 3000:–

VD17 23:294203S. Warmholtz 3975. Oettinger s. 50. Enligt en kataloguppgift från universitetsbiblioteket i Halle skall Heinrich von Friesen vara författare till denna hyllning. Denna uppgift har även Warmholtz och Oettinger. Hertig Bernhard av Weimar (1604–39) var en av de stora fältherrarna under trettioåriga kriget. Han inledde sin karriär under Mansfeld, var i dansk och holländsk tjänst innan han efter Gustav II Adolfs landstigning 1630, som en av de första tyska furstarna, gick i svensk tjänst. Han fick efter kungens död överbefäl över trupperna i Franken. I augusti 1634 ansvarade han dock tillsammans med Gustaf Horn för det stora nederlaget vid Nördlingen. Året därpå övergick han i fransk tjänst.

6. (BINGEN, Andreas?) *Summarische Chronick oder eigentliche Verfassung des ein und Dreissig-Jährigen von Anno 1618, in Teutschland geführten Kriegs und Friedens-Handlung, sampt einem Anhang biss auff dieses Jahr. Darinn auff einen jeden Tag, Monat, und Jahr alles was vorgelauffen kürztlich und warhafftig verzeichnet. Summa der Bewust Erschlagenen, ist auff das wenigste gerechnet: Drey-mahl hundert, und fünff und zwantzig Tausend Mann.* Utan ort, 1650. 4:o. (32) s. Titelbladet med träsnitt föreställande trumpetare till häst. Lagerfläckig och småfläckig, framförallt på titelbladet. Senare pappersomslag med formklippt etikett med äldre handskriven titel med bläck. 3000:–

VD17 14:050041G. Klemming, Sveriges krig, s. 127. Warmholtz 4293. Finns i åtminstone fyra olika varianter samma år. För de tre andra i VD17 anges Andreas Bingen som åtminstone medförfattare, och två är tryckta hos honom i Köln, medan den tredje är tryckt i Strassburg av Peter Aubry. Enligt Warmholtz är detta en ny upplaga av *Von dem Dreissig-Jährigen Deutschen Kriege*, som utkom 1648 (se nummer 96).

7. BIRKOWSKI, Fabian. *Kwiat opadaiacy, abo nagrobek Gustawa Adolpha, krola Szwedskiego, Gotskiego, Wandalskiego, Wielkiego Xiazecia Finlandskiego, X. Estoniey, y Kareliey, pana Ingryey, &c. Przez W. O. X. Fabiana Birkowskiego Zakonu Dominika S. Kaznodzieyskiego napisany*. Krakow, Andrzej Piotrkowczy, (1633). 4:o. (2),+ 37–55 s. Hårt skuren nedtill resulterande i genomgående textförfluster. Häftad med blå ryggremsa. 2500:–

Utgör senare delen, med eget titelblad, av ett arbete med titeln *Exorbitancye Ruskie, z Grekow Odszczepie cow, Heretyckie, z Konfederatow Kazania Dwoie*. Ett nytryck kom 1858. Fabian Birkowski (1566–1636) stod Sigismund nära och fungerade som dennes andlige rådgivare. Hans predikningar drog stora folkskaror och han ansågs höra till Polens främsta oratorer.

8. BISACCIONI, Majolino. *Dalla historie memorabili de nostri tempi, che contengono le Guerre di Germania dal la mossa del ré di Suetia doppò la pace di Lubeca, sino alla pace di Munster, seguita l'anno 1650. Scritta dal co: Maiolino Bisaccioni. E questo volume viene ad essere in ordine la quarta parte delle historie memorabili di Alesandro Zilioli*. Venedig, Presso il Turrini, 1653. 4:o. (8),+ 549,+ (19) s. Fläck på titelbladet, annars ren inlaga. Samtida pergamentband, röda stänksnitt. Bakre pärmen med små hål. 2500:–

Warmholtz 4300. Ej i Planer. Greven, militären och venetianska hovmannen Majolino Bisaccione (1582–1663) publicerade 1642 *Memorie storiche dalla mossa d'armi di Gustavo Adolfo Re di Svetia in Germania*, som behandlade tiden från Gustav II Adolf inträde i kriget fram till år 1635. Redan på 1630-talet hade han publicerat olika serier med titlarna *Commentario delle guerre*. Warmholtz påstår att en fortsättning till år 1642 var planerad, men att författaren kom på andra tankar. Det ihopsamlade materialet till fortsättningen använde han istället till detta verk omfattande 10 kapitel. De fem första motsvarar det tidigare verket, fram till 1635 i omarbetad version, och de senare fem behandlar tiden fram till freden 1648. Att boken skulle utgöra fjärde delen av Ziliolis *Historia memorabili*, anser Warmholtz vara ett påfund av förläggaren.

9. BOUGEANT, Wilhelm Hyacinth. *Histoire des guerres et des négociations qui precederent le Traité de Westphalie, sous le regne de Louis XIII. & le ministere du cardinale de Richelieu & du cardinal Mazarin. Composée sur les memoires du comte d'Avaux, ambassadeur du roi très chrétien dans les cours du Nord, en Allemagne & en Hollande, & plénipotentiaire au Traité de Munster. Par le pere Bougeant, de la compagnie de Jesus*. 1–6. Paris, Didot/ Lyon/ Damonville/ Savoye, 1751. 8:o. XII,+ XII,+ 494,+ (2); (4),+ 484; (4),+ 596,+ (4); (4),+ 577–596,+ (4),+ 494; (4),+ 458; (4),+ 510 s. Något nötta samtida skinnband, guldornerade ryggar med upphöjda bind och röda titeletiketter, marmorerade snitt. Sex volymer. Lätt trasigt övre kapitel på andra bandet. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. Registret till del tre dubblerat och även inbundet i början av fjärde bandet. 6000:–

Graesse I, 509. Warmholtz 8267, andra upplagor. Carlander III, 564ff. Senare upplaga. Först utkommen 1727–44. Från del två byter verket namn till *Histoire du Traité de Westphalie*, [...]. En tysk upplaga i översättning av Rambach utkom 1758–60 (se nedan). Guillaume-Hyacinth Bougeant (1690–1743) var jesuit och lärare i klassiska språk. Hans historik över det trettioåriga kriget hyllades av samtiden, bl.a. av von Meiern, och anses fortfarande som ett bra historiskt verk. Warmholtz var dock kritisk. Avsnittet om fredsförhandlingarna bygger till stor del på Claude de Mesmes, greve d'Avaux, memoarer. Annars är Bougeant mest känd för sin katekes och för *Amusement philosophique sur le langage des bêtes*, som, när den utkom 1737, ställde till skandal och tvingade honom i exil från Paris.

10. BOUGEANT, Wilhelm Hyacinth. *Historie des dreysigjåbrigen Krieges und das daraufferfolgten Westphälischen Friedens. Aus dem Französichen übersetzt. Mit Anmerkungen und einer Vorrede begleitet von Friedrich Eberhard Rambach.* 1–4. Halle, Johann Justinus Gebauer, 1758–60. 8:o. 56,+ 624; (4),+ 716; (2),+ 64,+ 3–528; 62,+ (2),+ 656,+ (70) s. Första delens titel tryckt i rött och svart. Enstaka obetydliga småfläckar i första delen, andra delens titelblad med litet brännhål och brunfläck sid. 7–12 samt småfläckar, lagerfläckig huvudsakligen i del tre och en liten återkommande fuktrand i övre marginal. Nötta samtida hfrbd med blindpräglade ryggar med nötta svarta infägade titelfält, liten skada på tredje och fjärde delens kapital. Fyra volymer. Med Gust. Er. Roléns namnteckning på försättsbladen och spår av lacksigill. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 6000:–

Warmholtz 8267 not. Carlander III, 564ff. Första tyska upplagan. Det franska originalet utkom 1727–44. Warmholtz anser den tyska översättningen bättre än det franska originalet, med bra tillägg och anmärkningar.

11. BRACHELIUS, Adolph. *Historia nostri temporis dat is geschiedenis onses tijts, door Adolphus Brachelius, Jesuyt tot Keulen. Beginnende met het jaer 1618, en vervolght tot het jaer 1654. Uyt het latijnsche in de Nederduytsch tael overgeset door L.V.B.* Nijmegen, Andries van Hoogenhuisen, 1659. 8:o. Grav. extra titelblad,+ (8),+ 648,+ (15) s.+ 90 grav. porträtt (av 100). Inledningen med stor men svag fuktrand, senare återkommande genom hela boken, enstaka fläckar, sid. 371–372 med reva och bokstavs förlust. Samtida pergamentband, rygg med titel i bläck och pappersetikett. Biblioteksstämpel med GK inom passare på titelsidan. Här saknas 10 porträtt. 4000:–

Warmholtz 4916, för senare upplaga. Nederländsk översättning av Brachelius populära historieverk. Den latinska utgåvan kom utan planscher 1650. Den utökades därefter med planscher, och utgavs i nya upplagor, utökad successivt av Christian Adolph Thulden och Henrik Brewer, ända fram till 1675.

12. BURGUS, Petrus Baptiste. *De bello suecico commentarii quibus Gostaui Adulphi Suecor. regis in Germania expeditio usq. ad ipsius mortem comprehenditur.* Liège, Henricum Edelmannum, 1633. 4:o. Grav. titelblad,+ (4),+ 272 s. Det graveerade titelbladet fläckigt, lagat och hårt skuret med lätt bildförlust. Lagerfläckar och enstaka bläckfläckar, bl.a. s. 46. Något nött, men fint samtida skinnband, guldornerad rygg med upphöjda bind, pärmarna med dubbel guldrum, marmorerade snitt. Ur J. H. Schröders bibliotek, med hans exlibris. För- och eftersättsblad saknas. 5000:–

Warmholtz 3797 (har ej sett denna upplaga). Planer hade endast senare upplagor. Ossbahr hade dock ett exemplar (nr 1506). Carlander III, 368ff. Den sällsynta första upplagan av Burgus skildring av svenskarna och Gustav II Adolf i trettioåriga kriget, som delvis bygger på egna erfarenheter. Nya och utökade upplagor utkom 1639 och 1643 (illustrerad) samt senare i flera oförändrade nytryck. En fransk översättning utkom 1653. Petrus Baptiste Burgus (eller Borgo) (död 1649) var italiensk historiker och skriftställare som levde i Genève. Han tog tjänst i den svenska armén under kriget och hans skildring anses som bra. Warmholtz anser dock att hans katolska bakgrund framskyftar i framställningen.

Bra proveniens. Historieprofessorn Johan Henrik Schröders (1791–1857) bibliotek, ”fullt af gamla sällsynta svenska böcker”, såldes på bokauktion i Uppsala efter tryckt förteckning. Enligt Henrik Klemming rädde auktionsdagen sådan snöyra i Uppsala att många, både anbud och spekulanter, inte kunde komma fram till auktionen i tid. Böckerna såldes också ofta billigt. En av de största köparna på den auktionen var Carl Jedvard Bonde.

13. BURGUS, Petrus Baptiste. *De bello suecico commentarii, quibus Gustavi Adolphi Suecorum regis, in Germaniam expeditio usque ad ipsius mortem comprehenditur. Editio ultima figuris æneis adornata.* Liège, Henricum Edelmannum, 1643. 12:o. Grav. extra titel,+ (6),+ 424 s. Med 25 grav. helsidesporträtt i pagineringen. Det graverade titelbladet med bortklippt namnteckning, och enstaka småfläckar. Samtida pergamentpärm med pergamentrygg från mitten av 1700-talet med beige pappetikett. Ett försättsblad rivet itu. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 4500:–

Warmholtz 3797. Planer I, 264. Carlander III, 564ff. En senare upplaga av Burgus skildring av svenskarna och Gustav II Adolf i trettioåriga kriget, men den första illustrerade. Original utkom 1633 (se ovan) och den trycktes sedan om i ett flertal upplagor. Bland porträtten återfinns Gustav II Adolf, Kristian IV, Ferdinand II, Tilly, Wallenstein, Gustaf Horn, Johan Banér m.fl.

14. CARVE, Thomas. *Itinerarium R. D. Thomæ Carve tripperariensis, sacellani maioris in fortissimâ iuxta & nobilissima legione strenuissimi domini colonelli d. Walteri Deveroux sub sac. Caesar. Maiestate stiendia merentis cum historiâ facti Butleri, Gordon, Lesly & aliorum. Opera studio et impenisi authoris.* Mainz, Nicolaus Heyll, 1639. 12:o. (28),+ 315,+ (1) s. Titel tryckt inom träsnittsram, denna något skuren. Marginalstreck med röd krita. Något nött pappomslag från 1700-talet. 15000:–

VD17 14:018965W. Graesse II, 58. Brunet I, 1608. Första upplagan. En andra och utökad i tre delar utkom 1640–41. En tysk översättning av denna del utkom 1640. Thomas Carve eller Carew (1590–1672) var irländsk präst från Mobarnan i Tipperary. Han började kring 1626 som armépräst hos överste Walter Butler, vilken tjänstgjorde vid ett skotskt och irländskt regemente i kejserlig tjänst. Butler är kanske mest ihågkommen för sitt deltagande i mordet på Wallenstein 1634. Efter Butlers död senare samma år fortsatte Carve under dennes efterträdare Walter Deveroux, även denne delaktig i mordet på den berömda fältherren. Carve lämnade posten 1646 och dog i Wien. Han var således ett ögonvittne under en stor del av det trettioåriga kriget. Hans skildringar är en blandning av reseberättelser, historiska skildringar och kuriositeter, och innehållet mycker material rörande Wallensteins karriär. Skildringen går fram till och med 1639. Den första kompletta utgåvan av hans skrifter utkom 1859.

15. CASTELVI, Fabricio Pons de. *Gustavo Adolfo, rey de Svecia, vencedor, y vencido en Alemania. Al rey nuestro señor. Por don Fabricio Pons de Castelví.* Madrid, Garcia y Morras. 1648. 4:o. (15),+ (blank) s.+ 114 bl.+ (56) s. Fläckig. Blad två liksom de fyra sista registerbladen hårt skurna med förlust av kustoder och enstaka bokstäver i marginalen, fuktrand i inre marginal hela förordet och fram till blad 10. Hårt nött samtida skinnband, trasig i kapitäl och övre falsar. Namnteckning på försättsbladet av John Nicoll. 1500:–

Warmholtz 3780. Ej i Planer. Första upplagan, en ny utkom 1652.

16. CLEMENS, Venceslaus. *Gustavidos libri IX. Quibus Gustavi II. verè magni & augusti, Suecor. Gothor. Vandalor. &c. regis serenissimi, victoriarum heroicarum, rerumquè per Germaniam gestarum series carmine heroico narratur*. Leiden, Guilielmi Christiani, 1632. 4:o. (38),+ 208,+ (16),+ 159,+ (1) s.+ grav. porträtt. Genomgående med lager- och småfläckar, något större fläck s. (11). Något nött samtida pergamentband, frampärmen med Gabriel Oxenstiernas pärmstämpel och initialerna HGOBS FTMOL (Herr Gabriel Oxenstierna Bengtsson Friherre till Mörby och Lindholmen), bakpärmen med hans fru Anna Banér's pärmstämpel och initialerna FABGD (Fru Anna Banér Gustafs Dotter) och Anno 1632. Bågnande pärmar och fläckar på ryggen. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

12 000:—

Warmholtz 3674. Carlander II, 59ff & III, 564ff. Första delen består av en lång hjältedikt om Gustav II Adolf och ett långt hyllningsbrev till Axel Oxenstierna, undertecknat Leiden november 1631. Den andra delen har deltitelbladet "Miscellaneorum et adoptivorum libri quatuor", och består av en lång rad hyllningsdikter, inte minst till Axel Oxenstierna. Andra delen med tryckt dedikation till Jacob De la Gardie. Venceslaus Clemens från Böhmen (1589–ca 1640) kom i Axel Oxenstiernas tjänst 1627 och följde under några år den svenska armén i Preussen, Polen och Norra Tyskland. Därefter tog han tjänst vid universitetet i Leiden och kom i kontakt med Heinsius och Boxhorn. Där publicerade han detta verk och *Lechias*, en hyllning till Vladislaus IV av Polen. Han verkade därefter och fram till sin död i England, där han bl.a. publicerade verket *Trinobantias*, ett poem om London. För en genomgång av innehållet i *Gustavidos*, se Hans Helander, *The Gustavidos of Venceslaus Clemens*.

Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586–1656) riksskattmästare och kusin till Axel, gift med Anna Gustafsdotter Banér (1585–1656). Pärmstämplarna på detta band är närmast motsvarande Carlanders variant nummer 6, men med Annas initialer ovanför vapnet och årtalet under.

17. CRASSO, Lorenzo. *Elogii di capitani illustri. Scritto da Lorenzo Crasso napoletano barone de Pianura*. Venedig, Combe e là Noù, 1683. Liten folio. (12),+ 472 s. Med 98 grav. porträtt i texten. Litet stänk på smutstitelbladet, fläck i inre marginal på titelbladet, fuktrand sid. 169–176 och från 440 till slutet. Nött men ståtligt samtida skinnband, guldornerad rygg med upphöjda bind och röd titeletikett, trasig i nedre kapital, röda stänksnitt. Med Georg Guldenstiernas namnteckning på försättsbladet och ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

18 000:—

Brunet II, sp 408. Graesse II, s. 296. Warmholtz 3776 för Gustav II Adolf (s. 96–101), 4117 för Bernhard av Weimar och 4828 för Karl X Gustav. Carlander III, 564ff. Med biografier, verser och porträtt på 1600-talets främsta fältherrar i världen, inklusive Japan, Stora Mogulriket, Turkiet och barbareskstaterna. Tonvikten ligger dock på Europas och trettioåriga krigets fältherrar och kungar. Warmholtz anser att man må förlåta författaren några hårda ord om Gustav II Adolfs religion; han är ju ändå "italienare och katolik!" Lorenzo Crasso skrev även en *Elogi d'huomini letterati* (1666). Enligt Brunet och Graesse planerades en fortsättning, som dock aldrig kom ut. Georg Guldenstierna är möjligen Göran Gyllenstierna af Björksund (1632–86) och i så fall har boken varit en del av Thorönsborgs bibliotek i Östergötland, det som så småningom blev på ett "upprörande sätt vandaliseradt" (Carlander II, 119). Dessa böcker hade inget exlibris, men ägarnas namnteckning. Denna kom till Ericsberg via d'Albedyhll.

18. DANCKAERTZ, Cornelis (utg.) || ABELIN, Johann Philipp. *Historis oft waerachtige verhael van den gantschen toestant van oorlooge, soo die ghevoert is in Duytschlandt, door den grootmachtichsten en onuerwinnelicksten koningh, Gustavus Adolphus. coningk der Sweeden, &c. Waer in de overwinninge der steden en sterckten in Duytschlandt, belegeringen, veldtslagen, nieuwe gemaecte sterckten en fortresen, verbonden en naburige geschiedenissen, beschreven en met kopere platen (meest door Matheo Meriaen geteeckent) afgebeelt worden. Nu in't Nederduytsch uytgegeven door Cornelis Danckaertz.* Amsterdam, Cornelis Danckaertz, 1642. Folio. Grav. extra titelblad,+ (12),+ 24, 26–41, 41–208,+ 183,+ (1),+ 202,+ (14) s.+ 7 utvikbara grav. kartor,+ 50 grav. planscher (av 52), varav 40 dubbelsidiga och 8 utvikbara. Samt med 60 grav. illustrationer i texten. Fuktrand inledningsvis, värst första 10 bladen och genomgående med småfläckar, marginalrevor och mindre fuktränder. En plansch med hål i marginalen (Augsburg), ett antal planscher, bl.a. den stora Breitenfeldplanschen, med revor i veck och med pappersslagningar. Något nött och solkigt samtida pergamentband. Bläckanteckningar på titelbladets baksida, date-rade 1728. 30 000:–

Wütrich III, s. 152. Graesse II, s. 324. Warmholtz 3798. Två planscher saknas, Wolgast och Mainz. Detta är en holländsk översättning av andra delen av *Theatrum Europaeum*, vilken behandlar åren 1629–32 och är skriven av J. P. Abelin. Översättaren och utgivaren Cornelis Danckaertz (1561–1634) var bok- och karthandlare i Amsterdam. Den innehåller de båda stora bataljplanschererna över Breitenfeld resp. Lützen av Merian, liksom den lilla gravyren över Gustav II Adolfs död och ett stort antal stadsvyer över tyska städer.

19. (FANT, E. M. & GJÖRWELL, C. C.) *Kort utkast til konung Gustaf Adolfs historia, intil dess deltagande i tyska kriget*, 1630. (1)–2 stycket. Stockholm, Johan A. Carlbohm, 1784–85. 8:o. (4),+ 103,+ (1); (2),+ 105–255,+ (1),+ VI s. Titelbladet med graverad vinjett. Interfolierad med fint papper. Lätt lagerfläckig. Samtida blått pappband med beige titeletikett. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 3500:–

Setterwall 1509. Mycket tjockt exemplar! Vinjetten av J. F. Martin föreställer en byst av kungen. Titeln gäller endast första stycket. Det ovanliga andra stycket innehåller fortsättningen, fram till kungens död 1632, och är en av utgivaren Swederus omarbetad version av Gjörwells skrift *Konung Gustaf Adolfs tyska fälttåg*, som utkom 1759–61.

20. FORNELIUS, Lars. *Gustavus sago-togatus, hoc est, serenissimi, potentissimi, atq. invictissimi principis ac domini, dn. Gustavi Adolphi, [...] res heroice in bello et pacie gestæ. Tenui pencillo adumbravit Laurenitus Fornelius.* Uppsala, Eschilus Matthiæ, 1631. Folio. (27) s. Tryckt inom träsnittsram. Med Riksvapnet som titelvinjett. Tagen ur band. Titelbladet med reva. Adam Horns namnteckning och lacksigill på titelsidan. 4000:–

Warmholtz 3679. Carlander II, 497ff. Bondeson från Fornåsa i Östergötland Lars Fornelius (1606–73) skrevs in vid Uppsala universitet 1624 och blev magister i Leiden omkring 1630. Han blev drottning Kristinas bibliotekarie 1634 och professor poeseos i Uppsala 1635 och i teologi 1636. Han har kallats Sveriges förste estetiker och är av betydelse som introduktör av den aristoteliska poetiken i Sverige. Han var själv skald på både latin och grekiska, och *Gustavus sago-togatus*, som på hexameter lovprisar Gustav II Adolfs insatser som krigare och kulturperson, är hans mest betydande lyriska verk.

Eventuellt ur Arvid Bernhard Horns av Ekebyholm (1664–1742) bibliotek, med hans sigill. Dennes bibliotek bildade tillsammans med sonen, Adam Horns, grunden till det stora biblioteket på Fogelvik. Carlander misstänker att Adam lät stämpla och skriva sitt namn även i böckerna efter fadern. Efter att Fogelvik sålts stod böckerna nedpackade i 40 år på Klara södra kyrkogata i Stockholm. Antikvariatbokhandlare C. M. Hjortsberg fick 1868 köpa hela partiet osett för 850 kronor. Hur många tusentals volymer det rörde sig om kunde herr Hjortsberg ej uppge till Carlander.

21. FOWLER, John. *The History of the Troubles of Suethland and Poland, which occasioned the Expulsion of Sigismundus the Third, King of those Kingdomes, with his Heires for ever from the Suethish Crown. With a Continuation of those Troubles, untill the Truce, An. 1629. As also, a particular Narration of the daily Passage at the last and great Treaty of Pacification between those two Kingdomes, concluded at Stumbsdorff in Prussia, Anno 1635. Concluding with a Breife Commemoration of the Life and Death of Sr. Georg Duglas Knight, Lord Ambassadour Extraordinary from the late King of Great Brittain, for the Treaty above mentioned. Faithfully couched by J. Fowler, secretary to his Lordship for that Embassy.* London, Thomas Roycroft for Henry Twyford, 1656. Liten folio. (8),+ 254 s.+ 8 grav. planscher. Fläckig, bläck på första planschen och titelbladet, sid. (7–8) med pappersslagning med delbokstavs förlust, fuktrand i nederkant, litet brännhål sid. 7–8, med bokstavs förlust. Nött skinnband från början av 1700-talet, guldornerad rygg med röd titeletikett och upphöjda bind. Ur Johan Hallenbergs bibliotek, med hans namnetikett, och ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 12 000:–

WING F1731. Lowndes 827 (five plates). Warmholtz 3552. Carlander 564ff. Warmholtz enda kommentar var att boken är "utzirad" och "hos oss icke ofta förekommer". Det finns en variant tryckt av "Roycroft for T. Dring". Planscherna föreställer Karl X Gustav, Sigismund, Karl IX till häst, Gustav II Adolf, Vladislav IV, Kristina, Axel Oxenstierna och Johan Casimir. Två bihang, "The Treaty of Pacification (upon the fore-related troubles) concluded in the Yeare, 1635" och "A Brief Commemoration of the Life and Death of Sir George Duglas", har egna titelblad med tryckeriuppgiften "printed for Hen: Twyford, and Tho: Dring". Georg Douglas, eller Douglas, kom i svensk tjänst via James Spens värvade kompani och blev senare överstelöjtnant under James Ramsey. Han deltog i stormningen av Kreuznach februari 1632 och tog samma år avsked ur svensk tjänst, och återvände till England och diplomatisk verksamhet. John Fowler var ambassadsekreterare till Douglas i fredsförhandlingarna i Altmark mellan Polen och Sverige, där England medlade.

22. GARISSOLIUS, Antonius. *Adolphidos sive de bello Germanico quod incomparabilis heros Gustavus Adolphus magnus Suecorum, Gothorum, Vandalorumque rex pro Germaniæ procerum & statuum libertate gessit, libri duodecim. Ad serenissimam Sueciæ reginam Christinam Augustam.* Montauban, Philippum Braconerium, 1649. 4:o. (32),+ 389 pp. Brun- och lagerfläckig. Nött samtida skinnband, nött guldornerad rygg med upphöjda bind, stänkmarmorerade snitt. Titelbladet med Sam. Älfs namnteckning och en bortklippt dito. Ur Jac. Ax. Lindbloms och Joh. Henr. Schröders bibliotek, med respektive exlibris, och ur Ericssbergs bibliotek, med dess exlibris. 4500:–

Warmholtz 3801. Carlander II, 590ff resp. 742 & III, 368ff resp. 564ff. Diktverk på hexameter i 12 sånger, efter mönster från Homeros och Vergilius, med varje sångs innehåll sammanfattat på prosa. Antoine Garissol (död 1650) var präst och professor i teologi i Montauban.

Latinpoeten, bibliofilen och domprosen Samuel Älf (1727–99) skänkte en stor del av sin boksamling till Linköpings gymnasiebibliotek, men en del såldes på auktion i Linköping ett år efter hans död. Där kan denna ha köpts av ärkebiskop Jacob Axelsson Lindblom (1746–1819). Huvudparten av hans böcker såldes på auktion i Uppsala 1820, där denna antagligen köptes av historieprofessorn Johan Henrik Schröder (1791–1857). Dennes bibliotek, ”fullt af gamla sällsynta svenska böcker”, såldes likaledes på bokauktion i Uppsala efter tryckt förteckning. Enligt Henrik Klemming rådde auktionsdagen sådan snöyra i Uppsala att många, både anbud och spekulanter, inte kunde komma fram till auktionen i tid. Böckerna såldes också ofta billigt. En av de största köparna på den auktionen var Carl Jedvard Bonde.

23. (GJÖRWELL, C. C.) *Konung Gustaf Adolfs tyska fälttåg, åren 1630, 1631 och 1632; Med en inledning om tyska tretioåra krigets anledning, början och fortsättning til år 1630.* 1–2. Stockholm, P. J. Nyström, 1759–61. 8:o. (4),+ 228,+ (4),+ 41,+ (3); (2),+ 178 s. Enstaka småfläckar. Något nötta samtida hfrbd, ryggarna blindstämplade och med upphöjda bind. Två volymer. Försättsbladet till första delen delvis loss. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris klistrat över ett äldre.

4000:–

Warmholtz 3808. Hesse 0828. Carlander III, 564ff. Första delen innehåller i bihaget (sid. 42–44) en förteckning över skädepenningar slagna i anledning av Gustav II Adolfs tyska fälttåg, skriven av Carl Reinhold Berch och ”Bihang angående konung Gustaf Adolfs öfvergång till Tyskland år 1630; med tilhörande bilagor” av Anders Anton von Stiernman (sid. 1–41). Gjörwell bygger sin skildring på Pufendorf och Bougeant, vilka han sammanfattat. En bearbetning av detta verk utgavs som andra del till Fants *Kort utkast til konung Gustaf Adolfs historia*.

24. GOLDMAYER, Andreas. *Astrologische Schwedische Kriegs-Chronica. Das ist deß durchleuchtigsten, großmächtigsten Fürsten und Herren, Herrn Gustavi Adolphi, der Schweden, Gothen und Wenden Königs, etc. Empfängnuß, Geburt, Leben und Todt. Darinnen alle deroselben ritterliche Thaten, Schlachten, Scharmützel, Eroberungen der vesten Päß und Stätte, astrologisch beschreiben, und wie ein KriegsObrister selbige ihme zu nutz machen könne, gelehrt wirdt. Durch Andreas Goldtmeyer, Guntzenhusanum.* Strassburg, David Hautten, 1635. 4:o (8),+ 32 s. Träsnittsvinjett på titelbladet föreställande Gustav II Adolf. Lagerfläckig. Gamla understrykningar på s. 11. Tagen ur band och insatt i senare gråpappersomslag med handskriven titeletikett. Blåa snitt.

12 000:–

VD17 12:647959P. Discursus politici, s. 186. Warmholtz 3773. Andreas Goldmayer (1603–64) gjorde sig känd genom att ställa horoskop på hela städer. Han fastställde t.ex. tidpunkten för grundandet av staden Tübingen till den 14 maj år 37 e.kr. klockan 05.47. Goldmayer var en av de astrologer som framställde sina resultat till Gustav II Adolf personligen, men lär ska ha blivit tvungen att fly till Strassburg efter att ha förutspått kungens död. Här (lite med facit på hand kan tyckas) presenterar han de astrologiska grunderna för denna förutsägelse.

25. GOTTFRIED, Johann Ludwig. *Inventarium Sveciae, das ist: Gründliche, und warhaffte Beschreibung deß Königreichs Schweden und dessen Incorporirten Provintzen, darinnen von Natur und Eigenschafft deß Lands, Fruchtbarkeit, Metallen, Wassern, stehenden, fliessenden, und Meeren, Innwohnern und Völkern, Ordnungen, Gewohnheiten und Gebräuchen, Regiment und Religionswesen, wie auch den schwedischen und gotische Königen, die von Christi Geburt hero, so wol*

ausser als inner Lands regieret, gehandelt wirdt: In zwey Theil unterschieden: [...] durch Job. Ludwig Gottfried. Mit schönen Kupfferstücken gezieret, und an Tag gegeben durch Friedrich Hulsium. + Appendix. Frankfurt, Wolfgang Hofmann, 1632–33. Folio. Grav. extra titelblad, + (6), + 430, + (25), + (blank), + 45, + (3) s. + 6 grav. porträtt, + 9 utvikbara grav. planscher. Samt med 88 gravyrer i texten. Något lagerfläckig och med enstaka småfläckar, den utvikbara Lützenplanschen förstärkt baktill. Ovanligt rent exemplar. Något nött samtida skinnband, rikt guldornerad rygg med upphöjda bind och röda stänksnitt, liten skada på övre kapital. Pärmarna något bågnande. Inklistrad äldre lapp med Erik Gyllengrijps och Eric Michaël Fants namnteckningar, den senare daterad 1796. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris klistrat ovanpå ett äldre.

40000:–

VD17 39:124153U. Warmholtz 2510. Planer I, 250. Carlander II, 201 & III, 51 resp. 564ff. Ovanligt rent exemplar. Det graverade titelbladet har tryckåret 1633 och tryckt information på baksidan om tillägget i anledning av Gustav II Adolfs död. Tillägget, likaledes tryckt 1633, har rubriken: "Aussführliche und eigentliche Beschreibung dess Jenigen, was von dem Augusto biss zu Ende dess 1632, Jahres zwischen den königlichen schwedischen, so dann den keyserlichen und ligistischen Armeen vorgangen. Zum Andern Theil Inventarium Sveciæ gehörig". De sex porträtten på Sveriges kungar, från Gustav Vasa till Gustav II Adolf, är egentligen bara fem, då Erik XIV:s bild är tom. Längre ansågs Johann Ludwig Gottfrieds namn vara en pseudonym för J. P. Abelin, och hans egen existens obefintlig. Dock visade han sig vara teolog i Amberg i Bayern och levde mellan 1584 och 1633. Han var verksam som översättare och historiker, och liksom Abelin kopplad till förlagshuset Merian i Frankfurt, där han författade flera stora illustrerade krönikor. Detta verk om Sverige inleds med en allmän svensk historia, som inleds med goternas och langobardernas härjningar i Italien, illustrerat med italienska stadsvyer. Därefter följer svenska stadsvyer och ett flertal tyska, som illustrationer till svenskarnas deltagande i det trettioåriga kriget.

Översten Erik Gyllengrip (1667–1736) var en framstående bok- och myntsamlare vars böcker såldes dyrt på auktion 1737. Böckerna efter historieprofessor E. M. Fant (1754–1817) såldes på auktion i Uppsala 1818.

26. (GRIMOARD, P. H. DE. Utg.) *Lettres et mémoires de Gustave-Adolphe, de ses ministres et de ses généraux, sur les guerres des Suedois en Pologne et en Allemagne, depuis 1625 jusqu'en 1632; avec un appendice relatif aux campagnes de 1633 et de 1634. Collection tirée des archives de Suede.* Paris, Firmin Didot, 1790. 8:o. (2), + 295 s. Titelbladet något fläckigt. Fint hfrbd från mitten av 1800-talet med rikt guldornerad rygg, stänksnitt.

1500:–

Setterwall 1461. En inledning på 22 sidor saknas. Översättningen av dokumenten till franska är gjord av G. Lindblom.

27. GUALDO PRIORATO, Galeazzo. *Historia delle guerre di Ferdinando II. e Ferdinando III. imperatori. e del re' Filippo IV. di Spagna. contro Gostavo Adolfo re' di Svetia, e Luigi XIII. re' di Francia. successe dall'anno 1630. fino all'anno 1640. del conte Galeazzo Gualdo Priorato. Terza impressione.* Venedig, Bertani, 1643. 4:o. Titel inom ramtryck. (48), + 575 s. Pappersslagning sid. 63–64. Mot slutet fuktrand i övre hörnet. Hfrbd från början av 1800-talet, guldornerad rygg med beige titeletikett, gröna stänksnitt. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

4000:–

Warmholtz 4133, annan upplaga. Senare upplaga av denna italienska samtidsskildring av trettioåriga kriget. Den första utkom i Venedig 1640. Den utgavs sedan i en mängd, alltmer utvidgade upplagor. Denna innehåller 16 böcker (kapitel) som sträcker sig fram till årsslutet 1639. De fyra första böckerna behandlar händelserna fram till Gustav II Adolfs död och utkom i både holländsk och fransk översättning. Galeazzo Conte Gualdo Priorato (1606–78) var italiensk historiker och soldat. Han deltog i nästan hela det trettioåriga kriget, bl.a. under Moritz av Nassau och Wallenstein, men även på den protestantiska sidan. Efter kriget blev han diplomat och författare till ett flertal arbeten. En period var han även verksam hos drottning Kristina i Rom.

28. GUALDO PRIORATO, Galeazzo. *An History of the Late Warres and other State affaires of the best part of Christendom, Beginning with the King of Swethlands entrance into Germany, and continuing to the yeare 1640. Written in Italian by the Count Galliazzo Gualdo Priorato: And in English by the Right Honourable Henry Earle of Monmouth.* London, W. Wilson, 1648. Folio. Grav. front.+ (10),+ 428,+ 66,+ (2, blanka),+ (6) s. Titel tryckt i rött och svart. Bläckfläckar på titelbladet, liten reva i övre hörn sid. 189–190 med bokstavs förlust, enstaka småfläckar samt emellanåt lagerfläckig. Ombundet skinnband, rikt guldornerad rygg från början av 1800-talet med upphöjda bind och röd titeletikett, samtida nötta pärmar med för- och eftersättsblad från 1800-talet. 15 000:–

ESTC R15163. Ej hos Planer. Warmholtz 4297, känner endast titeln. Warmholtz har inte sett boken och vet således inte att det är en engelsk översättning av Gualdo Priorato, vilket står på titelbladet. Enligt Hierta saknades den i stort sett i alla de stora svenska historiska samlingarna och även som sagt i Warmholtz bibliotek. Sällsynt! Det italienska originalet utkom 1640.

29. GUALDO PRIORATO, Galeazzo. *Der Sweeden Oorlogh in Duytslandt, tot de doodt van [Gus]tavus Adolphus, Koningh van Svveeden. Teghen Ferdinandus II, Rooms Keyser. In het Italiaens beschreven door den Grave Galeazzo Gualdo Priorato. En getrouwelyck vertaelt door Andries van de Wiele.* Haerlem, Vincent Casteleyn, 1651. 8:o. Grav. extra titelblad,+ (14),+ 340,+ (4) s.+ 2 grav. porträtt,+ 3 dubbelsidiga grav. planscher. Titelbladet med papperslagning, med textförlust. Hfrbd från mitten av 1800-talet, rikt guldornerad rygg, gröna stänkmarmorerede snitt. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 4500:–

Warmholtz 4133 not. Carlander III, 564ff. Antalet planscher verkar variera, med 4 planscher och 3 porträtt som mest. Här saknas Gustav II Adolf. Nederländsk översättning av de fyra första böckerna, som slutar vid Gustav II Adolfs död 1632, av det italienska originalet *Historia delle guerre di Ferdinando II* [...] (1640). Planschererna som lagts till denna upplaga är tagna och förminskade från Merians stora *Theatrum Europaeum*. Porträtten föreställer Wallenstein och Tilly och planschererna slaget vid Breitenfeld, övergången av Lech och slaget vid Lützen.

30. [Gustav II Adolf.] **Graverat ovalt porträtt** av Gustav II Adolf, graverat av Wilhelm van Delft efter målning av M. J:sz van Miereveld. Utan ort, 1633. Stor folio. 42x29,5 cm. Uppklistrad i hörnen på papper, något snävt skuren inom plåtkant. 9000:–

Strömbom 218 (bild nr 19). Planer III, 113. Gustav II Adolf utställningen, nr 101. Bröstbild av Gustav II Adolf tittande från vänster, inom oval. Kungen med mustach och pipskägg, spetskrage och harnesk. I ovalen devisen, "Cum Deo et felicibus armis". Under bilden graverad text

i fyra rader med kungens titlar och texten , "[...] à Mich: Joh: Miereveldio ex exemplari, quod reperiri potuit, correctissimo depictus, atque à Giuli: Jac: Delfio hâc formâ caelo in aetarnam ejus Principis expressius [...]". Berömt porträtt av Gustav II Adolf, graverat av Wilhelm Jacob van Delff. Förlagan till kopparsticket, en målning av porträttkonstnären Michiel Jansz van Mierevelt, som gjorts efter bästa tänkbara bilder (han träffade aldrig kungen), är dock försvunnen. En mängd efterbildningar efter detta porträtt har sedan gjorts.

31. [Gustav II Adolf.] **Graverat ryttarporträtt** av Gustav II Adolf, graverat av Jacob von der Heyden. Utan ort, 1632. Stor folio. 54x40,2 cm. Uppklistad i hörnen, lagade smårevor och med enstaka lätta fläckar, veck i mitten. 12 000:–

Paas PA-291. Strömbom III (bild nr 113), med en mindre variant. Ståtligt porträtt av Gustav II Adolf till häst. Kungen i helfigur med hatt och med marskalkstav i handen, sittande på stegrande häst. I bakgrunden slaget vid Breitenfeld. I vänstra övre hörnet en medaljong med svenska riksvapnet och i högra en medaljong med lejon och devisen "Cum Deo et victricibus armis". Under bilden graverad text i tre rader: "Serenissimo et potentissimo principe, ac domino, domino Gustavo Adolpho, D.G. Svecorum, Gothorum et Vandalorum regi, magno principi Finlandiæ et Careliæ, nec non Ingridiæ domino. etc. Humilimæ devotionis ergo et submissi animi symbolum, offert, et dedicat, Iacobus av Heyden chalcographus et civis Argentiniensis. 1632".

32. HALLENBERG, Jonas. *Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering*. 1–5. Stockholm, Johan A. Carlbohm, 1790–96. 8:o. (12),+ 411,+ (1); (6),+ 411–889,+ (3); (6),+ 478; (6),+ 481–1044 [felpag. 4104],+ 2 grav. planscher; (6),+ 463 s. Med fem grav. vinjetter och samtliga smutstitelblad. Lite solk på femte delens smutstitelblad. Röda marokängband, guldornerade ryggar med upphöjda bind och gröna titeletiketter, pärmarna med guldrum och hela guldsnitt. Femte delen från mitten av 1800-talet, de övriga samtida. Första till tredje bandet uniforma, fjärde och femte något avvikande i gulddekor. Liten skrapskada på ryggens fot på andra bandet. Fin svit. Namnteckning med bläck i första till tredje delen. 8000:–

Setterwall 1535. Första och enda upplagan av Hallenbergs alltjämt användbara historik, som går fram till 1626. Av Geijer karakteriserat som ett mästerverk och av andra som det yppersta arbete i Sveriges nyare historia, som 1700-talets svenska historieskrivning åstadkom.

33. HEINSIUS, Daniel. *Panegyricus, Gustavo Magno, suecorum, gothorum, vandalorum &c. regi, consecratus*. Leiden, Jacobum Marci, 1632. 4:o. (4),+ 43,+ (1) s. Titel tryckt inom träsnittsram. Tagen ur band, insatt i gråpappersomslag från slutet av 1800-talet med handskriven pappersetikett. 5000:–

Warmholtz 3732. Första upplagan av Daniel Heinsius oration över Gustav II Adolf. Den blev hyllad och omtryckt ett flertal gånger, både separat och i antologier. Den översattes till franska och utgavs av Belleville 1638. Den berömde filologen och skalden Daniel Heinsius (1580–1655) hade redan tidigare verkat för svenska intressen genom att 1620 utge Johan Skyttes tal. Som professor i Leiden tog han emot åtskilliga svenska studenter och 1618 hade Gustav II Adolf utsett honom till svensk rikshistoriograf. Han var även gift med en syster till den i svensk tjänst upptagna diplomaten Jan Rutgers.

34. HEINSIUS, Daniel. *Panegyricus Gustavo Magno, Suecorum, Gothorum, Vandalorum &c. regi, consecratus*. Leiden, Bonaventura & Abrahami Elzevir, 1633. Folio. (4),+ 28 s. Titelsidan med graverat porträtt. Enstaka småfläckar. Något nött samtida lila pappband med spår av guldtryck, handskriven pappersetikett på främre pärm. 7500:–

Warmholtz 3732. Planer I, 220. Senare upplaga av Heinsius oration över Gustav II Adolf, första gången tryckt i kvarto 1632 (se ovan).

35. HENCKEL, Balthasar. *De bello tam protectio, quam vindicatorio Gustavi Adolphi, regis Suecorum maximi, et fide Bogislai XIV, principis Pomeranorum optimi, illius, ex Pomerania, aliisque, ad infamiam usque depopulatæ Germaniæ, territorii, grassatorum turmas, pacisque publicæ turbatores, divinitus ejicientis: Huius, regale patrocinium, salvo fidelitatis cesareæ juramento, suscipientis, disceptatio Balthasari Henckelii, sæ. ræ. mtis. Sveciæ consilarii, cælicos inter victoriarum progressus, justitiæ gratitudinisq; causâ concepta. Anno M. DC. XXXI. Stettin, Rhetianis, (1631). 4:o. (16),+ 300,+ (11) s. Titelbladet med papperslagning i nedre hörn efter bortklippt namnteckning. Enstaka småfläckar. Hfrbd från mitten av 1700-talet, guldornerad rygg med röd titeletikett och tre upphöjda bind, stänkarmorerade pärmapper. Ur Jonas Hallenbergs bibliotek, med hans namnteckning, och ur Ericssbergs, med Carl Jedvard Bondes namnteckning. 6000:–*

DANIELIS HEINSII
PANEGYRICVS,
GVSTAVO MAGNO,

Suecorum, Gothorum, Vandalorum, &c.
Regi, consecratus.

LVGDNI BATAVORVM,
Ex Officina BONAVENTURÆ & ABRAHAMÆ
ELZEVIR. Academ. Typograph.
M. DC. XXXIII.

VD17 14:017704K. Klemming, Sveriges förhållande, s. 33. Warmholtz 3589. Carlander II, 760 & III, 564ff. Ej i Planer. Fint exemplar. Detta är den något ovanligare större varianten. Den mindre har endast 267 sidor. Varianter finns även vad gäller titelbladet, som ibland är tryckt i rött och svart. Denna variant har, bortsett från den utökade texten, även försetts med ett register. Bokens största förtjänst är, enligt Warmholtz, att den är sällsynt. Balthasar Henckel föddes i Jüterbog i Sachsen och blev juris professor i Wittenberg. Han tillhörde Gustav II Adolfs råd under det tyska fälttåget (boken är också försedd med en tryckt dedikation till kungen, liksom till Bogislav XIV av Pommern) och blev svenskt regeringsråd i Mainz 1631. Han tillfångatogs dock och blev satt i hårt fängelse av jesuiterna.

Fin proveniens. Historiken Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjørwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek".

36. HENCKEL, Balthasar. *Somnium Gustavi Adolphi, magni Suecorum, Gothorum, ac Vandalorum regis, ex bellorum successibus clarum, & in armatæ iustitiæ gloriam explicatum, per d. Balthasar Henckelium, s.r.mtis Suec. consiliarium*. Stockholm, Henrici Käyser, 1640. 8:o. (6),+ 3–31 s. Sammanbunden med:

HENCKEL, Balthasar. *Epistole carcerales: defensum belli Germanici patrocium, iudicis coloniensis ignobilem sensum, tandemque subveniens ex Suecia auxilium, nondum audito experientiæ documento, per varios carcerem cuniculos ostendentes*, Stockholm, Henrici Käysers, 1640. 8:o. (2),+ 153, 153–297 s. Småfläckar och med fuktränder. Något nött samtida pergamentband. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 8000:–

Collijn sp. 374. Warmholtz 3739 resp. 4104. Carlander III, 564ff. Collijn anger felaktigt 297 sidor för *Somnium*. Han har troligen blandat ihop den med brevsamlingen, de är sannolikt ofta sammanbundna. *Somnium* i första upplagan. En utökad i 12:o utkom året därpå. Den handlar om en dröm Gustav II Adolf skall ha haft när han med armén stod vid Nürnberg, mitt emot Wallenstein. Myter om profetiska syner och drömmar florerade vid tiden. En känd sådan var Gustav II Adolfs syn vid Nürnberg: Uppe i himlen såg han en strid mellan ett lejon (Gustav II Adolf) och en örn (kejsaren). Runt omkring de stridande stod andra lejon, vilka dock inte kom och hjälpte till (se Nordström s. 38). Det andra verket innehåller brev från Henckel till bl.a. Johan Skytte och Gabriel Oxenstierna. Warmholtz finner inte hans brev intressanta, men boken sällsynt. Balthasar Henckel föddes i Jüterbog i Sachsen och blev juris professor i Wittenberg. Han tillhörde Gustav II Adolfs råd under det tyska fälttåget och blev svenskt regeringsråd i Mainz 1631. Han tillfångatogs dock och blev satt i hårt fängelse av jesuiterna.

37. HENCKEL, Balthasar. *Somnium Gustavi Adolphi, magni Suecorum, Gothorum, ac Vandalorum regis, bellorum successibus clarum, & ex comitiis germanorum ratisbonensibus novo additamenti genere decoratum, per d. Balthasar. Henckelium, s.r.mtis Suec. consiliar. Editio secunda auctior*. Stockholm, Henrici Käysers, 1641. 12:o. (6),+ 88 s. Fuktrand första 20 bladen. Något nött blåmålat pappband från början av 1800-talet, rikt guldornerad rygg med lyror, marmorerade pärmapper, blå stänksnitt. Med gammal delvis beskuren namnteckning på titelbladet. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 4500:–

Collijn sp. 374. Warmholtz 3739. Carlander III, 564. Andra och enligt Warmholtz bättre upplagan av *Somnium Gustavi Adolphi*.

38. (HERTFELDER, Bernard?) *Sumarischer Verlauffs Begriff, oder kurtze warhafft Historia Schwed: Augspurg: denckwürdigen Sachen. Aus Latein in Teutsch vertiert.* Augsburg, Andrean Aperger, 1653. 4:o. (2),+ 122 s. Genomgående med stor fuktrand. Nött nära samtida halvpergamentband, ryggen med spår av pappersetiketter och rödfärgning, marmorerade pappärmar med trasiga hörn. Med Ignatii Chardon (?) nära samtida exlibrisanteckning med bläck på titelsidan, samt annan anteckning. 6000:–

VD17 23:232434B. Warmholtz 3987. Av Warmholtz ansedd som en översättning av *Exegesis rerum Sueco-Augustanarum*, som utkom samma år, och som av flera, bl.a. av Warmholtz, felaktigt tillskrivits benediktinermunken Karl Stengel. VD17 anger Bernard Hertfelder som författare till det verket, men anger denna tyska titel anonym. Den behandlar staden Augsburgs öden åren 1629–46, utifrån ett antisvenskt och antilutheranskt perspektiv, och innehåller bittra kommentarer till den Augsburgiska konfessionen, som varande roten till Augsburgs elände. Bernard Hertfelder (1587–1664) var benediktinermunk och abbot för klostret St. Ulrich och Afra i Augsburg.

39. HEYLMANN, Philipp Ludwig. *Leo Arctous redivivus, qui est Gustavus Adolphus, gloriosissimæ memoriæ rex Svecorum Augustus, ob strenuè vindicatam Germaniæ libertatem verè Germanicus; stilo brevi, sed plano adumbratus à Philipp. Lud. Heylmanno.* Frankfurt, Johannis Philippi Andreae, 1703. 4:o. (8),+ 79 s. Titelsidan med graverad vinjett med medalj. Titelbladet med liten pappersförstärkning, lätta lagerfläckar. Nött samtida hfrbd, ryggen med upphöjda bind, marmorerade pärmpapper. Övre kanten på främre pärmen trasig. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 4000:–

Warmholtz 3804. Planer I, 235. Carlander III, 564ff. En sammanfattning av Gustav II Adolfs tyska fälttåg åren 1630–32. "Et icke obehageligt Sammandrag", tyckte Warmholtz. Detta exemplar förvärvade Bonde via d'Albedyhll.

40. *Histoire des armes victorieuses de Gustave Adolph, par la grace de Dieu, roy de Suede, &c. Divisée en deux parties. La premiere, contenant les guerres & victoires par luy obtenues (dès son aduenement à la couronne de Suede), en Dannemarc, Moscouie, Lithuanie, Liouonie, & la Prusse Royale de Pologne. La seconde, des guerres & victoires par luy obtenues dès sa venue en Allemagne, iusques à present, traduite d'Allemand en François.* (Geneve, Jean de la Planche), 1632. 8:o. (2),+ 262, 293–294. Titelbladet fläckigt och med småhål, genomgående lagerfläckig. Sammanbunden med:

Le Mercure d'Allemagne, contenant tout ce qui s'est passé de plus remarquable en l'Europe, dès le mois de may mille six cents trente & un jusques au mois de septembre mesme année. Fidelement traduit de Latin en François par B.D.C. Geneve, Iean de la Planche, 1632. 8:o. 110,+ (2) s. Lagerfläckig, skrap på titelbladet, med tryckorten nära på bortskrapad. Nött samtida pergamentband, ryggen med upphöjda bind och med svartpräglad titel och initialerna BG i alla fält, pärmarerna med Iean Christoffe Vireys svartpräglade vapenexlibris, omgivet av initialerna "BG". Första titelbladet med namnteckning i bläck som fränt genom papperet. 7500:–

Jämför Warmholtz 3749 för första arbetet, med något annorlunda titel. Det senare verket är en årlig krönika, en s.k. "Meßrelation". De mest kända är de som varje år utkom till Frankfurtsmässan. Denna behandlar maj till september 1631. "BG" står för Bonne Galoys (Gallois) (†1644). Hon var gift med kungliga rådet Jean Christoffe Virey, som vid hustruns död gick in i en munkorden. Han efterlämnade ett bibliotek med ca 4000 volymer. Pärmeexlibriset har även en urna med texten "B Galoys cineres".

41. *Historisk relation om then firdom stormächtigste konungens Gustavi Adolphi den andres och stores krigz expedition uti Tyskland, ifrån anträdet på tyska botnen in aprili anno 1630 til thes förhastige och högstbeklagl. död-z-fall som skedde den 6. novemb. 1632.* Stockholm, Kongl. booktr. hoos sal. Wankifs änckia, 1699. 4:o. (36) s. Titelbladets baksida med stora riksvapnet i träsnitt. Lätta lagerfläckar. Tryckt på skrivpapper och med stora marginaler. Tagen ur band. 3000:–

Collijn sp. 762. Warmholtz 3898 not. Andra omarbetade svenska upplagan. Den första kom redan 1633 (omtryckt av Loenbom i *Historiskt archivum*) och sträckte sig fram till februari 1633. Den var då redan utgiven flera gånger på tyska. Denna andra svenska upplaga är både utökad och omredigerad, allt till det bättre enligt Warmholtz.

42. HULSIUS, Bartholomeus. *Den onderganck des Roomschen Arents, door den Noordschen Leeuw. Af-ghebeeldt in verscheyden konstige Figuren, met sin-rijcke Verklaringhen der selver, beydes in en buyten rijm, vertoonende, in't kort, de gedencquaerighste saken, die van den beginne, tot noch toe, in deses oorlogen zyn omgegaen. Met een verhael van den Doodt des Koninghs. Hier zyn noch by ghevoeght de Victorien des Croon Sweden, sedert de doodt des Autheurs vercreghen.* Amsterdam, Crispin vande Pas, 1642. 4:o. Extra grav. titelblad,+ (12),+ 91 pp. Med 29 gravyrer i texten. Titeln med grav. vinjett. Enstaka småfläckar, sid. 1–2 med fuktstänk och papperslagning, liten lagning på det grav. titelbladet. Brunt halvmarokängband från början av 1900-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind, marmorerade pärmpapper (L. Claessens). Fint exemplar. 25 000:–

Warmholtz 4121 "Kopparsticken gifva största värdet åt denna lilla sällsynta bok". Skildringen sträcker sig fram till hertig Bernhard av Weimars död. De fina illustrationerna är huvudsakligen av Crispin de Passe d.y. (1593–1670). Det graverade titelbladet föreställer Gustav II Adolf som stampar på den tysk-romerska örnen, och de graverade emblematiske bilderna i boken följer Gustav II Adolf från landstigningen till döden. Bartholomeus Hulsius (1601–42) var holländsk präst och poet.

43. HUME, David || HUME, Jacob (utg.) *Poemata omnia. Accessere ad finem unio Britannica & praelium ad Lipsiam solutâ oratione.* Paris, 1639. 8:o. (8),+ 152,+ 40 s.+ 41–56 sp.+ 57–88,+ 80 s. Titelbladet och första bladen något solkiga. Emellanåt hårt skuren i yttermarginal med enstaka bokstavs förluster i marginalia. Reva s. 83 i första delen, fläck s. 25 i sista och med enstaka samtida marginalanteckningar med bläck och småfläckar. Elegant grönt saffianband från mitten av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind, blindpräglade pärmar, inre bordure och helt guldsnitt. 9500:–

Graesse III, 390. Warmholtz 3622, "sällsynt bok". Troligen första upplagan. Enligt Graesse blev den utgiven första gången 1632. Inget bibliotek har dock den tidigare upplagan. Den är utgiven av sonen Jacob Hume och innehåller i andra delen dennes berättelse om slaget vid Breitenfeldt, "Praelium ad Lipsiam", sid. 57–70, och densammes början till en historik över Gustav II Adolfs fälttåg i Tyskland, "Gustavus Magnus, sive historia rerum gestarum in Germania à rege Suediæ", (sid. 71–79), vilken dock endast sträcker sig till oktober 1630. Boken innehåller för övrigt vid sidan av David Humes dikter även dennes kända unionstraktat *De Unione insule Britannica*, först publicerad 1605, och diktverket *Iacobaea*. David Hume of Godscroft (1558–1629) var skotsk historiker och filosof och är mest känd för verket om en tänkbar union mellan Skottland och England.

44. HÖPFNER, Heinrich. *Soteria evangelicorum, hoc est memoria admirande victorie gloriosissimo regi Sveciæ, & serenissimo electori Saxonie, post acrem cum hostibus pugnam in consinio Lipsiæ commissam, pro evangelicæ religionis salute atque incremento cœlitus donatæ, celebrata anno clc Ic cxxxI. ab academia Lipsieni, interprete Henrico Höpfnero*. Leipzig, Hæred Schürer & Matthiam Götzium, excusper Gregoriam Ritzsch, 1632. 4:o. (16),+ 41,+ (2) s. Stort exemplar tryckt på skrivpapper. Lätta lager- och småfläckar, något värre sid. 8–9. Samtida svartpräglad rött pappband med handskriven pappersetikett på främre pärm, kanterna förstärkta med rött guldbrokadpapper från 1700-talets mitt. Ryggen något trasig. Försättsbladet med lång handskriven dedikation till biskopen i Linköping Johannes Botvidi från författaren. Därunder ägaranteckning av J. G. Psilanderhielm. Presentexemplar!

9000:–

VD17 23:235459R. Warmholtz 3636. Ej i Planer. Carlander II, 362f & 541f. Heinrich Höpfner (1582–1642) var doktor i teologi och professor i Leipzig.

Linköpingsbiskopen Johannes Botvidi (1551–1635) var hovpredikant hos Gustav II Adolf innan han 1630 utsågs till biskop. Han reste dock redan året därpå till Tyskland, där han 1632 utsågs att verka för den evangeliska religionens skyddande i Sachsen och att inrätta konsistorier i Magdeburg och Minden. Botvidi och Höpfner måste ha lärt känna varandra där, då ju Höpfner var professor i Leipzig. Vid detta hyllningstal, hållet i Leipzig till den evangeliska lärans räddare, kan Botvidi således varit åhörare, och bättre associationsexemplar än till den evangeliska lärans ställföreträdande beskyddare är väl svårt att hitta! Botvidis bibliotek delades efter hans död mellan änkan, de båda sönerna Samuel och Noach, båda adlade Örn 1650, samt mågen Noréus. Johan Gustaf Psilanderhielm (1723–82) var riddarhussekreterare och kansliråd. Hans bibliotek såldes på auktion 1782.

45. KHEVENHILLER, Frantz Christoph. *Annales Ferdinandeï oder wahrhafft- te Beschreibung, Käysers Ferdinandi des Andern, mildesten Gedächtniss, Geburth, Aufferziehung und bisshero in Krieg und Friedens-Zeiten vollbrachten Thaten, geführten Kriegen, und vollzogenen hochwichtigen Geschäften, samt kurtzer Erzählung deren in der gantzen Welt von höchstgedachter käyserl. Majestät Geburthen biss auf das 1637 Jahr vorgelauffenen Handlungen und denkwürdigen Geschichten*. 1–12 + Appendix:

Counterfet Kupfferstich (so viel man deren zu handen bringen können) deren jeni- gen regierenden grossen herren, so von Käysers Ferdinand dess Andern geburt, biss zu desselben seeligisten Tödtlichen abschied sussecivé regiirt. 1–2. Leipzig, Moritz Georg Weidmann, 1721–26. Folio. 1–2: Grav. front.+ (29),+ (blank),+ 9 s.+ 19–567 sp.+ (16) s.+ 13 grav. planscher, varav 11 dubbelsidiga. Åtskilliga grav. vinjetter. Enstaka fläckar. Pappersslagning sp. 537–538. 3–4: (15) s.+ 607–1855 sp.+ (20) s.+ 15 dubbelsidiga grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Enstaka fläckar, något större sp. 799–800. 5–6: (15) s.+ 1869–2946, 2957–2964, 2955–3229 sp.+ (12) s.+ 11 dubbelsidiga grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Enstaka små- och brunfläckar, något större fläck sp. 3075–3076. 7–8: (17) s.+ 2–539 sp.+ (2) s.+ 540–1246 sp.+ (16) s.+ 11 utvikbara grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Lättare lagerfläckar, fläck sp. 1201–1202. 9: (23) s.+ 2–803 sp.+ 804–806 s.+ 807–1224a–z,aa–zz,aaa–nnn, 1225–1847 sp.+ (19) s.+ 8 utvikbara grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Delvis fläckig, plansch 7 med fläckar och fuktränder. 10: (10),+ 3 s.+ 4–1740 sp.+ (12) s.+

5 dubbelsidiga grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Enstaka fläckar. 11: (12),+ 4 s.+ 5-2079 sp.+ (12) s.+ 2 dubbelsidiga grav. planscher. Åtskilliga grav. vinjetter. Lagerfläckar och enstaka bläckfläckar, litet maskhål i nedkant blad 5X2-4Z3 och i planschen Magdeburgs erövring. 12: (12),+ 6 s.+ 7-490 sp.+ 491-494 s. 495-830 sp.+ 1105-1110 s.+ 1111-1666 sp.+ 1667-1668 s.+ 1669-1872 sp.+ 1873-1876 s.+ 1877-2648 sp.+ (12) s.+ 8 grav. planscher, varav 7 dubbelsidiga och en utvikbar. Åtskilliga grav. vinjetter. Spalt 830 benämnd "830 bis 1104". Lätta fläckar. Spalt 1548-1549 med lagat hål, med liten textförlust. App.1: 1-4a-e, 5-108a-b. 109-112a-e, 113-116a-e, 117a-x, 121-128a-e, 129-154a-b, 155-276a-c, 277-338, (1), 338-372,+ (5) s.+ 210 grav. porträtt. Lätta lagerfläckar. App. 2: 440,+ (120) s.+ 159 grav. porträtt. Enstaka lagerfläckar, litet maskhål i nedre marginal. Nötta uniforma samtida skinnband, svartpräglade ryggar med upphöjda bind, pärmar med blindstämplad ramdekor, röda marmorerade snitt. Ryggarna med pappersetiketter. 10 volymer. Första bandet med trasigt övre kapital. Ur Ericssbergs bibliotek, med dess exlibris. Med totalt 74 graverade planscher, varav 72 dubbelsidiga, 369 porträtt samt åtskilliga grav. vinjetter. 140 000:-

Brunet III, 658. Graesse IV, 15. Warmholtz 4065. Planer I, 8 (saknar appendix). Komplette svit av Khevenhüllers stora krönika över Ferdinand II. Del 1-9 i andra upplagan, de första utkom 1640-46, del 10-12 samt de två porträttdelarna i första, postumt utgivna upplagan. Bokstavspagineringsen i nionde delen är en utökning av 4h-arket med 4h5-4h20. Greve Frantz

Christoff Khevenhiller (1588–1650) var österrikisk diplomat och historiker. Hans stora arbete om Ferdinand II och motreformationen, täckande åren 1578 till 1637, är ett av huvudverken i den österrikiska historieskrivningen, och utgavs som något av en katolsk motsvarighet till *Theatrum Europaeum*. Planscherna med ett flertal stadsvyer, Bonn, Regensburg, Prag etc. och historiska scener som defenestreringen i Prag, Gustav II Adolfs död, mordet på Wallenstein, slaget vid Nördlingen m.m.

46. *Kort berättelse, om the herlighe och sköne victorier, som then stormächtigeste furste och herre, herr Gustavus Adolphus, Sweriges, Göthes och Wendes konung, [...] haffuer ny nyligen haffi ut[hi] thet Romerska Rijket, emoot the ocatoliske fiender, them ifrå Sweriges gränser affhålla, och wåre religions förwanter, ifrå thet påweske tyrannij och odräglighe ook, liberera och förswara.* Stockholm, Chr. Reusner the äldre, 1631. 4:o. (11) s. Lagade revor på titelbladet, med textförlust i titeln och bildförlust på baksidan. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 2500:–

Warmholtz 3619, variant tryckt i Uppsala av Matsson. Genomgång av alla segrar från landstigningen i juni 1630 till september 1631, och slaget vid Breitenfeld.

47. [Krigsartiklar.] *Schwedisches Kriegs-Recht, oder Articulus-Briefff, deß Durchleuchigen Großmächtigen Fürstens und Herrns, Herrns Gustaff Adolffs, der Reiche Schweden, Gothen und Wenden Königs, Großfürsten in Finlandt, Hertzogen zu Ehesten und Carelen, Herrn zu Ingermanlandt, etc. Sambt angeheffter General: unnd Obergerichts Ordnung, und deß General Auditors, wie auch General Gewaltigers, etc. Ambt und Bestallungs Puncten.* Mainz, Hermann Meres, 1632. 4:o. 65,+ (2) s. Lagerfläckig och nött. Titelbladet med reva och liten lagning. Tagen ur band och försedd med vit ryggremsa. 7000:–

VD17 23:260147R. Collijn sp. 464f (ett exemplar). Warmholtz 8169. Detta är den något sällsyntare större varianten. Första tyska utgåvan av Gustav II Adolfs krigsartiklar, först utgivna på svenska 1621. Båda sedan utgivna i ett flertal upplagor. Flera tyska kom samma år.

48. LANSBERGEN, Petrus van. *Gustavi Magni bellum Germanicum. Auctore P. Lansbergio.* Rotterdam, Arnoldum Leers, 1652. 12:o. (14),+ 504 s. Saknar ett graverat extra titelblad. Pappband från början av 1800-talet, med röd guldornerad rygg och lila pärmar. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 1500:–

Warmholtz 3802. Carlander III, 564ff. Förordet med tryckt dedikation till drottning Kristina. Warmholtz känner inte till något om författaren och anser det vara förargligt att denne i boken inte namngivit sina källor.

49. (LUNDORP, Michael Caspar.) *Guerre di Germania dall'anno MD.C.XVIII sino alle pace di Lubeca transportate nella lingua Italiana da Alessandro de Noris veronese.* + *Continuatione delle Guerre di Germania. Tradotte dal latino.* Venedig, Pietro Pinelli, 1633–34. 4:o. Grav. titelblad,+ (22),+ 56, 59–66, 65–404; grav. titelblad,+ (18),+ 387 s. Delvis tryckta på tjockare papper. Genomgående något lagerfläckiga, första delen med fläckar och fuktrand sid. 353–370 och den andra med fläckar s. 148–149 och 210–211. Oskurna i orange pappband med gula pärmapper från början av 1800-talet. Två volymer. 7500:–

Warmholtz 4064 not, för den tyska upplagan. Första italienska upplagan, en andra upplaga av första delen kom 1640. Första delen, som sträcker sig fram till 1629, är en italiensk bearbetning av Lundorps *Österreichischer Lorbeerkrantz*, som han skrev under pseudonymen Nicolaus Bellus och som kom ut 1626, eller snarare en bearbetning av dess latinska översättning *Laurea Austriaca*, som kom året därpå, 1627, under författarnamnet Julius Bellus. Det är en hyllning till Ferdinand II för kväsandet av upproret i Böhmen och för framgångarna i kriget. Den italienska översättningen och bearbetningen är gjord av Alessandro de Noris och Nicolaus Corti. Andra delen, "Continuatione", som sträcker sig från 1629 och Gustav II Adolfs inträde i kriget fram till kungens död vid Lützen, är troligen ett kompilat gjort av utgivaren Pietro Pinelli. Michael Caspar Lundorp (ca. 1580–1629), var historiker och skriftställare från Frankfurt am Main, och publicerade sig under ett flertal pseudonymer. Han är mest känd för utgivandet av urkundsamlingen *Acta Publica*, som han redigerade från 1611 till 1625.

50. LUNGWITZ, M. Matthæus. *Alexander Magnus redivivus, das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes und triumphirender Siegskrone erster Theil, von des durchleuchtigsten, grossmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi [...] königlichen Majestät hochlöblichen Königl. Geschlecht, Ankunfft, Voreltern, königl. Wahl und Krönung löblichen Regierung und biss auff Anno 1630 durch Gottes hülfe hin und wieder in Reussen, Moscau, Lieflland, Dennemarck, Polen und Preussen vollführten Glorwürdigsten hohen Expedition, und so schleunig als glücklichen Kriegsprogressn. Aus war- und glaubhafften Historien, Urkunden und Berichten mit sonderm Fleitz trewlig zusammen bracht, durch M. Mattheum Lungvvitium. Samt: Appendix des dreyfachen Schwedischen Lorbeer-Krantzes etc. Ersten theils. Worinne Respublica Regni Sveciæ, das ist Königreich Schweden und seiner Landes Art, natürlichen Gelegenheit, beneben der Inwohner, Sitten, Bräuch und Gewohnheiten, Religion [...] Dingen, zu finden ist.* Leipzig, Johan Grossen, 1632–(33). 4:o. Grav. porträtt,+ extra grav. titel,+ (36),+ 204,+ (16),+ 397,+ (1),+ (2, blanka) s. Första titeln tryckt i rött och svart. Lagerfläckar, brunfläckad från s. 369 och framåt. Sammanbunden med:

LUNGWITZ, M. Matthæus. *Josua redivivus, das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes [...] ander Theil. Zum andern mal Gedruckt.* Leipzig, Johan Grossen, 1633. 4:o. (31),+ (blank),+ 480 s. Titel tryckt i rött och svart. Lagerfläckig. Sammanbunden med:

LUNGWITZ, M. Matthæus. *Josua et Hiskias confederati, das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes [...] dritter Theil.* Leipzig, Johan Grossen, 1633. 4:o. (24),+ 24, 29–68, 87–493 s. Titel tryckt i rött och svart. Lagerfläckar, och en sida med samtida bläckanteckningar. Hfrbd från mitten av 1700-talet, guldornerad rygg med svart titeletikett och upphöjda bind, pappersskada på frampärmen. Äldre namnteckning på graverade titelbladet. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. Tillsammans med:

LUNGWITZ, M. Matthæus. *Imperator Thodosius redivivus, das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes [...] ander Buch des dritten Theil.* Leipzig, Friedrich Lackischen S. Erben, 1634 [=kolofon]. 4:o. (8),+ 9–96, 95–320,+ (1) s. Titel tryckt i rött och svart. Två ark av inledningen och A-arket saknas, ersatta av 8 blanka blad. Brun- och lagerfläckig och med återkommande fuktränder. Samtida pergamentrygg, med pappärmar och för- och eftersättsblad från början av 1800-talet. Tillsammans med:

LUNGWITZ, M. Matthæus. *Judas Maccabæus das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes* [...]. *dritter Buch des III. Theils*: [...]. Leipzig, verlegung Johann Grossen, 1634. 4:o. (8),+ 370, 373–442,+ (9) s. Titel tryckt i rött och svart. Saknar fyra preliminärblad, liksom blad 3A2 (sid. 371–372). Sid. 379–380 med revor och textförluster och de sista tre bladen lagade och till hälften ersatta av blankt papper. Genomgående med fuktfläckar och -ränder, hårt lagerfläckig. Samtida pergamentrygg, med pappärmar och för- och eftersättsblad från början av 1800-talet.

15 000:–

VD17 23:235433G, 23:235427F, 23:235429W, 23:235430K, 23:235481Z, 12:647917X. Warmholtz 3794. Planer I, 252 (I–III:1). Ossbahr 1497. Carlander III, 564ff. Lungwitz historik över, och hyllning av, Gustav II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Sviter med samtliga ingående delar är sällsynta! *Josua* är i andra utökade upplagan. Warmholtz hänvisar uppenbarligen till den mindre första upplagan av *Josua*, som endast hade 368 sidor. Övriga i första upplagorna. Den tredje delen är uppdelad tre avdelningar, "Josua et Hiskias confederati", "Imperator Thodosius redivivus" och "Judas Maccabæus". Planer saknade de två sistnämnda. Bihang till första delen, om Sverige, är en översättning av Elzevirutgåvan *Respublica Sueciae* från 1631, med några extra tillägg. I dessa jämförelser mellan Gustav II Adolf och forntidens stora hjältar, börjar Lungwitz med Gustav Adolfs härkomst, tillträde till regeringen m.m., men skildrar huvudsakligen kriget i Tyskland fram till kungens död. Matthaues Lungwitz, eller Lungwitiu, (1582–1655) var protestantisk präst i Rochlitz i Sachsen och författare.

51. LUNGWITZ, M. Matthæus. *Alexander Magnus redivivus, das ist dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes und triumphirender Siegskrone erster Theil, von des durchleuchtigsten, grossmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi [...] königlichen Majestät hochlöblichen Königl. Geschlecht, Ankunfft, Voreltern, königl. Wahl und Krönung löblichen Regierung und biss auff Anno 1630 durch Gottes hülfe hin und wieder in Reussen, Moscau, Lieffland, Dennemarck, Polen und Preussen vollführten Glorwürdigsten hohen Expedition, und so schleunig als glücklichen Kriegsprogressn. Aus war-und glaubhafften Historien, Urkunden und Berichten mit sonderm Fleitz trewlig zusammen bracht, durch M. Matthæum Lungvvitium*. Leipzig, Johan Grossen, 1632. Kolofon: Zwickau, Melchior Göpnern, 1632. 4:o. (2, blanka),+ (18),+ 85,+ (2, blanka) s. Saknar graverat extra titelblad. Tagen ur band, sista bladet nästan loss.

2500:–

VD17 23:238517T. Ej komplett. Variant av första delen av Lungwitz hyllning till och historik över Gustav II Adolf.

52. (MAUVILLON, Eléazar.) *Konung Gustaf Adolfs historia, författad på fransyska, efter de trowärdigaste häfdlatecknare och handskrifne samlingar, af M. D. M. Utgifwen på Swenska. Första delen*. Stockholm, Nyström och Stolpe, 1764. 4:o. (16),+ 147,+ (5) s. Genomgående stor men svag fuktrand, kraftigare mot slutet, fläckar sid. 35–36 och 45–48, annars enstaka småfläckar. Samtida hfrbd, guldornerad rygg, röda snitt. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris klistrad ovanpå ett äldre.

2000:–

Warmholtz 3810 not. Carlander III, 564ff. Allt som utkom. Översatt och utgiven av Gjörwell, som även tog sig friheten att rätta verket. Att Gjörwell inte fortsatte översättningen berodde enligt Warmholtz på hans beslut att istället skriva en helt ny historik över Gustav II Adolf. Av detta blev förstås inte mycket. Mauvillons original, *Histoire de Gustave-Adolphe Roi de Suede*, utkom samma år.

53. MITTAG, Johan Gottfried. *Konung Gustaf Adolph, den storas, lefwerne och bedrifter, utur de bästa efterrättelser tilsammans dragne af Johan Gottfried Mittag. Tillika med herr Martin Schmeitzels företal angående tyska riks-ständernas och besynnerligen protestanternas skyldighet emot kronan Sverige. Ifrån tyskan på swenska öfversatt.* Stockholm, Lorentz Ludwig Grefing, 1744. 8:o. (40),+ 296 s.+ utvikbar plansch i träsnitt,+ utvikbar tabell. Lagerfläckig. Den tryckta tabellen med fläckar och reva. Samtida skinnband, rikt guldornerad rygg med upphöjda bind och beige titeletikett. Fint exemplar ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

3500:–

Warmholtz 3807. Carlander III, 564ff. Första svenska upplagan, en ny kom 1749. Det tyska originalet *Wunderwürdiges Leben und Thaten Gustav Adolph* [...] utkom 1732, med en förbättrad och utökad andra upplaga 1740, vilken ligger till grund för denna svenska översättning, gjord av Carl Reftelius. Planschen föreställer Gustav II Adolfs "magiska värja".

54. MOLES, Don Fadrique. *Guerra entre Ferdinando segundo emperador Romano, y Gustavo Adolfo rey de Svecia, por Don Fadrique Moles cauallero del orden militar de San Iuan.* Madrid, Francisco Marinez, 1637. 4:o. (12) s.+ 75,+ (1) bl. Titeln med graverad vinjett. Titelbladet lagat och uppfodrat, och blad två med pappersförstärkning i inre marginal, genomgående fläckig. Sista bladet med bläckanteckningar. Skinnband från början av 1700-talet, hårt nött guldornerad rygg med titeletikett, stänkta pärmar och röda stänkta snitt, spricka i övre främre fals. Med baron Philip Lord Hardwicks of Gloucester vapenexlibris, Carl L. Kämpes namnteckning, daterad i London 1793, och med J. Hallenbergs namnteckning. 5000:–

Se Peter Stadius "Southern Perspectives on the North". Carlander I, 251 & II, 760. Ovanlig. Skall eventuellt ha två planscher. Innehåller tidstypiska schabloner om de svenska arméerna: "On June 24th 1630 on the Island of Rügen, with twenty thousand robust Goths, hardened in war and whose potency was in concordance with their brutality" (översättning av Stadius).

Fin proveniens. Historikern Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjörwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek". Kanslirådet Carl L. Kämpe (1738–1816) var expeditionssekreterare vid utrikesexpeditionen och sysselsatt främst med pommerska frågor. Han köpte sina böcker huvudsakligen på utländska resor och skänkte sitt värdefulla bibliotek på 4000 volymer till Skara stiftsbibliotek 1815. Detta exemplar kom till Ericsberg via d'Albedyhl.

55. MONRO, Robert. *Monro His Expedition with the worthy Scots Regiment (called Mac-Keyes Regiment) levied in August 1626 by Sr. Donald Mac-Key Lord Rhees, Colonell for his Majesties service of Denmark, and reduced after the Battaille of Nerling, to one Company in September 1634 at Wormes in the Pfaltz. Discharged in severall Duties and Observations of service; first under the magnanimous King of Denmark, during his warres against the Emperour; afterward, under the Invincible King of Sweden, during his Majesties life time; and since, under the Directour Generall, the Rex-chancellor Oxensterne and his Generalls. Collected and gathered together at Spare-houres, by Colonell Robert Monro, at first Lieutenenant under the said Regiment, to the Noble and worthy Captaine, Thomas Mac-Kenyee, of Kildon,*

Brother to the noble Lord, the Lord Earle of Seafort; for the use of all worthie Cavaliers favouring the laudable profession of armes. To which is annexed the abridgement of exercise, and divers practicall observations, for the younger officer his consideration, ending with the souldiers meditations going on service. (1–2). London, William Jones, 1637. Liten folio. (16),+ 89,+ (blank),+ (13),+ (blank),+ (7),+ (blank),+ 224,+ (18) s. Genomgående lagerfläckig, litet hål sid. 31–32, med bokstavs förlust, och fuktfläckar i marginalen sid. 45–49 i andra pagineringen, tilltagande i fuktfläck i marginalen mot slutet. Hårt nött samtida skinnband, ryggen trasig, röda snitt. Rich. Carberys namnteckning på titelbladet, daterad den 19 augusti 1639, John Godwins på försätsbladet, och med ett engelskt, delvis bortskrapat graverat exlibris samt Quaritch blyertsanteckning från 1868. 9500:–

ESTC S114933. Graesse IV, s. 577. Lowndes 1585. Warmholtz 3919. Ilsøe nr 42. Bengtsson, Litteratörer och militärer, s. 166–93. Den första delen behandlar den skotske legosoldaten Monros tid i dansk tjänst och den andra fälttågen i Tyskland i svensk tjänst. Han reste i februari 1630 genom Skåne till Sverige. Vid sidan av redogörelserna för de faktiska händelserna innehåller boken allmänna betraktelser över krigsvetenskapen. Till vardera del hör ett register. Efter första delen finns en lång förteckning över skotska officerare i svensk tjänst 1632. Frans G. Bengtsson ansåg att boken intar en särställning i litteraturen om det trettioåriga kriget, då de flesta samtida skildringar av händelseförloppet av personer verksamma inom krigets och politikens områden härstammade från det franska lägre och dessutom från dess allra högsta topp. Robert Monro ska även ha stått modell för Walter Scotts ryttmästare Dalgetty i *A legend of Montrose*.

56. NARSSIIUS, Johannes. *Gustavus Saucius tragoedia: In quâ res Sueco-Polonica in Borussia gestæ anno cic ic cxxvii. major ex parte enarrantur. Editio secunda: Cui accedunt regis beatissime defuncti funebria, aliaque miscellanea Latina & Batavia, &c.* Frankfurt, Wolfgangi Hoffmanni, 1633. 4:o. 96 s. Tryckt på skrivpapper. Fuktrand och lätta lagerfläckar från s. 83 och framåt. Fint samtida pergamentband, titel skriven med bläck på ryggen. Egbertus ter Welbergs namnteckning på försätsbladet, daterad 1664, och J.P. Casselius på titelbladet, daterad 1762. Gamla biblioteksstämplar "Biblioth: Bremensis" på titelbladets baksida. 12 000:–

VD17 14:003740K. Warmholtz 3514. Klemming, Sveriges dramatiska litteratur, s. 556, anger en graverad plansch. Med tryckt dedikation till Jacob De la Gardie. Andra upplagan, den första trycktes i Köpenhamn 1625, och utökad med en begravningsdikt över Gustav II Adolf och diverse smådikter på latin och holländska. Dessa består huvudsakligen av hyllningsdikter, bl.a. till Gustav Banér och Johannes Matthiae, men där finns även en dikt till Trollhättetallet: "Wonderlicke water-val tot Trollhetta in Sueden". Det är endast Klemming som anger en graverad plansch. Johannes Narssius från Dordrecht (1580–1639) var läkare och blev 1625 personlig läkare åt Gustav II Adolf. Han fungerade även som hovpoet och historiograf åt kungen. 1631 återvände han till Holland. Han tog 1635 tjänst vid holländska ostindiska kompaniet och verkade som läkare i Ostindien, där han dog. Han var en av samtidens främsta latinpoeter och skrev även bl.a. *Riga devicta* 1625, vid Rigas erövring, och *Gustavidos sive de bello Sueco-austriaco libri tres*, 1632. Johann Philipp Cassels (1707–83) stora boksamling införlivades 1783 med stadsbiblioteket i Bremen, Bibliotheca Bremensis. Tillfällighetsdikter och nylatiniska arbeten bildade, vid sidan av juridik och teologi, tyngdpunkten i hans samling.

57. NEHEL VON WITSTAHL, Melchias. *Chronographia decennalis* Das ist: Zehen Jährige Historische Erzählung, aller fürnehmsten Geschichten und Handlungen, welche von Anfange der Churf. Durchl. zu Sachsen &c. Armee von Anno 1631. biß auff dieses instehende 1641. Jahr, sich begaben und zugetragen. Darinnen Was bey währenden Kriegswesen diese 10. Jahr über denckwürdigs vorgangen, kürztlich berühret, Ingleichen, Von Aufrichtung, Zunehmen, Veränderung und Abgang der Churf. Sächs. Regimenten, biß auff jetzige Zeit. Absonderlich aber, Eine Chorographische Beschreibung der Länder, in welchen dieser Krieg verführet, beygefügt zubefinden, Mehrentheils aus eigener Erfahrung und eingenommenen Augenschein zusammen verfasst, und mit etzlichen annotationibus erkläret, von Melchia Nehal von Witstahl. Utan ort, 1641. 4:o. (160) s. Titel tryckt i rött och svart. Titelbladet lagat i inre marginal, blad 2F3–2F4 lagat, det förra med viss textförlust, och det sista bladet med lagat nedre hörn. Blad 2A1 med fläckar. I övrigt ett fint exemplar med breda marginaler. Skinband från slutet av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind och blindpräglade pärmar. Ur Gustaf Holdo Stråles bibliotek och ur Ericssbergs, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

8000:–

VD17 14:009364G. Discursus politici, 212. Warmholtz 4137, har ej sett boken. Första upplagan, den utkom även året därpå i oktav. Melchias Nehel von Witstahl verkar inte vara känd som annat än författare till denna bok. En mycket pro-sachsisk historik som huvudsakligen behandlar kurfurst Johan Georgs göranden, Gustav II Adolf nämns aldrig vid namn och svenskarna har överhuvudtaget en mycket underordnad roll.

58. *Operation und Würckung, deß Anno 1618. Erschienen Comet-Sterns, Das ist: Kurtze Verzeichnuß aller Denckwürdigen Schlachten, Scharmützel und rencontri; So sich von Anno 1618. biß Anno 1648. und also innerhalb 30. Jahren, in dem Römischen reich Teutscher Nation zugetragen haben, und wievil beyderseits Christen-Blut vergossen worden, darunder dannoch nicht begriffen, was in ein und anderer Belägerung, so wol in- als aussserhalb, durch Schwerdt und Fewr auffgeopffert worden.* Augsburg, Andreas Erffurt, 1649. 4:o. (8) s. Lagerfläckig. Senare pappersomslag.

5000:–

VD17 12:189010F. Ej i Warmholtz, ej i Klemming. En uppräknig av alla slag och belägringar med antalet döda för varje slag. Ett otal sammanställningar av detta slag utkom åren 1648–49, bl.a. en på svenska *Uthtogh aff thet trettionde åhrs warande tyske krijgh*.

59. (PAPPUS, Leonhard?) *Compendium belli Germanici: Ab Anno 1617 ad Annum 1643.* Helvetia, Davidem Hautti, 1643. 16:o. Grav. titelblad, + 3–210, + (1) s. Liten fuktrand i övre marginal. Något nött samtida pergamentband. Med "GafN" skrivet med bläck på främre pämens insida, eventuellt Gustaf af Nordin. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

5000:–

VD17 14:017949K. Warmholtz 4154 not. Carlander III, 564ff. Titelbladet med krigets huvudpersoner i medaljonger runt texten. Eventuellt den första upplagan av denna populära bok med krigets historia i fickformat. Den utkom i en mängd upplagor, alltmer utökade, och från 1657-års upplaga var den illustrerad med porträtt. Warmholtz har en upplaga från 1760, utgiven av J. G. Böhme, och nya upplagor utkom så sent som 1856–58. Senare upplagor gavs titeln *Epitome rerum Germanicarum*. Författarskapet är omtvistat. Oftast utpekas Leonhard Pappus som författare, men ibland även Johan Adler Salvius eller Thomas Carve. Leonhard Pappus (1607–77), var präst och historiker, verksam vid domkapitlet i Augsburg.

[59]

60. (PAPPUS, Leonhard?) *Teutsches Krieger das ist: Kurtze und summarische Beschreibung dieses Teutschen, noch werenden, und in die Dreissig Jahr sich erstreckenden Kriegswesens, worinnen angeführet werden, alle Krieger-händel so sich vom Jahr Christi 1617. biss in dieses 1645. Jahr fürnehmlich in Teutschland, und dann auch, andern Ländern, in den Kriegen zwischen beyden Majestäten Ferdinand II. und Ferdinand III. und zwischen den Königreichen Schweden und Franckreich, sampt beyderseits Bundgenossen, begeben und zugetragen.* Utan ort, 1645. 4:o. 148 s. Fläckig och emellanåt lagerfläckig. Titelbladet med minimalt hål och reva upptill. Enstaka marginalanteckningar med bläck. Tagen ur band, och insatt i senare pappersomslag, med handskriven pappersetikett.

5000:–

VD17 23:271360U, med tryckåret 1645 överstämplat med 1646. Warmholtz 4154 not. Enligt Warmholtz är detta en sällsynt tysk översättning av *Epitome rerum Germanicarum*, eller *Compendium belli Germanici*, som utkom i en mängd upplagor och med ett omtvistat författarskap. Uppgiften om översättningen hämtade Warmholtz från utgivaren av 1760-års upplaga av *Epitome rerum Germanicarum*, Johan Gottfried Böhme, som i företalet nämner denna tyska titel. VD17 anger dock istället boken *Historia Teutscher Händel* från 1644 som den tyska översättningen, och anger denna, *Teutsches Krieger*, som anonym. Texterna i dessa båda tyska titlar är dock identiska, det är samma översättning. Ett oförändrat nytryck utkom 1646.

61. (PAPPUS, Leonhard?) *Historia Teutscher Händel. Kurtze und Summarische Beschreibung, der meisten und denckwürdigsten Sachen. Welche sich von dem Jahr Christi 1617. an, biß in das 1643. fürnemblich in Teutschland und dann auch, in andern Ländern, den Krieg zwischen den beyden Keys. Mayest. Ferdinandi 2. und Ferdinandi 3. und zwischen dem Königreichen, Schweden und Franckreich sambt ihren Bundgenossen begeben und zugetragen.* Utan ort, 1643. 12:o. (2),+ 296 s. Titelbladet lagat och delvis uppfordrat samt med bläckkladd, annars ren inlaga. Skinnband från slutet av 1800-talet, något nött rikt guldornerad rygg med röd titeletikett, röda snitt.

7500:–

VD17 12:185923S. Warmholtz 4154. VD17 anger denna som skriven av Pappus eller Adler Salvius, och således den tyska översättningen av *Epitome rerum Germanicarum*, eller *Compendium belli Germanici*, som utkom i en mängd upplagor och med ett omtvistat författarskap. Warmholtz anger istället titeln *Historia Teutsches Krieges* för den tyska översättningen, vilken VD17 anger som anonym. Texterna i dessa båda tyska titlar är dock identiska, det är samma översättning, liksom även *Unparteyischer Kriegs-Diſcurß* är.

62. (PAPPUS, Leonhard?) *Unparteyischer Kriegs-Diſcurß, Das ist, Kurzer Außzug der Historien des 29. Jahr währenden Teutschen Krieges, Worinnen angeführet werden, alle Kriegs Händel, welche sich von dem Jahr Christi 1617. biß in das 1645. fürnemblich in Teutzschlande, und dann auch in andern Ländern, zwischen den beyden Keyserl. Majestäten Ferdinandi II. und Ferdinandi III. unnd zwischen den Königreichen Schweden und Franckreich, sampt beyderseits Bundesgenossen begeben und zugetragen.* Utan ort, 1645. 4:o. 148 s. Enstaka fläckar. Sammanbunden med:

ENGELSÜSS, Georg. *Von Zug und Verrichtung der Königlichen Schwedischen Haupt-Armada, under Beeden, Hochermeldter Cron wohlverordnete Feldmarschallen, Herrn Johann Bannern, und Leonhard Torstenssohn, &c. Mit beygefügeten Von derselben, under Herrn Gen. Major Ennico Stallhansen, und Gen. Leut. Christoph von Königsmarck, abgangenen zweyen Corporibus; Wie Sie nemblich In Teutschland hin und wider gezogen, und was aller Orten in Beläger-Eroberungen, Scharmützel und Schlachten, ihre Verrichtung, Sieg, und Niederlag seye. Kurtze beschreibung, von Anno 1633. biß 1646. Durch Georgium Engelsüß.* Frankfurt, Matthæo Kempffern, 1646. 4:o. 92 s. Sammanbunden med:

(ENGELSÜSS, Georg.) *Kurtze Warhafftige Beschreibung, beyder cronen Frankreich-und Schweden, deren Haupt armeen, Verrichtung &c. Was sich Von 1633. biß 1647. In Teutschlandt, Beyern, und aller Orten, in Belegerungen, Schlachten, Stürmen, Scharmützeln, und Eroberungen, zugetragen. Beschrieben durch G.E.V.S.* Franckfurt, Mattæo Kempffern, 1647. 4:o. 103 s. Genomgående med fuktrand och två små maskhål, med bokstavsföruster. Warmholtznummer med bläck på titelsidan. Hfrbd från mitten av 1800-talet, rikt guldornerad rygg med alla tre titlarna präglande på ryggen, marmorerade pärmapper och blåa stänksnitt. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

15 000:—

1. VD17 1:085074F. 2: VD17 23:248347E. 3. Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig suppl. 2. s. 32. Warmholtz 4266. Carlander III, 564ff. Fint samlingsband med tre samtida krönikor över kriget, fram till mitten av 1640-talet. Första verket är en tysk översättning av det under Pappus namn ställda verket *Epitome Rerum Germanicarum* eller *Compendium belli Germanici*, som ibland även tillskrivits Johan Adler Salvius eller Thomas Carve. Det är samma tyska översättning som även finns utgiven under titlarna *Historia Teutscher Händel* och *Teutsches Krieges*. Engelsüss krönika behandlar tiden från 1633 fram till 1646, och *Kurtze Warhafftige Beschreibung* är en utökad ny upplaga av Engelsüss, med tillägg fram till och med 1647. Texterna är, bortsett från titelbladen, identiska fram till N-arket, men från M-arket (mitten av 1646) är den senare omgjord. Detta samlingsverk kom till Ericsberg via d'Albedyhl.

63. POMERESCH, Johann. *In patriam liberatam oratio. Dicta amplissimo academiae & civitatis Gryphiswaldensis senatui [...]. Ob depulsam, armis sacr. reg. majest. Sveciae, tyrannidem & dominatum Francisci Ludovici perusii.* Greifswald, Typis Jacobi Jegeri, 1645. 4:o. (24) s. Nära skuren i övre marginalen. Tagen ur band. Röda snitt.

3000:—

Ej i VD17. Johannes Pomeresch (1624–89) var jurist och rättslärare. Han var prosvensk och skrev senare hyllningar till Karl XI, och kom att göra en lysande karriär under den svenska förvaltningen av Pommern.

64. POMO, Pietro. *Della guerra di Ferdinando secondo imperatore, e Gostavo Adolfo ré di Suetia. Saggi d'istoria de sig. Pietro Pomo. Doue si descriuono le ationi più memorabili seguite dall'entrata del ré in Germania fino alla morte del Vvo-
lestano. All'illustrissimo signor il sig. Gio: Franscesco Loredano*. Venedig, Giacomo Sarzina, 1638. 4:o. (32),+ 179 s. Lätta lagerfläckar. Samtida pergamentband, med handtextad titel i bläck. Äldre italiensk namnteckning på försättsbladet. Ur Gustaf Holdo Stråles bibliotek, med hans exlibris.

4000:–

Warmholtz 3947. Carlander IV, 131ff. Innehåller en hyllningsdikt av Pietro Michiele.

Denna bok köpte Klemming in åt Stråle, vilket han berättar om i ett brev till Snoilsky den 4 oktober 1884: "Nyss köpte också undertecknad åt honom Pomo för 1,50; det var ju inte så dyrt!" (Snoilsky/ Klemming s. 113). Disponenten vid Rörstrands porslinsfabrik m.m. Gustaf Holdo Stråles (1826–96) stora boksamling såldes till stor del redan 1876 efter tryckt förteckning. Nya inköp föranledde så småningom nya försäljningar, vilka ägde rum 1887 och 1888. Före sin död sålde han även en samling underhand till K. A. Wallenberg, men trots detta räckte böckerna till ytterligare en auktion på hans efterlämnade boksamling 1897. Historiska småtryck, inte minst från det trettioåriga kriget, intresserade honom mycket. På Stråles auktioner var Carl Jedvard Bonde en stor köpare.

65. PUFENDORF, Samuel. *Commentariorum de rebus suecicis libri XXVI. Ab expeditione Gustavi Adolphi regis in Germaniam ab abdicationem usque Christine*. Utrecht, Johannem Ribbium, 1686. Folio. Grav. extra titelblad,+ grav. porträtt,+ (14),+ 546, 529–1044,+ (24) s. Papperslagning sid. 969–970, samt småfläckar. Samtida pergamentband. Ur Carl Aurivillius bibliotek, med hans namnteckning daterad 1783 och ur d'Albedyhlls och Ericsbergs, med Carl Jedvard Bondes exlibris klistrat ovanpå d'Albedyhlls. Inklistrad tilläggsrad till impressum på titelbladet: "Cum Privilegia Sacrae Caesaræ Majestatis Speciali."

9500:–

Warmholtz 4384. Carlander II, 499 & III, 88 resp. 564ff. Första upplagan av Pufendorfs historik över den svenska stormaktens grundläggande, från Gustav II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget och fram till Kristinas abdikation. Detta var det första arbetet i svensk historia han publicerade, efter att 1677 blivit utsedd till svensk rikshistoriograf. En tysk översättning utkom 1688 och en ny, något omarbetad, latinsk upplaga utkom 1705. "... et werk, som så mycket hedrar sin författare,...", tyckte Warmholtz.

Carl Aurivillius (1717–86) var professor i österländska språk i Uppsala, bibelöversättare och medlem i Gustav III:s bibelkommission. Hans bibliotek såldes på två auktioner i Uppsala 1787 resp. 1788. Envoyén Gustaf d'Albedyhlls (1758–1819) boksamling ärvdes av hans son Carl Gustaf Eichstedt d'Albedyhll (1800–56), som därigenom tillsammans med egna förvärv byggde upp en mycket stor samling, fr.a. inom nordisk historia. Denna samling skulle sålts på auktion 1843, men köptes i stället i sin helhet av Carl Jedvard Bonde, f.ö. samma år som denne efterträdde d'Albedyhll som överceremonimästare.

66. PUFENDORF, Samuel von. *Sechs und zwanzig Bücher Schwedisch- und Deutschen Kriegs-Geschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an, biss zu Abdankung Königin Christina. Darinn zugleich beschrieben wird, was die Cron Schweden selbige Zeit über mit andern Staaten von Europa zu thun gehabt, Nebst dem Osnabrügischen und Münsterischen Friedens-Schlutze, wie auch*

einem doppelten Register, der Sachen und Nahmen tapferer Leute und Familien, so in dieser Historie vorkommen. Aus dem Lateinischen in die Hochdeutsche Sprache übersetzt von J. J. M. v. S. Frankfurt & Leipzig, Johann Friedrich Bleditsch, 1688. Folio. (16),+ 646,+ (2),+ 338, 337–758,+ (36) s. Titel tryckt i svart och rött, med grav. titelvinjett. Med enstaka fläckar och smårevor, och en stearinfläck på s. 157 i första delen. Smutstitelbladet uppfodrat i innerkant. Något nött samtida skinnband, rikt guldornerad rygg med upphöjda bind, rester av etikett på övre fältet, främre pärmen med reva i skinnet, stänkmarmorade snitt. Litet hål genom försattsbladet. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. Saknar det graverade extra titelbladet och ett graverat porträtt.

5500:–

VD17 39:123059E. Warmholtz 4384 not. Carlander III, 564ff. Ståtligt exemplar, dock defekt. Tysk översättning av Pufendorfs *Commentariorum de rebus Suecicis libri XXXVI*, som utkom 1686. Översättningen är gjord av Johann Joachim Möller von Sommerfeld, sedermera ärke-diakon i Crossen.

67. (PURE, Abbé Michel de.) *Histoire du marechal de Gassion. Où l'on voit diverses particularités remarquables qui se sont passées sous le ministère des cardinaux de Richelieu, & de Mazarin, & sous le règne de Gustave Adolphe roi de Suède.* 1–4. Amsterdam, J. Louis de Lorme, & Estienne Roger, 1696. 12:o. Grav. front.+ (12),+ 176 s.+ utvikbar grav. tabell; grav. front.+ 221 s.; grav. front.+ 212 s.; grav. front.+ 230 s. Samtliga titlar tryckta i rött och svart. Fläckar sid. 209–213 i andra delen samt med en återkommande svag fuktrand. Samtida skinnband, hårt nött rikt guldornerad rygg med upphöjda bind, stänksnitt. Liten skada på övre kapital. Från det Cederhielska biblioteket på Säby, med Germund Ludvig Cederhiels initialer på frampärmens insida. Rött lacksigill med Björnstjernas vapen på främre pärmens insida.

7500:–

Warmholtz 3980. Carlander II, 186f. Andra upplagan. Den första kom 1673 med titeln *La vie du maréchal du Gassion*. Jean de Gassion (1609–47) kom från en protestantisk släkt i Béarn och trädde 1631 i Gustav II Adolfs tjänst, där han blev ryttmästare och satte upp ett eget regemente. 1635 övergick han dock i fransk tjänst, troligen efter osämja med Axel Oxenstierna och Bernhard av Weimar. Han dog som fransk marskalk. Enligt Warmholtz är boken föga trovärdig, och Gassions relation till Gustav II Adolf förstorad liksom hans roll i kriget. Mycket liknar enligt Warmholtz snarare ”gasconnader”. Gassion hade dock stor betydelse för den franska segern vid Rocroi 1643. De Pures skildring bygger på efterlämnade anteckningar av den franske hugenottministern och Gassions välgörare, Du Prat.

Sigillet tillhör möjligen Johan Beronius (1729–97), som adlades Björnstjerna 1760, och som var Gustav III:s bibliotekarie. Det stora biblioteket på Säby i Östergötland byggdes upp av fyra generationer Cederhielm, varav Germund Ludvig (1755–1841) var den sista. Efter att ha stått nedpackat såldes biblioteket slutligen under 13 auktionsdagar åren 1878, 1880 och 1882.

68. PUSCHMAN, David. *Preficæ Svecicæ, Schwedischer Klag-Weiber sampt andere Klag- und TrawerLieder, bey der aller-christlichen Leiche dess (weyland) durchleuchtigsten, grossmächtigsten, Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi magni des Schwedeens, Gothen unnd Wenden Königs, [...] Gestellet von David Puschman.* Frankfurt, Johann Friedrich Weissen, 1633. 4:o. 6, 9–38,+ (2, blanka) s. Med en rad musiknoter i träsnitt. Blad A4 (s. 7–8) saknas. Titelbladet delvis loss. Namnteckning på titelbladet. Sammanbunden med:

Expedition Svedica das ist: Historische Beschreibung dess gewaltigen Zugs, weichen des tapffere Held von Mitternacht, Gustavus Adolphus, König zu Schweden, &c. im Jahr 1630, in Teutschland gethan, wie, und auss was Ursachen derselbe vorgenommen und angefangen worden, und was sich biss nach der blutigen Feldschlacht bey Lützen, und also biss auff das Jahr 1633. darbey denckwürdiges zugetragen. Alles auss überschicten glaubwürdigen Schreiben, und fleissiger Nachforschung colligirt und beschrieben durch einen Liebhaber der Historien. Utan ort, 1633. 4:o. 102,+ (2, blanka) s. Fläckar och med fuktrand i nederkant. Sammanbunden med:

COMENIUS, Johann Amos (utg.) || KOTTER, Christoph & (PONIA-TOWSKA, Kristina). *Zwey Wunder Tractätlein, deren das Erste begreiffet Englische Erscheinungen und Reden Christoph Köttern, [...]. Sonderlichen das sechte Gericht, so in der Welt gehalten werden soll, des Success, Fortgang, und glückliche Versichtungen deren vor diesem gebundenen, jetzo aufgelöseten Löwen von Mitternacht und Mittag, ihre Sieg und Überwindung wider den König vom Abgrund, die Babylonische Hur, und falsch geistliches Jerusalem, [...]. Das Ander Himmlische Offenbarung und Gesichte einer Gottsförchtigen Jungfrauen auss Böhmen vom Zustand der Christlichen Kirchen, deren Erlösung und schrecklichen Undergang ihrer Feinde. [...] verfolgten Christen zu kräftigen Trost in Truck verfertiget.* Utan ort, 1632. 4:o. (8),+ 225,+ (1) s. Titelbladet med graverad vinjett med tre lejon. Hårt brunfläckig och med enstaka småfläckar. Titelbladet med pappersslagning i övre hörn. Sammanbunden med:

Newer Postillion, an alle und jede evangelische Könige und Potentaten, insonderheit aber die Chur-Fürsten, Graffen, Freyen Herren und Stätte, auch priuatos im Heiligen Römischen Reich Teutscher Nation, von etlichen vertriebenen Badischen, Wirtenbergischen, Pfälztichen und Augspurgischen Theologis und Politicus spedirt. Worinn unter andren kurtz- und gründlich für Augen gestellt wird: [...] Was die Neutralität von diesem Spiel eygentlich zugewarten. Utan ort, 1632. 4:o. (66),+ (2, blanka) s. Namnteckning på titelbladet. Sammanbunden med:

GLOCKER, Johann Georg. *Svecicus Maccabæus, siue pugnator, das ist christliche Trawer-predig, von dess durchleuchtigsten, grossmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi, des Grossen, [...], Lebens, Kriegs und Todteskampff, gehalten in dess H. Reich-Statt Wimpffen, den dritten Sonntag dess Advents, Anno 1632. und auff Begehren in Truck verfertiget. Durch M. Iohannem Georgium Glocker.* Frankfurt, Johann Friedrich Weitz, 1633. 4:o. 6, 9–30,+ (2, blanka) s. Blad A4 (sid. 7–8) saknas. Nött samtida pergamentband. Utraderad ägaranteckning på främre pärmens insida. Försättsbladet med handskriven innehållsförteckning med bläck. Med Matias Farbus och Pehr Tollessons namnteckningar. 35 000:–

1. Denna variant ej i VD17. Warmholtz 3818, annan variant. Planer I, 227, annan variant. 2: VD17 3:655470A (ett exemplar). Warmholtz 3770. 3: VD17 3:605176P. Nordström s. 28 & not 48. 4: VD17 14:005122N, variant "Postillion". 5: VD17 39:109277H. Warmholtz 3838. Planer I, 203. Här varianten med "des Grossen" i titeln. David Puschmann är endast känd som student. Det tredje arbetet är en av de mer berömda profetiorna rörande Lejonet från Norden, utgiven av den kände tjeckiske pedagogen och medlemmen av det evangeliska Brödraskapet Johann Amos Comenius (1592–1670). Christoph Kotter (1595–1674) var schlesisk garvare och protestant. Han lät på Guds befallning meddela de uppenbarelser han via änglar fått åren 1616–24, vilka förutspådde Rom-Babylons snara fall och fredens återställande genom Lejonet

från Norden. Han blev berömd och fick bl.a. företräde inför Fredrik V av Pfalz, vinterkonungen, i Prag, men landsförvisades senare från de kejserliga arvsländerna. Kristina Poniatowska (1610–44), (Die Gottsförchtigen Jungfrauen auss Böhmen), var också en berömd visionär. Hon mottog vid flera tillfällen i extatiskt tillstånd gudomliga uppenbarelser, bl.a. om det apokalyptiska Lejonet, vilka hon själv nedtecknade. Vid ett tillfälle uppsökte hon Wallensteins palats i Prag, och gav hertiginnan ett brev med ett budskap till generalen från Gud. ”Ho, ho, ho”, lär Wallenstein ha yttrat, ”min herre kejsaren får brev från Rom och Konstantinopel, men jag får dem från Himlen”. Johann Amos Comenius utgav 1625 Kotters uppenbarelser i tjeckisk översättning. Den tyska originaltexten cirkulerade länge i avskrifter, bl.a. fick den landsflyktige vinterkonungen 1626 av Comenius en praktfullt illustrerad avskrift, men den trycks här för första gången. Poniatowskas text utgavs första gången 1629 i *Göttliche Wunderbuch* ..., och sedan omtryckt här. År 1657 utgav Comenius båda texterna i latinsk översättning i *Lux in tenebris* och framhåller där i sitt företal huset Österrikes snara undergång och att svenskarna (nu Karl X Gustav) ska spela en omvälvande roll innan den annalkande Yttersta Domen. I det sista arbetet, av Glocker, saknas bladet med ett graverat porträtt. Johann Georg Glocker var teolog från Heilbronn.

69. *Relatio historica: Eller en kort tydsch krigs-crönica, och sanferdigh historisch beskrieffuelse, om the förnemligeste och tänckwärdigeste slachtingar, schärm-utzler och drabningar, många starcke fästningars, mächtige städers, slätz och passers intagande och stårmande, som then then stormächtigeste furste och herre, herr Gustaff Adolph then II. och stoore, Sweriges, Göthes och Wändes konung, &c. Ifrå åhr 1630 in til sitt dödelighe fränfälle uthi Tydschland, een deel sikh bemächtigat, och een stoor deel uthur fiendens händer och wäld, genom Gudz nådighe hielp och bijstånd befrijat, såsom ock hwad sikh wijdare effter h.k.mtz sorglighe fränfälle tildragat haffuer. Korteligen författat och sammandragen, och nu uppå vårt swendske tungomål affsatt.* Stockholm, Chr. Reusner, 1633. 4:o. (4),+ 33,+ (1),+ (2, blanka) s. Fläckigt titelblad samt enstaka småfläckar. Sammanbunden med: Historisk relation om then fordom stormächtigste konungens Gustavi Adolphi den andres och stores krigz expedition uti Tyskland, ifrå antrådet på tyska botnen in april anno 1630 til thes förhastige och högstbeklagl. dödz-fall som skedde den 6. novemb. 1632 [ändrat från feltryckt 1633]. Stockholm, Kongl. booktr. hoos sal. Wankifs änkia, 1699. 4:o. (36) s. Titelbladets baksida med stora riksvapnet i träsnitt. Lagerfläckar, ljus fläck på titelbladet och med stor fläck på blad C1 och C2. Sammanbunden med:

Relatio histor: Oder kurtze Teutsche Kriegs-Chronica. Und historische warhafftige Beschreibung, der fürnembsten denckwürdigsten Schlachten, Scharmutzen und Treffen, [...] kürztlich beschrieben, und den historischen Liebhabern zum besten in Druck gegeben. Utan ort, 1633. 4:o. (2),+ 30 s. Lagerfläckig. Titelbladet med understrykningar i bläck. Tagna ur band och insatta i pappersomslag från slutet av 1800-talet med handskrivna pappersetikett. 9000:–

Warmholtz 3898. Klemming, Sveriges krig, s. 59 resp. 58. Collijn 762, för 1699-års upplaga. VD17 14:004248X. Relatio historica i Klemmings variant ett, utan Errata Typographica på näst sista sidan (dock med kustod ”Errata” på sista trycksidan) och med streck över årtalet på titelbladet. Första och andra svenska upplagan samt det tyska originalet av denna skildring av Gustav II Adolfs insatser i det trettioåriga kriget. Loenbom trycker om 1633-års upplaga i *Historiskt Archivum*. Warmholtz ansåg att han borde valt 1699-års upplaga, då den är förbättrad och utökad. Den tyska upplagan i varianten med ett lejon i träsnitt på titelbladet. Det finns åtminstone fyra tyska varianter tryckta samma år.

spridda skildringarna av kriget, och inte minst av slaget vid Lützen och Gustav II Adolfs död. Den skall enligt Warmholtz ha skrivits på uppmaning av Rasche, en diplomat i Gustav II Adolfs tjänst. Redan 1633 utkom ett antal upplagor, och fler åren därefter samt översättningar. En italiensk, *Il soldato svezese*, utkom 1634, en holländsk *De Sweedsche soldaet*, 1649. En engelsk, omfattande kapitlet om Lützen och kungens död, utkom 1633, *The Great and Famous Battel of Lutzen*. . . . Friedrich Spanheim (1600–49) var kalvinist och studerade teologi i Genève. Han blev professor i filosofi där 1626 och verkade mellan åren 1633 och 1637 även som rektor. 1642 flyttade han till Leiden för professorstjänsten i teologi. Han var far till numismatikern Ezechiel Spanheim, som av Mauvillon utpekades som författare till verket.

Fin proveniens. Historikern Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjörwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek".

72. (SPANHEIM, Friedrich.) *Le soldat suédois*. (Geneve), Pierre Albert, 1633. 8:o. (13),+ (blank),+ 7–872,+ (75) s. Titelbladet lagat och uppfodrat. Genomgående småfläckig och med enstaka fuktränder i marginalen, fulare fläckar sid. 132–135. Nött samtida skinnband, guldornerad rygg med upphöjda bind, röda stänksnitt. Med C. Fricks namnteckning på titelbladet. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

2500:–

Denna upplaga ej i VD17. Planer I, 255. Warmholtz 3796 not. Carlander III, 564ff. Tidig upplaga, dock utan undertiteln, möjligen ett tjuvtryck. Med "A Geneva" tilltryckt på titelbladet. Har samma företal som upplagan ovan (VD17 12:186057X).

73. (SPANHEIM, Friedrich.) *Le soldat suédois. Ou histoire veritable de ce qui s'est passé depuis la venue du roy de Suede en Allemagne iusques à sa mort. Dernière édition, reueuë & augmentée de nouveau*. Rouen, Iean Berthelin, 1634. 8:o. (8),+ 496,+ (54) s. Enstaka småfläckar. Svag fuktrand inledningsvis. Fint hfrbd från början av 1700-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind och röd titeletikett. Spår av borttaget exlibris.

4500:–

Warmholtz 3796 not. Ej i Planer. Senare upplaga, utökad på slutet med ett blad "Lettre du soldat suédois a la tres-haute, tres-puissante, & serenissime princesse Marie Eleonore".

74. (SPANHEIM, Friedrich.) *Le soldat suédois, ou histoire veritable de ce qui s'est passé depuis l'auenuë de roy de Suede en Allemagne iusquis à sa mort. Dernière édition, reueuë & corrigée par l'auteur*. Rouen, Iacques Cailloué, 1642. 8:o. (8),+ 496,+ 55 s. Titelsidan med graverad vinjett. Enstaka småfläckar. Samtida pergamentband, med titel i bläck på ryggen. Pappret på främre pärmens insida, med gamla bläckanteckningar, har lossnat från pärmen. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

4000:–

Warmholtz 3796 not. Planer I, 257. Carlander III, 564ff. Senare upplaga. Med "Lettre du soldat suédois a la tres-haute, tres-puissante, & serenissime princesse Marie Eleonore" och på slutet tillagt ett blad med dikten "Epitaphe du Roy de Suede".

75. (SPANHEIM, Friedrich.) *Il soldato svezese. Historia della guerra frà Ferdinando II. imperator, e Gustauo Adolfo rè di Suetia. Traddotto dal francese da Pompeo Bellanda il Vecchio*. Venedig, Giacomo Scaglia, 1634. 4:o. (12),+ 435 s. Liten

fuktrand inledningsvis i ytterkant, enstaka fläckar, stora sid. 24–25. Marmorerat pappband från början av 1800-talet. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

2500:–

Warmholtz 3796 not. Planer I, 258. Carlander III, 564ff. Italiensk översättning av *Le soldat suédois*, gjord av Pompeo Bellando och dedicerad till Gasparo Thuillierio, franske ambassadören i Venedig.

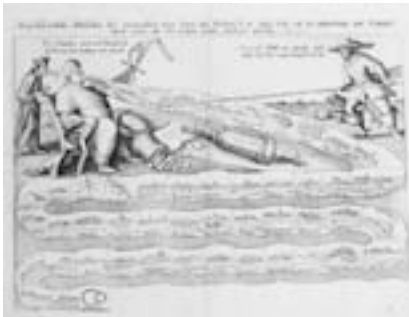
76. [Svenskarnas framgångar.] *Augenscheinliche abbildung der vornemsten Örter, Statt, und flecken, so in Jahrs frist auss der gefänknus und Trangsals durch Gottes und der Gothen macht, erlediget worden. Ao 1631.* [=Rubrik.] Utan ort, (1632). Graverat ettbladstryck. Tvärfolio. 33x42 cm (bild: 22,8x31). Små lagerfläckar. Oskuren, med breda marginaler. Vikt med små pappersförstärkningar på baksidan.

15 000:–

Paas P-1560. Warmholtz 3692. Motivet finns i flera varianter, odaterad, med fler erövrade städer och spegelvända. Antikejerligt ettbladstryck. Gustav Adolf upptill från höger med ett lejon och en kompass vid sin sida ränner ett långt spjut in i magen på påven som sitter på en stol (sella perforata) till vänster. Påven räcker ut en hand som håller ett avbrutet svärd och Petri avbrutna nycklar, och han spyrt ut 49 planritningar på städer och fästen som svenskarna erövrat (Stralsund 1628 till Mannheim 29 december 1631). Efter ritningen med Mannheim finns plats för flera. Bakom påven står en jesuit och viskar "Pax Pax" i örat på honom.

77. [Svenskarnas framgångar.] *Som ovan.* Skuren vid ramen. Uppfodrad på blå papp (1700-tal) med handritad svart ram och "no 155" skrivet med bläck ovanför.

9000:–

[76]

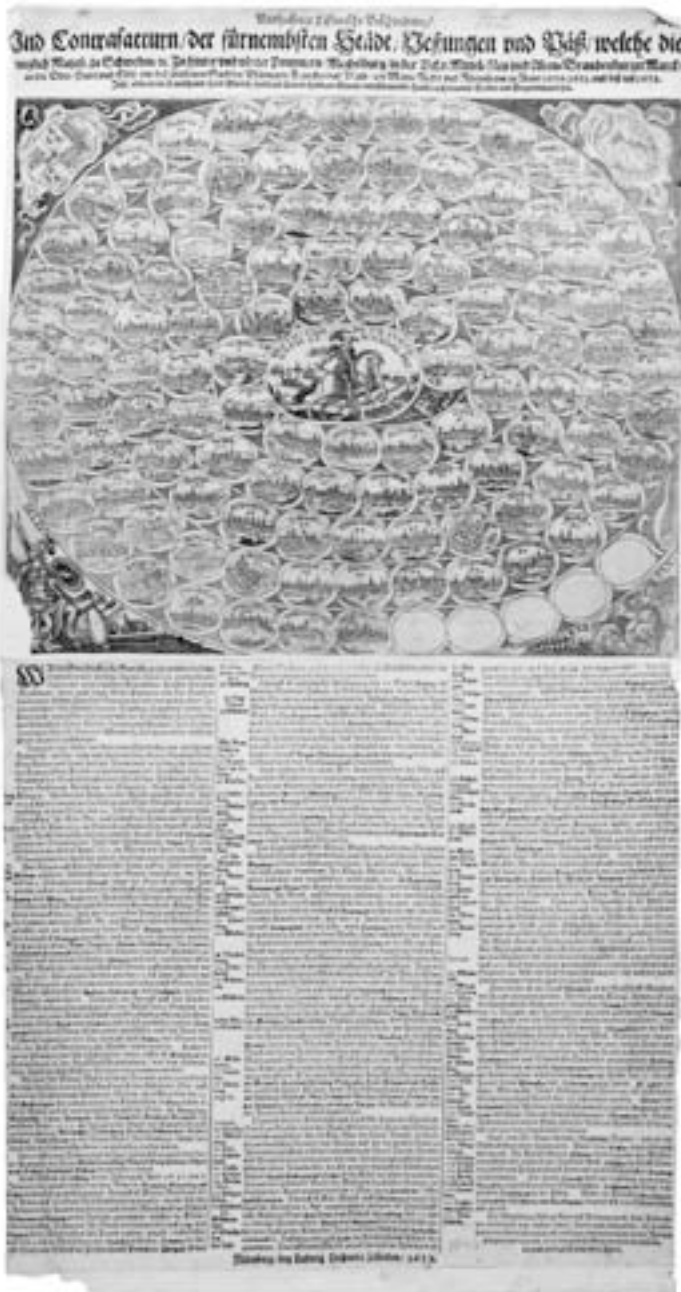
[77]

[83]

[84]

78. [Svenskarnas framgångar.] *Kurze Beschreibung, und ins Kupffer gebrachte Contrafacturn, der fürnembsten Städt, Vestungen und Päss, welche die königliche Majestät zu Schweden, &c. in hinter und vörder Pommern, Mechelburg, in der Ycker-Mittel-Neu- und Alten Brandenburger Marck, an der Oder und Elbstrom, dessgleichen in Sachsen, Thüringen, Francken und Pfalz; am Mayn, Necker, und Rheinstrom, in Anno 1630 biss zu end dess 1631. Jahrs, im Teuchtschland, theils gütlich, theils mit Accord, theils aber mit Gewalt und stürmender Hand, nach einander erobert und eingenommen hat.* [=Rubrik.] Nürnberg, Simon Halbmayer, 1632. Ettbladstryck med graverad plansch, sammansatt av två blad. Stor folio. 62x38,5 cm (bild: 27x35,5). Rent och fint exemplar. 22 000:–

VD17 23:698299X, endast texten. Paas P-1554. VD17 23:698299X, med endast texten. Snoilsky s. 35. Planer III, 28. Strömbom 177. Många varianter finns, både utan och med fler erövrade städer. Framställning av Gustav II Adolfs segrar och erövrade städer och fästningar, från 1630 till början av 1632. Den graverade planschen visar Gustav II Adolf stående i halvbild i mitten, i en medaljong med lagerkrans runt, omgiven av cirklar med vyer av 103 erövrade tyska städer och fästningar, från Stralsund till Mannheim (8 januari 1632). Med tryckt text i tre spalter, med en krönika över de dittills gjorda erövringarna.

79. [Svenskarnas framgångar.] *Som ovan.* Fläckig, uppfodrad och med små revor. 16 000:–

80. [Svenskarnas framgångar.] *Som ovan.* Hårt skuren i högerkant med viss bild- och textförlust, fläckig. 9000:–

81. [Svenskarnas framgångar.] *Wahrhaftige historische Beschreibung, [U]nd Contrafacturn, der fürnembsten Städt, Vestungen und Päß, welche die [K]önigliche Majest. zu Schweden, &c. In hinter und vörter Pommern, Mechelburg, in der Ycker-Mittel-Neu und Alten-Brandenburger Marck, an der Oder, Havel und Elbstrom, deßgleichen in Sachsen, Thüringen, Francken und Pfalz, am Mayn, Necker und Rheinstrom, in Anno 1630. 1631. und biß ins 1632. Jahr, allbereit im Teutschland, theils Gütlich, theils mit Accord, theils mit Gewalt und stürmender Hand, nach einander Erobert und Eingenommen hat.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av två blad och en tryckt textremsa. Nürnberg, Ludwig Lochner, 1632. Folio. 65x35 cm (bild: 28,8x34,5). Uppfodrad. Lagningar i bildens nedre hörn, med liten bildförlust, och i övre hörnet av rubriken, med bokstavs förluster. Fläckig och med lagade revor. 16 000:–

Paas P-1614. Snoilsky s. 36. Variant med annan sättni ng i rubriken finns. Sammanställning av Gustav II Adolfs segrar i Tyskland, från Stralsund till erövrandet av Drusenheim den 2 februari 1632. Inom en oval i mitten sitter Gustav II Adolf på en galopperande häst. Runt om på en slinga finns 112 små numrerade sköldar med alla erövrade städer, fästen m.m. avbildade. På slutet fem tomma sköldar för komplettering. Hörnen med tre emblematis ka figurer och det svenska riksvapnet. Ovan bilden en remsa med tryckt rubrik. Under bilden tryckt text i tre spalter, ”Was der Gerechte, starcke, Gott, für grosse wunderbarliche Schlachten [...]”.

82. [Svenskarnas framgångar.] *Bericht wie ir kön. Majst: in Schwöden, dem iahr und Monnat, nach, sich 112 vornehmer ort Bemechtiges etc.* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, (1632). 8:o. 27,3x15,2 cm (bild: 20,5x13). Uppmonterad på papper. Med skada i nedre hörn. 6000:–

Paas P-1553, variant. Denna variant ej i VD17. Ej i Snoilsky, men Bäärnhelm, variant. Både Paas, VD17 och KB:s exemplar har 103 erövrade orter, här finns, som titeln anger, 112. Bilden föreställer Gustav II Adolf knäböjande på tyska kusten efter landstigningen. Bakom honom kommer svenska flottan och framför står knäböjande soldater. Den graverade texten undertill räknar i 5 spalter upp de 112 erövrade städerna och fästningarna, från Stralsund till Duderstadt.

83. [Svenskarnas framgångar.] *Augenscheinliche abbildung der vornemsten Örter, Statt, und flecken, so in Jahrs frist auss der gefänknus und Trangsals durch Gottes und der Gothen macht, erlediget worden. Ao 1631.* [=Rubrik.] Utan ort, (1632). Graverat ettbladstryck. Tvär folio. 31x32 cm (bild 26x29,5). Små lagerfläckar. Uppfodrad i vänster kant, med liten bildförlust, fläckig. 9000:-

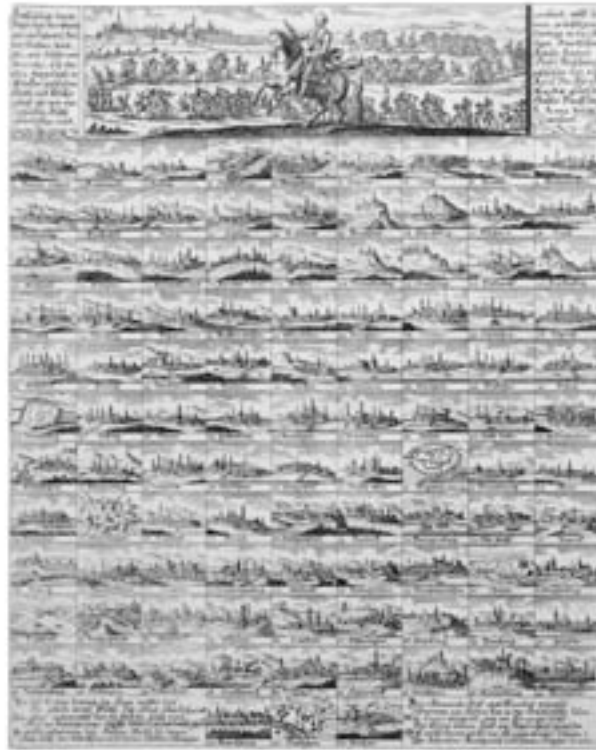
Paas P-1635. Warmholtz 3692. Finns i varianter med både fler och färre städer samt i en något annorlunda spegelvänd variant. Antikejserligt ettbladstryck. Gustav II Adolf upptill från höger med ett lejon och en kompass vid sin sida ränner ett långt spjut in i magen på påven som sitter på en stol (sella perforata) till vänster. Påven räcker ut en hand som håller ett avbrutet svärd och Petri avbrutna nycklar, och han spyr ut 57 planritningar på städer och fästen som svenskarna erövrat (Stralsund 1628 till Kreuznach 20 februari 1632). Efter ritningen med Kreuznach finns plats för flera. Bakom påven står en jesuit och viskar "Pax Pax" i örat på honom.

84. [Svenskarnas framgångar.] *Eygendliche Abbildung der vornemsten Oerter, Stätt, Vestungen und Päss, so in kurzer Zeit auss der Gefängnuss unnd Trangsals dess Papsthumbs durch Gottes und Gothen Macht, sind erledigett worden.* [=Rubrik.] Utan ort, (1632?). Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 31,4x32,4 cm (bild: 26,2x30,5). Lätta småfläckar. Litet lagat maskhål vid kungens hatt. 15 000:-

Paas P1636. Snoilsky s. 48. Antikejserlig pamflett. Gustav Adolf upptill från vänster med ett lejon och en kompass vid sin sida ränner ett långt spjut in i i magen på påven som sitter på en stol (sella perforata) till höger. Påven räcker ut en hand som håller ett avbrutet svärd och Petri

[85]

[86]

avbrutna nycklar, och han spy ut 54 planritningar på städer och fästen som svenskarna erövrat (Stralsund 1628 till Kreuznach 20 februari 1632). Bakom påven står en jesuit och viskar "Pax Pax" i örat på honom. Liknande varianter men spegelvända finns utgivna tidigare, med fler eller färre erövrade städer.

85. [Svenskarnas framgångar.] *Abriss der fürnemstem Stät Fästungen undt Päss in Teütschlandt welche I. M. König Gustaff Adolph zu Schweden etc. Theils mit Accort, theils mit gewalt eingenommen.* 1632. [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, 1632. Folio. 28,6x37 cm. Skuren inom ram. 15 000:—

Paas P-1638. Snoilsky s. 37. Planer III, 30. Variant finns med färre städer, liksom otaliga varianter på samma tema. Sammanfattning av Gustav II Adolfs tyska segrar, från undsättandet av Stralsund 1628 till mars 1632. Bilden är indelad i små kvadratiska fält. Överst till vänster en medaljong med Gustav II Adolf och överst till höger det svenska riksvapnet. De erövrade städerna och fästningarna avbildas däremellan och under i 134 numrerade rutor, från Stralsund till Kirschberg. Det finns på slutet fem tomma rutor kvar.

86. [Svenskarnas framgångar.] *Fortsetzung derer Siege und Eroberungen des Schwedis. Heldens Gustavi Adolphi, wie solcher von Anno 1631. biss Anno 1632. bejgefügte in Kupffer gestochne Städte und Plätze [...].* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, (1632). Folio. 35,2x28,3 cm. Hårt skuren inom ramkant. 15 000:—

Paas PA-275. Freytag 281. Variant av uppräknandet av Gustav II Adolfs erövrade städer och fästningar, här med 102 stycken städer, från Damm (12 juli 1631) till Fielzen. Utgör en fortsättning på Pass PA-274. Överst en bild av kungen till häst ledande det svenska kavalleriet mot staden Augsburg, som syns i bakgrunden.

87. *The new starr of the North shining upon the Victorious King of Sweden.* London, printed by Augustine Mathewes for Robert Milbourn, 1632. 4:o. (2, blanka),+ (2),+ 50 s. Saknar grav. front. Stora marginaler. Tagen ur band. Saknar front. med graverat porträtt. 8000:—

ESTC S122601. Warmholtz 3730. Nordström s. 21. Andra upplagan, den första kom 1631. Ytterligare en ny upplaga kom 1632. Det har spekulerats mycket om vem som är författare till denna sällsynta lilla skrift. Warmholtz nämner att C. G. Tessin gissat på Oliver Cromwell. Numera tillskrivs den alternerande Alexander Gill och Thomas Goad. Den anonyme författaren försöker anpassa Tycho Brahes förutsägelse om den nya nordstjärnan till Gustav II Adolfs person. År 1572 hade en ny stjärna flammat upp i Cassiopeia, vilket satte hela Europa i skräck. Tycho Brahe tolkade detta uppenbara jättecken som slutet på den romerska tidsåldern och att en ny tidsålder var på ingång, en fridens guldålder innan den yttersta dagen tog vid. Och denna förändring skulle komma från norr och ske på 1630-talet. Detta förutspådde Brahe i *De nova stella*, 1573, och utförligare i *Astronomie instaurata prigymnasmata*, 1602.

88. *Theatrum Europaeum, oder warhaftige Beschreibung aller denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnehmlich aber in Europa etc. von 1617–1718.* 1–21. Blandade upplagor, första till fjärde. Frankfurt, 1643–1738. Folio. Med 20 graverade extra titelblad (det utkom inget till del 20), 63 graverade kartor och 879 graverade planscher, huvudsakligen dubbelsidiga eller utvikbara, och porträtt, samt 14 tryckta tabeller. Samt med 366 graverade illustrationer i texten. Med småfläckar och revor, delarna 16 och 17 med något sämre inlagor. Delarna 1, 4 och 19 i samtida svarta hela marokängband, guldornerade ryggar med upphöjda

bind och guldornerade pärmar med medaljong i mitten (del 4 med "S. K." i guld på frampärmen), del 5 i en samtida svinladersrygg med något senare pergamentpärm, övriga i nötta, uniforma något senare hela skinnband med rikt guldornerade ryggar med titeletiketter och upphöjda bind. 21 volymer. Band 1, 6 och 17 med trasiga övre kapital, band 4 med skinnbit borta på frampärmen, band 11 något trasig i nedre kapital och band 16 med skinnbit borta på ryggen och med spricka i bakre fals. Ur Ericsbergs bibliotek, med dess exlibris i samtliga volymer. 750 000:–

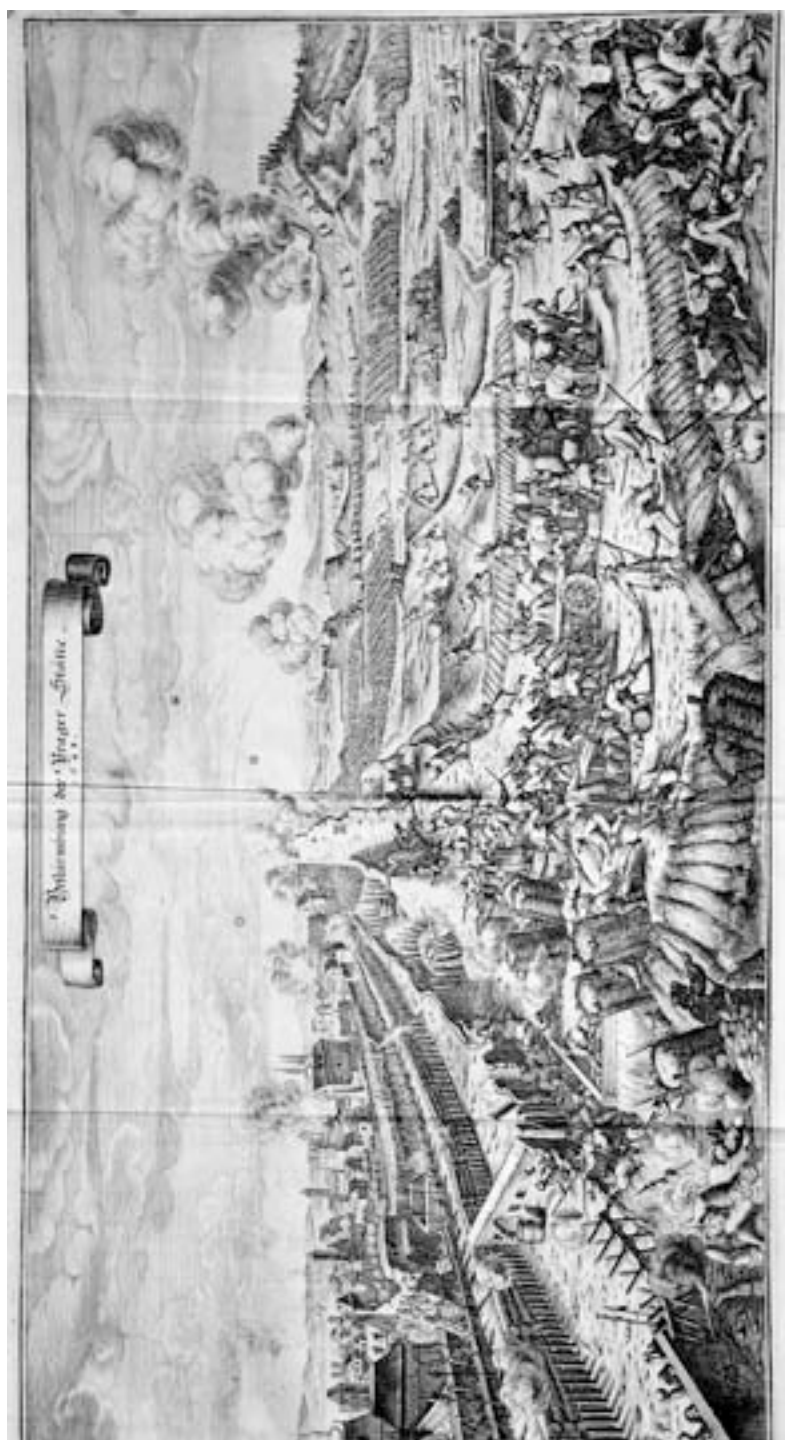
Wüthrich III, 113–272. Graesse VI, 110 "Ouvrage important et impartial, indispensable à tous les historiographes ...". Se Losman, "Carl Gustaf Wrangel och Europa". Carlander III, 568. Jämfört med Wüthrich förteckning över planscher, saknas i denna svit totalt endast 29 planscher. Det finns även tre extra. Antalet planscher varierar i olika upplagor (se nedan), varför ingen uppsättning är den andra lik. De 14 tryckta tabellerna nämns inte av Wüthrich.

Fin svit av förlagshuset Merians storslagna krönika över 1600-talet (omfattande åren 1618–1718), med text författad av Johann Philipp Abelin (del 1–2), Heinrich Oraeus (3–4), Johann Peter Lotichius (5), Johann Georg Schleder (6–7), Martin Meyer (8–9), Wolfgang Jacob Geiger (10) och Daniel Schneider (16–21). Övriga har anonyma författare. Kopparstickaren, förläggaren och affärsmannen Matthaeus Merian d.ä. (1593–1650) hann före sin bortgång ge ut fem delar av *Theatrum Europaeum*, och dessa i flera upplagor. Hans efterträdare, med sönerna Matthaeus d.y. (1621–87) och Caspar (1627–86) i spetsen, gav ut en sjätte som en tänkt slutdel (sechster und letzter Theil). Efterfrågan var dock fortsatt stor, de fick bl.a. fortsätta att ge ut nya upplagor av de tidigare delarna, och förväntningarna på en fortsättning var höga, och 11 år efter del 6 kom den första fortsättningen. Sedan fortsatte tre generationer Merian att ge ut ytterligare 13 delar, upp till del nummer 20. År 1734 upplöstes förlagshuset Merian, och en anonym utgivare passade då på att 1738 ge ut en avslutande del 21, som utöver krönikans fortsättning även innehöll en tillbakablick på de tidigare 20 delarna. En förkortad latinsk utgåva i tre folioband utkom 1646–50 och en holländsk översättning av andra delen utkom 1642, också i folio.

Mellan 1629 och 1634 gav Merian ut en världshistoria, *Historische Chronik*, av Johann Ludwig Gottfried, ofta kallad "Gottfrieds Chronik". Denne Gottfried har ibland ansetts vara en pseudonym för historikern Johann Philip Abelin, som skrev avslutningen av krönikan. Denna krönika, som sträckte sig från jordens skapelse till år 1618, blev en stor framgång och gavs ut i många upplagor. Redan 1633 gav Merian ut en fortsättning, skriven av J. P. Abelin, med titeln *Historische Chronick oder Wahrhafftige Beschreibung aller [...] denckwürdigen Geschichten [...]*, som behandlade åren 1629 till 1633. Luckan mellan detta och Gottfrieds krönika, d.v.s. åren 1618 till 1628, fylldes sedan av ett nytt arbete av Abelin, som kom 1635 och som fick titeln *Theatrum Europaeum*. Två år senare, 1637, kom en ny reviderad upplaga av det tidigare verket av Abelin och nu kallad för andra delen av *Theatrum Europaeum*.

Som historisk källa var Theatrum redan från början utsatt för kritik. Texten bygger på återgivande av bl.a. de olika stridande parternas flygblad och berättelser, samt officiella handlingar som fredstraktater och fördrag, med lite utrymme för författarnas eget gestaltning av skeendena, och det saknas ofta hänvisning till vilket dokument som använts. Det kan alltså inte utan kontroll användas som källutgåva. Som ett samtida tidsdokument är det dock för perioden oslagbart och med sina utförliga register och marginaltidsangivelser är det, trots sin storlek, ett överskådligt och lätthanterligt verk. Intressant är att alla parter kommer till tals. De olika författarna har sympatierna på olika håll, varför tendensen skiftar, en viss prosvensk och proevangelisk tendens har t.ex. konstaterats i de två första delarna och en probrandenburgisk i den elfte. Förlaget önskade dock givetvis största möjliga marknad för böckerna och iakttog därför i betydande grad neutralitet i framställningen (Losman s. 110).

Verkets största värde ligger dock i de topografiska och historiska planscher och porträtten. Merian själv stod för 140 planscher i de fem delar han gav ut. Ett antal av dessa hämtade

han från sina andra verk, som *Archontologia cosmica* och Martin Zeilers *Topographia Germaniae*. Antalet planscher varierar i de olika upplagorna. Maximalt kan det dock innehålla 693 planscher med 722 historiska och topografiska motiv, som stadsvyer (berömda är Konstantinopel, London, Lissabon, Neapel, Prag, Würzburg och ett stort antal andra tyska städer). De historiska motiven är de många slagen (som Breitenfeld, Lützen, Nördlingen och Wittstock), belägringar och sjöslag eller historiska tilldragelser som fredsmåltider, Wallensteins död eller defenestreringen i Prag. Därtill kommer 693 porträtt över samtida personer, både på separata planscher och i texten, och ett stort antal kartor. Dessutom förekommer bland planscherne ett antal föreställande jättecken i form av kometer, nyfödda siamesiska tvillingar, mammuttänder o.dyl, men även katastrofer som Vesuvius utbrott 1631 (plansch av Joachim von Sandrart) eller Londons brand 1666 får vara med. I föreliggande exemplar saknas 29 planscher (varav 1 är en dubblerad karta), men det har tre extra.

Det finns mycket av svenskt intresse i *Theatrum Europaeum*. Innehållsmässigt kan delarna 2–6 och 16–18 framhållas. Framförallt delarna två ("Schwedenskriege") till sex, perioden 1629–48, med det svenska deltagandet i trettioåriga kriget, innehåller mycket rörande Sverige och Sveriges krig. Snoilsky räknar i "Svenska historiska planscher" upp över 100 planscher från *Theatrum Europaeum* för denna period, därutöver tillkommer porträtten på de svenska generalerna och diplomaterna. Del fem är dessutom dedicerad till Carl Gustaf Wrangel, vilket inte bara återspeglar dennes betydelse i perioden utan även det faktum att Wrangel stöttade Merian både ekonomiskt och med information (se Losman s. 111ff). Han var även personligen bekant med sonen Matthaeus Merian d.y., som tidvis var anställd av Wrangel. Det är således ingen slump att det finns tre porträtt av Wrangel, fler än av de flesta kungar, och att ett flertal av hans belägringar och intåg finns representerade bland gravyrerna. Den sjätte delen, som fick mycket information från Wrangel om fredsarbetet 1648, är dock dedicerad till den svenska tronföljaren Karl Gustav.

Bland de ståtligare planscher med svenskrelaterade motiv kan framhållas: Slaget vid Leipzig (Breitenfeld), Schwedensäule vid Rhen, svenska fästningen Gustavsberg, Gustav II Adolf utanför München, uppställningen av trupper vid Lützen och slaget vid Lützen, Banér intar Frankfurt a.d. Oder, slaget vid Nördlingen, slaget vid Wittstock, sjöslaget vid Femern, slaget vid Jankov, svenska arméns marsch under Torstensson, stormningen av Prag, svenska fredsfyrverkeriet i Nürnberg, Karl Gustavs festmåltid, Köpenhamns belägring, slaget vid Lund, Stockholm slott och slaget vid Poltava.

Vid sidan av trettioåriga kriget och de övriga stora krigen under 1600-talet och början av 1700-talet, såsom Ludvig XIV:s krigsföretag, spanska tronföljdskriget, turkarnas belägring av Wien, Venedigs invasion av Morea (Peloponnesos) m.fl., är även mycket annat dokumenterat, t.ex. porslinsamlingen i Dresden och händelser i Syd- och Nordamerika m.m.

Beskrivning:

Del 1, behandlar 1618–29 (2:a upplagan 1643): *Theatrum Europaeum, oder, aussführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wider in der Welt, fürnämlich aber in Europa, und Teuschlanden, so wohl im Religion- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi 1617 biss auff das Jahr 1629 exclus. [...]. Beschrieben durch M. Johannem Abelinum, [...] gezieret, und jetzo zum andermal, nach beschehener Revision und Verbesserung, an Tag gegeben und Verlegt, durch Mattheum Merian, Buchhändlern und Kupfferstechern in Franckfurt*. Frankfurt, bey Wolfgang Hoffmann, 1643. Folio. Grav. extra titel, + (6), + 1048, + (16) s. + 3 grav. kartor, varav 2 dubbelsidiga och 1 utvikbar, + 31 grav. planscher, varav 19 dubbelsidiga och 3 utvikbara. Samt 62 grav. porträtt i texten. Titel tryckt i rött och svart. Enstaka fläckar, s. 5 med pappersslagning i övre hörn, pagina på s. 335, 567 och 1047 ifyllt med bläck och 1 plansch (s. 828) med reva i mitten. Med en extra grav. plansch med "missfoster" (s. 456)

Del 2, behandlar 1629–33 (4:e upplagan 1679): *Theatri Europæi, das ist historischer Chronik, oder warhaffter Beschreibung aller fürnehmen und denckwürdigen Geschichten, so sich hin und wider in der Welt, meistens aber in Europa, von Anno Christi 1629 biss auff das Jahr 1633 zugetragen; [...]* Der ander Theil. Zusammen getragen durch Joan. Philippum Abelinum. Jetzo revidirt, guten Theils verbessert und vermehret [...]. Frankfurt, in Verlag Matthäi Merian, Caspar Merian, und Thomas Matthias Görzen sel. Erben. Gedruckt durch Balthazar Christoph Wusten, 1679. Folio. Grav. extra titel, + (6), + 168, 157–169, 182–514, 571–778, + (20) s. + 9 utvikbara grav. kartor, + 35 grav. planscher, varav 34 utvikbara. Samt 44 grav. i texten. Enstaka småfläckar, två planscher nöta i marginalen.

Del 3, behandlar 1633–38 (3:e upplagan 1670): *Theatri europæi continuatio III. Das ist: Historischer Chronicken dritter Theil, in sich begreifend einie kurze und warhaffte Beschreibung aller vornehmen, denck- und chronickwürdigen Geschichten, so sich hin und wider in der gantzen Welt, in den beyden Ost- und West-Indien, sonderlich in Europa, [...] in den nechst abgewichenen und verslossenen sechs Jahren, von Anno 1633 biss 1638 inclusive in Kirchen, Welt-regiment und Kriegswesen, allerseits begeben und zugetragen. [...] durch Henricum Oreum [...] vorgestellt und verlegt durch Mattheum Merian [...]*. Frankfurt, Balthasar Christoph Wusten, 1670. Folio. Grav. extra titel, + (10), + 1027, + (17) s. + utvikbar grav. karta, + 35 utvikbara grav. planscher. Samt 39 grav. illustrationer i texten.

Del 4, behandlar 1638–43 (1:a upplagan 1643): *Theatri Evropæi vierdter Theil, das ist: Glaubwürdige Beschreibung denckwürdiger Geschichten, die sich in Europa, auch zum Theil in Ost- und West-Indien [...] seythero Anno 1638 biss Anno 1643 exclusivè begeben haben. [...] zum Druck gegeben von Mattheo Meriano.* (Frankfurt, M. Merian), 1643. Folio. Grav. extra titel, + (6), + 874, 877–978, + (20) s. + dubbelsidig grav. karta, + 48 grav. planscher, varav 4 dubbelsidiga och 2 utvikbara. Samt 32 grav. illustrationer i texten. Enstaka fläckar, sid. 567–68 med papperslagnings, en plansch med reva och bildförlust (vid s. 48) och 6 planscher med fuktrand, pagina är ibland ifyllt med bläck.

Del 5, behandlar 1643–47 (2:a upplagan 1651): *Theatri Evropæi funffter Theil: Das ist Ausführliche Beschreibung, aller denckwürdigen Geschichten, die sich in Europa, als Hoch- und Nieder Teutschland [...] vom Jahr 1643 biss in gegenwärtiges 1647 Jahr, allerseits begeben und verlauffen: Auss glaubhafften Documentis, und trewlich communicirten Berichten zusammengetragen und beschrieben durch J. P. Lotichium. [...] gestellet, und verlegt durch Weyland Matthæi Meriani.* Frankfurt, Wolfgang Hoffmanns Buchdruckerei, 1651. Folio. Grav. extra titel, + (10), + 406, 409–460, 457–492, 497–505, 456, 467–468, 505–1349, + (17) s. + 3 dubbelsidiga grav. kartor, + 57 grav. planscher, varav 40 dubbelsidiga och 2 utvikbara. Samt 68 grav. illustrationer i texten. Enstaka fläckar, en plansch med reva (s. 52), fyra skurna i marginalen med bildförlust (vid s. 564, 783, 808 och 1218), och den utvikbara planschen s. 1081 med maskhål. En extra-plansch: Plan över slottet Trittow (s. 152).

Del 6, behandlar 1647–51 (2:a upplagan 1663): *Theatri Europæi sechster und letzter Theil, das ist, ausführliche Beschreibung der Denckwürdigsten Geschichten, so sich hin und wider durch Europam, als in Hock- und Nieder-Teuschland [...]. Bevor ab bey denen zwischen Mehrentheils kriegenden Partheyen nach Münster und Osnabrück angesetztten, bis auff das Jahr 1649 daselbst geplogen auch geschlossen-endlich aber durch Göttliche Verleyhung in des H. Reiches Statt Nürnberg Anno 1650 vollzogenen General Friedens-Tractaten, vom Jahr Christi 1647 biss 1651 allerseits begeben und zugetragen. [...] durch Johannem Georgium Schelderum.* Frankfurt, Auff kosten Weyl Matthæi Merians Seel Erben, drucks Daniel Fievet, 1663. Folio. Grav. extra titel, + (10), + 1208, + (35) s. + 3 utvikbara grav. kartor, + 93 grav. planscher, varav 42 utvikbara. Samt 97 grav. illustrationer i texten. Fläckig inledningsvis, kraftigt på s. (10), lagnings s. 41, en plansch med reva (vid s. 338). Saknar karta över Tyskland, vilken dock är samma som i del tre.

Del 7, behandlar 1651–58 (2:a upplagan 1685): *Irenico-Polemographia, sive Theatri Europæi continuati septennium: Das ist, Sieben-Jährige historisch-ausgeführte Kriegens- und Kriegsbeschreibung, von den denckwürdigsten Geschichten, so sich hie und da in Europa, [...] beschrieben*

Johannes Georgius Sclederus [...] verlegt durch Weyl. Matthæi Merians seel Erben, in Franckfurt am Mayn. Frankfurt, Johann Görlin, 1685. Folio. Grav. extra titel,+ (6),+ 1100,+ (36) s.+ 2 grav. utvikbara kartor, 40 grav. planser, varav 11 utvikbara. Ful fläck s. 823.

Del 8, behandlar 1658–60 (2:a upplagan 1693): *Theatri Europæi achter Theil, von den denckwürdigsten Geschichten, so sich hie und da in Europa, und zwar vornemblich in Friedens geschäften, [...] durch Matthæi Merians seel erben.* Frankfurt, Johann Görlin, 1693. Folio. Grav. extra titel,+ (6),+ 1278,+ (26) s.+ 2 utvikbara grav. kartor,+ 24 grav. planscher, varav 21 utvikbara. Samt 24 grav. porträtt i texten. Enstaka småfläckar, pappersslagning sid. 155–56, och små maskhål i marginalen genom sid. 650–700.

Del 9, behandlar 1661–65 (2:a upplagan 1699): *Irenico-Polemographie continuatio das ist: Der historisch-fortgeführten Friedens- und Kriegsbeschreibung oder dess Theatri Europæi neunnder Theil, von den Denckwürdigsten Geschichten, [...] zusammen getragen und beschrieben Martin Meyer, [...] durch Matthäi Merian seel. Erben.* Frankfurt, Johann Görlin, 1699. Folio. Grav. extra titel,+ (110),+ 1560,+ (64) s.+ 3 utvikbara planscher,+ 38 grav. planscher, varav 17 utvikbara. Sid. 53–56 lösa.

Del 10, behandlar 1666–71 (2:a upplagan 1703): *Theatri Europæi zehender Theil, das ist: Glaubwürdige Beschreibung denckwürdiger Geschichten, so sich hie und da in Europa [...] von dem 1665sten Jahr, biss in Anno 1671 denck- und schriebwürdig vorgegangen. [...] von Wolfgang Jacob Geiger, [...] durch Matthæi Merians seel Erben.* Frankfurt, Johann Görlin und Joh. Bauer, 1703. Folio. Grav. extra titel,+ (10),+ 982,+ (26),+ 620,+ (20) s.+ 2 utvikbara grav. kartor,+ 37 grav. planscher, varav 15 utvikbara. Ställvis lagerfläckig, pappersslagning s. 555 i andra pagineringar och ett registerblad lagat.

Del 11, behandlar 1672–79 (2:a upplagan, trol. 1707): *Theatri Europæi eilfter Theil, oder aussfürlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung, und was mehr von denckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] durch Matthæi Merian sel. Erben.* Frankfurt, Johann Philipp Andreä, 1682 (1707). Folio. Grav. extra titel,+ (10),+ 986, 995–1300,+ (32) s.+ 9 utvikbara grav. kartor,+ 76 grav. planscher, varav 32 utvikbara. Enstaka fläckar och lätt fuktnar, 6S-arket är löst och 2 stora planscher fullt vikta och naggade i marginalerna, varav en med lätt ramförlust. En plansch saknas (nummer 9): slaget vid Lichtenau mellan franska och kejserliga arméerna.

Del 12, behandlar 1679–87 (1:a upplagan 1691): *Theatri Europæi continuati zwölffter Theil, das ist: Abermalige ausführliche Fortsetzung denck- und merckwürdigster Geschichten, welche, ihrer gewöhnlichen Eintheilung nach, an verscjedenen Orten durch Europa, wie auch in denen übrigen Welt-Theilen, vom Jahr 1679 an bess 1687 sich begeben und zugetragen. [...] durch Matthæi Merians sel. Erben.* Frankfurt, Johann Görlin, 1691. Folio. Grav. extra titel,+ (6),+ 1146,+ (36) s.+ 6 utvikbara grav. kartor,+ 56 grav. planscher, varav 21 utvikbara. Hål i marginalen genom sid. 453–454.

Del 13, behandlar 1687–91 (1:a upplagan 1698): *Theatri Europæi continuati dreyzehender Theil, das ist: Abermalige ausführliche Fortsetzung denck- und merckwürdigster Geschichten [...] durch Matthæi Merians sel. Erben.* Frankfurt, Johann Görlin, 1698. Grav. extra titel,+ (8),+ 1363,+ (48) s.+ 56 grav. planscher, varav 30 utvikbara. Ful fläck sid. 613–616. Saknar en karta, variant 2 av Deutsches Reich, och 1 porträtt, Maximilian Kurfürst av Köln.

Del 14, behandlar 1691–95 (1:a upplagan 1702): *Theatri Europæi continuati vierzehender Theil, das ist: Abermalige ausführliche Fortsetzung denck- und merckwürdigster Geschichten [...] durch Matthæi Merians sel. Erben.* Frankfurt, Johann Görliitt, 1702. Grav. extra titel,+ (6),+ 889,+ (75) s.+ 3 utvikbara grav. kartor,+ 52 grav. planscher, varav 34 utvikbara.

Del 15, behandlar 1696–1700 (1:a upplagan 1707): *Theatri Europæi continuati funffzehender Theil, das ist: Abermalige ausführliche Fortsetzung denck- und merckwürdigster Geschichten [...] durch Matthæi Merians sel. Erben.* Frankfurt, Johann Philipp Andreä, 1707. Grav. extra titel,+ (4),+ 876,+ (28) s.+ 3 utvikbara grav. kartor,+ 31 grav. planscher, varav 10 utvikbara. Lätta lagerfläckar och småstänk. Hål sid. 535–36, med bokstavs förlust.

Del 16, behandlar 1701–03 (2:a upplagan 1717): *Theatri Europæi sechszehendet Theil. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1701ten Jahr, biss Ausgangs 1703ten vorgegangen, und sich begeben haben. [...] durch Weyland Carl Gustav. Merians seel Erben.* Frankfurt, Anton Heinscheit [1717]. Folio. Grav. extra titel,+ (10),+ 596, 596–597, 597–1147,+ 468 s.+ 5 utvikbara grav. kartor,+ 47 grav. planscher, varav 25 utvikbara,+ 4 utvikbara tryckta tabeller. Titelbladet hårt skuret nedtill med förlust av årtalet, fläck i nedre hörn t.o.m. s. 40, hack i främre snitt sid. 675–770, fläckar och stänk. Tre planscher skurna inom ram, en med litet hål och en (den stora Konstantinopelvyn) med revor. Fyra porträtt, bl.a. Karl XII, och en plansch saknas.

Del 17, behandlar 1704–06 (1:a upplagan 1718): *Theatri Europæi siebenzehender Theil. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1704ten Jahr, biss Ausgangs 1706ten vorgegangen, und sich begeben haben. [...] durch Weyland Carl Gustav. Merians seel Erben.* Frankfurt, Anton Heinscheit, 1718. Folio. Grav. extra titel,+ (8),+ 318,+ 332,+ 340,+ (30) s.+ 2 utvikbara grav. kartor,+ 34 grav. planscher, varav 23 utvikbara. Sid. 133–135 i andra pagineringsföljden lösa och sid. 267–268 med revor. Saknar planschförräckning (2 sidor), 2 planscher och samtliga 8 porträtt.

Del 18, behandlar 1707–09 (1:a upplagan 1720): *Theatri Europæi achtzehender Theil. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1707ten Jahr, biss Ausgangs 1709ten vorgegangen, und sich begeben haben. [...] durch Weyland Carl Gustav. Merians seel Erben.* Frankfurt, Anton Heinscheit, 1720. Folio. Grav extra titel,+ (4),+ 322,+ 294,+ 392,+ (60) s.+ 1 utvikbar grav. karta,+ 20 grav. planscher, varav 16 utvikbara,+ 4 utvikbara grav. tabeller. Ful fläck s. 73 i andra pagineringsföljden. Saknar 5 porträtt.

Del 19, behandlar 1710–12 (2:a upplagan efter 1723): *Theatri Europæi neunzehender Theil. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1710ten Jahr, biss Ausgangs 1712ten vorgegangen, und sich begeben haben. [...] durch Weyland Carl Gustav. Merians seel Erben.* Frankfurt, Anton Heinscheit, 1723 [efter 1723]. Folio. Grav. extra titel,+ (6),+ 808,+ 562,+ (81) s.+ 32 grav. planscher, varav 15 dubbelsidiga eller utvikbara,+ 4 dubbelsidiga tryckta tabeller. Fuktrand mot slutet. Det graverade titelbladet med reva upptill, en plansch med reva (vid s. 536) och en med dito och hål (vid s. 214). En plansch extra gentemot Wütrich.

Del 20, behandlar 1713–15 (1:a upplagan 1734): *Theatri Europæi zwanzigster Theil. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegsbeschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1713, biss zu Ausgang des 1715ten Jahres vorgegangen, und sich begeben haben. [...] durch Weyland Carl Gustav. Merians seel Erben.* Frankfurt, Johann Benjamin Andreä, [1734]. Folio. (10),+ 704,+ 442,+ 419,+ (101) s.+ 5 utvikbara grav. kartor,+ 26 grav. planscher, varav 21 utvikbara,+ tryckt tabell. Titelbladet skuret nedtill, med förlust av årtal, en karta (vid s. 56) med fuktrand. Planschförräckningen bunden i slutet. Två porträtt saknas och två planscher, Köpenhamn och Wismar.

Del 21, behandlar 1716–18 (1:a upplagan 1738): *Jubileum Theatri Europæi das ist, die Geschichts-Erzehlung von Einhundert Jahren beschliessende Ein und Zwanzigste Theil desselbigen. Oder ausführlich fortgeführte Friedens- und Kriegs-beschreibung. Und was mehr von denck- und merckwürdigsten Geschichten in Europa, [...] zu Wasser und Lande, vom 1716 biss zu Ausgang des 1718ten Jahres vorgegangen ind sich begeben haben. [...] Wörzu noch kommen ein kurtzer Entwurff von dem Haupt-Inhalt und von dem nutzbaren Gebrauch gesammten hundert-jährigen Theatri.* Frankfurt, 1738. Folio. Grav. extra titel,+ (18),+ 313 s.+ bl. 314–321,+ 322–500,+ 467,+ (blank),+ 296 s.+ sp. 297–320,+ 321–502,+ (30) s.+ 15 grav. planscher, varav 8 utvikbara,+ utvikbar tryckt tabell. Lätt fuktrand i övre hörn i första pagineringsföljden, en plansch med reva.

89. *Uthtogh aff thet trettionde åhrs warande tyske kriggh, som år 1618. begyn-
tes, och igenom Gudz nåde år 1648. endades: Efwen såsom then rättferdige guden
igenom then förskreckelige 1618de åhrs cometen, som öfwer heela Europen 30 dagar
sedder war, itt 30de åhrs warande kriggh förkunnat hade. Författandes huru många
slachtningar thesse år öfwer, när och hwarest the i Tyskland och alle thess omlig-
giande grentzer, sigh tildragit hafwa. Såsom ock hwad för folck i hwar besynnerligh
slachtningh, belägring, städers och festningars eröffring, beggesijdz bleffne äro. Ther
hoos alle förnemste höge hielters, som sigh i thetta kriggh ridderligit förhållit hafwa,
lofflige namn och hädanfärd. Medh alle the slagnes summa och inneholl.* Stockholm,
Henrich Keyser, 1649. 4:o. (20) s. Två blad med pappersslagning i nedre hörn och
sista bladet med en lagad reva, med liten bildförlust på slutvinjetten. Tagen ur band,
loss i ryggen. 2000:—

Warmholtz 4293 not. Klemming, Sveriges krig, s. 127. Svensk översättning från tyskan. Det
tyska originalet kom året innan (se nummer 96). Den finns även i en holländsk upplaga. Ett
omtryck finns i Loenboms *Historiskt archivum* del 6. En kronologisk lista över vad som hänt
år för år och olika dagar, och hur många som stupat. Slutsumman stupade räknas fram till
325 000 man.

90. WASSENAER, Claes & LAMPE, Barent. *Historisch verhael alder ghe-
denck-weerdichste geschiedenisse, die hier en daer in Europa, als in Duÿtsch-lant,
Vranckrijck, Engelant, Spaengien, Hungarijen* [...]. (1)–21. Amsterdam, J.E. Clop-
penburgh/ Iodocum Hondius/ Jan Janssonius, 1622–35. 4:o. 1: Grav. titelblad,+
2–79,+ (blankt) blad. Titelbladet beskuret nedtill med viss text- och bildförlust.
2: Grav. titelblad,+ 3–10 s.+ 9–82, 84–92 blad. 3: Grav. titelblad,+ 2–99,+ (5) blad.
Sista bladet blankt. 2 grav. illustrationer i texten. 4: Grav. titelblad,+ 2–148 blad.
2 grav. illustrationer i texten. Ful bläckfläck på blad 59. 5: Grav. titelblad,+ 2–76,
73–88, 91–102, 105–172 blad. 6: Grav. titelblad,+ (3),+ 156 blad. 7: Grav. titelblad,+
(3),+ 155,+ (1) blad. 8: Grav. titelblad,+ (3),+ 156 blad. Bläckfläck på blad 136 och 149.
9: Grav. titelblad,+ (1),+ 154 blad. 10: Grav. titelblad,+ (1),+ 150 blad. Småfläckar.
11: Grav. titelblad,+ (1),+ 138 blad. Litet maskhål i övre marginal, delvis minimalt
in i rubrik. 12: Grav. titelblad,+ (1),+ 118 blad. 13: Grav. titelblad,+ (1),+ 110 blad.
14: Grav. titelblad,+ (1),+ 106 blad. 15: Grav. titelblad,+ (3),+ 108 blad. 16: Grav.
titelblad,+ (1),+ 108,+ (3) blad. Sista bladet blankt. 17: Grav. titelblad,+ 126 blad.
18: Grav. titelblad,+ (1),+ 108 blad. 19: Grav. titelblad,+ (1),+ 118 blad. Blad 30 med
reva. 20: Grav. titelblad,+ (1),+ 182 blad. 21: Grav. titelblad,+ (1),+ 174 blad. Litet
brännhål i marginalen blad 89 och blad 144 med reva. Delarna 1–17 i fyra samtida
uniforma skinnband, ryggarna med upphöjda bind och svarta titeletiketter och
blindpressade pärmar, och delarna 18–21 i ett nära samtida pergamentband med
brun skinnetikett. Fem volymer. Första bandet med nött rygg och något trasig i
bakre övre fals. 150 000:—

Graesse VIIb, 423. Sabin 102039. Komplet svit av Claes (eller Nicolaes) van Wassaenaers pe-
riodiska *Historisch verhael* som publicerades halvårsvis med nyheter om vad som hänt de se-
naste 6 månaderna, inte bara från den europeiska horisonten, utan även från holländska Ost-
indien och från nya världen, samt nyheter om piratväsen på haven m.m. Titlarna i de olika
delarna har varierande avslutningsfraser, från ”van de beginne des jaers 1621”, i första delen, till
”tot octobri des jaers 1632 voorgevallen zÿn”, i den sista. Den innehåller bl.a. ett tidigt omnäm-
nande av New York. Krönikören Claes van Wassaenaer (ca 1570–1630) var från början kalvinis-

tisk predikant men även utbildad läkare, och ägnade sina sista år åt detta verk, av vilka han gav ut 17 delar. De fyra sista gavs ut efter Wassenæers död av historikern Barend Lampe. Denne gav 1631–33 även ut *Sveedsche oorloghen* i tre delar. Från del sex tar Johannes Janssonius över tryckandet från Cloppenburg resp. Hondius. Varje graverat titelblad består av två illustrationer till resp. innehåll. Del 13 med tryckt dedikation till Axel Oxenstierna och del 16 till Gustav II Adolf.

91. (WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The first part. Wherein, out of the Truest and Choysest Information, are the famous Actions of that warlike Prince historically led along: from his Majesties first entering into the Empire, untill his great Victory over the Generall Tilly, at the Battle of Leipsich. Now fourth time, revised, corrected, and augmented.* London, (Printed by John Dawson) for Nath. Butter and Nicolaus Bourne, 1634. 4:o. 13,+ (blank),+ 124,+ (4) s. Inledningen hårt skuren nedtill, med delförlust av arksignatur. Brun- och lagerfläckig. Sammanbunden med:

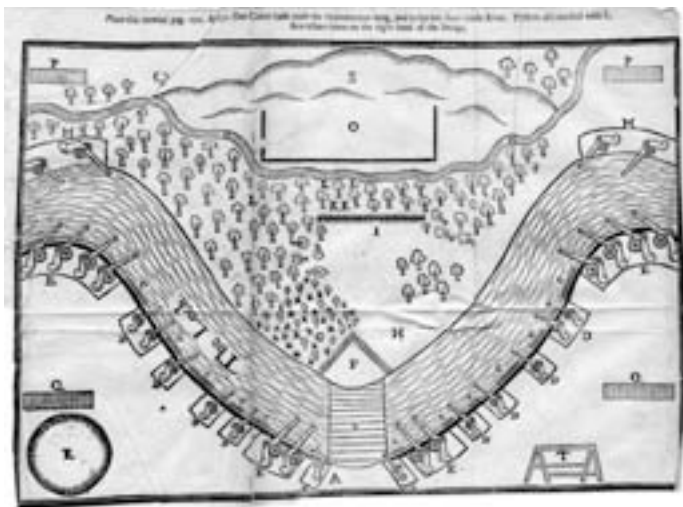
(WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The second part. Wherein, out of the Truest and Choysest Information, are the famous Actions of that warlike Prince historically led along: from the Victory of Leipsich, unto the Conquest of Bavaria.* London, printed by I(ohn) L(egat and John Dawson) for Nath. Butter and Nicolaus Bourne, 1632. 4:o. (2, blanka),+ (14),+ 240,+ (15) s.+ utvikbar träsnittsplansch. Enstaka fläckar. Planschen lös och med pappersslagning. Sammanbunden med:

(WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The third part. Wherein, out of the Truest and Choysest Information, are the famous Actions of that warlike Prince historically led along; from the Norimberg Leaguer, unto the day of his death, at the Victory of Lutzen. With the Election of the young Queene of Sweden: and the Diet of Heilbrun.* London, printed by I(ohn) L(egat and Miles Flescher) for Nath. Butter and Nicolaus Bourne, 1633. 4:o. (31),+ (blank),+ 64, 67–227,+ (11) s. Saknar planschen över Lützen. Brunfläckig. Sammanbunden med:

(WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The fourth part. Relating the Chiefest of those Military Actions of the Swedish Generalls: Wherein the King himselfe was not personally with the Armie. As in the Palatinate, Triers, Alatia, Suevia, Westphalia, the Lower Saxony, and Silesia, Wherein you have those proceeding, omitted in the second part: which are continued, untill the time of the Kings death.* London, printed for Nath. Butter and N. Bourne, 1633. 4:o. (2),+ 174,+ (7) s. Lagerfläckig. Pappersslagning s. 86, med förlust av pagina, och reva sid. 123–124, med liten förlust av marginaltext. Nött samtida skinnband, svartpräglad rygg med upphöjda bind och svartpräglade pärmar, röda snitt. Med Constantz Juslands namnteckning i bläck på bakre pärmens insida. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes namnteckning.

28000:–

ESTC S4931, S118125 & S4932 (både del 3 och 4). Klemming, Sveriges krig, s. 335f. Warmholtz 3910. Planer I: 253. Carlander III, 564ff. Lützenplanschen saknas i tredje delen. Alla fyra delarna av *The Swedish Intelligencer*, skrivna av fältprosten William Watts (1590?–1649). Dessa fyra följdes av ytterligare delar av andra författare och med andra titlar. Första delen i fjärde tryckningen, två år efter den första. I denna upplaga är skildringen av slaget vid Breitenfeld utelämnat, med istället en hänvisning till *The Swedish Discipline*. Enligt ESTC har denna upplaga ingen frontespis, medan Klemming är mer otydlig. Tredje delen i andra, med första identiska, upplagan, dock med felen rättade och utan erratalistan i inledningen. Även fjärde delen

i andra trycket med texten i registret mer ihopträngt än i första. Dessa skillnader är ej uppmärksammade av ESTC. Andra delen med den 8-radiga initialen på s. 1 (istället för 10-radig) och "Townes" på rad 2 s. 177 istället för "townes", d.v.s. tryckta av John Legat. Planschen i del två föreställer övergången vid floden Lech. Klemming nämner att det lär finnas en plansch föreställande Magdeburg som hör till första delen. Den citeras dock endast i marginalen till 3:e och 4:e upplagorna och ingenstans annars. Fjärde delen med andra raden s. 1, slutande med "com-" och inte "con-". Detta exemplar troligen från d'Albedyhll.

92. (WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The first part. Wherein, out of the Truest and Choysest Information, are the famous Actions of that warlike Prince historically led along: from his Majesties first entering into the Empire, untill his great Victory over the Generall Tilly, at the Battle of Leipsich. Newly revised, and corrected.* London, (Printed by John Dawson) for Nath. Butter and Nicolaus Bourne, 1632. 4:o. Grav. front.+ 13,+ (blank),+ 128 s. Ful fläck sid. 103–104. Sammanbunden med:

(WATTS, William.) *The Swedish intelligencer. The second part. Wherein, out of the Truest and Choysest Information, are the famous Actions of that warlike Prince historically led along: from the Victory of Leipsich, unto the Conquest of Bavaria.* London, printed by I(ohn) L(egat and John Dawson) for Nath. Butter and Nicolaus Bourne, 1632. 4:o. (2, blanka),+ (14),+ 240,+ (15) s.+ utvikbar träsnittsplansch. Titelbladet och planschen med reva. Emellanåt hårt skuren upptill med delförlust av pagina. Samtida pergamentband med röda snitt. Med Carl L. Kämpes namnteckning, daterad London 1793, J. Hallenbergs och J. A. A. Lüdekes, samt ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 18 000:–

ESTC S118124 & S118125. Klemming, Sveriges krig, s. 335. Warmholtz 3910. Planer I: 253. Carlander I, 251; II, 760 & III, 212 resp. 564ff. Första och andra delen av *The Swedish Intelligencer*. Ytterligare två delar utkom med samma titel, likaledes skrivna av fältprosten William Watts (1590?–1649), och sedan kom ytterligare delar av andra författare och med andra titlar. Första delen i andra upplagan. Endast tillägget "Newly revised, and corrected" i titeln skiljer, annars identisk med första upplagan samma år. Frontispiesen föreställer Gustav II Adolf till

häst. Andra delen med den 8-radiga initialen på s. 1 (istället för 10-radig) och "Townes" på rad 2 s. 177 istället för "townes", d.v.s. tryckta av John Legat. Plansen i del två föreställer övergången vid floden Lech. Klemming nämner att det lär finnas en plansch föreställande Magdeburg som hör till första delen. Den citeras dock endast i marginalen till 3:e och 4:e upplagorna och ingenstans annars.

Kanslirådet Carl Kämpe var en stor boksamlare och gjorde inköp såväl i Paris som i London. Strax innan sin död 1815 donerade han hela sin boksamling till Skara stiftsbibliotek. Denna måste dock i tidigare skede gått över till historikern Jonas Hallenberg (1748–1834). Dennes boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835, där denna bok köptes av Lüdeke. Johan Anton August Lüdeke (1772–1838) var präst och tjänstgjorde i Tyska kyrkan. Han gav ut ett antal böcker om tyska församlingen och efterlämnade en "ovanligt rikhaltig och värdefull boksamling", vilken såldes på auktion i Stockholm 1840. På denna auktion var C. G. d'Albedyhll verksam som köpare, och denna verkar ha kommit till Ericsberg via honom.

93. VERNULAEUS, Nicolaus. *Causa belli Sueco Germanici, stylo Nicolai Vernulaei historiographi regii*. Köln, Lauretana Andreae Binghy, 1641. 12:o. (48) s. Häftad, med pappersomslag. Bakre omslaget har på ett ställe klistrat fast på sista bladet, täckandes två ord i texten. 2500:–

VD17 3:006412B. Warmholtz 3970 not. En antisvensk pamflett. En svensk håller tal för Gustav II Adolfs sak, med ganska svaga argument, och en kejserlig för kejsarens sak, med starka argument. Författaren Nicolaus Vernulaeus (1583–1649) var kejserlig historiograf och gav 1635 även ut en motsvarande rörande Frankrikes krigsskäl. Warmholtz nämner en upplaga från 1643, där dessa båda är tryckta tillsammans.

94. WIDEKINDI, Johan. *Then fordorm stormächtigste, högborne furstes och herres herr Gustaff Adolphs, den andres och stores Sveriges, Göthes och Wändes etc. konung historia, och lefwernes beskrifning. Then förste deel. Författad och sammanfatt aff Johan Widekindi*. Stockholm, Sahl. N. Wankijfs tryckerij, 1691. Folio. Grav. extra titelblad, (+) 4, + 448, + (12) s. Tryckt på bättre papper. Genomgående lagerfläckig och med enstaka småfläckar och fuktränder. Något nött samtida skinnband, rikt guldornerad rygg med upphöjda bind, rikt guldornerade pärmar med ramtryck och mittfält av spegelbandstyp, helt guldsnitt. Något trasig i nedre kapital. Eventuellt bunden av Diedrich Volcker. Med Carl Gustaf Nordins exlibris, med spår av överklistring. Fint exemplar. 15 000:–

Collijn sp. 1016. Warmholtz 3472. Åhlén 1676. Se Hedberg, Stockholms bokbindare, plansch 91–93. Carlander II, 775ff. Allt som utkom. Upplagan förbjöds och drogs in och 763 av totalt 830 exemplar inlevererades till K. Archivum. Enligt Warmholtz förbjöds den för "åtskillige anstötliga uttåtelser, samt obehagliga sanningars skull". Riktigt så sällsynt som det ovannämnda låter påskina är den dock inte.

Historikern Carl Gustaf Nordins (1749–1812) bibliotek var enligt Pehr Tham dåtidens största enskilda inom historien. Det såldes på auktion 1815. Hans exlibris är i den senare varianten, där ett "s" har graverats till "fide" så det blivit "fides"

95. VILLAIN, Claude le (utg.) *Le courrier universel, fidelle rapporteur choses les plus remaquables qui se sont passées dès le commencement de l'année 1631, iusques à 1632. ou l'histoire memorable du roy de Suede, es amplement descrite depuis son aduenement en Allemagne, iusques a ses conquestes d'Augsbourg & autres villes*. 1–2. Rouen, Claude le Villain, 1633. 8:o. (2), + 4, + 93, + (3, blanka), + 31, + (blank), + 32, + 32, + 16, + 31, + (blank), + 29, + (3, blanka), + 32, + 31, + (blank), + 30, + (2, blanka), +

32,+ (blank),+ 30,+ (2, blanka),+ 30,+ (1),+ 18, 23-31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 29,+ (1),+ (2, blanka),+ 29,+ (1),+ (2, blanka),+ 30,+ (2, blanka),+ 31,+ 32,+ 30,+ (2, blanka),+ 28,+ 32,+ 31,+ (blank),+ 30,+ (1),+ (blank),+ 32,+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 30; (2),+ 4,+ 30,+ (2, blanka),+ 32,+ 31,+ (blank),+ 22,+ (2, blanka),+ 32,+ 32,+ 30,+ (2, blanka),+ 31,+ (blank),+ 32,+ 32,+ 32,+ 30,+ (2, blanka),+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 24,+ 32,+ 32,+ 32,+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 30,+ (2, blanka),+ 32,+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 32,+ 31,+ (blank),+ 30,+ (2, blanka),+ 31,+ (blank),+ 23,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 31,+ (blank),+ 31,+ (1),+ 22 s. Courrier 1: 14 (januari 1632) saknar ett blad. De två huvudtitelbladen tryckta i rött och svart. Enstaka fläckar. Tilltagande fuktfläck i nederkant i del ett och återkommande fuktränder i del två. Nötta, något fuktskadade samtida pergamentband, trasiga ryggar och pärmar. Två volymer. Namnteckning Baudeau i blåck, daterad 1644, på försättsbladet samt annan äldre blåckanteckning. Ett blad saknas. 35 000:—

Sgard 321. Periodisk skrift och Rouens första tidning. Ytterligare en del utkom, med nyheter fram till 1634. 63 stycken, oftast om 4 ark, och utgiven i två delar med en inledning i vardera del. Det första stycket omfattande 93 sidor har rubriken "L'histoire et progres des armes du roy de Suede", därefter med rubriken: "La seconde suite du courrier universal" (daterad 8 oktober 1631) till "La soixante et deuxieme suite du courrier universal" daterad 18 november 1632, samt ett sista med rubriken "La Gazette de Holande du neusisme decembre 1632." En av efterapningarna och konkurrenterna till *La Gazette de France*, räknad som Frankrikes första tidning, och som hade startats i maj 1631 av Théophraste Renaudot. Utgivaren Claude le Vilain (1571-1648) var både bokförläggare, bibliotekarie och bokbindare.

96. *Von dem Dreissig-Jährigen Deutschen Kriege, welcher sich Anno 1618. angefangen und durch Gottes Gnade Anno 1648. beendiget hat. [...] Eine Auszug, wie viel Schlachten diese Jahren über in Deutsch-land und dessen Nachbarschafft geschehen, [...] Hieraußs folget eine Summa der Erschlagenen.* Utan ort, 1648. 4:o. (24) s. Sista bladet blankt. Tagen ur band. 3500:—

VD17 3:613390M. Warmholtz 4293. Klemming, Sveriges krig, s. 127. Åtminstone 11 varianter finns av den tyska upplagan. VD17 saknar det sista blanka bladet. En holländsk översättning utkom samma år och en svensk året därpå. Den innehåller en kronologisk lista över vad som hänt år för år och olika dagar, och en uppräknig av hur många som stupat. Slutsumman stupade räknas som vanligt fram till 325 000 man.

97. VULTURNUS, Liborius. *Schwedischer und Teutscher Krieg. Das ist Continuation des kurzen Erzählung aller fürnehmsten Händel, so sich zwischen der Röm. käyserl. Mayest. beyder fürstlichen Friedländischen und Pfalz-Bayer-Tyllischen gegen der königl. Schwedischen Armada hin und wider, fürnehmlich aber im Ober- und Nieder-Sächsischen Creyse, dess abgelauffenen 1630. und 1631. Jahre, begeben und zugetragen. Auss eigner Erfahrung so wohl, als auss unpartheyschen Schrifftten verfasst und zusammen getragen, durch M. Liborium Vulturum, Tannenberghensem.* Utan ort, 1632. 4:o. (136) s. Tagen ur band, i blått pappersomslag från 1800-talet, röda snitt. 4000:—

VD17 12:127646A. Warmholtz 3688. Discursus politici s. 162. VD17 anger 3 kopparstick, vilka dock saknas i alla redovisade exemplar utom ett. Det är en fortsättning på en serie *Kurtze Erzählung. Aller fürnehmsten Händel*... som utkommit i flera delar sedan 1628. En "obscur och eländig Scribent", tyckte Warmholtz.

Des Adlers und Löwen Kampff.

In sichthlicher Weise
Wirdt hier durch die Thierfey
Gemein mit der Schmeichler Eren/
Welsch Ferdinand der Adler schon
Aufman zu sein / darnach der Eren/
Churfürst H. Rüdich sich macht herben/
Verloß sein Vieß / schenckung sich mit Helt/
Ergehe sich mit dem ruffen / Helt
Falsche / gar halt mit treiben / Helt/
Des Adlers Eren / den wirdt nicht laß/
Drauff er wider auffhängen thet/
Vnd weil er wider den Helt / er heit
Endlich erlangt seiner geist
Den Scepter mit vollkommener Gmalt/
Dann er thut mit mächtigen Hand
Schiffen ermannt das Schmeichler Land/
Wie die Ding verheubert haben
Ein stücken von ihm geschlagen/
Darnach erthet / das es soll sich
Zufolge / doch unter dem ruffen/
1 Die geistliche Reformazion
König / ruffen die Eren /
2 Darnach das die Gschick die
Mit seinen Schwert mit freiden Helt
In Helt den Eren / den vermannt/
Daf er nicht schon gar schon Eren/
3 Maximilian / es auch verheub
Dann hat er seinen Scepter nicht

Den Eren / in dem andern Helt/
Daf er nicht abgehannt vor dem/
4 Spure / sich auch macht an dem
Vnd gleiches erget den Eren Schmeichler/
Dann er wider den Helt / er heit
Wider den Eren / den wirdt nicht laß/
Wie hat sich nicht der Eren
Erthet / doch die Eren mit dem Helt.
Darnach die Adler alle tigen
Darnach den Scepter / den / Helt/
Schmeichler sich erget / vnd nicht Helt/
Vnd gleiches erget den Helt
1 Die Eren mit Helt/
Helt in Helt / vnd nicht Helt/
Darnach die Eren erget den Helt
Vnd nicht den Helt / den Helt/
Vnd nicht den Helt / den Helt/
2 Helt / vnd nicht Helt/
3 Helt / vnd nicht Helt/
Die Adler / vnd nicht Helt/
Vnd nicht den Helt / den Helt/
Vnd nicht den Helt / den Helt/
Darnach die Eren mit Scepter /
Vnd nicht den Helt / den Helt/
Scepter / Eren / vnd nicht Helt/
Eren /

[238]

SAMTIDA RELATIONER M.M.

98. [Ulm 1620.] *Copia der Friedens Puncten, welche zwischen den Evangelischen unnd Catholischen Unirten, zu Ulm den 23 Junii (3. Julii) auffgericht worden.* Utan ort, 1620. 4:o. 7 s. Något lagerfläckig. Småfläckar och solk i marginalerna. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Rödstänkta snitt.

3000:–

Denna variant ej i VD17 men jämför 23:233455B. Fördraget i Ulm 1620 mellan den Evangeliska unionen och den Katolska ligan kom till stånd genom fransk medling. Här förbinder sig båda sidorna att inte företa några krigshandlingar inom imperiet. Dock med ett undantag: "das Königreich Böhem, unnd dessen incorporirte Länder, von dieser gegenwürtigen Handlung aussgeschlossen". Detta frigjorde Tilly och den katolska ligans trupper att förena sig med kejsaren i att krossa det Böhmska upproret i slaget vid Vita berget några månader senare.

99. *Deß Adlers und Löwen Kampff.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1621). Folio. 40,5x30 cm (bild: 15,8x22). Har varit vikt och har papperslagning i vecket, liten fuktrand i marginalen. Fint exemplar, med breda marginaler.

20000:–

VD17 1:091913U. Paas P-838. Harms II,178, variant finns med "Streit" i rubriken istället för "Kampff". Allegorisk framställning av situationen i Böhmen 1618–21. Bilden är delad i mitten av en pelare som är krönt med en lagerkrans, uppburen av två änglar, och som innesluter kungakrona och spira. Bakom kransen strålar solen. Lutade mot pelaren från båda sidor står två trappor. På trappan från vänster kommer en krönt örn (Ferdinand II) med svärdet, "Executio Pragensis", och på trappan från höger kommer ett krönt lejon (Fredrik av Pfalz) med ett kors, "Reformatio intempestiva". Örnen blir beskuten och bekämpad av Ernst von Mansfeld, Jägerndorff (Johann Georg av Brandenburg-Jägerndorf) och av Gabor Bethlen, medan lejonet blir bekämpat av kurfursten av Sachsen, Maximilian av Bayern och markis Ambrosio Spi-

nola. Under stegarna, i bakgrunden pågår ett slag, och framför slaget en tornering i full riddar-rustning mellan Maximilian och Mansfeld. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "Hie sichst du lieber Leser frey/ wie biß daher beschaffen sey [...]". Med ramtryck.

100. FRIEDRICH, Christian. *Colloquium und judicium der Götter uber und wieder die zweene mächtige, und dem ganzen h. Röm. Reich deutscher Nation hochschwächliche Feinde Mars und Mercurius: Darinnen der hochfehrliche Zustand der Christenheit, wegen desz Universalkriegs-Geitz und grosser geschwinden Thewrung, auch wie denselben abzuhefffen. Göttlich observirt, heilsam judicirt, artig definirt, und rechtmessig in optima forma, concludirt zubefinden, etc. durch Christianum Friedrich, im grossen Jammerthal. Elendsburg [= falsk tryckort], 1622. 4:o. (71) s. Titeln med träsnitt. Lagerfläckig. Häftad i senare gråpappersomslag. 2000:-*

VD17 14:003155W. Freytag 5179. Finns i åtminstone fem varianter. Författarnamnet Christian Friedrich i den stora jämmerdalen är en pseudonym för en författare som är okänd, men även gömmer sig bakom andra pseudonymer, bl.a. Reinmundus de Salerma.

KRISTIAN IV:S DELTAGANDE

101. [Danmark.] *Politischer Discurs, Von des Königs in Dennemarck und des NiederSächsischen Cräyses KriegsVerfassung: 1. Ob sie gnugsam Ursache darzu haben? 2. Was ersprißliches darauß zu Hoffen? 3. Was man unsers des Evangelischen von den Catholischen deßwegen zugewarten? Was dessen Eventus seyn möge? 4. Wie dem allgemeinen Teudtschen Wesens Unheyl redemiret werden könne?* Utan ort, 1626. 4:o. 24 s. Lätta småfläckar. Sammanbunden med:

Kurtze wolmeinende Erinnerung, Uff den Polit: Discurs, so newlicher Zeit von des Königs in Dennemarck und des NiederSächsischen Cräyses KriegsVerfassung, von einem wol affectionirten, aber ubel informirten, außgefertigt, Entgegen gesetzt. Utan ort, 1631. 4:o. (2),+ 14 s. Sammanbunden med:

Copia Deß Heßischen Vertrags, So zwischen Der Römischen Käyserlichen Mayestät etc. und deroselben Generaln, Herrn Graffen Johan von Tilli, etc. und dann Herrn Landtgraffen Mauritio zu Cassel, Im Jahr 1626 beschehen. Utan ort, 1626. 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Neue Avisen und zeitungen welcher gestalt Ihre Königl. Mayest. zu Dennemarcken, mit dero Armada auffgebrochen, nach Göttingen marsiret, welche Stadt vom Monsor Tylli hart belägert, und in solcher Belägerungen starck beschossen worden. Item, wie viel Obristen gefangen, und was man an Munition und andern Sachen bekommen. Utan ort, 1626. 4:o. (4) s. Titelsidan med en riddare i träsnitt. Tryckt numrering på slutet som "1621, N. 51." Vikt och fläckig. Sammanbunden med:

VULTURNUS, Liborius. *Kurtze Erzehlung Aller fürnembsten Händel, so sich zwischen der Beyer-Tyllischen unnd Käyserlichen Wallensteinischen gegen der Königl. Dennemärckischen Armada von Michaelis Anno 1625. an, biß zu Ende deß 1627. Jahrs, begeben und zugetragen hat. Auß eigener Erfahrung mehrentheils, theils auch aus unpartheyschen gewissen Avisen beneben Beschreibung der Fürnembsten eroberten Orten, voffasset und ordentlich zusammen getragen, durch M. Liborium Vulturum Tannebergensem.* Utan ort, 1628. 4:o. (2),+ 69,+ 9 s. Lagerfläckig. Nött pappband från mitten av 1700-talet. Ur Jonas Hallenbergs bibliotek, med hans namnteckning på frampärmens insida. 20000:-

1: VD17 14:003824G. Bibl. danica III, 89. Minst sex varianter finns. Detta är en av de två kortare. 2: VD17 14:003832Y. Bibl. danica III, 89. Minst fyra varianter finns. *Copia Deß Heßischen Vertrags* och *Neue Avisen* ej i VD17. 5: VD17 14:003545M. Bibl. danica III. sp. 81. Warmholtz 3581 not. Samlingsband med huvudsakligen skrifter rörande Kristian IV:s krigsoperationer 1625–27. Då Kristian IV inte fick med sig det danska rådet i krigsplanerna, lät han sig såsom hertig av Holstein väljas till krigsöverste för den Nedersachsiska kretsen och ledde i denna egenskap kriget. Han förlorade dock mot Tilly i slaget vid Lutter am Barenberge den 1626 och fick snabbt dra sig ur kriget. Vulturnus arbete är i en variant som inkluderar tre extra visor av densamme på slutet, signerade M. L. V. T. VD17 anger 10 opaginerade vikta blad med illustrationer och kartor, vilka dock saknas i alla där redovisade exemplar. Bibl. danica nämner inga planschblad men dock de tre tillfogade visorna. Det är en kortfattad men detaljerad historik över krigsförloppet, med därtill fogade korta presentationer av de berörda orterna. Flera försättningar utkom. Tidningen *Neue Avisen* ger information från Braunschweig 10 augusti, med lista på tillfångnatagna, samt en "Päbstliche Indulgens, für Monsor Tilly und seine Soldaten". Fin proveniens. Historiken Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjörwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek".

102. VULTURNUS, Liborius. *Kurtze Erzählung aller fürnembsten Händel, so sich zwischen der Beyer-Tyllischen unnd Käyserlichen Wallensteinischen gegen der Königl. Dennemärckischen Armada von Michaelis Anno 1625. an, biß zu Ende deß 1627. Jahrs, begeben und zugetragen hat. Auß eigener Erfahrung mehrentheils, theils auch aus unpartheyschen gewissen Avisen beneben Beschreibung der Fürnembsten eroberten Orten, vorfasset und ordentlich zusammen getragen, durch M. Liborium Vulturnum Tannebergensem*. Utan ort, 1628. 4:o. (2),+ 69 s.+ 5 sidor nära samtida handskrivet register. Lagerfläckig. Återkommande fuktrand i övre marginalen. Hål i s. 45 med textförlust. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag. 6000:–

VD17 14:003545M, anger 10 opaginerade vikta blad med illustrationer och kartor, vilka dock saknas i alla där redovisade exemplar. Bibl. danica III. sp. 81, nämner inga planschblad men dock tre tillfogade visor av sign M. L. V. T. Warmholtz 3581 not. Kortfattad, men detaljerad historik över Kristian IV:s inbrott i krigsförloppet 1625–27, med därtill fogade korta presentationer av de berörda orterna. Flera försättningar utkom. En "obscur och eländig Scribent", tyckte Warmholtz. Då Kristian IV inte fick med sig det danska rådet i krigsplanerna, lät han sig såsom hertig av Holstein väljas till krigsöverste för den Nedersachsiska kretsen och ledde i denna egenskap kriget. Han förlorade dock mot Tilly i slaget vid Lutter am Barenberge den 17 augusti 1626 och fick snabbt dra sig ur leken.

103. *Caluinischer Sendtbrieff an die Lutherischen. Darinnen neben geführter Klag uber dem Bißher vorgelauffenen Unglück, dieselben erinnert werden, daß sie uber den schlechten verrichten der Dännemärckischen Armee nit sollen kleinmütig werden, sondern noch das eusserst dran setzen, und der Besserung hoffen. Gedruckt ausser Bremen und des NiederSächsischen Kreyses Boden*. Utan ort, 1627. 4:o. (21) s. Något lagerfläckig och med enstaka småfläckar. I senare blått pappersomslag. 4500:–

VD17 3:657118Q. Discursus politici s. 103, variant. Freytag 5318, variant. Finns i åtminstone tre varianter. Tryckåret "1626" ändrat i trycket till 1627. Brevet är daterat till den 18/ 28 august 1626 d.v.s. dagen efter det förkrossande danska nederlaget i slaget vid Lutter am Barenberge.

104. *Der königl: Mayest: zu Dennemarck Norwegen, etc. Declaration Nebenst angehengten Urkunden und Beylagen ergangener Königliche, Chur: und Fürstlicher Schreiben, Darauß jedermenniglich zu erkennen gegeben wird, bey wehme der mangel bestanden, warumb bißhero im Heiligen Römischen reich und benachbarten Provintzien und Laden der edle Friede nicht wiederbracht und restailirt worden. Auß gnädigstem Befehl hochstermelter Königl: Mayest: in offnem Druck publiciret.* Köpenhamn, Heinrich Waldkirch, 1628. 4:o. (71) s. Lätta lagerfläckar. Pappband från mitten av 1700-talet, något trasig rygg. Ur Jonas Hallenbergs bibliotek, med hans namnteckning. 5000:–

Denna variant ej i VD17. Bibl. danica III, sp. 93 (anger ej antal blad). Carlander II, 760. Finns i två varianter som skiljer sig på blad Aii och i antal sidor. Detta är samma som VD17 23:308816U vad gäller blad Aii, men den har 39 blad. Den andra varianten, 14:003696G, har dock 36 blad, liksom föreliggande exemplar. Fin proveniens. Historiken Jonas Hallenberg (1748–1834) är idag huvudsakligen ihågkommen för sitt stora verk om Gustav II Adolfs historia, som utkom åren 1790–96. Hans boksamling såldes på auktion i Stockholm 1835 med en tryckt katalog som upptog 2060 nr. Gjørwell nämner att Hallenberg hade ett bibliotek som till sin beskaffenhet och värde kan kallas ett "Ämbets-Bibliothek".

105. [Holstein.] *Fernere Relation. Welcher Gestalt beyde Kays. Generaln Herr Albrecht Herzog zu Fridland, und Herr Johann Graff Tylli, nach dem sie dero beyde underhabende Kays. Armaden conjungirt unnd zusammen gestossen, wie völliger Kriegsmacht in das Herzogthumb Holstein geruckt, daselbsten unterschiedliche veste unnd fürnehme Stätt, Schlösser, Vestungen und Schantzen erobert, auch den König in Dennemarck sampt seinem Generaln dem alten Marckgraffen von Durlach dahin bezwungen, daß sie das Landt und ihr bey sich gehabtes Kriegsvolck im stich gelassen, unnd heimlicher weiß mit den fürnembsten Kriegs Officirn die Flucht uber Meer an die Hand genommen. In gleichem was massen Herr Graff von Anholdt Feldtmarschalck, mit theils vor Nienburg unnd Wolffenbeuttel gebrauchtem Kriegsvolck, die drey veste Schantzen, so der König in Dennemarck zwischen Hona unnd Bremen an dem Weserstrom auffwerffen lassen, mit gewalt erobert, den Obersten Morgan mit seinem bey sich gehabten Engelländern unnd andern Kriegsvolck darauß gejagt, guten theils niedergehawt, etliche stuck Geschütz, Fahnen unnd anders erobert, unnd also den Paß an dem Weserstrom biß nach Bremen eröffnet und versichert.* Utan ort, 1627. 4:o. (7) s. Lagerfläckig. Fuktrand i yttermarginalen. I senare gråpappomslag med handskriven titeletikett. 4000:–

Denna variant ej i VD17 men jämför 12:197658V. Bibl. danica III. sp. 90. Beskriver de kejserliga truppernas inträngande i Holstein i slutskedet av det danska deltagandet i kriget.

106. [Pommern.] *Triennales Pomeraniae afflictiones: Hoc est! Succincta verismaq. descriptio causarum, quibus militaris pradisii jugum Anno M. DC. XXVII. Pomeraniae impositum, quiq. ejus fructus & effectus fuerint.* Utan ort, (1630). 4:o. (2),+ 38 s. Titel tryck i svart och rött och inom träsnittsram med heraldiska vapen. Liten fuktfläck nedtill sid. 19–20 och 27–28. Tagen ur band, men delvis oskuren och insatt i senare pappomslag med handskriven titeletikett. 4000:–

VD17 14:003725K. Warmholtz 3565. Daterad i Sedini [Stettin] 1630. Den utkom även på tyska, *Drey Jährige Drancksahl Des Hertzogthumbs Pommern* (se nummer 131). Warmholtz påstår tvärsäkert, att den utan tvivel är tryckt i Stettin. Enligt honom skall det också finnas

bilagor på 75 sidor, vilka dock enligt VD17 endast åtföljer den tyska upplagan. Ramen runt titeln visar de olika pommerska städernas stadsvapen. Behandlar inkvarteringen av främmande trupper i Pommern från år 1627, d.v.s. kejserliga, danska och sedan svenska.

107. [Stralsund.] *Gründlicher, warhafft unnd kurtzer Bericht, von der Hänse-Stadt Stralsundt, der heubtstadt in Pommeren, wie Ano 1627. Die Inquartirung daselbst begehret, aber gütlich abgehandlet, und gleichwol folig Gewalt unterschiedlich wider sie verübet, auch von dero Belagerung, Stürmung, und was dabey und weiter biss zum Abzuge des Feindlichen Kriegsvolcks vorangen. Nebst den nöthigen Beylagen, auss Befahl E. E. Rahts daselbst in Druck geben.* Stralsund, Augustin Ferbers, 1631. 4:o. (5),+ (blank),+ 176,+ 144 s. Titel tryckt i rött och svart. Blad tre och fyra snett skurna, med mindre textförlust upptill, litet brännhål sid. 35–36 i andra pagineringsföljden, annars mycket ren inlaga. Skinnband från slutet av 1800-talet med mycket rikt guldornerad rygg, upphöjda bind och röd titeletikett, pärmarna med guldrum, inre denteller, helt guldsnitt (G. Hedberg). Lite nötning på frampärmen och ryggen lite blekt. 9000:–

VD17 23:310198S. Warmholtz 5534, med något annorlunda titel. Fem varianter redovisas i VD17. Warmholtz redogör för olika uppfattningar om vem författaren till denna berättelse kan vara: David Mevius, borgmästaren Lambert Steinwich eller någon Hassert. VD17 anger ingen författare. Stralsund var i slutet av 1620-talet ett av de sista protestantiska fästena i Tyskland och blev, trots att man betalat 30.000 riksdaler, belägrat av Wallensteins trupper under Johann Georg von Arnim i början av 1628. Stralsund väjdade till både Danmark och Sverige och övriga Hansastäder om hjälp. Danmark och Sverige skickade dit soldater och lyckades 22 juli bryta belägringen. Sverige lyckades även via diplomaten Filip Sadler få till en allians, vilken ledde vidare till försvarsalliansen den 2 september samma år mellan Gustav II Adolf och Stralsund. Stralsund var nu på väg att ge upp sin självständighet för att istället bli Sveriges första tyska allierade inför tyska kriget.

108. *Ett misfiff eller sendebreff, som then römerske keyserlighe maytz: schrifftefadher til en förnemblich jesuit uthi Hildensheem, genom en annan aff samma theres order affskickat haffuer. Hwaruthinnan alle påwens och keysarens prachtiker, emoot the tyske städernen, Sweriges, Dannemarcks, och Engelandz croner, så och en deel general staterne uthi Holland, författadhe äro. Aff tyskan öfversatt på Swenska.* (Stockholm, Meurer), 1628. 4:o. (12) s. Lagerfläckig och lite solkig. Liten reva i titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskrivna titel-etikett. 4500:–

Klemming, Sveriges förhållanden, s. 21. Warmholtz 3527 not. Publicerad även på latin och tyska. I denna antikejserliga propagandaskrift i form av ett brev, daterat Prag den 8 april 1628, beskrivs de påstådda katolska planerna i detalj. Först ska man bemäktiga sig Nordtyskland och Östersjökusten. Gentemot Danmark skall man "Öffuer alle måttor förtroligh wenskap hålla" samtidigt som man "alle förnembliche personer, serdeles de som uthi rådet sittia corrumpera och besticka" och i lönnedom bygger upp en invasionsflotta. Även Sverige skall man behandla med "uthwertes wenskap" samtidigt som man hetsar och stödjer kungen i Polen för att hålla wenskarne upptagna. "Thes emellan är en godh förhoppning, efterdy konungen i Swerige elskar faran, at han och theruthinnan snart omkomma skal, efter hans dödth blifwa ett önkeligt och förbarmeligt tillstånd i Swerige, och ther medth the störste beswärligheterne aff wägen taghne." Den slutliga målsättningen är naturligtvis att "genom allehanda bedrägerij, genom oemotståndeligh macht och wäld" besegra, fördriva och omvända kättarna i hela Norden. Som ett tillägg avskrivs på sista sidan en avbön som påstås vara bruklig i Pfalz och Hagenau när man tvingar folk att avsvära sig den protestantiska läran.

109. *Magna Horologii Campana, Sonans & exsuscitans ad iustissima aequissima-que arma militaria recipienda, & longam exoptatam Pacem recuperandam. Das ist: Eine aller Welt hellautende Seiger-Glocke, oder Wecker, den vor Gott und aller Welt höchst recht- und billichmäßigen Defensions-Krieg wiederumb von den sämtlichen confoederirten und interessirten christlichen evangelischen Königen, Chur-Fürsten, Potentaten, Republ. und Communen an die hand zu nehmen, den so lang gewünschten edlen Frieden in Deutschland und andern angrentzenden benachbarten Ländern der Christenheit dermahl einsten hinwiederumb zu erlangen. Durch einen wohlmeinenden, guthertigen, trewen, deutschen Patrioten, so es mit dem gantzen gemeinen euangelischen wesen in der allgemeinen Christenheit, gut, trewlich und wohl meineth, an tag gegeben den 20. Januarii, Anno 1629. Zum andern mahl aufgelegt, und alle Errata im ersten Druck, deren uberaus viel waren, uffs allerfleißigst verbessert. Utan ort, 1629. 4:o. 136 s. Lätt lagerfläckig i början. Tagen ur band och insatt i senare pappomslag med handskriven titeletikett. Blåa snitt. 6000:–*

VD17 3:626259Q. Discursus politici, s. 108. Utkom i ett flertal upplagor fram till 1632, då utökad till tre delar. Antikejserlig propaganda, som bl.a. varnar för huset Habsburgs förmenta ambitioner till världsherravälde.

STILLESTÅNDET I ALTMARK 1629

110. [Stilleståndet i Altmark.] *Pacta induciarum inter serenissimos ac potentissimos principes ac dominos dn. Gustavum Adolphum [...] et Sigismundum III [...] ad sex annos initarum, usq; ad primam julii, anni M.DC.XXXV.* Uppsala, Eschillus Matthiæ, 1629. 4:o. (16) s. Titelbladets baksida med svenska riksvapnet i träsnitt. Fläckig. Tagen ur band. 7000:–

Warmholtz 8639. Utöver detta latinska original utkom även en separat tysk översättning. Det efter långa och mödosamma medlarinsatser överenskomma stilleståndet mellan Sverige och Polen, som slöts i Altmark den 13 september 1629, var en förutsättning för det svenska ingripandet i det tyska kriget. Stilleståndet, som skulle vara i sex år, innebar förutom fred på den östra fronten, bl.a. att Sverige fick de viktiga tullinkomsterna från sjöfarten på de livländska och preussiska hamnarna. Ett extratillskott som under de kommande sex åren skulle uppgå till 3,7 miljoner riksdaler, ett mycket stort belopp.

111. [Stilleståndet i Altmark.] *Außführliche und gründliche Friedens Artickel. Welche zwischen beyden Großmächtigen Potentaten und Königen, als nemlich Königl. Mayest. in Schweden und Königl. Mayst. in Pohlen &c. begeben und zugetragen haben. Wie sie sich mit einander auff 6. Jahr lang verglichen, unnd in 22. Puncten Ordentlich abgetheilet worden, wird der Günstige Leser nach der lenge gnugsamb bericht finden.* Utan ort, 1629. 4:o. (8) s. Titelsidan med träsnitt föreställande en belägring. Tagen ur band. Warmholtznummer i bläck på titelsidan. 7500:–

VD17 12:197743F. Warmholtz 8639 not. Stilleståndstexten trycktes separat endast på latin och i denna tyska översättning varav minst fyra olika varianter finns.

112. [Stilleståndet i Altmark.] *Außführliche und gründtliche Friedens Artickel, Welche zwischen beyden Großmechtigen Potentat: alß Königl: Mayestäten in Pohlen und Schweden vollen zogen, und beyderseits auff 6 Jahr beliebt worden. Welche 22. Puncta nach der Ordnung leserlich hiernach folgen thun.* Utan ort, 1629. 4:o. (7) s.

Enstaka fläckar. Hårt skuren. Tagen ur band. Warmholtznummer i bläck på titelsidan.

3500:—

VD17 23:258458C. Warmholtz 8639 not. Variant av ovan.

113. *Schwedischer Beruff, das ist: Abtreibung, etlicher ungereimter Judiciorum, von den jetzigen Verenderung im Römischen Reich, und rechten Grund derselben.* [=Rubrik.] Utan ort (1631). Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 40,2x33,2 cm (bild: 18,7x29,6). Tryckt text under bilden i två spalter med ramtryck. Lagerfläckar. Oskuren.

20 000:—

Paas P-1544. Harms II, 206, variant. VD17 12:671918P. Snoilsky s. 23. Finns flera varianter, bl.a. med tryckår utsatt. En hyllning till stilleståndet i Altmark i september 1629 mellan Sverige och Polen, till de tyska protestanternas fromma. Framför ett stort berg skakar kungarna av Sverige och Polen hand med varandra. Gustav II Adolf vänder sig dock bort och tittar mot det Tyska riket, till höger i bild. Bredvid honom står en ängel med ett palmblad i handen och pekar mot den bedjande kristna kyrkan som sitter vid kanten och gråter.

114. *Pacta conventa inter S.R.M.tis regnique Sveciae cancellarium et generalem in Borussia gubernatorem: Nec non civitatem Gedanensem.* Stockholm, Ignatio Meuro, 1630. 4:o. (8) s. Småfläckig och med liten reva på titelbladet. Hårt skuren. Tagen ur band. 3000:—

Warmholtz 8763. Utkom även i en tysk utgåva i Frankfurt samma år. Traktat med Danzig (Gdansk) slutet i Tiegenhof den 28 februari 1630 av Axel Oxenstierna.

115. [Johan Georg av Sachsen.] *Copia Dritten beweglichen Intercession-Schreibens, An die Röm. Käy. Mayest. Ferdinandum II. &c. von Ihr Churf. Durchl. Hertzog Johann Georgen, Churfürsten zu Sachen, &c. Anno 1630. Wegen der Evangelischen betragten Burgerschaft in der dess H. Stadt Augspurg, in puncto Religionis, abgangen.* Utan ort, (ca. 1630). 4:o. 19 s. Brunfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappomslag med handskriften titeletikett. Spår av ryggremsa kvar. 1500:—

VD17 14:004267C. Freytag 5391. Discursus politici s. 122. Dessa brev av kurfurst Johan Georg av Sachsen till kejsar Ferdinand II finns i åtminstone fem varianter.

116. *Acta & litterae ab ult die Feb. Anno M.DC.XXIX. usque ad ult. diem Octob. Anno M.DC.XXX. inter Ser.mam R.am M.tem Sueciae, ejusdemq; ministros ab una, & Casarem S.eriq; Imperii Rom. Electores, nec non aliquot Casareos officiales ab altera parte, commutate.* Stralsund, Augustino Ferbero, 1631. 4:o. (64) s. Sista erratabladet löst. Lagerfläckig, fuktrand i inre nedre hörn mot slutet, brun fläck s. (5-12) och Warmholtznummer med bläck på titelsidan. Samtida pergamentband. Samtida bläckanteckningar på bakpärmens insida. 7500:—

VD17 14:083141L. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 25. Warmholtz 3577. Handlingar och brev skrivna mellan februari 1629 och oktober 1630, omväxlande på latin och tyska, rörande de misslyckade fredsförhandlingarna i Lübeck mellan svenskarna och Wallenstein, med brevväxlingen mellan denne och Sten Bielke, och inför den aldrig genomförda kongressen i Danzig.

SVENSKA KRIGSFÖRKLARINGEN

117. (SALVIUS, Johan Adler.) *Ursachen, warumb der durchläuchtigste und Großmächtigste Fürst und Herr, Herr Gustavus Adolphus der Schweden, Gothen, und Wenden König, Großfürst in Finland, Hertzog zu Estonien und Carelien, Herr deß Ingermanlandes, endlich genötiget ist mit einem KriegsHeer anff [sic!] den deutschen Boden sich zu begeben. Copia des Edicts, so ihr Fürstliche Gnaden Christian Wilhelm, postulierter Administrator der beyder Ertz- und Stiffter Magdeburg und Halberstadt, Markgraff zu Brandenburg, etc. Den 6. Augusti dieses 1630. Jahres in Magdeburg publicirt. Erstlich zu Strallsund in Lateinischer Sprache gedruckt.* Utan ort, 1630. (22),+ (2, blanka) s. Sammanbunden med:

(ADLER SALVIUS, Johan.) *Caussae ob quas serenissimus ac potentissimus princeps ac dominus, dominus Gustavus Adolphus, Svecorum, Gothorum, & Vandalorum rex, magnus princeps Finlandiae, dux Estoniae & Careliae, nec non Ingriae dominus, tandem coactus est cum exercitu in Germaniam movere.* Stralsund, Literis Ferberianis, 1630. 4:o. (12) s. Första arbetet med fläckar i marginalerna och pappersförtunning på s. (2). Andra arbetet lagerfläckigt och med understrykningar. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. 8000:—

VD17 14:004236A resp. 14:004211Z. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 7. resp s. 22, variant. Discursus politici s. 125, variant. Freytag 5404. Warmholtz 3558, för latinska upplagan. Det svenska krigsmanifestet mot kejsaren, både det latinska originalet och den tyska upplagan! Viktigt propagandistiskt arbete av Johan Adler Salvius, vilket utkom i många upplagor och som omedelbart översattes till tyska, holländska och franska. Det framställde för den europeiska opinionen alla Gustav II Adolfs skäl att ingripa i det tyska kriget och framhöll särskilt i hur hög grad detta var ett försvarskrig för den svenska konungen.

118. [Gustav II Adolf.] *Treu-Eyfferiges Annahmen, so Königlich Maystatt in Schweden &c. Erstlich, vor Ihr Mayst. Abzug, in dero Landen, unnd dann nach Eroberung deß vesten Passes Rübnitz, in Celebrir- unnd Feyrung, dreyer Bet- und Festtäg, von allen Cantzeln, in den Kirchen Gottes, verlesen lassen. Erstlich gedruckt zu Stralsund.* Utan ort, (1630). 4:o. (7) s. Titelsidan med träsnitt föreställande en predikan och på verso ett porträtt av Gustav II Adolf i träsnitt inom ramtryck. Bläckanteckning på titelsidan. Sammanbunden med:

Nach deme unser Gnedigster König und Herr [...]. [=Första rad.] Daterad Stockholm, den 12 november 1627. Utan ort, (1630?). 4:o. (4) s. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag. 5000:–

VD17 23:294563X. Ny upplaga av talet med Gustav II Adolfs uppmaningar till sina landsmän. Talet är daterat i Stockholms skärgård 1630, men troligen tryckt efter att staden Ribnitz erövrats av svenskarna den 25 september 1630.

KURFURSTEDAGEN I REGENSBURG 1630

119. [Regensburg.] *Beglaubter Abdruck derer jeningen, wiewol unverfänglichen, Punkten, welche von zweyen evangelischen und catolischen Räthen und Cantzlern, wie etwa ein newer Religion Frieden zu tractiren, im jüngstverwichenen Regenspurgischen Convent pro & contrà verfasst und übergeben worden.* Utan ort, 1631. 4:o. (24) s. Titel med träsnittsvinjett. Bläckmarkering på titelsidan med ett psi och en siffra. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskrivnen titelkett.

2000:–

VD17 3:601828S. Discursus politici s. 127, variant. Kurfurstedagen i Regensburg hölls från juli till november 1630. De katolska kurfurstarna deltog personligen medan Sachsen och Brandenburg representerades genom ombud. Efter segern över Kristian IV befann sig kejsar Ferdinand II i en styrkeposition och ansåg tiden mogen att konsolidera sin makt. Han hade två huvudmål, dels att låta utnämna sin son Ferdinand (sedermera Ferdinand III) till romersk konung, och därmed kejserlig tronföljare, och dels att få militärt stöd, dels i Tyskland men även i det Mantuanska tronföljdskriget. Han hade dock gravt underskattat den oro hans växande makt väckt hos de katolska kurfurstar som utgjorde hans maktbas. Under ledning av framförallt Maximilian av Bayern tvingade Kurfurstedagen kejsaren inte bara att ge upp kraven på sonens utnämnannde till tronföljare, utan man drev också igenom en minskning av den kejserliga armén, och tvingade bort Wallenstein till förmån för den Bayerntrogne Tilly. I samband med Gustav II Adolfs intrång i Nordtyskland skulle båda dessa sistnämnda ingrepp visa sig ödesdigra.

120. [Regensburg.] *Endlicher regenspurgischer Abschied und Schluß, Das ist, Der Röm. Kays. May. Mandat unnd verordnung, wegen unverhofften Einbruchs deß Königs in Schweden auff den Teutschen Boden, wie es aller Orten im Heil. Römischen*

Reich hinfürs deßwegen gehalten werden solle. Öffentlich publicirt; unterm Dato Regenspurg, den 9. Novembr, Anno 1630. Utan ort, 1630. 4:o. (8) s. Vapensköld i träsnitt på titelbladet. Bruntonad. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 4000:—

Denna variant ej i VD17. Jämför Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s 10. Åtminstone sex varianter finns. Samtliga i VD17 har 8 sidor, men Klemming nämner en med 14 sidor. Kejsarens förhållningsorder eller patent till ständerna och kurfurstarna gentemot Gustav II Adolf. Finns även utgiven som ettbladstryck.

121. [Regensburg.] *Memorial An Deß Herrn Churfürsten zu Maintz Churfürstl. Gnade, Item, Mutatis mutandis an Chur Trier, Colln, und Hertzogen in Bayern, Item absonderlich Von der Evangelischen Fürsten und Stände Abgesandten, die hohe Kriegsbescherder, und das Käyserlichen Edict betreffende, Beym Regenspurgischen Convent den 6. Novemb. / 27 Octob. 1630. Unterthänigst übergeben. So dann Die auß höchstermeldter Ihrer Churf. Gn. gnädigster Verordnung den 12. Novembr. auß Chur Mäyntzischer Cantzley erfolgte Antwort.* Ingolstad, 1630. 4:o. (8) s. Delvis något bruntonad. Tagen ur band. 2000:—

VD17 23:238316Z. Discursus politici s. 123. Freytag 5398. Åtminstone tre varianter finns.

122. [Regensburg.] *Zwo Copeyen, einer von der Röm. Käyserl. auch zu Hungarn und Böhaimb Königl. May. dem zu Regenspurg, vorsamblēt gewesenē Churfürstlichen Collegio, gethanen und abgelesenen Proposition. Darnach deß darauff nach unterschiedlich gehaltenen Sessionen und erfolgten schriftwechselungen, unterm dato den 12. Novembr. 1630. aufgesetzten bey m Käys. Aufbruch zwar spargirten, aber höchsterwehnten Collegiō niemals in formā consuetā & ritē publicirten, viel weniger approbirten Abschieds.* Utan ort, 1631. 4:o. 31 s. Dubbelörn i träsnitt på titelbladet. Häftad, i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 3000:—

VD17 23:238305L. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 26. Omtryck. Utgavs även 1630. Redogörelse för efterspelet som följde kurfurstedgarna i Regensburg 1630, som avslutades i november.

123. [Johan Georg av Sachsen.] *Copia, eines Beweglichen Schreibens An die Röm. Käyserl. Mayestät Ferdinandum den Andern, &c. von der churfürtlichen Durchleuchtigkeit Herrn Johann Georgen Churfürsten zu Sachsen, &c. den 24. augusti Anno 1630. abgangen. Welchen Newlich bey dem Churfürstl. Collegial-Tag zu Regensburg übergeben worden.* Utan ort, (1630). 4:o. (14),+ (2, blanka) s. Brunfläckig och med bläckplump på titelsidan. Sammanbunden med:

Copia Antwort-Schreibens der Römischen Käyserlichen Mayestät Ferdinand II &c. Auff Ihr Churfürstlich Durchleuchtigkeit zu Sachsen, &c. Beweglich Schreiben Sub dato 24. Augusti, Anno 1630. Welches unlangsten den 20. Septem. zu Regensburg abgeben worden. Utan ort, (1630). 4:o. (10),+ (2, blanka) s. Något bruntonad. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven etikett. Spår av ryggrensa i det första arbetet. 2500:—

Denna variant av första arbetet med kurfurst Johan Georgs brev finns ej i VD17. VD17 3:626313Y för kejsarens svar. Freytag 5392. Discursus politici s. 122 resp. 119.

[124]

[125]

[126]

[127]

SVENSKA LANDSTIGNINGEN DEN 6 JULI 1630

124. *Schwedische Rettung der Christlichen Kirchen. Anno 1630.* [=Rubrik.] Utan ort, (1630). Graverat ettbladstryck. Folio. 32x28,2 cm. Liten pappersslagning i nedre kant med ramförlust. Text under bilden i två spalter. 15 000:—

Denna variant ej i VD17. Paas P-1271. Snoilsky s. 17. Harms II, 217 fassung b. Flera varianter finns, fler med året 1631 och även med andra rubriker. Detta är bildvarianten där svenska flottan inte syns i bakgrunden. Allegorisk skildring av den svenska landstigningen på tysk mark den 6 juli 1630. Kungen har lämnat den renläriga stranden och i form av ett krönt lejon stigit iland på den andra, där den fientliga sjuhövdade hydran med påve- och kardinalshattar väntar. I bakgrunden syns "Ecclesia", ett tabernakel vars pelare redan slagits sönder. Båten kungen åkt med styrs av en ängel. Därunder dikten "Als jetzt das Firmament am Himmel war erhoben [...]".

125. *Schwedische Rettung der Christlichen Kirchen. Anno 1631.* [=Rubrik.] Utan ort, 1631. Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 32x29,5 cm (bild 19,3x28,5). Tryckt text under bilden i två spalter. Något fläckig och bruntonad, bilden i rätt svagt avdrag. 9500:—

Paas P-1295. VD17 12:672259P, variant. Harms II, 218, variant. Snoilsky s. 17. Flera varianter finns, med året 1630, med andra rubriker, och med små bild- resp. tryckvarianter. Detta är bildvarianten där den svenska flottan inte syns i bakgrunden, med signaturen Lucas Schn[itzer]. Allegorisk skildring av den svenska landstigningen på tysk mark den 6 juli 1630. Kungen har lämnat den renläriga stranden och i form av ett krönt lejon stigit iland på den andra, där den fientliga sjuhövdade hydran med påve- och kardinalshattar väntar. I bakgrunden syns "Ecclesia", ett tabernakel vars pelare redan slagits sönder. Båten kungen åkt med styrs av en ängel. Därunder dikten "Als jetzt das Firmament am Himmel war erhoben [...]".

126. *Mächtiger Schütz der Kirche Christi.* [=Rubrik.] Utan ort, (1630). Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 35,7x28,3 cm (bild: 18,4x28,3). Tryckt text under bilden i två spalter. Hårt skuren, med viss förlust av ramtryck. Uppfodrad på papper, med lagad reva genom bilden. 25 000:—

Paas PL-65 (missing). Ej VD17. Ej Harms. Ej Snoilsky. Ovanlig variant av "Schwedische Rettung der Christlichen Kirchen". Allegorisk framställning av Gustav II Adolfs landstigning i Tyskland den 6 juli 1630. Kungen, i form av ett krönt lejon och med lyftat svärd, lämnar en båt som styrs av en ängel. På land väntar den sjuhövdade hydran, och som hindrar lägen till den sanna kyrkan, i form av ett delvis raserat tempel. Därunder dikten "Welch Wunder-Firmament! Du macht mich gantz erstaunen [...] zur ew'gen Ruh eingehn".

127. *Zustand der christlichen Kirchen Anno 1630.* [=Rubrik.] (Ulm?), 1630. Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 37,5x28,5 cm (bild: 19,4x28,5). Tryckt text under bilden i två spalter. Något fläckig i kanten. Pappersförstärkning i kanterna baktill. 15 000:—

Paas P-1269. Harms II, 217. Ej i Snoilsky. Varianter finns med andra rubriker, med samma bild och dikt. Tryckort efter Harms. Den graverade bilden med signaturen Lucas Schn[itzer]. Allegorisk skildring av den svenska landstigningen på tysk mark den 6 juli 1630. Kungen har lämnat den renläriga stranden och i form av ett krönt lejon stigit iland på den andra, där den fientliga sjuhövdade hydran med påve- och kardinalshattar väntar. I bakgrunden syns "Ecclesia", ett tabernakel vars pelare redan slagits sönder. Båten kungen åkt med styrs av en ängel. Därunder dikten "Als jetzt das Firmament am Himmel war erhoben [...]".

128. [Pasewalk.] LOPERUS, Christian. *Laniena Paswalcensis, thet är itt mis-sive, om thet omenniskliga tyrannij och förstöring, som sigh uthi Pasewalk tildraghit haffuer: Til en godh wän uthi Penkun, ifrån en aff Pasewalk, som en slijk ohörligh och otrolig ondska war unsluppen, och the ochristeliga keyserske soldaters diefwulske mootwilligheet haffuer medh allsomstörsta harm most höra och åskoda. Anno 1630. then 12. septembris uthskickat.* (Stockholm, Ignatius Meurer), 1631. 4:o. (16) s. Något solkig och med små hål i marginalen. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Tillsammans med bilagan:

Förteckning om någre beswär, intrång och öffuermodge inpass, som uti warande inqwartering i hertigdömet Pomeran, nu uthi try åhr förelupne och uthi wärket ställte äre, så myckit man thenna gång haffuer kunnat påminna. [=Rubrik.] 4:o. Ark C4–D4, E2. Med bläckpaginering i övre hörn. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 6000:–

Collijn sp. 533, anger de båda som ett verk. Warmholtz 3571 not & 3566. Översatt av Eric Schroderus. Utkommen både på engelska och tyska samma år (båda med endast första delen). I KB:s exemplar är dessa båda sammanbundna, medan Warmholtz har angett bilagan som ett separat nummer (3566). Antagligen har man på Ericsberg separerat dem, eftersom Warmholtz gjort så. Staden Pasewalk i Pommern besattes den 3 september 1630 av svenska trupper, dessa var dock för få för att förhindra att staden fyra dagar senare återtog av de kejserliga och i det närmaste jämnades med marken. Efter en synnerligen magstark beskrivning av alla de grymheter den stackars befolkningen utsattes för summerar brevskrivaren: "Wid then Prenslouske porten stodho ännu någhra små hws qwar [...], til thenne bedrifts monument, at hwilken som them seer, kan intet annat säija, än at then stygge Satan, medh Öfwerste Götzens huud öffuerdragen, hafwer medh sin grymheet och omennisklige tyrannij thetta mordspelet anrätat". Översten, som här antas vara Satan själv, var greve Johan von Götzen (1599–1645), övers-te i kejserlig tjänst. Han avancerade därefter 1636 till fältmarskalk i bayersk tjänst och 1640 till dito i kejserlig innan han slutligen stupade i slaget vid Jankov, 1645.

129. *Copia zweyer hochernstlicher MandathSchreiben, von Ihrer Königl. May. in Schweden, Als das Erste, An deren Beyden Fürstenthümben Mecklenburg eingese-senen underthanen, Geist: und Weltlichen, Herrn, Adel, Bürgern und Bawren &c. Das Ander, von der auß Königlicher Milte mitgetheilten Salva Guardia, an allen Hohen und Niedrigen Officieren, etc.* Utan ort, 1630. 4:o. (8) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 4000:–

Denna variant ej i VD17 men jämför 23:238318Q. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 25, med annan titel. Discursus politici s. 121, variant. Daterad i Rübnitz 28 september 1630. Uppma-ning till alla avfälliga undersåtar i Mecklenburg att genast lämna Wallenstein och åter under-kasta sig hertigarna Adolf Fredrik och Hans Albrecht. En Salva guardia är en skyddsklausul.

1631

130. *Vor Augen gestelter Welt und Reichs Spiegel, Vorinnen alle ufrichtige un-pas-sioneirte Hertzen klärlich sehen können, was böse Lojolitische und Spannische Mini-stri, oder Rahtgeber, so wol wieder die Evangelische, als alle uffrichtige Catholische, deß heiligen Römischen Reichs Stände, imgleichen andere benachbarte Potentaten und republicas meditiren, auch zu Wercke zustellen, sich eusserst bemühen, und wie nicht allein die Römische Kayserliche Mayestät, sondern auch alle Chur-Fürsten und*

andere deß heiligen Römischen Reichs Glieder, sich hiebey billig zubezeigen, oder zu erweisen haben. Was nun zu Behauptung dessen, so in diesem Discursu angezogen, vermeldet ist, soll in Kurtzen mit gnughafften Documentis, mehrer Länge nach, erwiesen, und an deß Tageslicht gestellet werden. Immittelst diese materi, umb guter Richtigkeit willen, in drey Fragen, und dero Erörterungen wie uff nachfolgendem Blathe befindlich, gestattet, und abgehandelt ist. Utan ort, 1631. 4:o. (55) s. Bläckmarkering på titelbladet med ett psi och nummer 17. Fläck i nedre marginalen på blad Dr. Delvis med minimala maskhål i övre marginalen. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 5000:—

VD17 23:257754K. Discursus politici s. 142. Ej i Klemming. Warmholtz 3570. "Uti denna skrift undersökes ibland annat, huru vida Kongl. Maj:t af Sverige varit befogad at föra sin krigsmagt öfver til Pommern; om han bör anses för tyska rikets fiende m. m."

131. [Pommern.] **Fernerer Bericht**, *Was sich Mehrers, vor und nach Eroberung bey der Päß Greiffenhagen und Gartz begeben und zugetragen. Worbey auch Königl. Maystat in Schweden, an dero Armee, Kurtze, doch denckwürdige Red, unnd derselben Antwort, inn acht zunemen.* Stettin, 1631. 4:o. (7) s. Liten fuktrand, bläckanteckning på titelsidan. Sammanbunden med:

Pommerische Zeitung und kurtze Erzehlung: *Wie ihr Kön. May. Gustavus Adolphus der Schweden, Gothen und Wenden Königs, &c. Die zween vornehme Päss, als Greiffenhagen und Gartz, mit stürmender Hand eingenommen, und was sich denckwürdiges darbey zugetragen.* Utan ort, 1631. 4:o. (7) s. Titelsidan med träsnitt föreställande Gustav II Adolf. Sammanbunden med:

Nochmahliche Bestättigung, *alles deß, was sich mit Königl. Mayst inn Schweden, und Herrn G. Tylli, nicht allein in 4. unterschiedlichen Scharmützel, sondern auch in verlassung Tangermunde begeben und zugetragen. Darbey Vödrist, ein kurtze Beschreibung der Sechshundert Irren oder Irrländer, so Königl. Mayst. inn Schweden, neben dem Englischen Volck, zu Stettin ankommen, Wie auch von deren Art, Kleydung Kriegswaffen und andern absonderlichen Eygenschaften. Erstlich Gedruckt zu Bremen 1631.* Utan ort, 1631. 4:o. (11) s. Titeln med träsnitt föreställande irländare. Lagerfläckig, bläckanteckning på titelsidan, fuktrand nedtill. Sammanbunden med:

Drey Jährige Drancksal Des Hertzogthumbs Pommern, *Das ist: Kurtzer und warhaffter bericht, von der hochbeschwerlichen Einquartierung, welche Anno 1627, in Pommern geschenen, und ganzer Drey Jahr, biß itzo continnire, was dem Lande dadurch für unerträgliche Ungelegenheit und Schaden zugefüget, und endlich darauß erfolgt. Gedruckt Im Jahr 1631.* Utan ort, (1633). 4:o. (2),+ 38,+ (56) s. Titelsidan med Pommerns vapen i träsnitt. Sammanbunden med:

Relation von der Königlichen Schwedischen Armee, *worinn die Regimenter zu Roß und Fuß die Kriegsdisciplin und Schlacht Ordnung, und dann, wie der König in Schweden gegen den Sommer zu stücken schon im Werck, nachrichtig enthalten wird. Von einem vornehmen Käyserlichen Reformirten Cavallier, welcher jetzo aus den Schwedischen Lagern und Quartieren kommen, so viel davon erfahren, berichten thut.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Bläckfläck på sista sidan. Sammanbunden med:

[132]

[133]

132. [Lappar.] *Kurtze Beschreibung Der Lappländer Sitten*, Gebräuch wie auch Kriegsübungen, deren, Köngl. Mayst. in Schweden, etlich Compagnia, zusamt iren Reinigern oder ReinThiern, wie auch Schlitten unnd im Feld vor Kält zu verwahren, auß Lappland, den 29. Novembris, in Hinder Pommern, ankommen. Gedruckt erstlich zu Strahlsund. Utan ort, (1630). 4:o. (7) s. Titelbladet med träsnitt föreställande samer på kälke dragna av renar. Brunfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, Warmholtznummer med bläck på titelbladet.

22 000:—

VD17 23:256718K. Detta är den första upplagan känd av VD17. Åtminstone två varianter med tryckåret 1631 finns (jämför Warmholtz 3582 not och Klemming, Sveriges krig, s. 36). Denna ej i Klemming. Föreställningen om förekomsten av vilda lappar, finnar, skottar m.fl. i de svenska arméerna var ett viktigt propagandanummer i början av det svenska ingripandet i det tretioåriga kriget. Det kunde användas både av Sverige och av den katolska sidan som skrämselpropaganda, för att visa vilka farliga barbarer som kommit. Ett antal graverade ettbladstryck med samma tema utkom också åren kring 1630 (jämför Paas P-1327, P-1604–1610).

133. *Dänischer Nachklang. Schwedischer Fürgang. Das ist: Gründliche Erweisung, Daß der Anfang deß jetzigen Schwedischen Kriegswesen dem Dänischen, was die Ursachen anlanget, bey weitem nicht gleich. Dahero auch der Außgang, so viel die Billigkeit begriff, nicht erspriesslicher zuhoffen.* Utan ort, 1631. 4:o. (15) s. Träsnitt på titelsidan föreställande en flygbladsförsäljare. Brunfläckig. Tagen ur band. Med Warmholtznummer i bläck på titelsidan.

9500:—

VD17 14:004612D. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 34. Discursus politici s. 138. Warmholtz 3590, med annan titel. Finns åtminstone i två olika tryck. Detta är med den berömda bilden av en tidnings- eller relationskolportör. På varsin sida om honom texten: "Durch einen Aventuriere, so an jetzo Relation umbtreget" och "Zur newen Zeitung auß den Pommerischen Guarnisonen angebracht".

[136]

134. DÖLING, Johann. *Eine außführliche Predigt und Bericht vom Bevorstehenden Untergang des Babstums und der ganzen Welt, auß der heimlichen Offenbarung Johannis cap. 17, II., am Tage Urbani Papæ Anno 1631. zu Bergen in Fürstenthumb Rügen gehalten, abgehandelt und außgeführt und nun in etwas vermehret durch M. Johannem Dölingium*, [...]. Rostock, Joachim Fueß, und bey Johann Hallerword Buchhendlern daselbst zu finden, 1632. 4:o. 107 s. Bläckanteckning med ett psi och nummer 7 på titelbladet. Lätta småfläckar. Tagen ur band, och insatt i blätt pappomslag med handskriven titeletikett.

4500:–

Denna variant ej i VD17 men jämför 14:679455Z för variant utan angivet tryckår. Discursus politici s. 149. Johann Döling (1593–1639) föddes i Demmin och verkade som präst i Bergen (i Rügen) och som kontraktsprost i synoden i Rügen.

135. Kön: Schwed: *Victori Schlüssel. Mit welchem der Durchleuchtigste, [...] Gustavus Adolphus, der Schweden, Gothen unnd Wenden Könige, etc. in dem Heiligen Röm. Reiche Teutscher Nation, zu desselbigen gefallenen Justici Werckes, unnd ReligionsFryheiten etc. wider auffhelssung, durch so vielen vortrefflichen Victoiren, glücklichen ein: und durchgebrochen hat. [...]. Beschrieben, unnd auff einem Carttel, sampt eingeführten etlichen gedenckwürdigen Miraculn, und auffmunterungsGeschichten vorgestellt, durch einem Liebhaber teutscher Freyheit.* Utan ort, 1631. 4:o. 23,+ (1) s. Brunfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett.

4500:–

VD17 14:004671L. Warmholtz 3673. Planer I, 173. Discursus politici s. 142, variant. Freytag 5484. Åtminstone tre varianter finns. Enligt Warmholtz ska ett senare omtryck av denna ha

fått ett tillägg av "en annan absurd Skrift" med titeln "Sternwarnung [...]". Berättelser om politiska spådomar och järtecken florerade vid tiden. I denna skrift berättas t.ex. hur vinden vänder sig vid kungens bön och gynnar hans vidare färd (se Nordström s. 41, not 94).

136. *Schwedischer Hercules, das ist: Trost und Frewde der Frommen, und getroste zuversicht der Göttlichen instehender Errettung.* [=Rubrik.] Utan ort, (1631). Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 34,6x29,3 cm (bild: 19x29,3). Tryckt rubrik inom ram ovan bilden och tryckt dikt i två spalter inom ram under bilden. Skarpt avdrag. Skuren nära ramen. Fint skick. 20 000:–

VD17 1:092151R. Paas P-1541. Harms II, 222. Snoilsky s. 24. Harms ger årtalet 1630 medan Paas anger 1631. Allegorisk bild föreställande Gustav II Adolf som Herkules med klubba och lejonfäll, och som ledd av Guds hand, klivandes på ormar, befriar de tyska protestanterna ur en grotta. I bakgrunden välter den sjuhövdade hydran omkull den kristna kyrkan. Med dikten "Auff Gottes Werck allein stets sey gericht dein Aug [...]".

KONVENTET I LEIPZIG

137. [Konventet i Leipzig.] *Copia und Abschrift, dess Churfürsten zu Sachsen Ausschreibens, An alle und jede Evangelische Churfürsten, Fürsten und Stände, auff den 6. Februarii. bestimten FürstenTag naher Leipzig zu Kommen.* Utan ort, 1631. 4:o. (7) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. Med bevarad ryggremsa. 2500:–

VD17 14:004926G. Freytag 5458. Åtminstone tre varianter finns. Kurfurst Johan Georgs av Sachsen inbjudan till furstedagarna i Leipzig, det s.k. konventet i Leipzig. Vid detta möte, som pågick mellan 6 februari och 2 april, skulle de protestantiska furstarna i Norra Tyskland försöka ena sig i en gemensam handlingslinje gentemot kejsaren och restitutionediktet. Man ville bilda ett tredje parti, helst oberoende av Gustav II Adolf, med Johan Georg av Sachsen i spetsen. Resultatet blev magert.

138. [Konventet i Leipzig.] *Copia deß Schreibens so an die Römische Keys. May. die zu Leipzig anwesende Chur: Fürsten, Graffen, Herren und Stätte, und dero Rhät und Abgesandte den 18 Martii, anno 1631. durch eygenen Currier ablauffen lassen.* Utan ort, 1631. 4:o. 16,+ (11) s. Genomgående fuktrand och brunfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. Spår av ryggremsa. 2000:–

Denna variant ej i VD17. Variant med impressum på en rad istället för två. Innehåller även kopia på brev sänt den 28 mars till de katolska kurfurstarna samt kopia på magistratens i Magdeburg och Halberstadt brev till Tilly den 7 februari 1631. Kurfurstedagarna i Leipzig, det s.k. konventet i Leipzig, pågick mellan den 6 februari och 2 april.

139. *Zwey kayserliche Mandata Die zu Leipzig beschlossene Kriegsverfassung betreffend.* Utan ort, 1631. 4:o. (2),+ 19, 19–20 s. Bruntonad. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 2000:–

VD17 12:629180Y. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. II, s. 15. Åtminstone två varianter finns. Kejsarens förordningar gentemot resolutionen tagen vid konventet i Leipzig, som avslutades i april 1631. Konventet i Leipzig sammanträdde under kurfursten av Sachsen, Johan Georges ledning och lyckades trots stora motsättningar ena sig om en resolution om att gemensamt rusta en armé på 40 000 man, trots kejsarens uttryckliga förbud för de protestantiska furstarna av mobilisera, men man enades inte om hur armén skulle ledas.

140. *Wahrer Abtruck derer zwischen der Rö. Käy. auch zu Hungarn und Böhaimb Kön: May: unsers allernädigsten Herrn, und dann etlichen Herrn Chur: Fürsten und Ständen deß Reichs, wegen deß zu Leiptzig angestellten Convents, daselbst gemachten Schluß, und was deme anhängig, gewechselten Schreiben, erhaltenen Instructionen, gegebenen resolutionen, und darauff erfolgten Antworten, auch publicirten Mandaten. Alles auß den Originalien selbst zusammen getragen, und dem Warheitliebenden Leser zur Nachrichtung [sic!] publiciert.* Utan ort, 1631. 4:o. 160 s. Bruntonad och med spridda småfläckar. Bläcknotering på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 2500:–

VD17 14:017677X. Discursus politici, s. 127. Warmholtz 3612, med avvikande titel. Finns i åtminstone två varianter. Avtryck av polemiken mellan kejsaren och deltagarna i Leipzikkonventet.

141. *Warhaffter Abdruck derer Jenigen Resolution, Welche auff der Römischen Käyserlichen Majestat, Ferdinandi des II. Abgesandten, Hans Ruprecht Hegenmüllers, von und zu Duberweyler auff Albrechtsberg, Käys. geheimen Rahts, und des Erzherzogthumbs Oesterreich unter der Enß, Land-Unter-Marschalchs beschehenes mündliches für- und Anbringen, der Churfürst, Hertzog Johann Georg zu Sachsen, Jülich, Cleve und Berg, etc. Burggraff zu Magdeburg etc. das 1. Außgelassene Käys. Edict: 2. Jämmerliche Kriegspressurn. 3. Der Protestirenden Stände bedachte DefensionsVerfassung, und 4. Interposition bey Königl Maj. zu Schweden etc. wegen eines Armistitii oder Stillstand der Waffen, betreffend, am signato Torgaw den 20. Maji dieses noch lauffenden 1631. Jahrs in Schrifften gegeben, und damit abgeferdiget.* Utan ort, 1631. 4:o. (23) s. Bruntonad och lagerfläckig. Pappersförlust i marginalen på titelbladet. Nästan helt bortblekta understrykningar och marginalanteckningar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskrivet etikett. Inlagan delvis loss. 2500:–

VD17 14:004348C. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 28.

142. [Neu-Brandenburg.] *Truculenta Expurgatio Sangvineolentumque Excidium Neobrandenburgicum; Das ist, Erschröckliche Eroberung unnd blutige Zerstörung der Stadt NewBrandenburg, wie dieselbe von dem Käyserllichen General H. Graffen von Tylli, belagert, bestürmet, erobert und despeupleret. Geschehen im Monat Martio.* Utan ort, 1631. 4:o. (27) s. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag, röda snitt. 6000:–

VD17 14:004333H. Klemming, Sveriges krig suppl. I, s. 68. Neu-Brandenburg var en liten men viktig del av Gustav II Adolfs vinterkvarter 1630–31. Den försvarades av generalmajor Dodo zu Inn- und Knyphausen (1586–1636) med en styrka på 750 man. Knyphausen hade missförstått förhållningsordern och hade för stor tillit till stadens försvar och vågrade kapitulera inför Tillys överlägsna armé. Denne stormade också staden utan problem den 9 mars och försakade Gustav II Adolf en stor prestigeförlust.

FRANKFURT AN DER ODER DEN 3 APRIL

143. [Frankfurt an der Oder.] *Kurtze, und in Particulari einkommene Relation, welcher gestalt Ihre Königliche Mayestät in Schweden, &c. die Chur-Brandenburgische Stadt, Franckfurt an der Oder, am PalmenSontage, war der 3. Aprilis, dieses*

lauffenden 1631. Jahres in schneller eyle mit Sturm eröbert, und wider die in der Neuen March sich befindene Wallsteinische Armée eine ansehnliche Victori erhalten. Item Copia desz Herrn Administratoris zu Magdeburg und Halberstadt Antwort Schreibens An Herrn Generalen und Graffen von Tilly, &c. Utan ort, 1631. 4:o. (12)

s. Tagen ur band och med senare ryggremsa.

3500:–

VD17 14:004372B. Klemming, Sveriges krig, s. 16, variant. Discursus politici s. 139, variant. Warmholtz 3585, annan titel. Relationen finns i åtminstone fem varianter, detta verkar dock vara den enda med magistratens i Magdeburg och Halberstadt, Christian Wilhelm av Brandenburg, svarsbrev till Tilly. Erövringen av Frankfurt an der Oder palmsöndagen den 3 april 1631 var Gustav II Adolfs första stora framgång i det tyska kriget.

144. [Frankfurt an der Oder.] *Kurtze, und in Particulari einkommene Relation, welcher gestalt Ihre Königl. Mayestät in Schweden, &c. Die Chur-Brandenburgische Statt, Franckfurth an der Oder, am Palmen Sontage, war der 3. Aprilis, dises lauffenden 1631. Jahr in schneller eyl mit sturmende hand erobert, und wider die in der Neuen Marck sich befindene Walsteinische Armée ein ansehnliche Victori erhalten. Utan ort, 1631. 4:o. (4)* s. Bruntonad och med fuktrand. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften etikett. Warmholtznummer med blå krita på titelbladet.

3000:–

Denna variant ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 16. Discursus politici s. 139, variant. Warmholtz 3585, annan titel. Relationen finns i åtminstone fem varianter. VD17 har ingen på fyra sidor.

145. [Frankfurt an der Oder.] *Aigentlicher abriess und kurtze erzelung wie Ihre königl. Majestät in Schweden, &c. die Chür-Brandenburgische Stadt, Franckfurth an der Oder, den 3/13 Aprilis, dieses lauffenden 1631. Jahrs in schnellez eil mit Stürm erobert haben.* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck, sammansatt av två blad. Utan ort, (1631). 4:o. 23x29 cm (bild: 18,2x29). Skuren nära kanten.

9000:–

Paas P-1333. Snoilsky s. 20. Finns i åtminstone två varianter, detta är den med bildplåten i en senare stat. Bilden visar bron över floden Oder i centrum, där strider rasar, och med staden Frankfurt i bakgrunden. Skildring av Gustav II Adolfs belägring och erövring av Frankfurt an der Oder 3 april 1631, med övergången av Oder i förgrunden. Detta var en av de första större framgångarna för det svenska fälttåget.

146. [Frankfurt an der Oder.] *Eigentliche Abbildung, welcher gestaltet Ihr: Kön: Majt: in Schweden, den 31 Aprilis Anno 1631, die Stadt Franckfort an der Oder berandt und eingenommen hatt.* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck med bild. Utan ort, (1631). 4:o. 25x30 cm. Graverad vy över belägringen med graverad text ovan (1 rad) och under (4 rader). Liten reva i nederkant. Med nummer "243" med rödkrita i nederkant. 10 000:–

Paas PA-263 (jämför P-1331). Denna variant ej i VD17, men jämför 23:24 4652X. Snoilsky s. 20. Finns i en variant med tre rader graverad text under bilden och en med ett extra tryckt blad med text i tre spalter.

MAGDEBURG DEN 20 MAJ

147. [Magdeburg.] *Abbildung was gestalt Herr Graff von Tilly, R. Kais. Majs. General beÿ den Magdeburger gehalten freÿ schiessen den 20. May 1631, das böste gewohnen.* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck med bild. Utan ort, 1631. Liten folio. 30,5x18,5 cm (bild: 12,5x18). 10 000:–

VD17 12:670331M. Paas P-1353. Snoilsky s. 22. Prokejslerligt ettbladstryck, i vilken första priset i "skyttetävlingen vid Magdeburg" går till general Tilly. Bilden visar kanoner i förgrunden som skjuter mot en måltavla med Magdeburgs vapen på. I bakgrunden den brinnande staden. Under rubriken graverad text i två spalter, "Demnach dem König in Schweden vor allem/ die alte Statt Magdeburg dett gefallen, [...]". Magdeburgs fall och massakern som följde, där upp emot 20000 män och kvinnor miste livet, fick ett väldigt propagandistiskt genomslag. Inte nog med överbärdens ohyggliga brutalitet och storlek, själva staden Magdeburg stod som en symbol för protestantiskt motstånd mot katolicism och påvemakt. Man har räknat att det kom ut över 200 pamfletter och minst 40 illustrerade ettbladstryck rörande Magdeburgs fall, de flesta protestantiska, vilka målar upp bilden av general Tilly som blodhund. Ingen av de protestantiska furstarna, inte ens Johan Georg av Sachsen, kunde nu hålla sig neutral. Alla anslöt sig till Gustav II Adolf. Den kejsrerliga sidan lade i sin propaganda tonvikten på det rättfärdiga i bestraffandet av Magdeburg.

148. [Magdeburg.] *Außführlicher Unnd Grundlicher bericht, was sich bey vergangener Beläger- und Eroberung der vesten und weitberühmbten Statt Magdeburg verlossen. Sampt auch angehefftem und zu jedermenniglichem warhafften und gegründten Bericht, Ihrer der Magdeburger mannigfaltige viel jährige Verbrechenen grewliche Mißhandlungen. Warauff die Oblauts wolverdiente Straff, durch dar gerechte Urtheil Gottes, und der Röm. Kays. May. Macht, männiglich zu einem schrecklichen Exempel, Endlichen den 20. Tag Monats May diß 1631. Jahrs, ober bemelte Statt erfolgt.* Utan ort, 1631. 4:o. 12 s. Bläckstänk på titelsidan. Tagen ur band och insatt i blått pappomslag, med handskriven etikett. 3000:—

Denna variant ej i VD17 men jämför 14:004973S, variant. Warmholtz 3596, som ej sett den. Ovanlig variant, som troligen är komplett trots att den saknar de senare berättelserna i titeln.

149. [Magdeburg.] *Bewögliche Considerationes Von der weitbekandten Statt Magdenburg, welche, auß rechtem Urthail Gottes, ihr verdiente Straff, wege ihres vor 80. Jahren verübten grossen Mutwillens, den 20. May biß lauffendenes 1631. Jahrs erschrecklich außgestanden. sambt einer ordentlihen verzeichnuß der jenigen Stuck, welche biß dato in Magdenburg gefunden worden.* Utan ort, 1631. 4:o. (2),+ 25 s. Lätta lagerfläckar, liten skada nedtill sid. 11–12. Tagen ur band och insatt i senare blått pappersomslag med handskriven etikett. 6000:—

VD17 14:004975G. Freytag 5488, variant. Försvar för förstörandet av Magdeburg, vilket ses som ett straff för stadens 80-åriga trots, alltsedan Augsburgska freden 1555, mot den rätta katolska tron och stadens katoliker. De kejserliga propagandaskrifterna rörande Magdeburg är av naturliga skäl betydligt färre än de protestantiska.

150. [Magdeburg.] *Copia. Kurtzer, und Warhafftiger Bericht, Nemlich: Warumb die König. May. zu Schweden, etc. der Stad Magdeburg nicht secundien können. Welches den sämptlichen evangelischen Ständen communiciret worden.* Utan ort, 1631. 4:o. (8). Med genomgående maskhål, med bokstavs förluster. Titelbladet med liten reva. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 3500:—

Denna variant ej i VD17 men jämför 1:625648T. Planer I, 164. Warmholtz 3602. Åtminstone sex varianter finns. Inledningsvis drabbades även Gustav II Adolf negativt av Magdeburgs öde, eftersom han inte kunnat undsätta staden som utlovats. Magdeburg hade varit en av de första städerna som allierat sig med Gustav II Adolf efter landstigningen. Med skicklig propaganda lyckades svenska propagandan dock så småningom vältra över mycket av skuldbördan på Johan Georg av Sachsen, som inte släppt fram kungen.

151. [Magdeburg.] *Copia Manifesti, Sampt etlichen beygefügtten Schreiben, welche der Herr General und Graff von Tylli, &c. Bey wehrender Magdenburgischen Belägerung, An Bürgermeistere und Rath daselbsten, So dann Herrn Christian Wilhelm, Marggraffen zu Brandenburg, &c. Und den König: Schwedischen Hoff-Marschalcken, Dietrichen von Falckenberg, abgehen lassen. Darauß Männiglich sehen und spüren kan, wie Väterlich, Trewlich unnd Wolmeintlich seine Excell. berührte Statt für Ihrem Unglück gewarnet, wie wenig aber solches bey deroselben verfangen und gefrüchtet habe. Sampt schreibens wie es mit der Mächtigen Statt Magdeburg abgelauffen und ergangen.* Utan ort, 1631. 4:o. 12 s. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag med handskriven etikett. 6000:—

Denna variant ej i VD17. Discursus politici, s. 141. Warmholtz 3593, variant. Åtminstone tre varianter finns. Denna har paginerade sidor, vilket ej de andra två varianterna har, dessa har å andra sidan 24 opaginerade sidor. Denna variant är försedd med en inledning daterad Magdeburg 28 maj, och avslutas med en relation om stormningen daterad i Halberstad 15 juni, där all skuld läggs på de halsstarriga försvararna. Däremellan 10 brev daterade mellan den 4 och 18 maj, från kejsrerliga generalen Tilly till de belägrade i Magdeburg, administratörn markgreve Christian Wilhelm av Brandenburg och den svenske kommandanten Didrik von Falkenberg (1580–1631), som dog vid stormningen. Prokejsrerligt flygblad som visar hur Tilly i tid varnade Magdeburg för vad som väntade. En liknande samling utgavs med titeln *Unterschiedliche Zehen schreiben*, med delvis samma brev (se nummer 158).

152. [Magdeburg.] *Copia Oder Abschrift, So Ihre Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, den 31. May. an Graff Johan von Tylli, wegen Eröberung der Stadt Magdeburgk abgeben lassen. Item, Eine Verzeichnus, wie viel unterschiedliche mahl die Stadt Magdeburgk von Feinden erobert und eingenommen.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Med vapensköld i träsnitt på titebladet. Genomgående kraftig fuktrand. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 2000:–

VD17 14:005041N. Upprört brev från Johan Georg av Sachsen till general Tilly, daterat den 18 maj 1631. På slutet en lista över alla erövringar och plundringar som Magdeburg varit utsatt för, från år 782 och hunnernas år 923 fram till Tillys år 1631.

153. [Magdeburg.] *Copie. Korte ende warachtighe aenvvysinge, vvaeromme hare konincklijcke majesteyt van Sweden, etc. de Stadt Maaghdeburch, niet en hebbe konnen ontsetten. t'welck den ghesamentlijcken Evangelische standen is gecommunicert worden. Wt het hoochduytsch in't nederlandsch overgeset.* Haag, Ludolph Breeckevelt, 1631. 4:o. (7) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 3000:–

Holländsk översättning av *Copia. Kurtzer, und Warhafftiger Bericht [...]* (se nummer 150).

154. [Magdeburg.] [M]agdeburgica puella dormiens. Nicht Todes sondern schlafendes Magdeburgisch Mägdelin. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 34,5x26,5 cm (bild: 16,2x13,2). Nedklippt och uppmonterad på papper, med revor och fläckar. Liten skada på rubriken med delförlust av första bokstaven. 9500:–

Paas P-1369. Ej i VD17. Antikatolsk pamflett efter förstörelsen av Magdeburg. Den synbarligen döda flickan Magdeburg ligger på en bår, insvept av svenska flaggan. Hon sover dock bara och väntar på att bli väckt av en varm vind från norr, d.v.s. Gustav II Adolf. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "Ob gleich der freche Pabst sich nunmehr läst bedünken, [...]". Dikten finns även publicerad i *Sechßerley gantz neue ankommene Aviso*, 1631.

155. [Magdeburg.] *Magdeburgisch Klaglied, Von der elenden Zustörung, so den 10. Maij deß 1631. Jahrs mit ihr ist fürgangen. uns zur Warnung nach Anleitung der Klaglieder Jeremia, ob wir sie köndten trösten.* G. R. B. Utan ort, (G. Ritzsch), 1631. 4:o. 8 s. Svag fuktrand. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 8000:–

VD17 14:004959Z. Discursus politici s. 140. Hohnemser anger Leipzigboktryckaren Gregor Ritzsch (1554–1643) som författare, medan VD17 nöjer sig med att ange honom som tryckare. Finns i åtminstone två varianter. Tryckåret satt i kronogram.

156. [Magdeburg.] *Tröstliches Gespräch, Königlich Mayst. in Schweden, mit der, von aller Welt verlassenen, nunmehr verbeerten und verösigten Stadt Magdeburg, darbey jr, alle Hülffzuerzegen, alles übel an Ihr begangen zurüchten, bey Königlichen Ehrn, versprochen und zugesagt worden.* Utan ort, 1631. 4:o. (11) s. Lätt lagerfläckig. Nummer med bläck på titelbladet. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag. Spår av ryggremsa. 4000:-

VD17 14:004955U. Freytag 45. Åtminstone två varianter finns av detta samtal mellan Magdeburg och Gustav II Adolf på vers. Magdeburgs fall och massakern som följde, där upp emot 20 000 män och kvinnor miste livet, fick ett väldigt propagandistiskt genomslag mot den kejserliga armén och Tilly. Inledningsvis drabbades även Gustav II Adolf negativt, eftersom han inte kunnat undsätta staden som utlovats. Med skicklighet lyckades man dock så småningom vältra över mycket av skuldbördan på Johan Georg av Sachsen, som inte släppt fram kungen.

157. [Magdeburg.] *Turculenta expugnatio sanguinolentumque excidium Magdeburgicum* Das ist, Kurtzer jedoch eigentlicher und wahrhafter bericht von der erschrecklichen Eroberung, blutigen unnd fewrigen Zerstörung der Stadt Magdeburg, wie dieselbe von Graffen von Tilli belagert, bestürmet, erobert und in Asche gelegen worden. Utan ort, 1631 4:o. (8) s. Små maskhål på slutet. Sammanbunden med:

[Magdeburg.] LOTICHIUS, Petrus. *Copia etlicher Klage-Reimen, von der Belägerung und Eröberung der weitberühmten und uhralten Stadt Magdeburg, Von dem vornehmen Poeten Petro Lotichio II Solitariensi, Der Universitet Heidelberg Professore An den Herrn Joachimum Camerarium Pabenbergensem, vor etlich 70. Jahren in lateinischer Sprach beschrieben, und verdeutscht.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Svag fuktrand och med genomgående maskhål, med bokstavs förlust. Sammanbunden med:

[Magdeburg.] *Epitaphium und klägliche Grab-Schrift: Der in aller Welt bekandten, jetzt verheert und verbrandten, Stadt Magdeburg. Darinnen gemeldtet wirdt, wie sie vom Feind obel tractirt, Vom Freund verrathen unnd verführt, von jedermann verlassen, unsicher Wüst unnd Oed, auff Strassen und Gassen, gelassen. Erstlich Gedruckt zu Leipzig.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Maskhål, med textförlust. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven etikett. 8000:-

VD17 23:255444C (första verket) resp. 14:005004K (tredje verket). Det andra verket ej i VD17 med denna titel. Den finns däremot i många varianter under titeln, *Elegia De Obsidione Magdeburgensi, Das ist: Klage-Reimen*, [...], så även i *Discursus politici* (s. 138). Tre klagoskrifter över Magdeburgs fall och förstörelse. Den andra skriften är en dikt ställd till teologen Joachim Camerarius (1500–70), som skall ha förutspått olyckan. Även den tredje skriften är på vers.

158. [Magdeburg.] *Unterschiedliche Zehen schreiben, welche herr Johann Graf von Tylli, (kurtz vor Erberung der Stadt Magdeburg) dem Administratori oder Bischoff daselbst Obristen von Falckenberg unnd mit der Stadt gewechselt. Darbey auch zu lesen, dero erlangene antwort. Neben einem Schreiben so an Chur-Sachsen unnd Chur-Brandenburg von Herrn General Grafen Tylli, auch wegen Magdeburg, abgangen. Erstlich gedruckt zu Wittenberg, 1631.* Utan ort, (1631). 4:o. (15) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, med spår

av ryggremsa. Warmholtznummer med bläck på titelbladet (gäller dock en annan snarlik samling brev). 4000:—

VD17 3:657210K. Utkom i åtminstone två varianter. Detta är en samling av 10 brev, daterade från den 26 april t.o.m. den 12 maj, mellan kejserliga generalen Tilly och de belägrade i Magdeburg administratören markgreve Christian Wilhelm av Brandenburg och den svenske kommandanten Didrik von Falkenberg (1580–1631), som dog vid stormningen. Prokejslerligt flygblad som visar hur Tilly i tid varnade Magdeburg för vad som väntade. En liknande samling utgavs under titeln *Copia Manifesti*, med delvis samma brev (se nummer 151).

159. [Magdeburg.] *Wahrhaftige Relation der Verstörung der Stadt Magdeburg.* [=Rubrik.] Stockholm, 1669. 4:o. (8) s. Fläckig, med en kraftig bläckplump inledningsvis. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften etikett. 3500:—

Klemming, Sveriges krig, s. 20. Warmholtz 3597. På slutet en lista över uppbrända kyrkor, undertecknad av Heinrich Fuchs, från S. Catharinen i Magdeburg. Märklig sen svensk pamflett om Magdeburgs förstöring 20 maj 1631, 38 år tidigare.

160. [Magdeburg.] *Warhaftiger und gegründter Bericht, Wider die unerfindliche und erdichte Anzeigung, so die Verstockten der Röm. Käys. May. Rebellen und Echtere, auch unser deß ThumCapittels unnd ErtzStiffts Magdeburg, ungehorsame, Ehren- und Eysvergessene Underthane, Bürgermeistere, Rathmanne und Innungsmeister der Alten Statt Magdeburg, newlicher Zeit im Druck vergetzlich außgegossen, und von sich geschrieben. Auch sonst wider ihre mannigfaltige viel Jährige Verbrechen und Mißhandlung, durch und obbemelte ThumCapittel, Prelaten Graffen, die von der Ritterschafft und Stätte, deß berührten Ertzstiffts Magdeburg der Warheit zu gute, und damit Männiglich deß notürfftiglich wissen haben möge, außgegangen.* Utan ort, 1631. 4:o. 11,+ (1) s. Liten fläck på titelbladet och bruntonad. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag med handskriften etikett. 4500:—

Denna variant ej i VD17 men jämför 23:255027R. Discursus politici s. 128, variant. Prokejslerligt flygblad om Magdeburgs brott och rättmätiga straff. Magdeburgs fall och massakern som följde, där upp emot 20 000 män och kvinnor miste livet, fick ett väldigt propagandistiskt genomslag mot den kejserliga armén och Tilly.

161. [Magdeburg.] *Warhaftige Relation und Beschreibung, des grossen und unerhöreten wunderbahren SonnenZeichens, welches Donnerstages, am Tage Justinae, den 16. Junii, im verlauffenen 1631 Jahre zu Magdeburg, von vielen unterschiedlichen Leuten, an Mannes- und Weibespersonen, Alten und Jungen, Gelehrten und Ungelehrten, Evangelichen und Papisten, helle, klar und öffentlich gesehen worden. [...] in druck gegeben, durch eine Person, die es mit angesehen, und die zu seiner Zeit, nach erforderung, ihren Namen gerne von sich geben wil.* Utan ort, 1632. 4:o. (8) s. Häftad med ryggremsa, och insatt i senare pappersomslag. 6000:—

VD17 3:626281Y. Efter Magdeburgs fall och förstörelse av Tillys trupper i maj 1631 var behovet av hoppgivande tecken stort.

ALLIANSEN MELLAN SVERIGE, SACHSEN
OCH BRANDENBURG

162. *Prophecy gevonden inde cancelerye van zijne majesteyt van Bohemen, in zijne Erff-Landen ende is geduyt op den tegenwoordigen staet van Duytslandt, ende wort dagelijer waerachtich bevonden: [...] inde vorstelijckwe Biblioteek An. 1623.* [=Rubrik.] Utan ort, (1632). Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 42x27,5 cm. (bild: 22,5x27,5). Text tryckt under bilden i tre spalter med ramtryck. Fint skick.

22 000:—

Paas PA-278. Ej i Snoilsky, men Bäärnhelm, variant. Holländsk variant av *Der deutschen Wecker*, med tillagd profetia. I mitten av en stor sal ligger kurfursten av Sachsen yrvaken i en himmelsäng. På hans högra sida dör Germania med ett svärd stucket genom bröstet, på hans vänstra står Gustav II Adolf med lyftat svärd och lyfter undan sänggardinen och framför sängen ligger ett lejon, likaledes med svärd och med en lilja. Runt omkring står protestantiska teologer, som Luther och Melanchton, men även Calvin, jesuiter och andra. I taket kan man läsa "Unitas ecclesiae". Det är en uppmaning till kurfursten Johan Georg av Sachsen att vakna upp ur sin slummer och ge Gustav II Adolf sitt fulla stöd. Texten består dels av dikten "Wie is de maecht, die hier soo klaecht, [...], översatt från tyskan, och dels av en profetia inför 1632, månad för månad, vilken inte finns i det tyska originalet.

163. *Schwedischer Bundt, mit zweyen Churfürsten, Sachsen und Brandenburg.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 36,5x27 cm (bild: 21,5x18,7). Har varit vikt, med lagningar i vecken och små fläckar. Något svagt avdrag. 15 000:–

VD17 23:244767X. Paas P-1570. Snoilsky s. 55. Strömbom 117. Många varianter finns. Hyllning till den militära alliansen mellan Sverige, Sachsen och Brandenburg, som slutligen ingicks sommaren 1631, efter förstörelsen av Magdeburg. På en treklöver står Gustav II Adolf, Johan Georg och Georg Wilhelm, omslutna av ett band och håller varandra i händerna. På båda sidorna finns tryckta bibelcitater. I bakgrunden pågår ett fältslag och ovanför strålar Guds namn. Under bilden tryckt text i tre spalter: "Nachdem in dieses Land deß Pabstes Liga kam Und unser Haab und Gut eins nach dem andern nam, [...]" På KB:s exemplar finns en tryckt remsa med "Erklärung" fastsatt.

164. **Som ovan.** Delvis nedklippt i övre kanter, uppfodrad på papper. Liten reva in i bilden. Fläckar och smålagningar. Bra avdrag. 11 000:–

165. [Gustav II Adolf.] *Das Schwerdt des Herrn.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 28,5x24,2 cm (bild: 16x24). Hårt nedskuren, med förlust av ramtryck, papperslagning i nederkant med textförlust, delvis ersatt av bläck. Uppmonterad på papper. 12 000:–

VD17 1:090784G. Paas P-1565. Snoilsky s. 54. Planer III, 32. Hyllning av den militära alliansen mellan Gustav II Adolf och kurfurst Johan Georg av Sachsen, som ingicks sommaren 1631. Dessa båda står på varsin sida av ett bord och håller varsin hand på bibeln. Från himlen räcks Judas Maccabaeus svärd ned åt dem, "Die Schwert des Herren und Gideon". I bakgrunden pågår ett slag. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "O Wunderbarer Gott! der Mensch wird nicht zu schanden, [...]"

[163]

[165]

166. [Gustav II Adolf.] *Waare abbildung Ihrer königlichen Mayestät, Herrn Gustavi Adolphi, Christlichen Königs in Schweden, &c. und Ihrer ChurFürstlichen Durchleuchtigkeit, Herrn Johann Georgen Herzogen zu Sachsen, und ChurFürsten, &c.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1631). Liten folio. 27,5x16x8 cm (bild: 17,5x14). Fint skick, dock uppmonterad på papper. 9500:–

VD17 12:671199E. Paas P-1391. Ej i Snoilsky, men Bäärnhelm. Strömbom 107. Varianter finns. Hyllning till Gustav II Adolf och kurfurst Johan Georg av Sachsen. Ryttarbild med de båda furstarna i riddarrustningar sittande på stegrande hästar, kungen i förgrunden. Båda med marskalkstavar. I bakgrunden syns marcherande arméer. I gravyren texten: "Gott mit uns". Under bilden tryckt dikt i två spalter: "Wie wunderbarlich das Glück sey, [...]".

167. LEHMANN, Abraham. *Triga heroum invictissimorum pro veritate verbi Dei & Augustanae Confessionis, verbo, ferro & sanguine pugnantium.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 37,2x31,2 cm (bild: 14.8x24,3). Fläckig och bruntonad, samt uppfodrad i högerkant. 15 000:–

VD17 1:092250P. Paas P-1573. Harms II, 271. Strömbom 213a. Ej i Snoilsky. Finns även i en tysk variant. Tryckt rubrik överst och under bilden tryckt text i tre spalter med vardera fem akrostikon på respektive Gustavus Adolphus, Martinus Lutherus och Iohannes Georgius. Den graverade bilden visar Martin Luther i mitten som överräcker den sanna skriften åt Gustav II Adolf till vänster i bild respektive kurfurst Johan Georg av Sachsen till höger, vilka båda lyfter sina svärd till skydd ovan Luther. Över alltsammans två änglar. Det är en hyllning till Gustav II Adolf och Johan Georg av Sachsen som protestantismens hjältar och beskyddare, skriven av prästen och predikanten Abraham Lehmann (1603–37). Han var hov- och fältpredikant hos den sachsiska fältherren Johann Georg von Arnim. Att han satt ut sitt namn tyder enligt Harms på att det är ett officiellt sachsiskt propagandatryck, och att Lehmann således ej behövde frukta någon censur.

168. (SLOVACIUS, Jeremias.) *Ideam religionis orthodoxæ serenissimis præpotentissimis heroibus principibus evangelicæ religionis propugnatoribus christianissimis dominis dominis Gustavo Adolpho [...] Johanni Georgio [...].* [=Rubrik.] Ettblads-tryck, med graverad bild. Heilbronn, Christoff Krausen, (1632). Folio. 45,5x29,5 cm (bild: 28,5x28,5). Två ihopklistrade blad. Pappersförstärkning i nederkant, nedre hörn trasigt, med text- resp. bildförlust, revor i kanten. 7500:–

Paas P-1814. VD17 23:680384V, variant. Utgiven i tre blad, en allegorisk graverad bild, ett latinskt textblad och ett tyskt textblad. Här finns endast den graverade bilden och det tyska textbladet, "Religions Muster", vilket har klistrats upp på baksidan av bilden. Det är en allegorisk bild och dikt framställande protestantismen som den enda sanna religionen, utgiven med anledning av hundraårsdagen 1630 av den augsburgiska bekännelsen.

169. *Illuminirter Reichs- und Welt-Spiegel, darinnen vieler Potentaten, Provinzen, Städte, und vornehmer Personen Zustand und Eigenschafft, gleichsam einer Quinta Essentia extrahiret gezeiget und fürgebildet wird. Durch eines jeden Standes selbst eigenen Außspruch. Jetzo allerstmit kurzen Noten gebessert, auch hin und wieder durch scheinbare Exempel erkläret. Durch einen, deme der Untergang Deutschlands keine Frewde ist, und doch nicht Besserung sihet.* Utan ort, 1631. 4:o. 84 s. Bläckmarkeringar på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Röda snitt. 5000:—

VD17 32:695019W. Discursus politici s. 139. Warmholtz 3669. Finns i minst tre varianter. Satirisk skrift, där alla trettioåriga krigets aktörer får komma till tals genom en kort sentens, vilken sedan förklaras.

ELBE

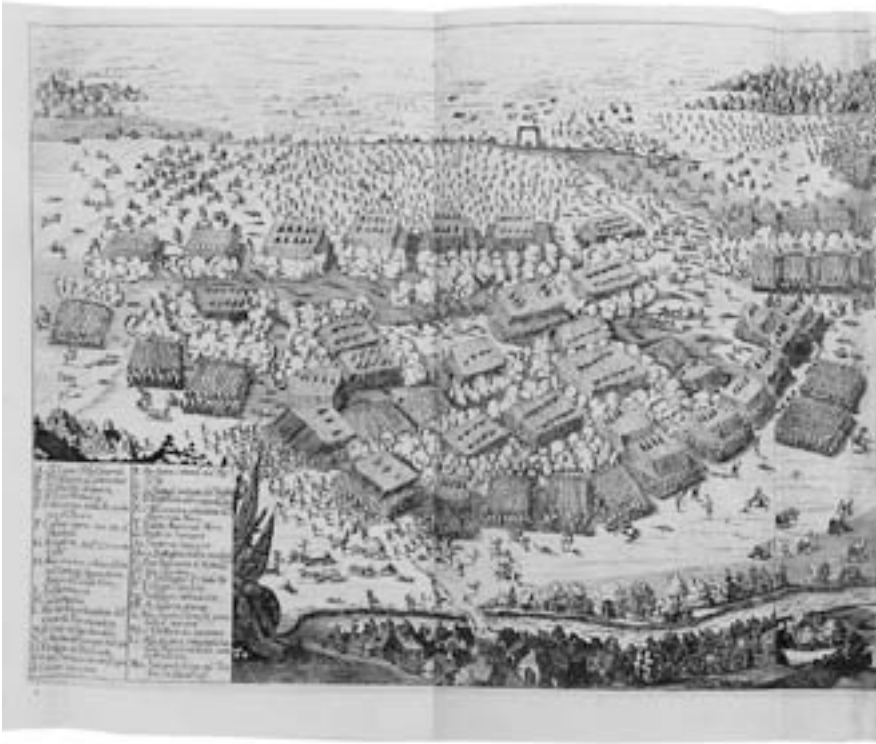
170. [Elbe.] *Schwedische Elb-Bemächtigung, Das ist: Kurtzer Innhalt, was sich mit Königl. Majest. in Schweden, so wol vor diesem, in Pommern, in der Alten und Newen Marck, in Mechelburgischen, als an Jetzo, da Ihr. Majest. mit 98. Compagnien zu Fuß und 64. dergleichen zu Roß über die Elb gesetzt, begeben und zugetragen. Darbey ein Extract, etlicher Schreiben auß Leipzig und Braunschweig.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, med äldre ryggremsa. 5000:—

VD17 23:264606B. Klemming, Sveriges krig, s. 23. Discursus politici, s. 132. Minst tre varianter finns. Efter att Gustav II Adolf i mitten av juni 1631 nått en överenskommelse om understöd med kurfursten av Brandenburg, Georg Wilhelm, lämnade kungen sitt läger utanför Berlin och togade mot Elbe. Med en del av infanteriet lyckades han överraskande ta sig över Elbe och erövrade Tangermünde den 2 juli, medan Banér den 12 juli erövrade staden Havelberg mellan Elbe och Havel. Därefter följde en del mindre operationer och den 18 juli överraskades tre kejserliga regementen vid Burgstall och Angern. Dessa framgångar för svenskarna fick ett stort propagandavärde, eftersom Gustav II Adolf här för första gången, om än i smått, vann över Tillys dittills obesegrade armé.

171. [Elbe.] *Schwedische Elb-Bemächtigung, Das ist: Kurtzer Inhalt, was sich mit Königl. Mayst. in Schweeden, sowol vor diesem, in Pommern, in der Alte und Newen Marck, in Mechelburgischen, Als an jetzo, da Ihr. Mayst. mit 98. Compagni zu Fuß und 64. zu Roß uber die Elb gesetzt, begeben und zugetragen. Darbey ein Extract, eines Schreiben von dato den 15 Julii auß Leipzig.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Något fläckig, skrap på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 5000:—

Denna variant ej i VD17. Freytag 5437. Variant av ovan. Finns i åtminstone tre varianter.

172. [Elbe.] *Warhafftige Relation, wie es dreyen Ligistischen, Als Deß Montecuculi, Bernsteins, und Holckens, Regimentern, zu Angern, Borgstal und Reindorff, unferrn von Wolmerstädt, im Eißstift Magdeburgk den 17. Julii, in der Nacht, dieses 1631. Jahres ergangen. Item Extract eines Schreibens auß Leipzig von 29. Julii 1631. Darbey ein Prognosticon von dem Leiptzigischen Schluß, Sampt angebeffter Vermahnung an die Evangelische Stände.* Zell, 1631. 4:o. (16) s. Tagen ur band och insatt i senare blått pappersomslag med handskriven etikett. 4500:—

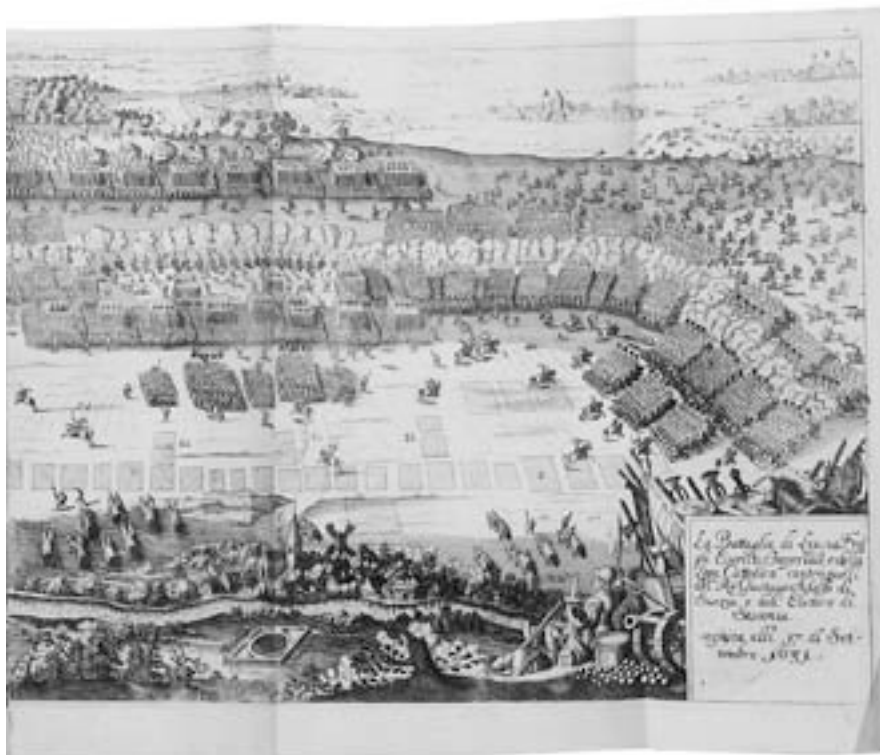
[177]

VD17 23:255542 T. Klemming, *Sveriges krig*, s. 23, variant. *Discursus politici*, s. 140, variant. Freytag 5475. Warmholtz 3608. Finns i åtminstone fyra varianter. Denna variant utan vinjett på titelsidan. Klemming har en variant där relationen åtföljs av en beskrivning av hertigarnas av Mecklenburg återtag tillsammans med svenska kungen istället för förutsägelsen om utgången av Leipzigmötet. Segern över tre kejserliga regementen vid Angern och Burgstall vid Elbe fick stort utrymme i propagandan, då svenskarna här för första gången vann över delar ur Tillys dittills obesegrade armé.

173. *Letztes Schreiben, Welches die Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, &c. an den Generaln Grafen Tylli, &c. ehe noch Ihre ChurFürst. Durchl. sich mit dero Armee movirt, und Königliche Majestet in Schweden, &c. mit ihrem Volck zu derselben gestossen, abgeben lassen. Darauß zu ersehen, wie Ihre ChurFürstl. Durchl. von dem Tylli hierzu getrungen und gezwungen worden. Sub dato Torgaw am 3. Septemr. Anno 1631.* Utan ort, (1631). 4:o. (8) s. Lagerfläckig. Warmholtznummer med bläck på titelsidan. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett.

1500:–

VD17 14:004707 R. Planer I, 165. Warmholtz 3613. Åtminstone sex olika varianter finns. Brev från Johan Georg av Sachsen till general Tilly, skrivet strax före sammandrabbningen vid Breitenfeld.

BREITENFELD DEN 7 SEPTEMBER

174. *Der jauchtzende Bothe, so den 6. Septembris, Anno 1631. früh aus dem Tyllischen Läger vor Leipzig, nacher Franckfurt am Mayn abgegangen.* [=Rubrik.] Utan ort, 1632. Ettbladstryck med graverad bild. Folio. 312,6,7 cm (bild: 14,5x25,2). Något fläckig. Ituklippt och uppmonterad på papper, hårt skuren. 13 000:–

VD17 14:001771C. Paas P-1585. Harms II, 280. Snoilsky s. 44. En jublande budbärare med den kejserliga dubbelörnen på bröstet springer mot Frankfurt am Main, som syns i bakgrunden, före slaget vid Breitenfeld. Han bär i ena handen en lång lans och viftar med hatten med den andra. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "Es mus uns doch nur wol und glücklich gehen können. [...]". En av de mer kända satirerna över Tillys nederlag vid Breitenfeld. Denna glada budbärare, som meddelar Frankfurt hur bra det kommer att gå, följdes av ettbladstrycket *Der hinkende Bothe*, där budbäraren med krycka, träben och bandage släpar sig mot Frankfurt för att meddela att det trots allt inte gått så bra.

175. [Breitenfeld.] *Eigentlicher Abriss der belagerten Stadt Leipzig, und der grossen FeldSchlacht, so [Kö]nigl. Mayest. in Schweden und ChurF. Durchl. zu Sachsen wider die Papistische Liga, dessen General Graff Tylli gewesen, glücklich gehalten, Anno 1631.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av två blad. Utan ort, C. Hewer, 1631. Folio. 56,8x36 cm (bild: 27,5x35,4). Uppfodrad och med papperslagningar, med lätt bokstavs förlust i rubriken och med fula bruna fläckar. 12 000:–

[174]

[175]

[178]

Paas P-1403. Snoilsky s. 25f, variant. Detta är den något ovanligare varianten med rubriken under bilden. Skildring av den katolska ligans och Tillys nederlag mot Gustav II Adolf i slaget vid Breitenfeld i närheten av Leipzig den 7 september 1631. Bilden visar staden Leipzig i förgrunden med brända förstäder, och i bakgrunden den kejserliga arméns flykt. Under bilden tryckt text i tre spalter, "Als ChurF. Durchl zu Sachsen [...]". Graverad av Andreas Bretschneider (1578–1640), konstnär från Dresden och verksam i Leipzig. Han gjorde ett flertal propagandistiska ettbladstryck, bl.a. *Sächsischer Vogelfang*.

176. [Breitenfeld.] *Kurtze, jedoch gründliche und waarhaffte Relation, Auß was Ursachen, wie, und welcher gestalt graf Johann von Tyllli, der Catholischen Lige General, die Chur-Sächsische Stadt Leipzig den 6. (16.) Septembris, dieses 1631. Jahrs, über verhoffen, mit Accord erobert, Deß Tage hernach aber von Ihrer Könighlichen Majestät zu Schweden, &c. und Churfürstl. Durchleuchtigkeit zu Sachsen, &c. durch Gottes Hülffe, vor jetztgedachter Stadt, auß dem Felde geschlagen, und mehrbesagter Platz, den 13. (23.) ejusdem, widerum eingenommen worden. Worbey zugleich befindlichen, was sich sonst vorhero begeben und zugetragen.* Utan ort, (1631). 4:o. (23) s. Lätta fläckar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. Warmholtznummer i bläck på titelsidan. 5000:–

VD17 23:255059A. Disursus politici s. 139. Freytag 5468–5469. Planer I. 166, variant med tryckorten Leipzig. Warmholtz 3614.

177. [Breitenfeld.] *La battaglia di Lipsia frà gli eserciti Imperiale, e della lega cattolica, contro quelli del rè Gustauo Adolfo di Svezia, e dell elettore di Sassonia, sequita alli 17. di settembre 1631.* [=Rubrik i nedre hörn.] Graverad plansch, sammansatt av två blad. (Wien, 1672.) Folio. 28x73,7 cm. Vikt. Klistret mellan de ihopsatta bladen har färgat av sig i en sträng i mitten. 3000:–

Snoilsky s. 28. Ur Gualdo Priorato, *Historia di Ferdinando Terzo Imperatore*, Wien, 1672.

178. [Breitenfeld.] *Leipzigsche Schlacht.* [=Rubrik.] Ettbladstryck (?) med grave-rad bild. Utan ort och år. Liten folio. 30,5x19 cm (bild: 13,4x17,8). Upptill till höger i gravyren är "No 6" ingraverat. Hårt skuren upptill inom plåtkant. Med olika nummer skrivna med bläck. 9500:–

Jämför Paas PA-300. Skildring av slaget vid Breitenfeld. Troligen en del av en svit av olika fältslag, antagligen från andra halvan av 1600-talet. Paas har motsvarande för slaget vid Lützen. I bilden en inlagd ruta med bildförklaring. Under bilden tryckt text i en spalt, "Demnach Ihre Churfürstl. Durchl. zu Sachsen [...]".

179. [Breitenfeld.] *Warhaffte Abbildung und beschreibung, deß grossen und gewaltigen Treffens, welches vor der Chur-Sächsischen Statt Leipzig, zwischen der Catholischen Liga Generaln Graf Johann von Tilly, an einem; und der Königl. Mayst. in Schweden, auch Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, andern theils, den 6. (16) September 1631. und hernacher vorgangen.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av två blad. Utan ort, (1631). Folio. 56,8x33 cm (bild: 25,5x32,5). Hårt skuren med ramförlust upptill och i vänsterkant, pappersslagning i texten, med textförlust, och med en liten bildförlust. Ändock fint exemplar. 20 000:–

VD17 1:092225G. Paas P-1410. Snoilsky s. 25, defekt. Flera varianter finns. Skildring av den katolska ligans och Tillys nederlag mot Gustav II Adolf i slaget vid Breitenfeld i närheten av Leipzig den 7 september 1631. I förgrunden syns staden Leipzig och i bakgrunden de samman-drabbade armeerna. Under bilden tryckt text i tre spalter, "Die der Röm. Käys. Majestät von der [...]".

[179]

180. [Breitenfeld.] [*Warhafftige Abbildung und beschreibung, deß grossen und gewaltigen Treffens, welches vor der Chur-Sächsischen Statt Leipzig, zwischen der Catholischen Liga Generaln Graf Johann von Tilly, an einem; und der Königl. Mayst. in Schweden, auch Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, andern theils, den 6. (16) September 1631. und hernacher vorgangen.*] [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, (1631). Folio. 23,5x33 cm. Endast bilden, saknar bladet med text i tre spalter samt rubrik, dock fint avdrag. 7500:—

Jämför Paas P-1415. Flera varianter finns. Skildring av den katolska ligans och Tillys nederlag mot Gustav II Adolf i slaget vid Breitenfeld i närheten av Leipzig 6 september 1631. I förgrunden syns staden Leipzig och i bakgrunden de sammandrabbande armeerna. Infällt i bilden finns bildförklaring.

HYLLNINGAR EFTER BREITENFELD

181. [Breitenfeld.] *Breitenfeldische Schwein-Hatz, Beneben angehengten alten guten Gesellen Liedlein, in seinem vorigen Thon, vernewert, Beschrieben und gesungen, durch Militem Venatorem Der Göttin Diane OberFürsten, im Berge Parnasso. Den 7. Septembr.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Tagen ur band och insatt i orange pappersomslag. Warmholtznummer i bläck på titelsidan. 6000:–

VD17 32:674938Q. Warmholtz 3627. På vers. Finns i åtminstone två varianter. Mililtius Venatorius, skogsmästaren hos gudinnan Diana, som sjunger på berget Parnassos, är en olöst pseudonym.

182. [Breitenfeld.] SCHILY, Johann. *Erfolgte Danck-Predigt, Auff die vorgängigen Drey Fast-und-Bet-Tage Predigten, Über der Fürtrefflichen, Hochfrewdigen Victorien, durch die Kraft auß der Höhe, Ihr. Kön. Mayest. zu Schweden. etc. etc. In der Blutigen Feldt-Schlacht, mit dem mächtigen Kriegsbeer der Feinde, den 7/17 Septembr. Anno 1631 verliehen. [...] in Elbing, am besonders Danck-Fest gethan, Unnd Auff gnädigstes Befehl Ihr. Excellentz Herrn Reichs-Cantzlers, zum Druck befördert, Durch Johannem Schilium.* Erfurt, Georg Hertzen, 1632. 4:o. (6),+ 38,+ (3) s. Bruntonad. Genomgående fuktrand i övre hörn. Tagen ur band, med senare röd ryggremsa. 1600:–

VD17 14:004860G. Warmholtz 3643, annan titel men troligen densamma. Med tryckt dedikation till Gustaf Horn och hyllningsdikter av bl.a. Stefan Gallius och M. Mylius. Johann Schily (1583–1632) var pastor i Elbing och lät trycka ett antal hyllningspredikningar och en sorgedito till Gustav II Adolf.

183. [Breitenfeld.] WALLENBERGER, Valentin. *Purim, Oder Gedechnisz Sermon, am Lob und Danckfest, für den herrlichen Sieg, welchen Gott seiner Kirchen, Anno 1631. den 7. Septembris, bey Breitenfeldt, eine Meilwegs von Leipzig, verliehen, durch die Heroische Königliche Mannhaftigkeit, Ihrer Königlichen Majestät Gustavi Adolphi, der Schweden, Gothen und Wenden König etc. wie auch anderer Evangelischen Heroischen Churfürsten, Grafen und Herrn: Unsers Allernädigsten: und gnädigen Herrn. Gehalten in sehr grosser ungewöhnlicher volckreichen Versammlung vieler tausent Menchen. In der Stifft und Pfarrkirchen zu S. Mariae (Vulgo zu unser lieben Frauen auff dem Berge) in Erffuhrt. Erfurt, Friedrich-Melchior Dedekinden, 1632. 4:o. (40) s. Tryckt inom ram. Sista sidan tryckt i rött och svart. Bruntonad. Genomgående kraftig fuktrand. Tagen ur band, med senare röd ryggremsa. 3000:–*

Denna variant ej i VD17 men jämför 39:109797Y, som har en fyrasidig tryckt dedikation till Gustav II Adolf, som ej föreligger här. Titelbladets kustod i detta exemplar antyder dock ingen dedikation. Avslutas på sista sidan med ett fint typografiskt satt "Symbolum mysticum [...]" i rött och svart med meningen "Gott verlest die seinen nicht". Valentin Wallenberger (1582–1639) var präst i Erfurt.

184. *Gewissens-Angst, Eines fürnehmen Catolischen Politici, welcher bey diesem wandelbaren Glück fast Lutherisch werden wil, Entdeckt einem fürnehmen Catolischen Geistlichen zu Stade.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Häftad, med marmorerad ryggremsa över gråpappersryggremsa och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 3500:–

[185]

VD17 39:163641H. Freytag 5448. Discursus politici, s. 135, variant. Jfr Klemming, Sveriges förhållanden, s. 35 för den svenska översättningen. Warmholtz 3651, för den svenska översättningen. Satir över en katolik som drabbats av religiöst tvivel på grund av den dåliga krigslyckan. Den svenska översättningen, som kom samma år har titeln: *Samwetzwael, ther uti en förnemligh påwesck politicus är kommen, för thetta ostadighe lyckones läpp, ther egenom han så när är luthersck worden: och sådant en andeliggh catholik uti Stade uppenbarat.*

185. [Gustav II Adolfs triumf.] *Triumph über die Herrliche und fast undenckliche Victori, welche von dem Herren der Herrscharen den lobwürdigsten christelichen Helden [...] Gustavo Adolpho, der Schweden, Gothen und Wenden König [...] so wol auch Herrn Johan: Geörgen Herzogen zu Sachsen [...] und da Herrn Georg Wilhelm Markgrafen zu Brandenburg [...] gegen und wider die gewaltige keyß: päbstligistische Armada am Tag Regina den 7 sept, alten Calender A:o 1631 zwischen Leipzig und Döhtsch [...].* [=Rubrik.] Avlångt ettbladstryck med graverad bild, sammansatt av fyra blad. Utan ort, 1631. Folio. Fyra blad. 26x120 cm. Uppmonterade på fyra pappskivor med handskrivna pappersetiketter. Fina avdrag i fint skick. Den tryckta texten med "Erklärung dieses Triumphs" som skall monteras under bilderna saknas dock.

50 000:–

Paas P-1424. Snoilsky s. 29. Warmholtz 3645 not. Finns flera olika varianter. Allegoriskt triumftåg till Gustav II Adolfs ära efter segern vid Breitenfeld den 7/17 september 1631. Gustav II Adolf, kurfurstararna av Sachsen och Brandenburg och Gideon sitter i en triumfvagn dragen av fyra lejon (England, Pfalz, Frankrike och Nederländerna). De åker från vänster till höger mot en stor med svenska vapnen smyckad äreport. Bakom vagnen följer slagna i bojor den babyloniska skökan med vilddjuret och Tyranniet och Kriget samt därefter den svenska armén. Bredvid vagnen går de olika dygderna med standarer i händerna. Främst i tåget förs troféer och fångar, företrädna av Josua. I Bakgrunden ses Gustav II Adolfs segerbana från Stockholm över vattnet till Stralsund och fram till Leipzig. Ovan bilden rubrik på latin och på tyska.

186. *Nun folgen nach dem Leipzigerischen Confect etliche SchawEssen, so der edle Löw von Mitternacht, die königliche Mayestätt in Schweden, &c. item ChurFürstliche durchleucht in Sachsen, und dann Ihr Fürstlich Gnaden in Hessen, den Herrn Gästen präsentierten, wie folgt.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 39x33,3 cm (bild: 14,5x25). Fint exemplar med bra marginaler.

28 000:–

VD17 1:092244N. Paas P-1620. Harms II, 242. Snoilsky s. 42f. Ett flertal varianter finns, både med olika text, utökad med Bamberg och med bilden spegelvänd. Antikejserlig propaganda. Vid ett bord till vänster i bild sitter general Tilly och hans officerare och från höger kommer Lejonet från Norden, Gustav II Adolf, kurfursten av Sachsen och lantgreven av Hessen och bär in rätterna som består av "Leipziger Schlacht" (Breitenfeld), "Mintz", "Wirtsbvrg", "Praga" och "Fvlda", d.v.s. idel katolska nederlag under hösten 1631. I bakgrunden pågår ett slag. Under bilden tryckt text med knittelvers i fyra spalter, med ramtryck, "Dieweil jetzund nun etlich Jahr, [...]".

187. *Sächsisch Confect.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 38x32 cm (bild: 15,5x24,2). Småfläckar, annars fint exemplar med breda marginaler och skarpt avdrag.

16 000:–

VD17 32:638877G. Paas P-1433. Snoilsky s. 41, variant. Planer III, 6, variant. Många varianter finns. Detta är variant med tryckåret satt med arabiska siffror. Antikejserlig pamflett efter slaget vid Breitenfeld. Vid ett dukat bord med sötsaker står Gustav II Adolf och kurfurst Johan Georg av Sachsen och tillrättavisar Tilly, som alltför ivrigt försöker roffa åt sig av sötsakerna. Dessa består av Libertas, Religio, Familia etc. I bakgrunden pågår ett slag (Breitenfeld). I den graverade bilden, ovan Gustav Adolf, finns texten "Heillich ist Uns diss Confect/ Drumb Schlagen wir dich billich weg". Under bilden tryckt dikt i två spalter: "Es war ein starcker Tisch in einem BreitenFelde [...]". Konfektmetaforen var ett av de populäraste motiven efter slaget vid Breitenfeld, och finns i en mängd olika utföranden. Begreppet ska härröra

[186]

[187]

från kurfurst Johan Georgs svar till de kejserliga sändebuden, som ville ha fri passage för de kejserliga arméerna genom det neutrala Sachsen, att han nog förstår att de vill åt den sachsiska konfekten men att de skall akta sig för nötterna och skådebröden som är hårda, och som kan bryta av tänderna.

188. *Sächsisch Confect.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 40x33,3 cm (bild: 16,4x24,9). Fint exemplar, oskuret med breda marginaler.

14 000:–

VD17 23:260278Y. Paas P-1434. Snoilsky s. 41. Planer III, 6. Variant av ovan (187). Detta är en med tryckåret satt med romerska siffror, och sämre gravyr.

189. *Anderer Theil, Neugedeckter Confect-Taffel, so Ihre Königl. Mayest. in Schweden und Churf. Durchl. zu Sachsen, General Tyllen und seinen Confect-Näschern, den 7 Sept. vor Leipzig angerichtet.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1631). Folio. 38,5x 29 cm (bild: 13,2x24,4). Fläck i övre hörn, annars fin med breda marginaler. Dåligt avdrag.

20 000:–

VD17 23:244764Z. Paas P-1451. Snoilsky s. 42, variant. Planer III, 7, variant. Många varianter finns, även med rubrik utan "Anderer Theil" och med spegelvänd bild. Jämför Harms II, 239. Antikejserlig pamflett efter slaget vid Breitenfeld. Runt ett stort bord, som dukats med söt-saker av Gustav II Adolf och kurfurst Johan Georg av Sachsen, bråkar och slåss Tillys lem-lästade soldater med varandra för att komma åt godbitarna. I bakgrunden pågår ett slag. Under bilden tryckt text i två spalter: "Wie/ wie/ ihr Brüder/ wie? begehrt ihr keine Gäste? Ein jeder reiss für sich/ und legt ihm vor das beste. [...]". Under dikter fem spalter med den tillyska matsedeln. Konfektmetaforen var ett av de populäraste motiven efter slaget vid Breitenfeld, och finns i en mängd olika utföranden. Begreppet härrör från kurfurst Johan Georgs svar till de kejserliga sändebuden, som ville ha fri passage för de kejserliga arméerna genom det neutrala Sachsen, att han nog förstår att de vill åt den sachsiska konfekten men att de skall akta sig för nötterna och skådebröden som är hårda, och som kan bryta av tänderna.

[188]

[189]

[191]

[192]

190. [Breitenfeld.] [*Anderer Theil*] *Neugedeckter Confect-Taffel, so Ihre Königl. Mayest. in Schweden und Churf. Durchl. zu Sachsen, General Tyllen und seinen Confect-Näschern, den 7 Sept. vor Leipzig angerichtet.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1631). Folio. 34x 23,7 cm (bild: 14x24). Uppfodrad och hårt nedskuren med förlust av övre textraden av rubriken, och eventuellt av ram. Ganska skarpt avdrag. 14 000:–

Jämför VD17 23:244764Z. Snoilsky s. 42, variant. Planer III, 7, variant. Variant av ovan, med annan sättning av texten och detaljer i bilden. Många varianter finns, även med rubrik utan "Anderer Theil" och med spegelvänd bild. Jämför Harms II, 239 (samma bild fast spegelvänd).

191. *Tyllische Confect-Gesegung. So ihm von Ihrer Königlich Mayst. in Schweden und Churfürstl. Durchl. zu Sachsen ist gesegnet worden vor Leipzig den 7 Septembris, am Tage Reginae, Anno 1631.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 31,2x25,6 cm (bild:14x23,7). Uppmonterad på papper. Liten fuktfläck. 16 000:–

VD17 1:090601B. Paas P-1437. Harms II, 238. Snoilsky s. 41. Antikejserlig pamflett, där general Tilly och hans befälhavare, Gottfried Heinrich von Pappenheim och Egon von Fürstenberg, sitter vid ett bord i Tillys mottagningsrum och delar de bittra sachsiska sötsakerna, d.v.s. slaget vid Breitenfeld, serverade av Gustav II Adolf och Johan Georg av Sachsen. Under bilden tryckt dikt i fyra spalter, "Nach dem Schein der klaren Sonnen/ [...]".

192. [Tilly.] *Eigentliche Contrafactur, wie Königl. Mayst. zu Schweden, &c. den alten Corporal Tyllen nach dem April schicket, und was er ihm für eine Last zu tragen auffgesacket habe.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 37,3x28,4 cm (bild:14,7x22,5). Något brunfläckig i kanten. Fint exemplar med rätt stora marginaler. 20 000:–

VD17 1:090819E. Paas P-1713. Pfeffer 17. Snoilsky s. 50. Planer III, 38. Varianten med rubrik i fyra rader. Berömd antikejserlig pamflett i vilken general Tilly avbildas som krum vagabond på väg till Rom för att söka skydd från svenskarna. Han bär på ryggen en tunna med "Mala conscientia" och en korg med "Nimiae exactiones". Bredvid honom går en get och i bakgrunden syns staden Rom. En stark aprilvind "Vindicta divina" blåses emot dem. "Miserere mei", säger Tilly. Under bilden tryckt dikt i två spalter: "Hilff Gott! wie muß sich doch der gute Tylli leiden, [...]".

193. [Tilly.] *Eigentliche Contrafactur, wie Kön. May zu Schweden den alten Corporal Tyllen nach dem April schicket, und was er ihm für eine Last zu tragen auffgesacket habe.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 37,5x27,7 cm (bild:14,7x22,5). Fläckig. Reva upptill genom översta textraden i rubriken, med liten textförlust. 12 000:–

Denna variant ej i VD17 men jämför 1:090819E. Paas P-1714. Snoilsky s. 50. Planer III, 38, variant. Detta är varianten med rubrik i tre rader.

194. **Som ovan.** Uppfodrad på papper, litet hål i bilden och fläckig. Breda marginaler. Rubriken delvis tryckt in på den graverade bilden. Skarpt avdrag. 12 000:–

195. *Der Jesuiten Länderfang.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 40x29x4 cm (bild: 16x25). Fläckig och med små hål i marginalen och ett litet hål i bilden, annars ett brett och fint exemplar. 12 000:–

VD17 14:001725A. Paas P-1786. Snoilsky s. 47. Planer III, 19. Varianter finns. Antikatolsk pamflett, där jesuiterna försöker sätta upp ett stängsel för att hålla det mäktiga lejonet (Gustav II Adolf) utanför. Lejonet river dock ned stänglet och hoppar över, och skrämmar jesuiterna, general Tilly och dennes arméer på flykten (Breitenfeld). I bakgrunden skymtar staden Leipzig. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "Ist denn ein Winckel auch in breiter Welt zu finden/ In den zu schlieren sich wol nicht solt unterwinden [...]".

[195]

[196]

196. *Die gemauste und gedilgete Dille*. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 33,5x29,8 cm (bild: 11,8x20). Något snett skuren upptill.

16 000:–

VD17 1:092241Q. Paas P-1692. Harms IV, 209. Snoilsky s. 46. Finns även i variant signerad av Andreas Bretschneider. Denna osignerad. Antikatolsk pamflett, som bygger på en ordvits (die Dille=Tilly), i vilken förlusten av en ljusstake förorsakat stor panik bland Tilly och jesuiterna och svår skada för den katolska kyrkan. I påvedörets kapell, till vänster i bild, letar prästerna förtvivlat, med ljus och lykta, efter ljusstaken. De ser inte att en vattenmus (Gustav II Adolf) har fört bort den och gömt den på en soptipp bakom porten. Utan ljusstaken är det katolska ljuset obrukbart. Utanför, till höger i bild, står andra oroliga andliga herrar, och i bakgrunden från slaget vid Leipzig kommer sårade soldater gående. Under bilden tryck text i två spalter, "Wann man bedenckt/ warumb doch hier und dort viel Kertzen Seynd wieder angesteckt/ Gotts Klarheit außzumertzen, [...]". Andreas Bretschneider (1578–1640), konstnär från Dresden och verksam i Leipzig. Han gjorde ett flertal propagandistiska ettbladstryck, bl.a. *Sächsischer Vogelfang*.

197. *Sächsischer Vogelfang*. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, av Andreas Bretschneider. Utan ort, 1632. Folio. 37,6x31,2 cm (bild: 12x19,8). Uppfodrad på papper, breda marginaler.

25 000:–

VD17 1:090552M. Paas P-1577. Snoilsky s. 47. Allegorisk satir över general Tilly och ligans militära nederlag under år 1631, framställt som en framgångsrik fågeljakt i Sachsen. Gömd bakom en skärm av långa lansar drar Gustav II Adolf i trådarna till ett fångstnät, i vilket en mängd fåglar fångas. Svenska soldater smyger runt nätet och slår ihjäl de som hamnat utanför. En stor gam (Tilly) lyckas dock undkomma. I bakgrunden syns Leipzig. Under bilden tryckt text i två spalter, "Es geht doch wunderlich in diesem Baw der Welt [...]". Andreas Bretschneider (1576–1640) var konstnär och gravör och verksam i Leipzig mellan år 1600 och 1640. Han gjorde ett flertal propagandistiska ettbladstryck, bl.a. även slaget vid Breitenfeld.

[197]

[198]

198. *Schwedischer Zug, das ist: Guter anfang zu der instehenden Göttlichen Hülffe, und Exempel der rechten Buss.* [= Rubrik.] Utan ort, 1632. Ettbladstryck med grave-rad bild. 36,2x29,5 cm (bild: 16x28,5). Uppfodrad, vikt med lagning och bruntonad i vecket, fuktrand i kanten och två hörn bortrivna med ramförlust. 12 000:–

VD17 23:675804P. Paas P-1658. Haas II, 261. Snoilsky s. 53. Många varianter finns, både vad gäller bildmotivet och dikten. Detta är den något vanligare varianten. Allegorisk bild över den triumferande Gustav II Adolf, som den gudomlige räddaren av protestantismen. Ovan bilden tryckt rubrik i fyra rader. Framför ett berg i mitten står kungen på en snäckvagn dragen av lejon och andra vilda djur och påskjuten av fyra fördrivna furstar. I förgrunden ligger den kristna kyrkan i form av en kvinna försedd med munkavle och med en skadad arm i mitella. I bakgrunden syns det romerska riket dit vagnen är på väg, ledd av Guds hand. Under bilden tryckt dikt i två spalter, "Als mit frolocken der A. Vogel sein Beuth bracht [...]" En glada fågeln (en örn) flyger iväg med en hatt i näbben.

199. *Schwedischer Zug, das ist: Guter anfang zu der instehenden Göttlichen Hülffe, und Exempel der rechten Buss.* [= Rubrik.] Utan ort, 1631. Ettbladstryck med grave-rad bild. Folio. 39x31 cm (bild: 18,7x28,2). Skarpt avdrag. Oskuren. Fint exemplar. 25 000:–

Ej i VD17. Ej i Paas, men se P-1658 för variant 1632. Ej i Haas, men II, 261 för variant 1632. Snoilsky s. 53, variant 1632. Haas känner ej till någon variant tryckt 1631 men menar att motivet tyder på tillkomst någon gång efter slaget vid Breitenfeld (7/17 september 1631). Ovanlig och tidig variant av denna allegoriska bild över den triumferande Gustav II Adolf, som den gudomlige räddaren av protestantismen. Jämför 198.

[199]

[200]

PFAFFENGASSE

200. *Der Mitternächtische Lewe, welcher in vollen Lauff durch die pfaffen Gasse rennet.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 37,4x29,5 cm (bild: 10,3x18,5). Fint exemplar, med breda marginaler. 22 000:–

VD17 23:675809B. Paas P-1772. Harms II, 237. Snoilsky s. 51f. Varianter finns, bl.a. med annan rubriksättning, med angivet tryckår och spegelvända. Berömt antikejerligt ettbladstryck, som enligt Harms rör det svenska fälttåget i Franken på senhösten 1631 och som han anser har ovanligt hög kvalite, både på bild och text. Det svenska lejonet (Gustav II Adolf) jagar genom en skog en örn (den Habsburgska örnen, d.v.s. Ferdinand II) och en björn (den bayerska björnen, d.v.s. Maximilian I). I bakgrunden skymtas ett kloster och munkar. Under bilden tryckt dikt i två spalter: "Triumpff! Victoria! Der Lew auß Mitternacht Hat endlich Rach geübt, und euch in Lauff gebracht, [...]".

201. **Som ovan.** Fläckig. Hårt skuren i högerkant med förlust av ramtryck samt med ett litet hål i marginalen. 14 000:–

202. **Som ovan.** Nedklippt och uppmonterad på papper. VD17 23:675809B. Paas P-1772. Harms II, 237. Snoilsky s. 51f. 5000:–

WÜRZBURG DEN 5 OCH 8 OKTOBER

203. [Würzburg.] *Eroberung der Stadt Würtzburg in Francken, und Vesten Schlosses daselbst.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 36,5x31 cm (bild: 18,5x30). Vikt och lagad, med små hål i vecken. En större fläck. 15 000:–

[203]

[205]

VD17 12:669694A. Paas P-1505. Snoilsky s. 31. Många varianter finns, både med olika mängd soldater som rör sig i staden och med olika texter. Skildring av svenska truppernas intagande av Würzburg den 5 oktober 1631. Bilden visar slottet och staden i fågelperspektiv med soldater som vandrar omkring på gatorna i staden, medan andra reser stegar mot det belägrade och brinnande slottet. Slottet gav sig den 8 oktober. Under bilden en tryckt text i tre spalter med ramtryck, "Die herzliche und fürtreffliche Statt Würzburg [...]."

204. [Würzburg.] *Der Königlichen May. zu Schweden Mandat Und Citation, aller Beambten und Unterthanen, so wol auch Geistlichen, deß Hertzogthumbs Francken und der Stadt Würtzburg.* Utan ort, 1631. 4:o. (15) s. Titeln med svenska riksvapnet i träsnitt. Något lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. Spår av ryggremsa. 1800:–

VD17 14:004517M. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 31. Gustav II Adolfs mandat för Würzburg är daterat den 26 oktober 1631. Würzburg kapitulerade den 5 oktober 1631 och kungen stannade där nästan en månad med administrativa göromål.

205. [Würzburg.] *Gründtlicher Bericht, von Eroberung der Stadt und dess Schloss Würtzburg im Land zu Francken, im October dieses 1631. Jahrs.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1631). Folio. 38,2x28,2 cm (bild: 23x28). Fint exemplar, liten ramförlust i ovankant. 22 000:–

VD17 12:669696R. Paas P-1511. Snoilsky s. 31. Bilden visar slottet och staden i fågelperspektiv med de svenska trupperna marscherandes i förgrunden. Högst upp till höger en medaljong med Gustav II Adolfs porträtt. Under bilden en tryckt text i två spalter med ramtryck, "Demnach die königliche Majestat in Schweden, [...]."

206. [Würzburg.] *Gründtlicher Bericht, was Ihre Königl. Majest. zu Schweden, etc. in diesem lauffenden Monat Octobri, mit Göttlichen Beystand, glücklichlich verrichtet, welchem vornehmlich die Eroberung der Bischofflichen Statt und Schlosses Würzburg in Franckenland, nach Anleytung einkommener beglaubter Schreiben umständiglich einverleibet.* Utan ort, 1631. 4:o. 7 s. Brunfläckig. Bläcknotering på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 4500:—

Denna variant ej i VD 17, men jämför 14:004530W. Ej i Klemming. Warmholtz 3659, med avvikande titel. Staden Würzburg gav sig den 5 oktober 1631 utan strid åt de svenska trupperna. Men fästningen Marienberg, på andra sidan floden Main, gjorde fortsatt motstånd. Den stormades den 8 oktober och besättningen, samt delar av den katolska civilbefolkningen som tagit sin tillflykt dit, massakrerades. Plundringen av biskopsfästet Marienberg gav rikligt byte, inte minst en bok- och manuskriptsamling "av oskattbart värde" lades beslag på.

207. FABRICIUS, Jacob. *Christliche DancksagungsPredigt, nach dem von Gott verliehenen herrlichen Sieg zu Würzburg, und eroberten Bischofflichen sehr vesten Schloß, die Marienburg genandt, in Gegenwart der Königl. Majest. zu Schweden, auch dreyer Lüstichen, vieler Gräfflichen, und anderer hohen Standes Personen, auff dem grössern Saal deß bischos Hofes daselbst, den 9. Tag Octobris Alten Calenders gehalten.* Utan ort, 1631. 4:o. 42 s. Något lagerfläckig. Genomgående fuktläckar i nedre marginalen, något snålt skuren i övre. Träsnittsvinjetten överst på s. 3 färglagd med gult och rött. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 4000:—

VD17 12:620302H. Planer I, 171. Ej i Collijn. Jacob Fabricius (1593–1654) var Gustav II Adolfs hovpredikant från 1630 till dennes död i slaget i Lützen, där Fabricius själv, av en tillfällighet, kom att ha viss inverkan på striderna. Han lät i Tyskland trycka ett antal tacksägelsepredikningar över Gustav II Adolfs olika segrar, samt slutligen även en *Klag- und Ehrenpredigt* över densamme.

208. [Gustav II Adolf.] *Ihrer Königl. Majst. zu Schweden, etc. ernstliches Mandat an alle hohe und niedre KriegsOfficirer, wider das außstreichende KriegsVolck. Und dann die Ordinantz, nach welcher sich die Marcketenter richten sollen. Dabey auch ein Nachdenckliche Prophecey: und Weissagung Theophrasti Paracelsi D. M. vor 85. Jahren beschreiben. Von dem Löwen auß Mitternacht.* Utan ort, 1631. 4:o. (12) s. Hårt lagerfläckig. Bläcknotering på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 6000:—

Ej i VD 17. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 30, med något annorlunda titel. Paracelsus profetia om lejonet från midnattslandet som skulle besegra örnen (d.v.s. kejsaren) och ge förbud om de yttersta dagarna utgjorde en grundsten i den protestantiska propagandan under det trettioåriga kriget. I och med Gustav II Adolfs framgångar i inledningen av det svenska deltagandet i kriget kunde han utmålats som den som Paracelsus förutspått. Även om profeti-ans ursprung är oklart (den dateras ibland som här till 1546, ibland 1549, men Paracelsus dog 1541 och profetian har inte återfunnits i källor äldre än 1622) så var dess användbarhet för den svenska propagandan uppenbar och några gånger förekommer den, som här, i samband med officiella kungörelser. I själva mandatet proklamerar kungen dödsstraff för de i hans armé som ägnar sig åt plundringar och röverier och inte lämnar civilbefolkningen "gantz unbetrübt, unmolestirt und unangefochten".

209. [Johan Georg av Sachsen.] *Copia Resolutionis, welche Churf. Durchl. zu Sachsen, etc. dem Königl. Hispanischen Subdelegirten Gesandten gegeben, den 19 Octobris, Anno 1631. Sampt darzu gehörigen Beylagen.* Utan ort, 1631. 4:o. 102 s. Lagerfläckig. Genomgående fuktrand. Enstaka fläckar. Fläck med bokstavsförslust på s. 17. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven pappersetikett. 3000:-

VD17 3:601463H. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 31, varianter. Åtminstone nio varianter finns. Kurfursten Johan Georg av Sachsen rättfärdigar inför spanska sändebudet sitt agerande dittills i konflikten och beskriver här bl.a. hur "unverschuldet unnd grausam" han och hans folk blivit förföljda "und endlich eusserst gedrungen und gezwungen worden, sich mit der Königl. Würd in Schweden, etc. Armee zu conjugiren, dem Generaln Graffen von Tilly ein öffentliche Feldtschlacht zu lieffern, und Sich und Ihre getrewe Underthanen zuschützen."

210. [Rothenburg ob der Tauber.] *Eygentliche, der Stadt Rothenburg uff der Tauber, abbildung, nebenst kurtze, doch waarhafftigem bericht, in was für einen Erbärmlichen Elenden und Traurigen Zustandt selbe, den 29. 30. Octobris dieses 1631. Jahres, gesetzet worden.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1631. Folio. 38,5x30,3 cm (bild: 18,7x30). Liten papperslagning, annars ett fint exemplar. 25 000:-

Paas P-1523. Snoilsky s. 32. Varianter med andra texter finns. Skildring av både svenskarnas erövring av Rothenburg den 8 oktober 1631 och de kejserligas belägring av staden 29–30 oktober samma år. I bakgrunden staden Rothenburg under ett veckat band med texten "16 Rothenburg uff der Tauber 31". I förgrunden ett batteri som skjuter och trupper som tågar mot staden. Under bilden tryckt text i tre spalter inom ramtryck, "Wann ein Mench, so noch ein Christlichen [...]".

211. (SCHEDIUS, Balthasar.) *Vivat Rex Sveciae. Schwedischer Triumph unnd Dancksagung. Zu Lob und Ehren Dem Ewigen und Allsmächtigen Gott, [...] welcher solchen Herrlicher Sieg unnd Victori, seinem Trewen Knecht und Gesalbten. Dem Durchleuchtigsten, Großmächtigsten, Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Gustavo Adolfo, der Schweden, Gothen und Wenden König, [...] wider die Keyserische Tillische Macht, gnädiglich verliehen. Gestelt bey dero Königl. Mayst.. glücklicher und Erwünschter eroberung und Ankunfft zu Hanaw, und zu Franckfurt Den 15. und 16. Novemb. geschehen. Von B. S. P. Vertriebenen Pharrhern, im Nahmen aller Exulierenden Churpfälzt, Kirchen Diener.* Utan ort, 1631. 4:o. (8) s. Småfläckar. Tryckt inom ram. Titeln med små bläckanteckningar. Första bladet med diskret papperslagning. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag. Med en gåvoinskrift i bläck, delvis beskuren, på titelsidan nederkant. 8000:-

VD17 23:292065B. Ovanlig. Innehåller hyllningar till segraren vid Breitenfeld vid ankomsten till Frankfurt den 16 november 1631. Enligt samtida bläckanteckningar på titelbladet är författaren Balthasar Schedius Palatino. Den fördrivne pastorn Balthasar Schedius från Pfalz kunde kanske återvända efter Gustav II Adolfs segrar. Under samma initialer, "B.S.P.", gav troligen densamma samma år även ut *Swedischer Adelhülff und Jubelgesang* vid Gustav II Adolfs ankomst till Mainz (VD17 12:198671K). De är båda tryckta med samma ramtryck runt titeln.

212. *Catholischer Kriegs-Raht de Tempore, oder Schreiben eines Vornemen Catholischen Raths, nach der Leiptzigischen Schlacht, an Ihre Pöpst. Heiligkeit ergangen:*

[210]

[213]

Darinnen consultirt wird, was Ihrer Päpstlichen Heiligkeit bey jetzigem gefährlichen Kriegswesen zu thun. Pressburg, 1631. 4:o. (8) s. Något bruntonad och med en genomgående fuktrand. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 2000:–

VD17 14:004826B. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 11, anger att tryckorten är falsk. Freytag 5459. Warmholtz 3650, variant. Åtminstone tre varianter finns. Brevet är daterat Dillingen den 28 november 1631. Det i brevet omnämnda "Leiptzigischen Schlacht", efter vilket det katolska läget såg så dystert ut, var slaget vid Breitenfeld den 7 september 1631.

MAINZ DEN 14 DECEMBER

213. [Mainz.] *Abriss und Beschreibung der Churfürstl. Residentz-Statt Mäintz, wie dieselbe von Ihrer Königl. Majestät in Schweden erobert worden. Geschehen den 14. Decembris dess MDCXXXI. Jahrs.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1631). Folio. 41,5x33 cm (bild: 16,5x29,3). Oskuren, men vikt två gånger. Revor i kanterna och i vecken, fr.a. i mitten, dock ingen bildförlust. 15 000:–

VD17 12:669699P. Paas P-1532. Harms II, 252. Snoilsky s. 33. VD17 anger 1631 som tryckår medan Harms anger 1632. Skildring av Gustav II Adolfs erövring av Mainz 14/ 24 december 1631. Utsikt över staden Mainz från flodsidan, med Rhen framför. De svenska trupperna med "Königl. Majjt" stormar in från vänster. I bakgrunden ses de kejserliga truppernas uttåg ur staden. I förgrunden tre soldater, varav en till häst. Tryckt text under bilden i två spalter, "Was nun seythero in diesem erschienen 1631. Jahrs, [...]" och därunder en "Verzeichniss der vornehmen Gebäwen zu Mäintz".

214. **Som ovan.** Med pappersslagningar och något uppfodrad.

18 000:–

1632

215. *Colloquium Politicum, Über die Frag: Warumb solt ich nicht Schwedisch seyn? Das ist, ein kurtzes Gespräch zwischen einem Käyserischen und Evangelischen, da etliche bewegliche Ursachen angeführet und erörtert werden, ob man es dieser Zeit lieber mit dem Schweden, als mit dem Käyser halten soll? Insonderheit dem gemeinen Mann, welcher ohne das gantz irrgemacht worden, zu lesen nützlich.* Utan ort, 1632. 4:o. 38,+ (2, blanka) s. Fläckar på sid. 1–6. Ett par bläcknoteringar på titelbladet. Tagen ur band. 2000:–

VD17 23:285509E. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 41. Discursus politici s. 147. Freytag 5499, variant. Warmholtz 3699. Planer I, 185. Populär skrift som samma år utkom i åtminstone sju olika varianter.

216. **Som ovan.** Ett par bläcknoteringar på titelbladet och i texten. Tagen ur band och insatt i senare pappomslag, med handskriven titeletikett. 2500:–

217. *Das Reich von Mitternacht. Darinnen abgehandelt, und auß sattsamen Gründen erörtert wirdt, die dieser Zeit hochnötige Frage: Ob auch die genante Catholische, oder Papisten im Reich, sonderlich aber die titulirte Geistliche in Kirchen, Stifften und Clöstern in ihrem Gewissen für Gott schuldig seyen, der Königl. Mayest in Schweden das Iuramentum Fidelitatis, den Eyd, trew und hold zu seyn, zu leysten, und vor Ihr Königl. Mayest. allezeit, und auch öffentlich pro suggestu auff allen ihren Cantzeln zubieten. Bey dieser Zeit und gegenwertigen Zustand sehr wol zulesen und in acht zunehmen, und den Königl. Locumentenenten, Statthaltern, Verwaltern, unnd allen dero nachgesetzten hochansehnlichen Officirern, wol zupracticiren. Durch einen unpartheyischen Patrioten, und Schwedischer Mayestät, krafft Gottes Ordnung und Vorsehung wol Affectionirten, auch getrewen Liebhaber deß gemeinen Vatterlands eröffnet.* Utan ort, 1632. 4:o. 32 s. Första och sista sidan något bruntonade. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 4500:–

VD17 12:000391C. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 44. Discursus politici s. 158. Freytag 5525. Warmholtz 3702, "frågan besvaras med ja". Utgavs även under titeln *Potestas Aquilonaris*, se nedan.

218. *Potestas Aquilonaris. Eine denckwürdige Missive, darinnen abgehandelt, und aus sattsamen Gründen erörtert wird, die dieser Zeit hochnothwendige Frage: Ob auch die genante Catholische oder Papisten im Reich, sonderlich aber die titulirte Geistliche in Kirchen, Stifften und Klöstern in ihrem Gewissen für Gott schuldig seyen, der Königl. Majestät in Schweden das Juramentum fidelitatis zu leisten. und vor Ihre Maj. allezeit und auch öffentlich pro suggestu zu bitten. Bey dieser Zeit und gegenwartigem Zustand sehr wol zu lesen, und in acht zu nehmen, und den Königl. Locumententen, Stadthaltern, und allen dero nachgesetzten hochansehnlichen Officiren wol zu practiciren durch einen unpartheyischen Patrioten, und Schwedischer Majestät, Krafft Gottes Ordnung und Vorsehung wol affectionirten Liebhaber des gemeinen Vatterlands eröffnet.* Leipzig, Gregorio Ritzsch, 1632. 4:o. 27 s. Lagerfläckig. Skuren nära de tryckta marginalnoterna. Häftad i gråpappersomslag. 3000:–

[219]

[221]

VD17 14:005125L. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 43, variant. Discursus politici s. 157, variant. Freytag 5523. Jämför Warmholtz 3702. Finns i åtminstone tre varianter. Utgavs även med titeln *Das Reich von Mitternacht*, se ovan.

219. *Der könig. Majestät zu Schweden, und Churfürstl. durchl. zu Sachsen, &c. wolbestalte Apotheck, wider den fressenden Wurm.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 31,3x25,5 cm (bild: 13,7x25,5). Hårt skuren, med förlust av ramtryck och årtal, och med minimal bokstavs förlust i rubriken.

12 000:–

VD17 1:090570K. Paas P-1583. Harms II, 283. Snoilsky s. 54. Flera varianter finns. Antikatolsk propaganda där de båda läkarna, Gustav II Adolf och Johan Georg av Sachsen står framför sitt välfyllda apotek, fullt med läkemedel såsom kanoner, musköter och lansar, redo att med dessa mediciner bota Tyskland från den glupska masken (jesuiter och katolska ligan). Under bilden tryckt text i två spalter, "Ihr Ertzte wisset wol, wie schwer darnieder ligen, [...]"

220. *Dritter Theil Der in gantz Teutschlandt hellauttender Glocken, und Auffwecker, der Teutschen Nation, den Rechtmässigen Defensions-Krieg, wider den Röm. Papst, und seine Adherenten vorzunehmen.* Utan ort, 1632. 4:o. 40 s. Tagen ur band och insatt i blått pappersomslag. Med ägarsignum med bläck på titelbladet i form av ett Psi och ett nummer.

2000:–

VD17 23:234198P. En separat tryckt del tre av den antikejserliga *Magna Horologii Campana, Tripartita. Das ist, Ein Dreyfache, im gantzen Teutschen Landt hellauttende Glocke, und Auffwecker* [...]. Första och andra delen trycktes tillsammans samma år. Redan 1629 utkom dock en snarlik: *Magna Horologii Campana, [...] Das ist: Eine aller Welt hellauttende Seiger-Glocke, oder Wecker*, som varnade för Habsburgdominans (se nummer 109).

221. *Geistlicher Eckstein und ewigwährendes Liecht der reinen Evangelischen Lehre und Augspurgischen ungeenderten Confession, wie dasselbige von der Widersachern den Papisten auff's hefftigste angefochten, und gerne aufzgeleschet werden wolte.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 37x27,7 cm (bild: 13,6x22,3). Något fläckig och naggad i kanterna, med små revor. 15 000:–

VD17 23:675834H. Paas P-1816. Harms II, 272. Snoilsky s. 48. Allegorisk antikatolsk pamflett rörande den augsburgiska konfessionen, protestantismens hörnpelare. På en stor sten i mitten lyser det evangeliska ljuset, omgivet av sinnebilderna för de fyra evangelisterna. Från vänster kommer jesuiter med tänger och bälgar, för att förstöra och blåsa ut ljuset, men från höger kommer lejonet (Gustav II Adolf) och riddaren (Johan Georg av Sachsen), följda av Tapperheten, för att skydda den sanna läran. I bakgrunden till höger ses den gode herden valla sin hjord, medan till vänster himlens blixtar slår ned i hyckleriets tempel. Under bilden tryckt text i två spalter, "Es ligt ein fester Stein in einem heiligen Lande/ Das nach so hartem Krieg, GottLob, noch ist bey Stände/ [...]".

222. *Gottes und deß Heyligen Römischen Reichs Liecht-Butzer. Das ist, kurtze Erklärung, wie das Geist- unnd Weltliche Liecht im Heyligen Römischen Reich, nemlich die Augspurgische Confession und Religion-Fried, von den Papisten wollen versteckt und gelöscht werden, und was Gestalt diese Liechter von Ihr Königlichen Majestätt in Schweden wider herfür gezogen und gebutzet worden, daß sie dem gantzen Reich zu gutem wider hell und klar leuchten. Allen unpassionirten Teutschen hertzen zur Gedächtnutz und Nachrichtung.* Utan ort, 1632. 4:o. 22,+ (2, blanka) s. Häftad, i blått pappomslag med handskriven titeletikett. 20 000:–

VD17 14:005169S. Freytag 5517. Finns i åtminstone fyra varianter. Polemik gentemot påvedömet och jesuiterna som störare av religionsfreden, medan Gustav II Adolf hyllas som en befriare, lik Alexander den store och Judas Maccabaeus. Symboliken med ljuset och ljussläckarna återkommer även i "Geistlicher Eckstein", se ovan.

223. [Gustav II Adolf.] *Cum duplicantur lateres venit Moses. Wenn man die Ziegel duplicirt so kompt Moses und liberirt.* [= Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Nürnberg, (1632). Folio. 28,2x36,5 cm. Fint exemplar. 20 000:–

VD17 12:671913A. Paas P-1626. Harms II, 220. Snoilsky s. 18. Strömbom 156. Varianter finns. Dateringen efter Paas, Harms anger 1631 och Snoilsky 1630. Graverad av Georg Köler. Allegorisk hyllning till Gustav II Adolf, vars framgångsrika kampanj i Tyskland synes vara ett uppfyllandet av de bibliska profetierna. I mitten kungen i full rustning med lyftat svärd som ges honom av Gud ur ett moln. Runt kungens huvud texten "Gustate et videte quam suavis est Dominus". Till vänster om kungen Östersjön med Sverige i bakgrunden och svenska flottan som seglar fram, och till höger Rügen och Stralsund samt svenska armén och en predikant som predikar. Under bilden tre medaljonger med skildringar av protestanternas lidanden och upprättelse genom Gustav II Adolf. Olika bibelcitater som anses uppfylla omger bilderna.

224. [Gustav II Adolf.] *Königlicher Majestät zu Schweden, &c, von Gott zugeordnete Englische Wagenburg.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 42,5x34,5 cm (bild: 20,8x32,8). Oskuren, med små, lagade revor i vänsterkant, minimal förlust av ramtryck. Lätta fläckar. Fint exemplar och ett fint avdrag. 22 000:–

[223]

[224]

VD17 39:129997R. Paas P-1627. Snoilsky s. 53. Strömbom 149. Gustav II Adolf under himlens beskydd. I mitten knäböjer kungen och ber en bön, medan åtta änglar bildar en cirkel runt honom med vagnshjul och sköldar till skydd, medan andra änglar utanför jagar bort fientliga soldater, basilisker och annat otyg. Från himlen strålar ett kors och texten "In hoc signo vinces". Runt omkring finns olika bibelcitater och under bilden en tryckt dikt i fyra spalter, "Wer willig gern/ dem ist nicht fern [...]".

225. HORKY, Martin. *Talentum astromanticum, oder Natürliche Weissagung und Verkündigung, auß deß HimmelsLauff, vom Zustand und Beschaffenheit deß Schald-Jahrs, nach Christi Geburt 1632. Von schrecklichen Krieg und Blutvergiesungen, zwischen den protestierenden evangelischen rechtglaubigen Christen, und Ligisten, wie es diß Jahr wunderseltzam zwischen beyden Parten zu gehen wird.* Utan ort, 1632. 4:o. (40) s. Titel tryckt i rött och svart. Saknar två sista bladen. Sammanbunden med:

MAGINI, Antonio Giovanni. *Deß Italianischen Waarsagers, 1632 Jahr: Daß ist: Anthoni Magini, eines fürtrefflichen Professoris, Philo: unnd Mathematici, zu Bononia in Franckreich, vor vielen Jahren, in seinen Büchern eröffnetes, wie es auch im ietztlauffenten hergehen werde.* Utan ort, 1632. 4:o. (16) s. Med träsnittsillustration på titelbladet. Lagerfläckig och med en genomgående fuktrand. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 5000:–

VD17 23:260568H resp. 23:288479H. Första arbetet med tryckt dedikation till Gustav II Adolf, samt till kurfurstarna av Brandenburg och Sachsen. Första arbetet saknar 4 sista sidorna. Martin Horky (1619–62) var en tjeckisk astronom och matematiker, som även gav astrologiska förutsägelser medan Giovanni Antonio Magini (1555–1617) var italiensk astronom.

226. *Visiones de leone septentrionali triumphante. Das ist denckwürdige Gesichte, bey des wahren mitternächtlichen Löwens Muthigkeit, Außgang, Fortgang, Verbindungen, Wunderbahrlichen Sieg und unverhoffter Überwindung. Welche vor 98. Jahren Anno 1538. einem vornehmen Rathsverwanten zu Schmalkalden Namens Sigmund Gratamar erschienen seyn. Darbey die Erklärung, was solche bedeuten, und wie sie jetziger Zeit erfüllet werden. Mit schönen Kupfferstücken gezieret, unnd zum Druck befördet. Darbey die Lateinische Version, eben solcher Gesichte von H. D. Peucera vor vielen Jahren geschrieben.* Utan ort, 1636. 4:o. (39) s. Graverad illustration på titelbladet och tio helsidesgravyrer i texten. Delvis lätt solkig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 35 000:–

VD17 23:289110P. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 56. Discursus politici s. 194, anger 48 opaginerade sidor. Protestanten och rådsherren i Schmalkaldingen Sigmund Badener, ibland kallad Gadaner eller som här Gratamar, hade en drömsyn år 1526, där han såg, i Johan Nordströms beskrivning (De yverbornes ö, s. 19–20): "einen frölichen trotzigten Löwen eines guten Gewissens, som kom ifrån Norden och utkämpade en kamp mot en hop av väldiga furstar och stora herrar i söder, vilka vid Lejonets ankomst blevo högeligen förskräkta, emedan de försvarade en dålig sak. Visserligen lyckades de under striden avhugga lejonets svans, vari man trodde att dess styrka låg, men dess kraft blott tillväxte, och Söderns furstar måste med stor bävan giva sig under Lejonets lydno, som därefter förvandlade sig i Kristi gestalt." Det är detta händelseförlopp som i bästa serietidningsstil avbildas på de tio kopparsticken i denna bok. Snoilsky nämner i ett brev till Klemming den 31 december 1889 att han från kungliga biblioteket i Dresden lyckats utvinna en duplett av "Visiones de Leone 1636".

227. *Der Neue Römerzug, Das ist: Discurs, Ob die Königliche Majestät zu Schweden, und die protestierende Churfürsten und Stände in Deutschland, als die von Gott dem Allmächtigen seiner Christlichen Kirchen gegebene Defensores nicht alleine gar wol können, sondern auch schuldig seyn, Seiner Majestät alleine von Göttlicher Allmacht verliebene Victorien, auch wider den Päpstlichen stuel zu Rom, sampt seinem Anhang des Welschlands zu prosequiren. Ohnfährlich auffgesetzt durch Ulrich von Hütten den Jüngern zu Offnew.* Utan ort, 1632. 4:o. (79) s. Något solkig, med genomgående svag fuktrand. Hårt skuren inledningsvis med liten bokstavsförlost i kustoden på blad A3. Tagen ur band och insatt i senare blått pappersomslag, med bevarad ryggremsa och äldre grön bibliotekslapp, "Hist. Germ. C. 556,6". Troligen uttrangerad från SLUB Dresden. 4000:-

VD17 14:004581M. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 44. Discursus politici, s. 153. Warmholtz 3704. Finns i åtminstone två varianter. Författarnamnet, Ulrich von Hutten den yngre, är troligen en pseudonym som vill ge associationer till den äldre humanisten och reformatorn Ulrich von Hutten (1488–1523), som var en stark kritiker av den katolska kyrkan.

228. *Jüngst verwichene Zusammenkunfft, des Generals Tilly und seiner Rathgeber des Jesuiten in einer RockenStuben der weitberühmten Stadt Ach.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 34x26,5 cm (bild: 15,3x24,2). Litet veck i övre hörn och mindre fläck. Lite bruntonad. 18 000:-

VD17 14:001723L. Paas P-1689. Snoilsky s. 49. Harms II, 291 & Planer III, 22, med annan rubrik. Finns utgiven även med rubriken *Der Jesuiter Sampt des General Tilly, Newliche Zusammenkunfft [...]*. Antikejserlig pamflett. Tilly och hans rådgivare, jesuiter och munkar, har efter de stora nederlagen inte annat att göra i sin uppkomna fattigdom än att börja spinna. Bilden visar interiören av en spinnstuga, där Tilly, munkar och jesuiter sitter vid olika delar av tillredningen av lin. På ett bord står en fattig anrättning av mat bestående av sillar och lökar. Under bilden tryckt text i två spalter, "Wer nie von Kriegsgeschren, von Rauberey und Stelen [...]".

229. *Newer Postillion, an alle und jede evangelische Könige, Potentaten, Chur: Fürsten, Ständte, Städte, auch Priuatos im H. Römischen Reich Teutscher Nation, von etlichen vertriebenen Badischen, Wirtenbergischen, Pfälztischen, und Augspurgischen Theologis und Politicis spedirt. Darinnen eygentlich zu sehen, 1. Was der Käyser [...] seye. 2. Daß alles [...] Thätligkeiten der Wafften [...] pro criminibus laesae Maiestatis Imperii zu halten, und [...] zu iustificiren. 3. Wie dann dem zufolge, die Herrn Hertzogen zu Meckelnburg [...] ihrer Land [...] spoliirt worden [...] 4. Und pure unmöglich, durch [...] Zusag [...] sich solcher Thätligkeiten wider zu entbrechen [...] 5. Letzlichen, Anzeigung, was die Neutralisten in diesem Spiel zu gewarten.* Utan ort, 1632. 4:o. (8),+ 55 s. Svårt bruntonad och genomgående fläckig. Sammanbunden med:

Lex Regia Imperii: Oder Keyserliche Capitulation, zwischen der Römischen Keyserlichen, auch zu Hungar[n] und Böhmen Königlichen Majestät, Ferdinando II. etc. Unser[m] allergnädigsten Herrn, und den herrn Churfürsten deß Reichs, bey dem Königlichen Wahltag zu Franckfurt auffgericht, den 28. Augusti, Anno 1619. Frankfurt, Johann Friedrich Weiß, 1632. 4:o. 15 s. Bruntonad. Hårt skuren med delvis bortskurta tryckta marginalnoter samt bokstavsförkluster på titelbladet. Sammanbunden med:

Classicum Syncretisimi Evangelici contra Papistas. Das ist, Posaunen Schall von Vereynigung der Euangelischen wider die Papisten, diesen schröcklich, und jenen lieblich zu hören. Bey jetzigem Zustand vornemblich nach der der Offenbarung Johannis guter Meynung gestellet von Einem Liebhaber der Warheit. Utan ort, (1631). 4:o. Bruntonad. 22,+ (2, blanka) s. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag. 3500:–

1. VD17 14:005122N. 2. VD17 1:018707M. 3. VD17 32:642557E. Discursus politici s. 129 för det tredje arbetet.

230. PÁZ MÁNY, Péter. *Cardinalis Passmanni ad pontificem Urbanum VIII [...]. Cardinal Paßmans Alls Käyserl. Gesanden Anbringen Bey dem Papst Urbano dieses Namens dera VIII. Umb Hülff wider den Schweden und Sachsen, Darinnen zugleich die Ursach deß jetzigen Kriegs in Teuschland, das ist, die WiederEinführ- und Auffrichtung deß Bapsthumbs in den Mitternächigen Ländern angeführet wird, Zu end ist auch mit angehengt gedachtes Cardinals VorantwortungsSchreiben an den Borge-sium und andere Cardinäl, wegen seiner an dem Bäpstl. Hoff auff sich genommenen Käyserl. legation.* Utan ort, 1632. 4:o. 36 s. Något solkig med en genomgående fukt-rand i nedre hörn. Titelbladet med liten skada upptill. Med Warmholtznummer inskrivet med bläck på titelbladet. Häftad, med blå rygggremsa. Två blad nästan loss.

3500:–

VD17 14:004870P. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 40. Warmholtz 3723. Tryckt både på latin (s. 3–13) och på tyska (s. 14–36). Den utkom även i en tysk utgåva året därpå. Antikejserlig propaganda. Det är kardinal Pázmáns vädjan till påven Urban VIII om bistånd mot Sverige och Sachsen. Péter Pázmány (1570–1637) var kardinal och ärkebiskop av Ungern, samt kejsarens sändebud i Rom. Han var en av huvudfigurerna bakom valet av Ferdinand till kejsare 1618 och ansvarig för motreformationen i Ungern.

231. *Resolution, Uber die Frag: Ob die jenige Reichs Stände, welche heutiges Tags, der genandten kayserischen Armada, sich mit gewehrter Hand widersetzen, für Rebellen zuhalten. Anno AManDV's est Verè pIV's ReX SVeCIæ.* Utan ort, 1632. 4:o. (22) s. Bläckanteckning i form av ett psi och nummer 10 på titelbladet. Häftad, i blått pappomslag med handskriven titeletikett. 1500:–

VD17 12:000399P. Discursus politici s. 159. Tryckåret efter kronogrammet. Åtminstone fyra varianter finns.

232. *Schwedisch Perspectiv, dardurch man in die Hertzen, der genandten Catholischen, und Lutherischen Regenten sehen, und wissen kan, wie sie theils unter einander, theils gegen einander, und insonderheit gegen dem heyligen Wort Gottes, Kirchen, und Teutschen Libertet, wol oder ubel gesinnet unnd affectionirt seyn. Da dann auch diese drey nachfolgende Fragen und Instantzen gründlich beantwortet werden. I. Ob die Reichs-Ständ Teutscher Nation sich wider unrichten Gewalt ihres Obersten Haupts und Kayzers, mit Gewalt de Iure wöhren dörfen. II. Ob nicht mit der Gegen-Wöhr wider Ihr Kayserliche Majestät, Kriegs-Volck einzuhalten, und nochmahlen zubitten sey, Ihr Kayserliche Majestät wolle selbsten, als das Oberste Haupt, die im Reich entstandene Unruhe und Strittigkeiten ablegen. III. Ob die Papisten Gewissens halben schuldig seyen, einen solchen Ayd zuhalten, zu welchem sie mit Waffens-Gewalt, zu unser Evangelischen Religions und Freyheits assecuration, gezwungen wurden. Allen teutschen Herzen wol zubetrachten durch einen redlichen Patrioten fürgestellt.* Utan ort, 1632. 4:o. 35 s. Lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. Grönfärgade snitt. 3000:–

VD17 12:000406N. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 43.

233. *Discursus regius. Von Ihr Königl. May. zu Schweden: Welcher zu Franckfurt am Mayn nach geschעהener Malzeit in Praesentz der Königl. Mayst. in Böhmen und andern Fürsten deß Reichs gehalten worden.* Utan ort, 1632. 4:o. (8) s. Något nött och solkig. Med handskriven paginering. Tagen ur band. Med KB:s blindstämpel och duplettmarkering. 2500:–

VD17 3:626534E. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 37. Warmholtz 3712. Finns i åtminstone två varianter. Samtalet rör förutsättningarna för fred.

234. WILD, Simon. *Memorial Ob den Protestirenden Ständen im Reich Teutscher nation rathsamb, sich bey jetziger Zeit von Königlicher Majestät zu Schweden abzuziehen, zu cunctiren, oder sich zwischen derselben und den Päbstlern zu interponiren? Ohngefährlich auffgezeichnet Durch D. Simon Wilden, zu Weymar, Mense Martio.* Utan ort, 1632. 4:o. 27 s. Fläckig och med fuktrand i hörn. Blad A3 med reva upptill och textförlust på övre raden. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, med spår av ryggremsa. 2500:–

VD17 14:004892S. Discursus politici s. 162. Planer I, 231. Warmholtz 3611. Detta memorial är även publicerat som ett tillägg till pseudonymen Siegfried Hoffmans *Denckmabl, an die ingesambte evangelische Stände* [...], som trycktes 1633 (se nummer 287). Inget verkar vara känt om Simon Wild.

235. (ZINCGRUF, Julius Wilhelm.) *Quodlibetisches Welt und Hummel Kefig: Darinnen das ietziger Zeit gegenwertiges tyrannisirende, rauberische Weltgetümmel, Gehümmel und Getrümmel, wüten und toben, irren, verwirren, synceriren, liegen, triegen, unnd kriegien, gleichsam als in einem Spiegel vor Augen gestellet, und erwiesen wird, das in Teutschland kein beständiger Fried zu hoffen, ehe und zuvor die Ketzer aller gut Catholisch seyen. Dem hochbetrangten Vatterland Teutscher Nation zur hochnöthigsten Warnung wolmeynend in Truck gegeben. Getruckt in grossen Wunder Jahr.* Utan ort, 1632. 4:o. 22,+ (2, blanka) s. Titel med graverad vinjett. Tagen ur band och insatt i blått pappomslag med handskriven titeetikett. Med psi och nummer 16 med blåck på titelbladet. 14 000:—

VD17 14:003781T. Dünnhaupt 13C. Discursus politici s. 162. Freytag 5529. Ny upplaga, som finns i åtminstone fyra olika varianter. Tidigare utgiven 1623 under titeln *Quodlibetisches Weltkefig* [...]. Som kuriosas kan nämnas att titelvinjetten till 1623-års upplaga används som symbol för VD17. Här är vinjetten i något annan utformning. Barockpoeten och epigrammatikern Julius Wilhelm Zingref (1591–1635) föddes i Heidelberg som son till kurfurstliga rådet Lorenz Zingref. Efter studier vid universitetet i Heidelberg och en femårig bildningsresa i Schweiz, Frankrike och England promoverades han 1617 till jurist. Som privatlärare utan anställning lärde han känna den unge Martin Opitz. Vid de bayerska truppernas inmarsch i Heidelberg lyckades han fly och efter ett kringflackande liv dog han i pesten i St. Goar 1635. Han var en tidig tysk patriot som vurmade för det tyska språket, och publicerade 1624 *Teutsche Poëmata und Aristarchus* med dikter av Martin Opitz för att visa på tyskans potential som diktspråk. Satiren *Quodlibetisches Weltkefig* från 1623 kritiserar den kejserliga armén, katolicismen, spanjorerna i Nederländerna och Habsburgarna, och hyllar istället den egna pfalzgreven, vinterkonungen, kurfurst Fredrik V och hans dynasti. Han skrev även under pseudonymen Laurentiades Primnicus.

236. [Kreuznach.] *Wahre Bildtnuss der Statt Creützenach wie dieselbe von I:M: Zu Schweden eingenhomen Worden.* 1631. [=Rubrik.] Graverad plansch. Utan ort, (1633). Liten tvärfolio. 30,5x36,5 cm (bild: 20,7x32,7). Fläckar och med lång reva i mitten vid veck. 2000:—

Snoilsky s. 35. Ur Abelins *Historische chronick*, 1633. Samma bild finns även i *Theatrum Europaeum*, där med latinsk undertitel. Kreuznach intogs av svenskarna 22 februari 1632 och inte 1631 som står på kopparsticket.

237. [Nürnberg.] *Einzug Königl. Maj. zu Schweden & nacher Nürnberg.* 21 Martii die Benedicti 1632. Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Liten folio. 29,6x19,3 cm (bild: 15,7x13,3). Småfläckar. Vikt och med en liten papperslagning i ett veck. 8000:—

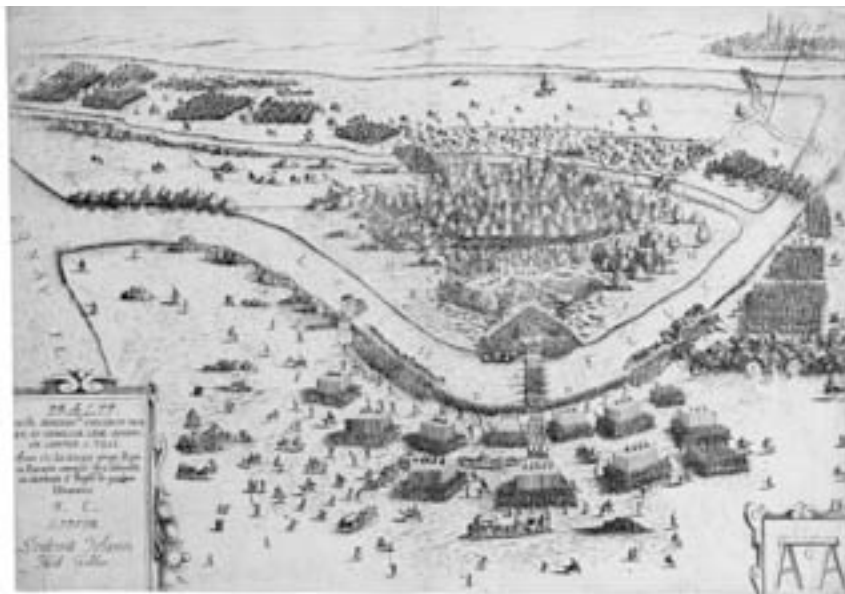
VD17 39:130051K. Paas P-1644. Snoilsky s. 38, variant med tryck ovan bilden. Strömbomb 141. Flera varianter finns med bilden omgiven av fler eller färre verser. Hyllning till Gustav II Adolf vid inmarschen i Nürnberg den 21 mars 1632. Bilden föreställer Gustav II Adolf i förgrunden med fältherrestav i högra handen sittande på en stegrande häst. I bakgrunden ses en armé slingra sig fram. Under bilden tryckta "Erklärungen der Zahlen", och en hyllningsdikt, "Der Frewden: und Glückwunsch bey dem gedachten Einzug".

[237]

LECH DEN 5 APRIL

238. [Lechs övergång.] *Kurtzer Abriss, und warhafftige Beschreibung, was gestalt, Ihr Königl. Maystät zu Schweden, den 5.6. Aprilis eine Brucken über den Lech in grosser Eyl geschlagen, dem Feind mit schiesses starck zu gesetzt, auch entlich gantz aufs seinen vorthail, und den wolverwarhten Pass Rain getrieben, dass er sich mit grossem Schaden auff Ingolstatt reteriren müssen, hat also Ihr. Kön: Mayst. den Pass in das Land zu Bayren mit gewalt, wider dess Feindes willen eröffnet.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 38,7x30,6 cm (bild: 18,5x28,6). Liten fläck. Fint exemplar och bra avdrag. 18 000:–

Jacob Gabler. [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, 1632. Folio. 26,5x37,5 cm. Skuren inom ram. Vikt, med liten pappersslagning i vecket. Saknar ett textblad i folio med tryckt text i två spalter, "Eigendliche Abbildung, und beglaubte Beschreibung [...]". 4500:–

Paas P-1665. Snoilsky s. 39. Skildring av den lyckade svenska övergången av floden Lech vid Rain den 5–6 april 1632, med den uppbyggda bron i mitten.

240. [Gustav II Adolfs triumf.] *Arcus et currus triumphales. EhrenPort, Siegzeichen und TriumphWagen. Dem grossmächstigten, durschleuchtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustav Adolpho, von Gottes Genaden, der Schweden Gotten und Wenden König, [...] vielfaltig erhaltenen Victorien; vornemlichen aber der beyden grosssen Sieg, so höchstermelter König wider die Ligistische Armeen vor Leipzig, den 7/17 Septembris, Anno 1631. und dann den 10/20 Aprilis Anno 1632. bey Rain am Lech in Bayern, [...].* [=Rubrik.] Avlångt ettbladstryck med graverad bild, bestående av fyra graverade blad samt två tryckta blad. Utan ort, utan år. Folio. 40,5x139 cm (bild: 23x136,5). Ovan bilden latinsk och tysk rubrik. Under bilden tryckt text inom ram: "Triumph Declaratio/ Erklärung dieses Triumphs" i 16 spalter. Fläckig. Omonterad i lösa delar, bestående av fyra graverade blad, fyra tryckta rubrikremсор och fyra textremсор. Liten pappersslagning på två ställen, med textförlust, i dikten och liten reva i den tyska rubriken. En kort bit av ramtrycket borta, liksom en smal tryckt vinjett som skall sitta mellan den tyska och latinska rubriken. 50 000:–

Paas P-1669. Snoilsky s. 30. Jämför Warmholtz 3788. Allegorisk procession för hyllande av både minnet av slaget vid Breitenfeld i september 1631, och slaget vid övergången av Lech i april 1632. Bilden föreställer ett långt festtåg från höger till vänster mot en smyckad stadspört innanför vilken man ser en gata med åskådare. I mitten av tåget en vagn, dragen av fyra lejon, i vilken Gustav II Adolf sitter (utan kurfurstarna av Sachsen och Brandenburg) tillsammans

ARCUS ET
SERENISSIMO, POTENTISSIMO AC GLORIO
ADOLPHO. SUECORUM, GOTHORUM ET VANDAL
CARELIAE DUCI, NEC NON INGRÆ DOMINO, &c. OB VICTORIAS, DE HOS
SUMMO ATQUE INÆSTIMABILI DEI TER. OPT. MAX. BENEFICIO, PARTA

TRIVIAL DECLARATION

Although T. trutta is recorded in Genoa, Liguria, Tuscany, Genoa, Emilia, Genoa, Veneto, and the Po Valley, the most important fishery is in the Po Valley, where it is the most important species of the family Cyprinidae. The most important fishery is in the Po Valley, where it is the most important species of the family Cyprinidae.

Guinea et Baga, P. etia. Parti Ann. in an.
Quem Drac. Antid. m. l. placula. Vnd.
Qua placula habet vntem maffia in vnde.
Interdum Populus Vnde dicitur in quibus
Lignum dicitur, vnde Vntem in quibus

Adipex V. obsoletus, Guss. in a. 1814.
Principis, a. 1814. in a. 1814.
Erat. Schus P. a. 1814. in a. 1814.
Milla, in a. 1814. in a. 1814.
Adipex Cap. Nodis, in a. 1814.

s_1	Vociferare acriter et exanimis
	O Mundi clementia Amore
	Infusa ac verba Germani fu
	O filia Julliane Fecit & G
	Non sic variabitur hylis et

உள்ளுறுதல்: உறுதிப்படுத்தல்

[illegible][illegible][illegible][illegible]

378.

Adolpho/ von Gottes Genaden/ der Schweden Gotten vnd Wen-
en angedenken/ *Heer Mar. durch Gottes Wunderliche Hülff end besande/ wider die Feinde Vahner*
über der Danische Armee vor Leipzig/ den 11. Septembri/ Anno 1631. vnd dann den 11. Aprilis Anno 1632. bey Nam-
ern vnd flüchtigen kriegszeiten

Thunerschallt die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

Thunerschallt die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

Thunerschallt die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

Thunerschallt die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

in die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

in die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

in die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

in die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,
 die Feinde, die Feinde, die Feinde,

Anno 1631.

med Gideon och Concordia. Bredvid vagnen går de olika dygderna, framför krigsfångar och troféer och efter följer den svenska armén. I bakgrunden syns Östersjön och kungens resväg liksom slaget vid Breitenfeld och övergången av Lech. Från himlen kommer ett kors och budskapet "In hoc signo vinces".

DONAUWÖRTH DEN 6 APRIL

241. [Donauwörth.] *Eygentliche Contrafactur der Stadt Thonawerth, welche am 27 Martii, dises 1632 Jars, von Ihr. Königl. Mayst. in Schweden, mit gestürmter Hand eingenommen und erobert worden, nebenst Beschreibung der Stadt Ursprung, und was sonderlichs dissimal darbey vorgangen.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med grave-rad bild. Utan ort, (1632). Folio. 38x29,2 cm (bild: 18,7x23,5). Uppfodrad i kanterna. Hårt skuren nedtill med förlust av ramtryck. 20 000:–

Paas P-1664. VD17 75:707861T. Snoilsky s. 38. Gustav II Adolfs erövring av Donauwörth den 6 april 1632. Bilden visar staden i fågelperspektiv med garnisonen flyende över en bro. I förgrunden syns en soldat med musköt, och stadsvapnet. Under bilden tryckt beskrivande text i fyra spalter med ramtryck, "Die Stadt Donauwerth, grentzet an Schwaben und Beyerland, [...]".

242. **Som ovan.** Fläckig och med liten papperslagning. Hårt skuren nedtill, med förlust av två rader text och ram. 6000:–

243. *Postzeitung und Continuation Der Vorgedachten Schlacht, zwischen Ihr. Königl. Mayest. und dem Tilly. Aus Nürnberg, Donauwerth, Cassel, Erffurt und Zell.* Utan ort, 1632. 4:o. (4) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 6000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 43. Nyheter om händelserna kring den 6–15 april, då Gustav II Adolf säkrade övergången över Lech och trängde in i Bayern.

AUGSBURG DEN 10 APRIL

244. [Augsburg.] *Augusta Angustiata, a Deo per Deum liberata: Teutsch: Geängstigt ward Augspurg die Stadt: Gott durch Gott ihr geholffen hat.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 39,3x33 cm (bild: 22,5x31). Fint exemplar med breda marginaler, små revor i höger marginal. 22 000:–

VD17 39:129991V. Paas P-1740. Harms II, 267. Snoilsky s. 57. Strömbom 144. Planer III, 47. Varianter finns. Allegorisk framställning av Gustav II Adolf som den förtryckta änkan Augsburgs räddare, troligen efter intåget där den 14 april 1632. I mitten ligger, enligt Harms, staden som en klagande kvinna, bedjande. Till höger om henne ses skaror av munkar som förstör böcker framför ett avgudatempel, med texten "Wo dieser steht, Gotts Wort vergeht", och till vänster står Gustav II Adolf iklädd riddarrustning och med texten "Diß ist der Mann, der helffen kan". Han tittar upp mot en ängel som pekar mot Guds namn i himlen. I bakgrunden ses staden Augsburg. Under bilden tryckt text i två spalter med ramtryck, "Gleich wie ein Raub die Witwen sind, [...]". Snoilsky, liksom Strömbom, tolkar kvinnan istället som den Augsburgska konfessionen, som räddas av Gustav II Adolf.

245. **Som ovan.** Uppfodrad, fläckig och hårt skuren, med förlust av ram och årtal nedtill. 11 000:–

246. [Augsburg.] *Bildnus des Durchläuchtigsten und Grossmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphens, der Schweden, Gothen und Wenden Christlichen Königs, GrossFürsten in Finnland, Herzogen zu Ehsten und Carelen, Herrn zu Ingermanland, &c.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 34x30,6 cm (bild:19,2x13,3). Något hårt skuren i högerkant, annars fin. 16 000:–

VD17 23:704486K. Paas P-1729. Hyllning till Gustav II Adolf som oöverbinnerlig militär, med staden Augsburg i bakgrunden. Ryttarporträtt av kungen, i riddarrustning och med marskalkstav sittande på en stegrande häst åt höger. Runt och under bilden tryckt dikt, "Der hochgelobte thewre Held/ Der held, dem keiner gleiche/ Gustav Adolph beheld das Feld/ Eröbert Städt und Reiche. [...]". Porträttet använt till en mängd olika bakgrunder, och olika texter, ofta dock i anknytning till erövrandet av Augsburg. (Jämför Snoilsky s. 56.)

[247]

[248]

247. [Augsburg.] *Die durch Gottes gnad erledigte Stadt Augspurg.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 40,2x31,4 cm (bild: 14,7x28,5). Oskuren men vikt, en fläck i nedre hörn och i bilden, och med en papperslagning i kanten med minimal bildförlust. 25 000:–

VD17 1:092268F. Paas P-1737. Harms II, 266. Snoilsky s. 56. Strömbom 154. Gustav II Adolf som riddare och befriare av Augsburg från den katolska motreformationen. I förgrunden står Gustav II Adolf med lyft svärd. Framför honom ligger en hydra (den apokalyptiska draken) och en bagge med jesuithatt dräpta. I bakgrunden syns staden Augsburg och bakom den Mainz, Würzburg och München. Under bilden tryckt text i två spalter med träsnittsram, "Nach dem die zwey Antichristische Thier [...]". Denna bild utgör fortsättningen på "Die betrangte Stadt Augspurg." Augsburg erövrades den 10 april efter kanonbeskjutning och efter att den kejserliga garnisonen på 5000 man, efter förhandlingar, fått lämna staden. Den 14 april höll Gustav II Adolf och Fredrik V av Pfalz, vinterkonungen, ett triumfatoriskt och ceremoniellt intåg i staden. Intagandet av Augsburg av en protestantisk furste hade, p.g.a. den Augsburgska Bekännelsen, givetvis en stor symbolisk betydelse.

248. [Augsburg.] *Wahrer Bericht, wie und wann Ihr Königl. May: in Schweden mit dero Kriegs Armada für Augspurg gerucket, auch was sich in kürtzte daselbst zuge- tragen.* [=Rubrik.] Augsburg, Daniel Mannasser, 1632. Ettbladstryck med graverad bild. Liten folio. 32x22 cm (bild: 10x20). Ganska hårt skuren, med delförlust av tryckt ram. 16 000:–

VD17 23:675265C. Paas P-1726. Snoilsky s. 56, med en större variant. Skildring av det svenska intagandet av Augsburg i april 1632. Bilden visar staden i fågelperspektiv. De kejserliga trupperna lämnar staden i ett långt led, medan de svenska trupperna står uppställda och tittar på. Under bilden tryckt text i två spalter, "Demnach der Durchleuchtigst, [...]". Den större varianten (P-1728) har omgraverad bild med samma tema och med kungens bild i medaljong, samt annan text.

249. [Augsburg.] FABRICIUS, Jacob. *Christliche Danck-und Trost-Predigt, nach glücklicher Eroberung der Statt Augspurg, Bey Volckreicher Versammlung, von Hohen und Niedrigen Standes Personen, Inn der Pfarzkirchen daselbst, zu Sanct Anna genandt, Am 14. Tage Aprilis, Anno 1632. gehalten Durch Iacobum Fabricium, [...].* Augsburg, Johann Schultes, 1632. 4:o. (2),+ 38 s. Titel tryck inom träsnitt-ram. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, röda snitt. 3500:–

VD17 3:600995R. Discursus politici, s. 150. Ej i Collijn. Augsburg erövrades den 10 april efter kanonbeskjutning och efter att den kejserliga garnisonen på 5000 man, efter förhandlingar, fått lämna staden. Den 14 april höll Gustav II Adolf och Fredrik V av Pfalz, vinterkonungen, ett triumfatoriskt och ceremoniellt intåg i staden och senare samma dag höll Fabricius denna predikan. Jacob Fabricius (1593–1654) var Gustav II Adolfs hovpredikant från 1630 till dennes död i slaget i Lützen, där Fabricius själv, av en tillfällighet, kom att ha viss inverkan på striderna. Han lät i Tyskland trycka ett antal tacksägelsepredikningar över Gustav II Adolfs olika segrar, samt slutligen även en *Klag- und Ehrenpredigt* över kungen.

250. *Resolution so Kön. Maj. in Schweden, etc. dem zu München, in den Läger vor Ingolstadt den 20. Aprilis anno 1632. erteilet.* Utan ort, (1632?). 4:o. (8) s. Titelbladet något solkigt, med ett par bläcknoteringar och en reva i nederkanten. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 6000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 37. Jämför Warmholtz 3721. Här skildras mötet mellan Gustav II Adolf, som då belägrade kurfursten Maximilian av Bayern i Ingolstadt, och den franska diplomaten St. Etienne. Denne försökte förmå den svenske kungen att förhandla om fred med Bayern. Han skötte dock förhandlingarna så illa att Gustav II Adolf blev rasande. Här återges hans hotelser, att om inte Maximilian inom 24 timmar går med på hans krav, ska han grundligt härja och bränna hela Bayern så att Kurfursten "och hans anhang" äntligen ska förstå, att de har med en fiende att göra. Dessutom kvittar det honom lika, om så franske kungen skickar fyrtiotusen man till Bayerns undsättning. Det är honom egalt, mot vilken nation han måste kriga.

MÜNCHEN DEN 7 MAJ

251. [München.] *Kurzer und eygentlicher Abriss, der schönen fürstlichen Haupt Stadt München, im Land zu Bayern, sampt deroselben gelegenheit, auch fürnehmsten Gebäuen, und wie selbige Statt (vermittels Göttlichen Hülff) von Ihr Kön: Mayestät zu Schweden im Monat deses 1632. Jahres mit Accord erobert, was sich darbey verlossen und zugetragen hat, auff das kurtsest beschrieben und in Truck gegeben.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, 1632. Folio. 33,2x29 cm (bild: 15,5x18,7). Uppfodrad, med förstärkning längs vänsta sidan, hårt skuren upp-till med lätt bokstavs förlust. 20000:–

Paas P-1761. VD17 12:665760P, med dateringen 1631. Snoilsky s. 60. Skildring av Münchens kapitulation den 6 maj 1632 och svenska truppernas intåg den 7 maj 1632. Bilden visar München i profil på andra sidan floden Isar, med ett banér ovanför sig med texten "16 München in Bayern 32", flankerat av stadsvapen. I förgrunden framför floden marscherar den svenska armén. Under bilden tryckt text i två spalter med ramtryck: "Nach dem Königl. Mayestatt zu Schweden, [...]"

[251]

252. [München.] *Königlicher Maystatt zu Schweden &c. Einridts in München, Kurtze erzehlung, unnd was darbey vorgangen: Geschehen den 7, May, dieses 1632. Jahres am Tag Gottfriedi.* Utan ort, 1632. 4:o. (7) s. Titel med träsnitt. Liten genomgående fuktrand i inre övre hörn. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett.

6000:-

VD17 75:679440E. Klemming, Sveriges krig, s. 47. Ovanlig skildring av Gustav II Adolfs intåg i München den 7 maj 1632. Träsnittet föreställer en munk med gloria som håller en bok i höger hand.

253. *Extract der Königl. Mayst. in Schweden eyfferige Klag und Erinnerung, an dero Soldatesca und Commendanten.* Utan ort. 1632. 4:o. (4) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett.

8000:-

Denna variant ej i VD17, jämför 23:249841R. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 40. Här avtrycks ett vredesutbrott som Gustav II Adolf ska ha haft "på petri och pauli dag" d.v.s. den 29 juni, utanför Nürnberg, där han skäller ut sina officerare för den bristande diciplin bland soldaterna. Ni stjal och rövar från era egna vänner och trosfränder!, ryter konungen, och förskräcker de samlade furstarna och grevarna "denn der König in solcher Coleria niemals gesehen worden". Här riskerar han sitt konungliga liv för den goda saken, utan att därför kräva så mycket som "einen Sewstall" för egen del och så betar sig hans folk på det här viset. Så att man offentligt säger att "der König als unser Freund, thut uns mehr Schaden als der Feind". Kungen ber dem att betänka hur bedrövad de gör honom, så att han får tårar i ögonen. Om de bara kunde bete sig lika ridderligt utanför slagfältet som på. Vredesutbrottet trycktes i flera upplagor och varianter.

254. *Hochernstliche, Ihrer Kön. Mayt. in Schweden, etc in bey seyn und Gegenwart Königl. Majest. in Böhmen, beneben anderer Fürsten, Graffen und Herren, an alle und jede hobe und niedere Officirer, wegen ubel- und nachlässig bißher gehaltenen Diciplin, uber ihre unterhabende Soldatesca, newlicht ergangene Erinner- und Vermahnung.* Utan ort, 1632. (4) s. Insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 6000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 12. Discursus politici s. 149, variant. Variant på kungens vredesutbrott den 29 juni över bristande disciplin, vilket finns relaterat i ett flertal flygblad (se ovan).

255. [Alte Feste.] *Ausführliche grundtliche und warhafftige Beschreibung, dreyer unverhoffter, von Gott, seinem armen verlassenen Häufflin verliebener Victorien: Wider die dreyfache Spanische, Kays: und Päpst: Ligistische Armada, unter dem General Hertzogen von Fried-Landt, geschehen den 24. Augusti, 1632. Eroberung der fästen Statt Mastrich, und deren Accord. Eroberung der Statt Groß-Gloggaw in Schlesien. Beschreibung deß grossen und erschröcklichen Brands zu Gotha in Thüringen und was sich sonst hin und wider denckwürdiges begeben und zugetragen hat.* Utan ort, 1632. 4:o. 24 s. Delvis solk- och lagerfläckig. Titelbladet och s. 9 med reparerade pappersförluster i marginalen. Ett folioblad, vikt på höjden, ur en annan bok är insatt längst bak. 5000:–

VD17 7:676341U. Discursus politici s. 146. Skildrar slaget vid Alte Feste vid Nürnberg, ett svårt nederlag för svenskarna som i denna propagandaskrift kallas för seger. Mer verklighetsbaserade segrar var Fredrik Henrik av Oraniens erövring av den starkt befästa staden Maastricht, och erövringen av Glogau av en Sachsisk här under Johann Georg von Arnim.

256. [Instruktioner för Otto Ludvig Wildt- und Rheingraf som arméchef över trupperna vid mellersta Rhen.] *Wir Gustaff Adolph von [...]*. Daterad: Elckaw den 26. Septembris Anno 1632. Utan ort, 1632. Ettbladstryck. Uppfodrad på tjockt papper, med rester av sigill och egenhändigt kontrasignerad av mottagaren, Otto Wildt unndt Rheingraaf. Revor i nedre marginal och lätt bruntonad, lätt skrap vid dateringen. 12 000:–

Ej i VD17. Rhengreven Otto Ludvig (1597–1634) började sin militära karriär i dansk tjänst under Christan IV 1626. År 1628 anslöt han sig istället till Gustav II Adolfs armé i Polen. Han ledde som generallöjtnant över kavalleriet framgångsrika kampanjer under 1631–32 års fälttåg, där han opererade längs Rhen, med bl.a. uppgiften att säkra ordningen och ordna konvojer till köpmännen. Vid Gustav II Adolfs omorganisation av trupperna i sydvästra Tyskland hösten 1632 utsågs Gustaf Horn till befälhavare över armén i Elsass. Under honom ställdes två arméchefer, Otto Ludvig över mellersta Rhen och Krafft von Hohenlohe i Franken, med speciella instruktioner. Här är dessa för Otto Ludvig. Dessa för armécheferna av kungen särskilda utfärdade instruktioner och memorial har, enligt enligt Generalstabens stora historik, ej anträffats (Sveriges krig 1611–1632, band VI, s. 344).

[258]

LÜTZEN DEN 6 NOVEMBER

257. [Lützen.] *Abbildung der Schlacht so bey Lutzen den 6. Novemb: 1632 Geschehen.* [=Rubrik.] Stort ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av 6 blad. Frankfurt, Mattheo Merian, (1633). Elefantfolio. 61,5 x 102,5 cm (bild: 27 x 101,5). Förstärkningar baktill vid vecken, liten papperslagning längs ned i mitten, med liten textförlust av impressum, äldre lagningar av revor och ett litet maskhål, med bokstavs-förlust. Mycket fint skick för sin storlek! 120 000:–

Denna variant ej i Paas och ej i VD17. Wüthrich I, 626 not. Ej i Snoilsky. Rubriken överst i smal remsa, graverad med vita bokstäver på svart botten. Därunder Merians båda bilder från slaget, den större "Typus cruentissimi illius praelii [...]" med själva slaget, och den mindre "Delineation [...]" med slaguppställningen. Längs ned tryckt text med ny rubrik, "Glaubwürdigen Bericht und Erzählung [...]" och text i 6 spalter, "Waser Gestalt es doch jederzeit im gemeinen [...]". Mycket ståtlig utgåva av slaget vid Lützen, och beskrivning av de föregående händelserna ifrån slaget vid Breitenfeld, utgiven av förlagshuset Merian, där Matthaus Merian använt båda sina gravyrer till slaget. Enligt Wütrich skall detta vara första tryckningen av dem. De båda planscherorna trycktes sedan om samma år i andra delen av *Theatrum Europaeum*, slaguppställningen dock med titeln ändrad till "Instructio acie Caesarianorum et Suecorum prope Lutzenam. Lützer Schlacht Ordnung". Med samma titel som här, "Delineation", utgavs den även i Abelins *Historische Chronick*, likaledes utgiven av Merian 1633. Texten som återger de militära händelserna mellan slaget vid Breitenfeld (7/9 1631) och Lützen (6/11 1632) återkommer på ett flertal ettbladstryck (t.ex. Paas P-1858 och P-1859). Samma text som i nummer 265.

258. [Lützen.] *Battaglia di Lützen.* [=Rubrik.] Graverad plansch, sammansatt av två blad. Wien, 1672. Folio. 37 x 72,5 cm (bild: 30 x 67,5). Mörk rand i mitten där klistret mellan bladen färgat av sig och en svag fläck i nedre marginal. Fint exemplar med breda marginaler. 5000:–

Snoilsky s. 66. Planer III, 73. Tagen ur Gualdo Priorato, *Historia di Ferdinando Terzo Imperatore*. Skildring av slaget vid Lützen den 6 november 1632, med Leipzig brinnande till höger i bild. Under bilden finns fyra rader graverad text, med bildförklaring på italienska. Graverad av Tobias Sadler, efter *Theatrum Europaeum*.

259. [Lützen.] *Relation. Von erhaltener Victori, dero Königl. May. zu Schweden, wider die Keyß. und Ligistischen Armeen bey Lytzen, den 6. novembr. Anno 1632.* Utan ort, 1633. 4:o. (16) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. 8000:–

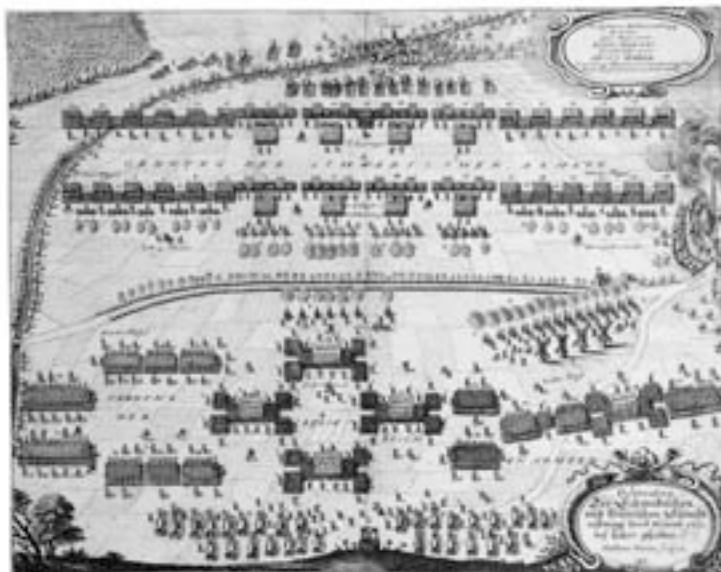
VD17 14:004376G. Klemming, Sveriges krig, s. 53.

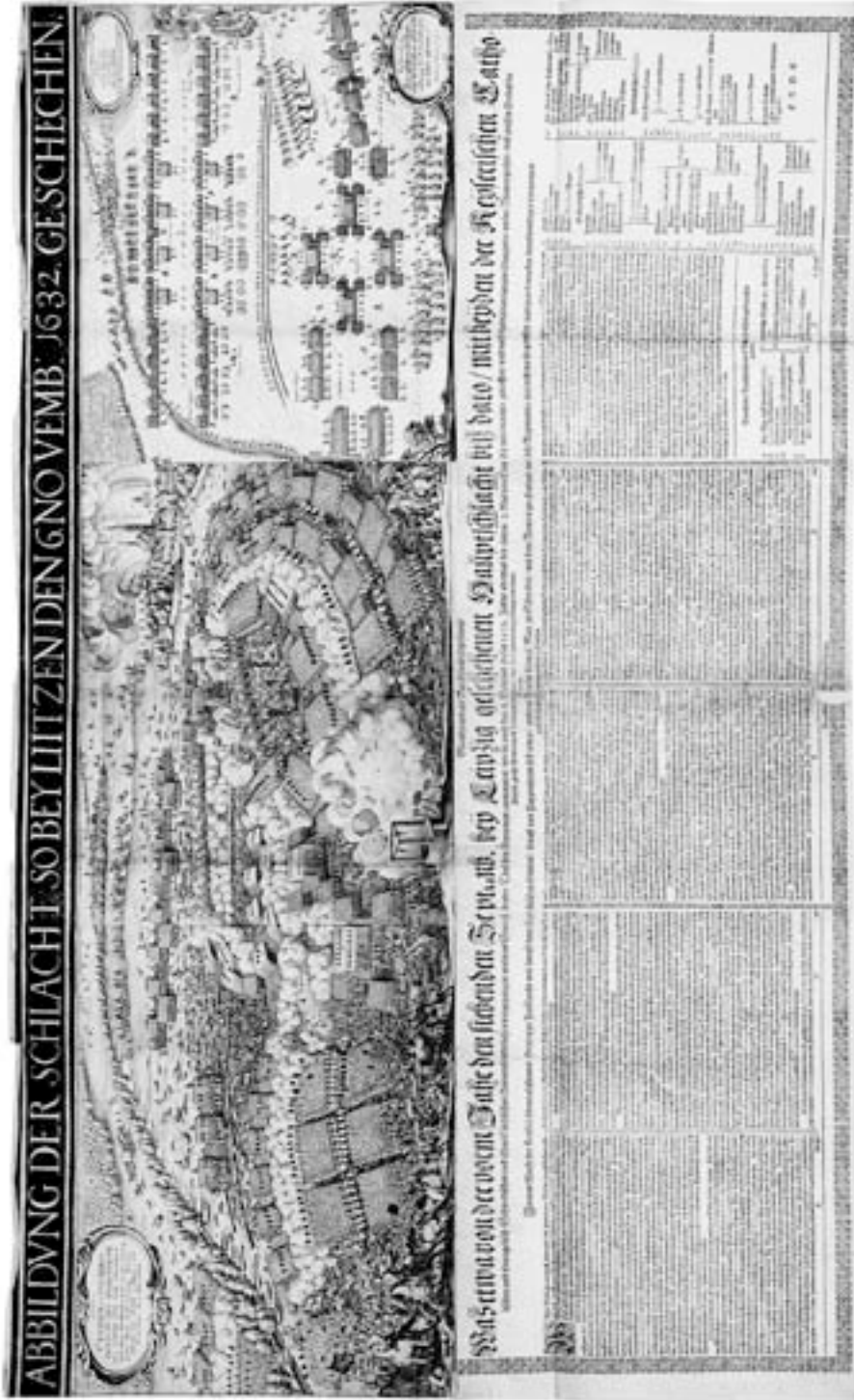
260. [Lützen.] *Declaration oder Warhafftige Beschreibung der Victorie welche der unüberwindlichste glorwürdigester Helt und septentrionalischer Monarcha Gustavus Adolphus Victor der Schweden Gothen unnd und [sic] Vandalen König, etc. abermahlig in Meissen, bey dem Städtlein Lützen, gegen die Walsteinische Armee durch Göttliche Hülffe erhalten, auch die Evangelische Religion und Teutsche libertet mit frewdigester darsetzung Ihres Höchstden Königlich Leibes und Lebens Heroisch geschützet und conserviret, so geschehen den 6. Novembr: Styl. Vet. Anno 1632.* Utan ort, 1632. 4:o. (6) s. Har varit vikt. Sista bladet solkigt och med reparerad pappersförlust med förlust av ett par bokstäver på ena sidan och en del av slutvinjetten på den andra. Tagen ur band med spår efter ryggrensa. Insatt i senare pappersomslag. 6000:–

Denna variant ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 53, andra varianter. Freytag 5501, variant. Warmholtz 3752. Finns i åtminstone fyra varianter.

261. [Lützen.] *Delineation der Schwedischen und Keyserlichen Schlachtordnung den 6. Novemb. 1632. bey Lützen gehalten.* [=Rubrik i medaljong.] Graverad plansch. (Nürnberg, 1633.) Folio. 27x34,4 cm. Hårt skuren. Vikt. 2000:–

Snoilsky s. 64. Planer III, 71. Tagen ur Abelins *Historische chronick*, Nürnberg, 1633. Graverad av Matthaeus Merian. Den återfinns även i andra delen av *Theatrum Europaeum* fast med titeln ”Instructio aciei Caesareanorum et Suecorum prope Lutzenam. Lützer Schlacht Ordnung”. Först utgiven som ettbladstryck tillsammans med Merians större gravyr över slaget.

262. [Lützen.] *Eigendliche Abbildung und Warhafftige Beschreibung der grossen und blutigen Schlacht, so zwischen Königl. Maj. zu Schweden und dem Keyserl. General von Wallenstein, den 6. Novembris, Anno 1632 bey dem Städtlein Lützen, 2 Meil von Leipzig vorgangen.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, sammansatt av tre blad. Utan ort, 1632. Folio. 72,5x39,5 cm (bild: 29,5x35). Ett veck, lätt reva nedtill med liten textförlust. Mycket fint exemplar med breda marginaler och fint avdrag. 35 000:-

VD17 23:676214S. Paas P-1864. Harms II, 274. Snoilsky s. 64. Strömbom 214. Variant med ramtryck runt rubriken. Skildring av slaget vid Lützen mellan Gustav II Adolf och Wallenstein den 6 november 1632. Bilden visar slagfältet med den kejsarliga hären i förgrunden. Ovanför finns två medaljonger med Gustav II Adolfs resp. Bernhard av Weimars porträtt på var sin sida om en infälld bild med slagordningen. Bilden signerad "Nicolaus Weishun. Fec: Golttschmitt Pirnna". Under bilden tryckt text i tre spalter, "Nach dem die Königl. Majestät zu Schweden [...]" och med bildförklaring, Nicolaus Weishun (1607-87) var kopparstickare, verksam i Dresden.

263. **Som ovan.** Uppfodrad i vänsterkant, revor i kanten och med småfläckar. Med "47" skrivet med bläck i övre hörn. Den tryckta texten saknas. 9500:-

264. [Lützen.] *Glaubwürdiger Bericht und Erzehlung Was etwa von der vorm Jahr den 7. Sept. bey Leipzig geschehenen Hauptschlacht biß dato mit den Keyßerische[n] Cathol. und Evangelisch Schwedischen und ChurSächsischen Armeen sonderlichs vorgang [...]* auch welcher gestalt sie den 6. Nov. dieses 1632 Jahrs abermal bey Lützen [...]. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, sammansatt av två blad. Leipzig (?), (1633). Folio. 59,8x40,4 cm (bild: 30x37,5). Småfläckar, liten pappersskada längst ned i marginalen. Fint exemplar. 22 000:-

VD17 1:622641B. Paas P-1891. Snoilsky s. 65. Skildring av de militära aktiviteterna från slaget vid Breitenfeld till Lützen den 6 november 1632. Gravyren visar slaget vid Lützen, med slagordningen inlagd i en ruta i övre högra hörnet och med förklarande text i en ruta i andra hörnet. Ovan bilden graverad text med bildförklaringar. Under bilden tryckt text i tre spalter, "Wer nur ein wenig in sich gehen [...]". Impressum med "Erstlich gedruckt zu Leipzig, im Jahr Christi 1633".

265. [Lützen.] *Glaubwürdiger Bericht und Erzehlung, Was etwa von der vorm Jahr den 7. Septemb. bey Leipzig geschehenen Hauptschlacht biß dato, mit der Käyserlichen Catholischen, unnd Evangelisch. Schwedischen und ChurSächsischen Armeen sonderliches vorgegangen [...]* auch den 6. Novemb. dieses 1632. Jahrs abermal bey Lützen [...]. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av tre blad. Utan ort, (1632). Folio. 37x109,4 cm (bild: 37x47). Lagad i veck. Pappersslagning i mitten längst ner, med liten bildförlust, enstaka småfläckar och lagade revor, liten bläckplump upptill. Fint exemplar, med gravyren i bra avdrag. 30 000:-

VD17 23:701313X. Paas P-1859. Snoilsky s. 65, utan textbladen. Sammanfattning av de militära händelserna från slaget vid Breitenfeld 7 september 1631 till slaget vid Lützen. Gravyren i mitten företäller slaget vid Lützen och infällt i övre högra hörnet finns slaguppställningen innan slaget. På båda sidor om bilden tryckt text i 4 spalter, "Waser Gestalt es doch jederzeit im gemeinen [...]".

[264]

[266]

266. [Lützen.] *Ordinanza dell' eserciti di Cesare e del re' di Suetia nella battaglia appresso Lutzen.* [=Rubrik i medaljong.] Graverad plansch. Utan ort, (1633?). Folio. 37x40,5 cm (bild: 33,5x34,3). Veck. Fint exemplar med breda marginaler, rött snitt.

6000:–

Ej i Snoilsky, men Bäärnhelm. Slagfältet i fågelperspektiv. Under bilden graverad bildförklaring på italienska.

267. [Lützen.] *Relacion de la batalla que se dio a los diez y feis de nouiembre de 1632. entre el rey de Suecia, y el general Vvolestayn, con muerte del dicho rey.* [=Rubrik.] Madrid, Francisco de Ocampo, 1633. Liten folio. (4) s. Oskuren och insatt i marmorerat lila pappomslag från mitten av 1700-talet. Försättsbladet med bläckanteckningar.

5000:–

Klemming, Sveriges krig, s. 57. Spansk relation om slaget vid Lützen.

268. RUSSELL, John. *The two Famous Pitcht Battels of Lypsich and Lutzen, wherein the ever-renowned Prince Gustavus the Great lived and died a Conquerour: With an Elegie upon his untimely death, composed in Heroick Verse by John Russell.* Cambridge, Printed by (Thomas and John Buck) the Printers of the Universitie, 1634. 8:o. (13),+ (blank),+ 79 s. Titel tryckt inom träsnittsram. Lite snävt skuren i yttermarginal. Titelbladet med papperslagning i innerkant och liksom blad 2 med litet maskhål, blad 2 även något hårt skuret. Nött skinnband från slutet av 1800-talet, ryggen guldörnerad med upphöjda bind, skada i nedre fält, blindpräglade pärmor och helt guldsnitt. Exlibris T.D.C. Graham och med bokhandelsetikett från Ogle and son, Glasgow.

20 000:–

[265]

ESTC: S116282. Ej i Warmholtz och ej i Planer. Saknar ett första blankt blad. Detta är varianten med "And are to be sold by Philip Scarlet". John Russell (död 1688). Hans *Elegie upon the death of the most illustrious and victorious Prince Gustavus Adolphus*, som ingår här med något annorlunda titel, trycktes även som ettbladstryck, eventuellt redan 1633.

269. [Lützen.] SAVELLI, Frederigo. *Relazione della vittoria dell'esercito imperiale, con la morte del rè di Suetia, e rotta delle sue genti. Venuta per Corriero al Sig. Duca Savelli, amasciatore straordinario della maestà dell'imperatore à sua santità*. Rom, Lodouico Grignani, 1633. 4:o. (7) s. Träsnitt i form av vapensköld med dubbelörn på titelbladet. Lätt lagerfläckig. Häftad i marmorerat pappomslag. 5000:–

Klemming, Sveriges krig, s. 57. Den militära utgången av slaget i Lützen var så pass tvekyldig att båda sidornas propaganda kunde hävda seger. Hertig Frederigo Savelli var kejsrerlig fältmarskalk. Han hade enligt Nordisk familjebok "hofgunst att tacka för sin ställning i armén, var enligt Wallensteins och Tillys samstämmiga vittnesbörd oduglig som militär och skildras dessutom som grym och egennyttig." Efter att han 1631 utan större strid uppgivit den strategiskt belägna staden och fästningen Demmin i Pommern ställdes Savelli inför krigsrätt, men benådades och utnämndes till ambassadör i Rom.

270. [Lützen.] *Warhafftige Abbildung und Beschreibung, deß grossen und gewaltigen Treffens, welches bey den Chur-Sächsischen Stättlein Lützen, zwischen der Catholischen Liga Generalen Fürst von Friedland, und Graf von Pappenheim, an einem, und der Königl. Majest. in Schweden, auch Herzog von Weinmar andern theils, den 5. und 6. Novembris deß 1632. Jahrs, vorgangen, kürztlich beschrieben*. [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, sammansatt av två blad. Utan ort, (1632). Folio. 59,5x35 cm (bild: 28,7x35). Uppfodrad i marginalen, bilden brunfärgad, enstaka småfläckar och texten med lagad reva. Minimal bildförlust. 20 000:–

Variant ej i Paas, jämför P-1863 och Snoilsky s. 64. Detta är en variant med annan rubrik, och med rubriken satt under bilden istället för överst, dessutom med annorlunda satt text. Bilden visar slagfältet med den kejsrerliga hären i förgrunden. Ovan finns två medaljonger med Gustav II Adolfs resp. Bernhard av Weimars porträtt på var sin sida om en infälld bild med slagordningen. Bilden sigerad Nicolaus Weishun. Fec: Golttschmitt Pirna. Under bilden tryckt text i tre spalter, "Nach dem die Königl. Majestät zu Schweden [...]". Nicolaus Weishun (1607–87) var kopperstickare, verksam i Dresden. Jämför nummer 262.

[272]

GUSTAV II ADOLFS DÖD

271. [Gustav II Adolf.] *An Alarme To all Christian Princes and States of the Religion. Written Immediately upon the first newes of the death of the King of Sweden of famous memory, and euer will be to all posterity, and to eternity.* [=Rubrik.] (Amsterdam, G. Thorps efterträdare?, 1632.) 4:o. 12 s. Lätta småfläckar. Tagen ur band och insatt i pappersomslag från slutet av 1800-talet. Delvis bortskuren äldre namnteckning av en Susan Blakam på första sidan. 12 000:-

ESTC: S92792 (one copy only). Ej i Warmholtz, ej i Planer. Mycket sällsynt engelsk relation om Gustav II Adolfs död. ESTC noterar endast ett exemplar, i Boston.

272. [Gustav II Adolf.] *Die aller Christlichste königliche Leicht, dess Weylandt Durchleuchtigsten Königs und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi dess Grosen, der Schweden, Gothen und Wenden Königs [...], welcher den 6. Novembris, Anno 1632 bey Lützen, zwo Meil von Leipzig, für der Teutschen Nation Religion und Freiheit streitend, Seelig und Ritterlich geblieben: Und wie Ihn die Evangelische Stände beklagen.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Strassburg, Jacob von der Heyden, 1633. Stor folio. 50x36,2 cm (bild: 20,5x28). Fläckar, lagad i veck och delvis uppfodrad, smårevor i kanterna. 22 000:-

VD17 12:691944K. Paas P-1899. Harms IV, 225. Ej i Snoilsky eller Planer. Variant med annan sättning av texten finns. Veklagan över Gustav II Adolfs död. I ett öppet tempel på en katafalk ligger kungens lik, med svärdet vid sin sida. Runt om på templets låga mur står 13 kvinnor som representerar de protestantiska staterna inklusive Sverige, den augsburgiska bekännelsen, tyska nationens frihet osv, och gråter. Ovan på templets tak sitter en ängel, den triumferande kyrkan. Under bilden tryckt dikt av Daniel Puschmann i fyra spalter, där de 13 sörjande beklagar sig: "1. Die Streitende Kirch, oder Augspurgische Confession: Ach weh mein Bräutigam, [...]"

[273]

[275]

273. [Gustav II Adolfs död.] (HEYDEN, Jakob van den.) *Trauer Sonnet über den Krieg und Sieg ihrer Königlichen Majestat in Schweden etc. da ein jedlicher verse die beyden wörter Krieg und Sieg, zweymahl in sich begreiff.* [=Rubrik.] Graverat ettbladstryck. Utan ort, (1632). Liten folio. 27,5x20,5 cm. Uppfodrad på papper, med lagade revor och med ett litet hål i bilden. 8000:–

VD17 12:696322V. Paas P-1897. Årtalet efter VD17, Paas har den placerad på 1633. Sonett i vilken Gustav II Adolfs död tolkas som en seger. Bilden visar en dödsballe i förgrunden med ett korslagt svärd och en vinge ovanför med en krona, i bakgrunden slaget vid Lützen. Jakob van der Heyden (1573–1645) från Mecheln var målare men även kopparstickare och förläggare och gav ut ett flertal graverade ettbladstryck kring Gustav II Adolf.

274. [Gustav II Adolf.] LEUSCHNER, Martin. *Oratio Funebris, De Serenissimi Ac Potentissimi Principis Ac Domini, Dn. Gustavi Adolphi Magni, Svecorum, Gothorum ac Vandalorum Regis invictissimi, Germanicae Libertatis & Veritatis Evangelicae Vindictis & Assertoris acerrimi, luctuosissimo, beatissimo tamen ac gloriosissimo obitu; qui 8 Idus Novembr. In cruentissimo ad Luciam, Misniae oppidum, praelio, pro vera Ecclesia & Germanorum Libertate, fortissime dimicans, victor piissime occubuit; praesentibus nonnullis Ducalibus Personis, compluribusq. aliis viris amplissimis, in Ducali Lyceo Stetiniensi, 6. Nonas Martias, habita, A M. Martino Leuschnero.* Stettin, David Rhetius, 1633. 4:o. (47) s. Nära skuren upptill, resulterande i textförluster. Återkommande fläck överst. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 1100:–

VD17 12:127965X. Warmholtz 3845. Med tryckt dedikation till Sten Bielke. Martin Leuschner (1598–1641) var professor och rektor i Stettin.

275. [Gustav II Adolf.] *Lob- und Klagspruch, der Augspurgischen Confession, uber die Ritterlichen Heldenthaten, und hochseeligsten Ableiden, des Durchleuchtigsten, Grossmächtigsten, Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi Magni, von Gottes Gnaden der Schweden [...], höchstseeligster Gedächtnuss, auff dessen hochlöblichsten Nahmen gerichtet.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1632). Folio. 37,2x27,7 cm (bild: 14,5x25,3). Lätta fläckar. Fint skick. 20 000:–

Paas P-1871. Snoilsky s. 69. Den augsburgiska bekännelsens veklagan över Gustav II Adolfs död. Under ett träd ligger den döde Gustav II Adolf utsträckt, med svärdet vid sin sida. Bredvid står en kvinna (den augsburgiska bekännelsen) i sorgdok med händerna knäppta. I bakgrunden pågår slaget vid Lützen. Under bilden tryckt dikt i tre spalter med Lobspruch, "Gustave O du König fron [...]", resp. Klagspruch, "Adolphe O du Held hochwerth [...]", samt på fyra spalter en efterskrift av "Author".

276. [Gustav II Adolf.] *Lyck-Tranen over den wyt-beroemden en zeegh-haften krijghs-helt Gustaef Adolph, der Sweeden, Gotthen, en Wenden coningh, groot-vorst van Vinland, hertogh tot Chesten, en Carelen, heer van Ingermanlandt, &c.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Amsterdam, Thomas Sergeant, 1633. Folio. 47,4x37,2 cm (bild: 26,5x37). Uppmonterad på papp, fläckig och med små hål i bilden. 15 000:–

Ovanlig allegorisk skildring av sorgen efter Gustav II Adolfs död. I en himmelsäng till vänster ligger Gustav II Adolf död, ovanför honom blåser en ängel i trumpet och till höger står furstarna på rad sörjande med hattarna under armen. Först i raden står Axel Oxenstierna. På väggen bakom dessa en tavla med ett slag. Under bilden tryckt dikt i tre spalter av N. Pels, "Wie leyd op't staetsibed, soo droevich in vertooningk, [...]".

277. OLEARIUS, Adam. *Sieges- und Triumffsfahne Gustavi Adolphi Magni, des Schweden, Gothen und Wenden Königs etc. welcher in Weissen bey Lützen in der Schlacht als ein Heldt gestanden, und mitten im Siegem gefallen, den 6. Novembris 1632. Zu dessen höchstlöblichen und unsterblichen Gedächtnis auffgerichtet. Durch Ascanium Olivarium. Leipzig, bey Andreas Oehlen, Abraham Lambergis sel. Hinterlassenen Erben, 1633. 4:o. (60) s. Hårt skuren, med återkommande förlust av rubriker och delförluster av övre textrad. Sammanbunden med:*

LINCKE, Karl. *Klaggedichte, uber die frühzeitige, jedoch seelige lebensEndschafft des durchläuchtigsten, grossmächtigsten, hochgebornen Fürstens und Herrn, Herrn Gustavus Adolphus, [...]. Als Ih. kön. Maj. Leichnam d. 28 Novembris allhier durch Wittenberg durchgeführt worden, von Carol Lincken. Utan ort, 1632. 4:o. (8) s. Titelbladet hårt skuret upptill med delförlust av övre textrad. Sammanbunden med:*

LINCKE, Karl. *Klaggetichte* [sic!], *uber die frühzeitige, jedoch seelige lebensEndschafft des durchlauchtigsten, grossmächtigsten, hochgebornen Fürstens und Herrn, Herrn Gustavus Adolphus, [...]. Als Ihre königl. Maytt. Leichnam den 28 Novembris alhier durch Wittenberg geführt worden, von Carol Lincken. Wittenberg, Georg Mullern, 1633. 4:o. (7) s. Sammanbunden med:*

Fama posthumæ et immortalis gloriæ Gustavi Adolphi, Suecorum, Gothorum, Vandalorum &c. regis & incomparabilis herois consecratum à musis Stetinisibus. Stettin, Davidis Rhetii, 1633. 4:o. (48) s. Sammanbunden med:

SALTZSIEDERN, Matthias. *Lessus super obitum serenismi. et invictimi. principis Gustavi Adolphi, svecor, gothor, vandalor regis, &c. Scriptus & illustri ac generosis dn. Stenoni Bielcken, [...] dedicatus à Matthias Saltzsiedern. (Stettin), Davidis Rhetii, 1633. 4:o. (16) s. Sammanbunden med:*

DIETRICH, Conrad. *Königliche Schwedische Leich-Klag, uber dem christlichen hochseeligsten tödtlichem Ableiben, dess Weyland, [...] Gustavi-Adolphi, der Schweden, Gothen und Wenden Königs, [...]. Gehalten zu Ulm im Münster, am andern Sonntag dess Advents, [...] durch Cunrad Dietrich. Ulm, Mederischen Truckerey, 1633. 4:o. (6),+ 33 s. Något lagerfläckig. Sammanbunden med:*

GLOCKER, Johann Georg. *Svecicus Maccabæus, siue pugnator, das ist christliche Trawer-predig, von dess durchleuchtigsten, grossmächtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Gustavi Adolphi, [...], Lebens, Kriegs und Todteskampff, gehalten in dess H. Reich-Statt Wimpffen, den dritten Sontag dess Advents, Anno 1632. und auff Begehren in Truck verfertigt. Durch M. Iohannem Georgium Glocker. Frankfurt, Johann Friedrich Weitz, 1633. 4:o. 30 s. Med ett grav. porträtt på s. 8. Skinnband från slutet av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.*

25 000:—

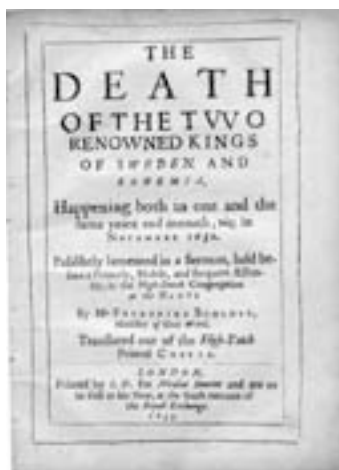
1: VD17 23:252306Y. Warmholtz 3819. Planer 224. 2: VD17 23:290056U. 3: Ej i VD17. 4: VD17 39:119950H. 5: VD17 23:33552V. 6: VD17 32:639813S. Warmholtz 3833. Planer 201, variant. 7: VD17 39:137460L. Warmholtz 3838. Planer 203. Fint samlingsband med tyska klagodiktter och predikningar över Gustav II Adolf. Det första arbetet med tryckt dedikation till Axel Oxenstierna. Adam Oelschläger eller Olearius (1599–1671) var matematiker, bibliotekarie och orientalist och är väl mest känd som skildrare av sina resor med den Schlesvig-Holsteinska ambassaden till Ryssland och Persien 1633–39. Efter sina resor blev han bibliotekarie hos hertig Fredrik av Holstein i Gottorp, där han dog. Här finns "mycken onödig lärdom" tyckte

Warmholtz. Det andra arbetet är andra tryckningen, först tryckt i Wittenberg 1632 av Müllern, här meduppgiften "Erstlich gedruckt zu ...". Det tredje verket är samma verk åter tryckt, året därpå. Denna finns ej i VD17. Karl Lincke, (1630–56) var präst i Freiberg (Sachsen). Det fjärde arbete med flera olika hyllningar till Gustav II Adolf av namngivna poeter i Stettin. Matthias Saltzsieder (1597–1673). Conrad Dieterich, (1575–1639) var protestantisk teolog, professor i Giessen 1605 till 1614 och därefter superintendent i Ulm till 1639. Johann Georg Glocker var teolog från Heilbronn. Här är varianten utan "des grossen" i titeln.

278. [Gustav II Adolf.] *Pictura loquens*. Utan ort, 1632. 8:o. 36 s. Lagerfläckig. Tagen ur band. VD17 anger två varianter i 8:o, men ej denna. 2500:–

Planer I, 123 & 124, varianter. Warmholtz 3738, för upplaga i 4:o samma år med titeln *Pictura loquens ad Gust. Adolphum, suecorum, regem, libertatis vindicem*. Innehåller verser på latin om trettioåriga kriget och några av dess deltagare, utkommen i en mängd varianter.

279. SCHLOER, Frederike. *The Death of the two renowned Kings of Sweden and Bohemia, Happening both in one and same yeare and moneth; viz: in November 1632. Publikely lamented in a sermon, held before a Princely, Noble, and frequent Assembly, in the High-Dutch Congregation at the Hague by Mr. Frederike Schloer, minister of Gods Word. Translated out of the High-Dutch printed coppie.* London, printed by I. D [=J. Dawson] for Nicolaus Bourne, 1633. 4:o. (7),+ (blank),+ 47,+ (1) s.

Lätta småfläckar. Häftad, insatt i pappersomslag från slutet av 1800-talet, med handtextad titel i black. 15 000:–

ESTC: S101946. Warmholtz 3848, för det tyska originalet, han nämner ej denna. Ej i Planer. Engelsk översättning av *Klag- und Trawerpredigt, über den tödtlichen Abgang zweyer fürnemen Königen*, översatt av en anonym "T. H." Avslutas med "Apotheosis Gustavi Magni" av I. Forestus, troligen Jan van Foorest (1586–1651).

280. [Gustav II Adolfs likfärd.] *Triumph und Leichgepränge zu Ehren dem Großmächtigsten und unüberwindlichsten Herrn Herrn, Gustav Adolph, der Schweden, Gothen und Wenden Könige, etc. Ausschuldiger Danckbarkeit, zu hochberuhmlichsten Andencken fortzgebildet.* [=Rubrik.] Stort ettbladstryck med graverad bild, ihopsatt av tre blad. Utan ort, 1633. Folio. 76x49 (resp. 76x42,6 för textdelen) cm (bild: 36,5x49). Trasig. Textdelen loss och hårt skuren samt med fuktfläck, revor och maskhål. Gravyren med stora fula fläckar i båda nedre hörnen, vilka även förstärkts med papper, lagade hål i mittvecket, fuktfläckar och med små maskhål. 12 000:–

Paas P-1909, defekt. Ej i Snoilsky. Finns även i variant utan tryckår. Ovanlig allegorisk skildring av Gustav II Adolfs liktåg. Från ett berg högst upp i vänstra hörnet slingrar sig liktåget, med ryttare, fångar, fanbärare, sörjande kvinnor m.m. och kungens likvagn och en vagn med fältvapen, ner mot en port till dödsriket längst ned i högra hörnet, där en lieman står vakt. Ovan bilden tryckt rubrik i fem rader, och under bilden (här lös) tryckt dikt i tre spalter, "Wenn unsrer ZeitenLauff der alten sich noch gliche, [...]".

1633

281. (FLEMING, Paul.) *P. F. NewJahrs Ode darinnen uber zweymahlige Verwüstung des Landes, dann auch Königl. Maj. aus Schweden Todesfall geklaget, und der endliche Fried erseufftzt wird.* Leipzig, Gregorius Ritzshen, 1633. 8:o. (7) s. Bläcknotering på titelbladet. Insatt i senare pappersomslag med handskriften titel-etikett. 25 000:—

Ej i VD17. Dünnhaupt 25. Läkaren och skriftställaren Paul Fleming (1609–40) var en av den tyska barockens mest betydande diktare, och en hängiven tillskyndare av den evangeliska saken. Han föddes som prästson i Hartenstein i Sachsen och lyckades tack vare stöd av grevinnan von Schönborg få en förstklassig utbildning, som ledde till medicinstudier vid universitetet i Leipzig. Han flydde från Leipzig undan kriget 1633 och kom till Nordtyskland och Holstein och lyckades som hovjunker få följa med på hertig Fredrik III:s ambassad till Ryssland och Persien, skildrad av Adam Olearius. Hemkommen avslutade han sina medicinstudier i Leipzig 1640, och fick anställning som stadsläkare i Reval. På väg dit insjuknade han dock i Hamburg och dog den 2 april 1640, endast 31 år gammal. Flera av hans dikter tonsattes och återfinns än i denna dag i tyska psalmböcker. Mest berömd är ”In allen Meinen Taten”. Han var en av Martin Opitz mest devota lärjungar, även om senare bedömare har hävdats att han i vissa fall överträffar sin läromästare. I detta ode skildrar han sin hembygds förödelse och manar till fred.

282. *Schreiben eines NiderSächsischen vom Adels, so er auß Franckreich an einen fürnemen Fürsten deß Reichs abgehen lassen, den Todt beyder Königen, in Schweden und Böheimb, betreffendt.* Utan ort, 1633. (8) s. Handskriven paginering i bläck. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. 3000:—

VD17 14:004381A. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 44. Discursus politici s. 160, för en tidigare upplaga. Freytag 5559, variant. Warmholtz 3768. Finns i åtminstone fyra varianter. Skrivelsen är daterad den 2 december 1632 i Paris, och propagerar för att man, när nu såväl Gustav II Adolf som vinterkonungen av Böhmen, Fredrik V av Pfalz har fallit, bör söka en allians med Frankrike, för att komma till en fördelaktig fred.

283. *Discurs Eines vornehmen Schwedischen Bedienten, von den itzigenn Zustand im Reich, weme das Directorium gebühren, und wie der Krieg continuiret werden möchte.* Bremen, Georg von Tholen, 1633. 4:o. (24) s. Bläcknotering på titelbladet. Genomgående maskhål i nedre ytterhörnet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 2000:—

VD17 14:005253V. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 48. Discursus politici, s. 166. Warmholtz 3901. Finns i åtminstone två varianter.

284. *Gründliche unnd Summarische Relation, uber den Begriff des Capitulation, welche mit dem Großmächtigsten König Gustauo Adolpho, die Euangelische Ständ zu Franckfurt auffgerichtet, als sie Seiner Königl. Majest: das Römische Keyserthumb auffgetragen. Wie auch etliche wichtige Bedencken darüber, so ChurSachsen und andern Protestirenden Fürsten, und Ständen nit unbillich fürkommen, wie nemblichen dieselbige Capitulation könnte gebessert werden.* Utan ort, 1633. 4:o. (18) s. Tagen ur band. 5000:—

VD17 12:200405W. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 46f. Finns i åtminstone två varianter, en med endast åtta blad. Innehåller Sveriges krav för en eventuell fred med kejsaren.

285. [Habsburg.] *Die zwar vielen unangenehme Gleichwohl aber sehr merck: und sonderliche Frag: Ob nicht deß Ertzhertzoglichen Hauses Oesterreich Ruin, Fall, Auß; und Abschaff: oder Verstossung von deß Röm. Reichs Cron und Scepter, dar unnd für der Thür? Nicht so wohl auß Weltlichen, als Heyl. Schrifft mit der Augenschein; ja Handgreifflichen Erfahrung wol uberinstimmenden Gründen zwar kürztlich, doch nach der gnüg erwiesen.* Utan ort, 1633. 4:o. 16 s. Liten reva på titelbladet, och skrapmärken på sid. 16. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. 3000:–

VD17 12:000386K. Freytag 5542. Minst tre varianter finns.

286. *Particular Relation auß Rom. Was zwischen dem Papst unnd Cardinälen Spanischer Faction, wegen der königlichen Majestät zu Schweden, etc. Todt vorgangen. Auß dem Italiänischen verdeutschet.* Utan ort, 1633. 4:o. (8) s. Diskret markering med rödpenna på titelbladet. Tagen ur band, med marmorerad ryggremsa och insatt i senare pappersomslag. 3000:–

VD17 23:264627X. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 48. Finns i åtminstone två varianter.

287. SIEGFRIED, Hoffmann. *Denckmahl, an die ingesampte evangelische Stände, auff der königlichen Mayt. zu Schweden aller glorwürdigsten tödtlichen Hintritt, zu fernern Nachdencken kürztlich an die Hand gegeben, nebenst D. Simon Wilden wider solchen Memorial, auch beygefügtten Cardinal-Clöselschen Missiven. Durch Hoffman Siegfrieden.* Utan ort, 1633. 4:o. (40) s. Titelbladet med lagad reva. Lagerfläckig och med fuktrand nedtill. Bläcknoteringar på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare omslag med handskriven titeletikett. 3000:–

VD17 39:123654Z. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 47. Discursus politici s. 168. Freytag 5547. Warmholtz 3902. Planer I, 231. Finns i åtminstone fyra varianter. Författaren Hoffman Siegfried, ibland listad som Siegfried Hoffmann, är förmodligen en pseudonym. Med tillägg: "Memorial ob den protestirenden Ständen im Reich Teutscher Nation rahtsamb, sich bey jetziger Zeit von Königlicher Majestät zu Schweden abzuziehen, zu cunctiren, oder sich zwischen derselben und den Pabstlern zu interponiren? Ohngefährlich auffgezeichnet durch D. Simon Wilden, zu Weymar" samt ett missiv från kardinal Melchior Klesl från 1616. Wilds memorial trycktes separat första gången 1632 (se nummer 234).

288. SIEGFRIED, Hoffmann. *Denckmahl, an die ingesampte evangelische Stände, auff der königlichen Majest. zu Schweden aller glorwürdigsten tödtlichen Hintritt, zu fernern Nachdencken kürztlich an die Hand gegeben, nebenst, D. Simon Wilden wider solchen Memorial, auch beygefügtten Cardinal-Clöselschen Missiven. Durch Hoffman Siegfrieden.* Utan ort, 1633. 4:o. (2),+ 20,+ (2, blanka) s. Bläcknoteringar på titelbladet. Tagen ur band. 1500:–

VD17 23:000719B. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 47. Discursus politici s. 168, variant. Freytag 5548. Warmholtz 3902, variant. Planer I, 231. Variant av ovan. Finns i åtminstone fyra varianter. Författaren Hoffman Siegfried, ibland listad som Siegfried Hoffmann, är förmodligen en pseudonym. De två i titeln nämnda tilläggen är inte med i denna variant.

HEILBRONNFÖRBUNDET

289. [Heilbronn.] *Fursterne och ständerne uthi Heylbrun församlade, egentlige och uthförlige beslut på the punchter som ther framstälte och proponerade äre.* Stockholm, Chr. Reusner, 1633. (16) s. Tagen ur band. Bläckfläck i övre marginal på de tre första bladen. 3500:–

Warmholtz 8713 not. Svensk översättning av *Heylbrunnische Bündnüssen*. Konventet i Heilbronn, som samlades på våren 1633, var Axel Oxenstiernas försök att rädda den protestantiska koalitionen efter Gustav II Adolfs död. Här slöts i april en allians mellan Sverige och de sydvästtyska protestantiska furstarna, det s.k. Heilbronnförbundet, med Frankrike som medgarant. Även Johan Georg av Sachsen var inbjuden, men han deltog inte. Den viktigaste uppgiften för förbundet var att finansiera arméerna.

290. [Heilbronn.] *Heylbrunnische Bündnussen, so Gott zu Ehren, und der edlen Teutschen Freyheit zur abgenötigten Vertheidigung verfasst und beschlossen: Zwischen der Königlichen Majestät und der Cron Schweden, etc. an einem: Und denen Evangelischen Ständen deß Churfürstl. Reinischen, Fränckischen, Schwäbischen, und Ober-Rheinischen Crayses: am andern: Wie in gleichem der freyen Reichs Ritterschafft wolgedachter Craysen am dritten Theil: So wol denen übrigen Evangelischen unnd andern Sach-Verwandten, als allen darauff wachenden hohen und nidern Stands Personen nachrichtlichen eröffnet und an Tag gegeben, im Jahr 1633.* Nürnberg, Wolfgang Endter, (1633). 4:o. (36) s. Titeln med träsnitt föreställande svenska riksvapnet. Bläcknotering på titelbladet. Lätt lagerfläckig. Tagen ur band och loss i ryggen. 6000:–

VD17 23:291633V. Discursus politici s. 164, variant. Warmholtz 8713. Innehåller, med separat titelblad, "Verbundnuß mit der hochlöblichsten Kron Schweden, und deren freyen Reichs Ritterschafft", daterad den 15 april 1633.

291. **Som ovan.** Det andra titelbladet med reva i nederkant, blad C4 med bläckfläckar. Warmholtznummer med bläck på huvudtitelbladet. Lätt lagerfläckig. Tagen ur band. 6000:–

292. WAGNER, Ehrenhold. *Goldt-Wage, Auff den nötigen Aufschlag der un-
lengst entstandenen Frag: Ob dem Keyser der beschlossene Krieg anzukünden sey.
präsentiret und redlichen Patrioten unvorgreifflich an die Hand gegeben, Zu Heyl-
bronn, durch Ehrenhold Wagner.* Utan ort, 1633. 4:o. (15) s. Lagerfläckig. Delvis
oskuren och ouppsprättad. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med
handskriven etikett. 3000:–

VD17 23:291629K. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 48. Warmholtz 3908. Finns i åtminstone fyra varianter med stavningen "Goldt-Wage" och i minst fyra till med stavningen "Gold-Wage". Ehrenhold Wagner är en pseudonym som ingen löst. Skriften är en kritisk kommentar till det nyligen under Axel Oxenstiernas ledning skapade Heilbronnförbundet, en konfederation av de evangeliska staterna i sydvästra Tyskland under svensk ledning.

293. [Oldendorff.] *Gründlicher und eygentlicher [sic] Bericht, deß zwischen der Schwedischen und Hessischen Armeen, und dann den beyden Grafen, von Merode und Gronßfeld, und General Major Bönninghausen vorgangenen Haupttreffen, so den 28. junii, 1633. bey Oldendorff, ein Meil Wegs unter Hammeln gelegen, durch*

Gottes Gnad und Beystand von den Unserigen erhalten worden. Utan ort, 1633. 4:o. (7) s. Titelbladet något solkigt och med bläcknotering. Fuktrand på sista bladet. Nära skuren. Häftad med marmorerad ryggremsa, insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 4500:–

VD17 23:306106R. Klemming, Sveriges krig, s. 63. Discursus politici s. 164. Warmholtz 3915, med något annorlunda titel. Finns i åtminstone två varianter. Svenska, hessiska och lüneburgska trupper under hertig Georg av Braunschweig-Lüneburg vann den 28 juni 1633 vid det blodiga slaget vid Oldendorf en seger över en kejserlig här, som anfördes av generalerna Gronsfeld och Merode. Den sistnämnde blev dödligt sårad.

294. [Pfaffenhofen.] *Abbildung der Lottringischen niderlag bey Pfaffenhofen [...]* 31. Julij Anno 1633. Graverat ettbladstryck. Utan ort, 1633. Liten folio. 33,5x25,5 cm (bild: 19x26,3). Fläckig. 12 000:–

Ej i VD17. Paas P-1936. Ovanlig framställning av träffningen mellan den svenska armén och den lothringiska utanför staden Pfaffenhofen utanför Alsach den 31 juli 1633, där den svenska armén besegrade hertig Karl av Lorraine. I bilden är inlagt en allegorisk illustration med den aesophiska hunden, som ser det goda benet den har i munnen även i vattnets spegelbild, "Den som gapar efter mycket, ...".

295. *Schlesische Kriegs-Relation, oder glaubwürdiger Bericht, deß Kriegswesens in Schlesingen, und wie der Junge Dubald dem Friedländer 15. Stück und viel Munition, so er auß Böhmen mit einer schlechten Convoy nach Sittaw und Lemburg wollen führen, abgenommen, sowol auch der Kayseris: geschwinden auffbruch bey Breßlau betreffent.* Utan ort, 1633. 4:o. (7) s. Noteringar i blyerts och diskret markering i rödpenna på titelbladet. Häftad, med marmorerad ryggremsa. 5000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 65. Den i titeln nämnde unge Dubald, är förmodligen dragonöversten Georg Christopher Taupadel (–1646), som var inblandad i flera liknande räder och vars namn har stavats på många olika sätt.

296. [Dachstein.] *Belägerung und Einemung der Statt und Schloss Dachstein im underen Elsass, welches ihr. f. G. Pfaltzgrav Christian von Bürcknfeld etc. der kön. Schwedischcen armee General etc. den 26 Augusti, Belägert beschossem, und den 30 dito erobert: da die Lottringische besatzung wehrlos abgezogen, und die Schwedische den ort eingenommen. Anno 1633.* Graverat ettbladstryck. Utan ort, 1633. Tvär folio. 27,1 x 37 cm. (bild: 22,3x31,7 cm). Lätta småfläckar. Fina marginaler. 12 000:–

Paas P-1940. Bilden visar Dachstein i fågelperspektiv med belägrande kanoner som skjuter. I förgrunden sitter några soldater i allsköns ro och röker pipa. Staden Dachstein i Elsass belägrades av svenskarna den 26 augusti 1633 och erövrades den 30 samma månad.

297. *Tumulus typhi Hispanici, in vestibulo Wirtembergiæ, sub exitum anni M.DC.XXXIII. feliciter exspirantis.* Colonia Suecorum [=falsk tryckort], 1634. 4:o. 8 s. Snett skuren nedtill med förlust av arksignatur. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Rester av ryggremsa. 3000:–

VD17 23:260150U. Discursus politici s. 183. Warmholtz 3934. Påhittad tryckort. Verser, varav de sista undertecknade i Axelioduni av Johannes Joannis Dupéus Gustaphilus. Antikejserligt flygblad som varnar för den spanska tyfusen, i anledning av det påbörjade nya kejserliga fält-tåget som ledde fram till slaget vid Nördlingen.

298. FABRICIUS, Jacob. *Gründliche Wiederlegung des falschen Vorgebens, Damit Den Weyland Groszmächtigen, nunmehr aber Höchstseligsten König zu Schweden, Gustavum Adolphum, &c. Glorwürdigsten Angedenckens, wegen der Calvinisterey verdächtig zu machen, ein Calvinischer Prediger aus der Pfaltz, namens Johannes Cunradus Hopsius, sich bemühet hat, zur Nothwendigen Ehrenrettung verfasst durch Jacobum Fabricium.* Stettin, David Rheten, 1634. 4:o. (2),+ 26 s. Titeln tryckt inom ram. Smal fuktrand i yttermarginal. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. Spår av ryggremsa. Signum i bläck på titsidan. 3000:—

VD17 12:000064Q. Discursus politici s. 179. Warmholtz 3784. Åtminstone fem varianter finns. Jacob Fabricius (1593–1654) var Gustav II Adolfs hovpredikant från 1630 till dennes död i slaget i Lützen, där Fabricius själv, av en tillfällighet, kom att ha viss inverkan på striderna. Han lät i Tyskland trycka ett antal tacksägelsepredikningar över Gustav II Adolfs olika segrar, samt slutligen även en "Klag- und Ehrenpredigt" över kungen. Den utpekade kalvinistiske predikanten är Johannes Conrad Hopff (1602?–34) från Pfalz, som i predikningar, varav en tryckt i Hanau under titeln *Beata regum memoria, optat principium concordia*, enligt Fabricius ska ha antytt kalvinistiska böjelser hos kungen.

299. (TITSCHAU, Caspar.) *Loci Communes Schlesischer Gravaminum, draus zu ersehen ob die vereinigten Evangel. Fürsten und Stände in Schlesien neben der Stadt Breßlaw Unrecht gethan, und Ursache gehabt, die angeborene Hülffe Königlich Majest. und der Cron Schweden, und der beyden Churfl. Durchl. zu Sachsen und Brandenburg zu acceptiren, und sich unter gewisse maß mit den Evangel. allyrten ReichsStänden zu Conjungiren. Zusammen getragen durch Christianum Trewlich.* Breslau, 1635. 4:o. (134) s. Bläcknotering på titelbladet. Lagerfläckig, något bruntonad och solkig, värst i början och slutet. Spridda fuktfläckar och maskhål i marginalerna. Häftad med marmorerad ryggremsa, insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. 1500:—

VD17 14:005652K. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 49. Discursus politici, s. 188, annan upplaga med annorlunda titel. Freytag 5581, annan upplaga. Utkom första gången 1634.

MORDET PÅ WALLENSTEIN

300. [Mordet på Wallenstein.] *Apologia und Verantwortungs-Schrift, Auß was hohen, wichtigen unnd fürdringenden Ursachen, etliche zu eger in Böhheim anwesende Ihr Käys. Mayest. Getreueste Kriegsofficire, an den gewesen Käys. Generalissimum Albrechten Herzogen zu Friedland, unnd andere seine bey sich gehabte Adhærenten, den 15. (25.) Februarii, Anno 1634. Gewaltthätige Hand anzulegen, unnd zu verhüten höchstes Unheils, denselben von Leben abzuheiffen, bewogen und getrungen worden, neben angehengten umständlichen Verlauff wie solches beschehen und fürgangen. Dabey angehäfftet, wie Hertzog Frantz Albrecht von Sachsen, so dieses Werck, mit dem Generalissimo die Zeit hero Practicirt, unterwegs auffgefangen, unnd was für Schreiben derselbe an den entleibten Feldmarschalck Ilo ablauffen lassen.* Utan ort, 1634. 4:o. 11 s. Småfläckar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften etikett. 5000:—

VD17 12:000409L. Discursus politici s. 176. Åtminstone sex varianter förekommer. Försvarsskrift för mordet på Wallenstein. Hertig Franz Albert von Sachsen-Lauenburg (1598–1642)

[88]

hann under krigets gång byta sida flera gånger. Han var vid denna tidpunkt i sachsisk tjänst och förde som medlare hemliga förhandlingar mellan Sachsen och Wallenstein, vilket förstås var graverande för Wallenstein.

Mordet på Wallenstein skedde, om inte direkt på uppdrag av kejsar Ferdinand II, så åtminstone med dennes goda minne. Wallenstein hade blivit förklarad avsatt och ett åtal mot honom hade väckts. Hans egna generaler, von Aldringen, Piccolomini och Gallas hade fått hemliga order om att bringa honom till Wien, död eller levande. Wallenstein lämnade den 13 februari sitt läger i Pilsen, där han mottagit beskedet om avsked och åtal och kom två dagar senare till Eger. Där mördades han samma kväll tillsammans med sina närmaste män, Wilhelm Kinsky, Christian von Ilow och Adam Trcka von Lipa, av de irländska och skottska officerarna John Gordon, Walter Leslie, Walter Deveroux och Walter Butler, den siste hade med sitt dragonregemente fått order av Wallenstein att eskortera honom. Mordet genererade förstås omedelbart en stor mängd pamfletter.

301. [Mordet på Wallenstein.] *Außfürlicher und gründlicher bericht, Der vor-gewesten Friedländischen, und seiner Adherenten abscheuliches Prodition, was es damit für eine eigentliche Beschaffenheit gehabt, und was für Bosshafftige Anschläge allbereit gemacht worden, &c. Alles aus denen einkommen Glaubwürdigen Relationibus, OriginalSchreiben, unnd andern Briefflichen Urkunden, wie auch der diss-falls Verhafften Gethanen gütlichen Außsagen.* Hamburg, Kleinhansen, 1635. 4:o. (80) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, röda snitt och spår av ryggremsa. Äldre signum i bläck på titelsidan, liksom Warmholtznummer.

5000:-

Denna variant ej i VD17. Discursus politici s. 185. Freytag 5567, variant. Planer I, 438, variant. Warmholtz 3943. Tryckt första gången 1634 och omtryckt i åtminstone två varianter 1635, en med 80 sidor och en med 92. Berättelse om Wallenstein och hans anhängares förräderi, d.v.s. ett rättfärdigande av mordet 1634.

302. [Mordet på Wallenstein.] *Copia eines nachdencklichen Schreibens de dato 1. Martij 1634 so uber deren an dem Herzogen von Fridland und andern Cavallieren verübten Mordthat außgangen.* [=Rubrik.] Utan ort, (1634). 4:o. (4) s. Häftad med marmorerad ryggremsa. 3500:–

VD17 3:601495T. Warmholtz 3940. Denna variant innehåller tillägget "Exhortatione Angeli Provincialis ad Imperatorem & Archiduces Austriae."

303. [Mordet på Wallenstein.] *Eigendliche Beschreibung, was sich mit dem General Wallenstein, beneben etlichen andern Officiren und Obristen den 15 febr. zu Eger und anderen Orthen begeben und zugetragen.* Utan ort, 1634. 4:o. (19) s. Fuktfläck och diskret markering på omslaget. Tagen ur band, med marmorerad ryggremsa. Något ovarsamt insatt i senare pappomslag med handskrivnen titeletikett. 4500:–

VD17 14:005566R. Freytag 5571, anger 8 s. Innehåller även "Exhortatio Angeli Provincialis ad Imperatorem de Archiduce Austriae."

304. [Mordet på Wallenstein.] *Relation auß Parnasso uber die einkommene Advisen der mörderischen Gewaltthat und Meuchelmords verübt an käyserlicher Majest. Generalissimo Herzogen von Friedland, General Feldmarschaln Christian von Ilo, Obristen Graff Wilhelm Kintzki, Obristen Land-Jägermeistern deß Königreichs Böhemb, Obristen Tertzki, Ritmeister Nieman. Durch Obristen Budtler, Johann Gordoun Tertzkichien Obr. Leutnant, Waltern Lesle Tertzkischen Majorn, und Adam Godoun Tertzkishen Capitän, und deroselben außgesprengte vermeinte Apologiam.* Utan ort, 1634. 4:o. 14 s. Häftad med gul ryggremsa insatt i senare pappersomslag med handskrivnen titeletikett. 5000:–

VD17 14:005607Q. Discursus politici s. 181. Freytag 5577. Finns i åtminstone fem varianter. Morden på Wallenstein och hans närmaste män.

305. [Mordet på Wallenstein.] *Sanfärdigh och grundtligg berättelse, huruledes then keyserliche Generalissimus Wallenstein, sampt med IX. andra förnemlighe Öffuerster, uppå fästningen Eger, aff någre keyserishe Officirer, uthi ett Panquet är jämmerligen mördat worden.* Utan ort, 1634. 4:o. (8) s. Lagerfläckig och något nött samt med handskrivnen paginering i bläck. Tagen ur band. Blåa snitt. 5000:–

Warmholtz 3938. Titelbladet pryds av en träsnittsillustration.

306. [Mordet på Wallenstein.] *Ursachen warumb der Generalissimus Herzog von Friedtlandt, etc. sich von der Keyserl. Seiten ab- und zu den Evangelischen Ständen mit seinem Volck begeben wollen. Auß eines, von gedachten Wallensteiners, an einen vornehmen Reichs Stand Abgeordneten Anbringen, verfasst. Beneben Rechter Bericht, von der grausamen MordThat an Wallensteiner, etzlichen Grafen und Obr. zu Eger verübet und was seithero dieser MordThat hinn und wider weiter vorgangen.* Utan ort, 1634. 4:o. (8) s. Häftad med senare gul ryggremsa. Något lagerfläckig och bruntonad. Bläckanteckning på titelbladet. 4500:–

VD17 14:005575Q.

307. [Mordet på Wallenstein.] *Zeitung Von Wallensteiner*. Utan ort, 1634. 4:o. (7) s. Lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare blått pappersomslag med handskriven etikett. Bevarad ryggremsa. 6000:–

VD17 3:626735Y. Om mordet på Wallenstein och hans närmaste den 25 februari 1634, och vad som hände dagarna innan. Även med nyheter från Augsburg 20 februari om Gustaf Horns förhåvanden.

308. *Aviso ifrå några fremmande orter i Tyskland, och serdeles huru påffuen i Rom haffuer resignerat sin stool, och wil öffuergiffua sitt påwedöme, och taga sigh hustru etc.* (Stockholm, Keyser), 1634. 4:o (8) s. Titeln med träsnitt föreställande ett ryttartåg. Lätt lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett. Titelsidan med papperslagning i innerkant. 15 000:–

Lundstedt I, III:1. Klemming, Sveriges krig, s. 70. Detta är det första av fem kända nummer i serien *Aviso* ... som Keyser utgav i Stockholm. Det innehåller nyheter från Stettin den 30 mars, från Colmar den 18 mars och från Rom den 13 mars. Avslutas med en dikt rörande Wallensteins mord signerad J. W. S. Lundstedt definierar de i mer eller mindre sporadiska serier utgivna flygbladen som föregångare till de under gemensam titel utkommande tidningarna. Denna serie är enligt "Svenska pressens historia" (del 1, s. 36) märkvärdig inte bara för att den innehåller andra utrikesnyheter än från kriget utan dessutom för att den är illustrerad.

309. [Überlingen.] *Überlingische Belägerung. Das ist Abtruck Schreibens an di Röm: Kays: Mayest: Ferdinandum 2. Von Burgermaister unnd Rath deß H. Röm: Reichs Statt Überlingen abgangen. Darinnen außführlich berichtet wirdt, mit was Macht und Gewalt Gustau Horn Schwedische Feldmarschalch den 23. Aprilis diß 1634. Jahrs ermelte Statt angefallen, beschossen, gestürmet, und den 16. May wider verlassen müssen.* Konstanz, Leonhardt Strauben, 1634. 4:o. (2).+ 22,+ (8) s. Enstaka fläckar i marginalen. Bokstavsförlust p.g.a. tryckfel på s. 20. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Blåsprängda snitt. 9000:–

Ej i VD17. Ej i Klemming. Staden Überlingen vid Bodensjön i södra Tyskland motstod belägring två gånger, första gången 1632 och andra gången den belägring som beskrivs här, av svenska trupper under Gustaf Horn. I denna detaljerade skildring av förloppet dag för dag rymms även en beskrivning av hur jungfru Maria med Jesusbarnet uppenbarade sig på himlen över staden. Stadens befolkning lovade att, om gud räddade dem från "dem Rachen diß grimigen Feinds" skulle de och deras efterkommande i evinnerlig tid hålla en tacksägelseprocession genom staden på årsdagen av svenskarnas uppbrott. Denna s.k. "Schwedenprocession" hålls fortfarande årligen i Überlingen. Denna beskrivning utgavs i nytryck flera gånger från 1756 till 1934.

310. *Aviso. Hwad sigh nu nylighen på fremmande orter tildraget haffuer, sedan then ligistische påwische armee, widh Lignitz uthi Schlesien, ruinerat bleff: Så ock om then gruffuelighe och ohörlighe gerningh, so sigh uti een kyrckia idh Magdeburg tildraget haffuer.* (Stockholm, Keyser), 1634. 4:o. (7) s. Titel med träsnitt föreställande nattvarden. Genomgående fuktrand. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med pappersetikett. Titelbladet lagat i innerkant. 15000:–

Lundstedt I, III:3. Klemming, Sveriges krig, s. 71. Detta är det tredje av de fem kända numren i serien *Aviso* ... som Keyser utgav i Stockholm. Det innehåller nyheter från Wien den 3 maj, från Augsburg den 9 maj, från Mülhausen den 7 maj och från Elsass den 5 maj och avslutas

311. *Haupt-Abschied, Verbündnuß und Coniunction, Zwischen der Königlichen Majestät und CronSchweden, Und Den Evangelischen Protestirenden Churf. Fürsten und Ständen deß H. Röm. Reichs, der löblichen Churfürstl. Rheinischen, Fränkischen, Schwäbischen, und Rheinischen, wie auch Ober- und NiederSächsischen Craysen, Auffgerichtet zu Franckfurt am Mayn den 3. Septembris Anno 1634. Aus sonderbarem Befelch, und mit Befreyhung.* Frankfurt, Johann-Friedrich Weissen, 1634. 4:o. 18,+ (2, blanka) s. Fläckig, och med genomgående maskhål. Tagen ur band. 1500:–

VD17 23:279001F. Discursus politici s. 179. Freytag 5576. Warmholtz 8718. Finns även utgiven i en förkortad variant. Problemet med att få fram pengar (kontributioner) innebar att Heilbronnförbundet måste samlas ånyo och i början av 1634 påbörjades ett nytt möte, denna gång i Frankfurt. Efter sega förhandlingar upplöstes mötet den 3 september utan att några problem lösts. Sedan kom nederlaget vid Nördlingen och alliansen upplöstes.

312. **Som ovan.** 18 s. Saknar sista blanka bladet. Fläckig och med fuktränder. Titelbladet nedskuret, sid. 16 lagad i yttre marginalen och sista bladet med revor. 900:–

NÖRDLINGEN DEN 27 AUGUSTI

313. [Nördlingen.] *Relacion de la feliz vitoria, que el infante cardenal tuuo contra el rey de Suecia, aquien ayudauan los reueldes de Flandes, la qual se comen co a cinco de setiembre, y se acabo vispera dela vispera de nueltra senora deste ano de 1634.* [=Rubrik.] Utan ort, (1634?). Folio. (4) s. Bläckklotter på s. 4 och med bläckpaginering i övre hörn. Fint tagen ur band. 5000:–

Ej hos Rystad. Klemming, Sveriges krig, s. 77, med felaktig titel, han har ej sett den. Spansk relation om det svensk-protestantiska nederlaget vid Nördlingen den 27 augusti/ 7 september 1634. De segrande kejserliga trupperna hade här fått förstärkningar från Spanien, och de spanska trupperna i slaget leddes av kardinalinfanten Ferdinand. Följdriktigt redovisas hos Klemming ett antal spanska relationer om detta slag, KB hade dock ingen av dem.

314. [Nördlingen.] *Sangrienta batalla de Norlingen, y rompimiento del exercito de Gustauo de Orns, Veimar, y Cratz, por el catoloco y cesareo, en feis de setiembre deste ano de 1634.* [=Rubrik.] (Madrid, 1634?). Liten folio. (4) s. Oskuren och insatt i marmorerat lila pappomslag från mitten av 1700-talet. För- och eftersättsblad med bläckanteckningar. 5000:–

Rystad nr 5. Klemming, Sveriges krig, s. 76, med felaktig titel, han har ej sett den. Rystad känner två varianter av denna. Spansk relation om det svensk-protestantiska nederlaget vid Nördlingen den 27 augusti/ 6–7 september 1634. De segrande kejserliga trupperna hade här fått förstärkningar från Spanien, och de spanska trupperna i slaget leddes av kardinalinfanten Ferdinand. Följdriktigt redovisas hos Klemming ett stort antal spanska relationer om detta slag. KB hade dock ingen av dem.

315. *Novvelles des hevreux progres des armes catholiques, svr les protestans, suedois, et leur confederez; tirées des lettres ecrites du comté de Bourgongne, de Franckfort, de Colongne, & de Nancy.* Bryssel, vefue d'Hubert Anthoine Velpius, 1634. 4:o. (7) s. På s. 7 ett träsnitt med dubbelörn, i vars mitt finns ett krucifix. Fläckig och titelbladet med fuktrand. Häftad i blått senare pappersomslag. 3500:–

Klemming, Sveriges krig, s. 76. Relation utkommen efter slaget vid Nördlingen, med nyheter från den 3 till 6 oktober 1634.

1635

316. *Discursus. I. Ob jetzo in H. Röm. Reich Friede zumachen, zeit, nützlich, gut, und heilsam sey. II. Wann tractirter: und abgeredeter massen, ein billicher Friedensschluß auffgerichtet und beliebt würde, ob auch auff seiten der Augspürgischen Confessions Verwandten, den Catolischen real-aßeccuration, innhabender befestigten Orthe unnd Länder, sicherlich zutrawen sey, und was sonst etwan, ausser solcher Versicherung, vor verwahrliche vincula zufinden, und nützlich zugebrauchen.* Utan ort, 1635. 4:o. 76 s. Träsnitt i form av ankare med fisk på titelbladet. Solkigt titelblad med nötning på titeltexten, enstaka småfläckar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. Röda snitt. 3500:–

VD17 14:005685B. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. II, s. 22, variant, redovisad med "p". *Discursus politici* s. 185, variant. Freytag 5588, variant. Warmholtz 4011. Finns i åtminstone tre varianter, med mycket varierande sidomfång.

317. [Tübingen.] *Kurtze und gründtliche Relation: Warumben und welcher gestalt sich Statt und Schloß Tübingen in der Röm. Kais. Majestät Gnadenschutz und Protection ergeben.* Tübingen, 1635. 4:o. (2),+ 13 s. Stor, fint reparerad, pappersförlust på titelbladet med smärre bokstavs förluster. Reparerade hål och pappersförluster i marginalen på s. 1. 2500:–

Ej i VD17. Från 1625 var Württemberg belägrat av kejserliga trupper och i det s.k. "Kirchenkrieg" sommaren 1631 plundrades bl.a. Tübingen av dessa. År 1634 slutligen kapitulerade även borgen Hohentübingen och år 1635 utbröt pesten, i vilken man räknar att ca 1500 människor dog. Det fanns således att gnälla över! 1638 erövrades Tübingen av svenska trupper.

318. [Philippsburg.] *Verdadera relacion de la gran vitoria que han tenido los imperiales en la toma de la inexpugnable plaça de Philippsburgh, que lo executò el muy ilustre coronel Gaspar Bamberger en 24, de enero deste ano de mul y seiscientos y treinta y cinco anos.* [=Rubrik.] Madrid, heredros de la viada de Pedro de Madrigal, 1635. Folio. (4) s. Brunfläckad, hål i inre marginal, bläckpaginering i övre hörn, andra bladet med reva och textförlust. Tagen ur band, med revor i ryggen. 1500:–

Efter segern vid Nördlingen gick de kejserliga trupperna på offensiven och den 24 januari 1635 erövrades det franska fästet Philippsburg i Rhenlandet. Trots att man erövrade ett mycket rikt byte från den franska garnisonen blev detta något av en pyrrhusseger då förlusten bidrog till en kraftigare fransk intervention i kriget.

PRAGFREDEN

319. [Pragfreden.] *Pirnische und pragische Friedens-pacten, zusamt angestelter Collation und Anweisung des discrepantz und Unterscheids zwischen denenselben: Auff Maass und Weise, wie davon in der hiernächstgesetzten Vorrede an den Lesere mit mehrem Bericht gethan wird. Nebst etlichen dienstlichen Beylagen.* Utan ort, 1636. 4:o. 336, 336–346 s. Fläckig och lagerfläckig, bläckfläckar sid. 33–34 och enstaka understrykningar med bläck. Hfrbd från slutet av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 2500:–

VD17 39:12595M. Warmholtz 3990. Finns i åtminstone två varianter. Efter svenskarnas och den protestantiska sidans nederlag vid Nördlingen, stod den kejserliga sidan åter stark och flera av de protestantiska furstarna, med Sachsen i spetsen, sökte fred. I november 1634 slöt Johan Georg, kurfusten av Sachsen, ett preliminärfördrag i Pirna med kejsarens sändebud, i vilket han fick avstå en del av sina tidigare krav, och i det slutliga fredsfördraget i Prag, maj 1635, skärpte kejsaren och katolska sidan villkoren än mer.

320. [Pragfreden.] *Vindiciæ Pacificationis Pragensis. Oder Rettung, Desz zwischen der Röm. Käys. Mayst. und Churf. Durchl. zu Sachsen, zu Praag in Böhmen d en 20/30 May 1635. aufgerichteten Friedens. Aufgezetzet durch einen getrewen ChurSächsischen Patrioten.* Utan ort, 1635. 4:o. (32) s. Småfläckar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett, röda snitt. Warmholtz-nummer med bläck på titelsidan. 2000:-

VD17 14:005320H. Freytag 5594, variant. Discursus politici s. 189, variant. Warmholtz 4001. Åtminstone sju olika varianter finns av denna hyllning till Pragfreden.

321. [Pragfreden.] (STELLA, Johannes Tilmanus.) *Deploratio pacis Germanicae, sive dissertatio de pace Pragensi, tam infauste quam iniuste inita Pragae Bohemorum 30/20 maii: M. DC. XXXV. In qua artes & techna Austriacorum, voecordia Saxonum pericula protestantium, & aequitas belli à Francis & Suecis iure prolati evidentissimè ostenditur, authore Iusto Asterio.* Paris, Sebastian Cramosy, 1636. Folio. (11),+ (blank),+ 115 s. Titel tryckt i rött och svart och med grav. vinjett. Första fem bladen förstärkta i innerkant, pappersslagning dito sid. 71, 95 och 103. Svag men stor fuktrand i ytterkant. Breda marginaler. Något fläckigt pappband från början av 1800-talet, ryggen något trasig i nedre kapital. Pappersetiketter på frampärmen. Anteckningar på försättsbladet av Theodor Georg von Karajan, som köpt boken i Wien 1846. Med Johann Conrad Feuerliens graverade exlibris på försättsbladet och Theodor von Karajans på främre pärmens insida. Ur Ericsbergs bibliotek, med dess exlibris. 9000:-

Klemming, Sveriges förhållanden, s. 55. Warmholtz 3992. Första upplagan av denna kritiska granskning av Pragfreden, som slutits året innan mellan kejsaren och huvudsakligen Sachsen, där Stella varnar för protestanternas farliga situation och Sachsens utsatta läge. Flera omtryck i 4:o utkom samma år, och den utkom i fransk och engelsk översättning 1637 och i en tysk 1638. "En sälsynt och skarp Skrift", ansåg Warmholtz. Johannes Stella var tysk jurist från Zweibrücken och verkade i högsta domstolen i Paris, men även som fransk historiograf.

322. [Pragfreden.] (STELLA, Johannes Tilmanus.) *Deploratio pacis Germanicae, sive dissertatio de pace Pragensi, tam infauste quam iniuste inita Pragae Bohemorum 30/20 Maii: M. DC. XXXV. In qua artes & technae Austriacorum, voecordia Saxonum, pericula Protestantium, & aequitas belli à Francis & Suecis jure prolati evidentissimè ostenditur. Authore Iusto Asterio Icto.* Paris, Sebastian Craois, 1636. 4:o. (6),+ 92 s. Titelbladet tryckt i rött och svart. Titelbladet fläckigt och reparerat i innermarginalen samt med bläcknotering. I övrigt endast obetydliga småfläckar. 2000:-

Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 16. Discursus politici s. 193, variant. Freytag 5605, variant. Warmholtz 3992, för originalupplagan. Finns i åtminstone tre kvartoupplagor. Utom första gången i folio samma år, på samma tryckeri. Se ovan.

323. [Pragfreden.] *Abdrücke der Königl. Würd zu Schweden, An Churfl. Durchl. zu Sachsen, unterm dato Stockholm den 2. Decemb. Anno 1635. abgangen, und Sr. Churfl. Durchl. zu Hall im Februario dieses 1636. Jahres insinuirten Schreibens, Zusamt Ihrer Churfürstl. Durchl. darauff erfolgter zweyer Resolutionen, die Erste, in der Hauptsach: Die Ander, wegen des praedicats (Foederatus) alles in Lateinischer Sprach: Item, Ihr. Churfl. Durchl. Schreibens, an die hinterlassene königliche Schwedische Fraw Witbe, etc. Beneben etlichen Beylagen.* Utan ort, 1636. 4:o. (91) s. Något lagerfläckig. Fuktrand i marginalen i övre ytterhörnet. Enstaka fläckar. Bläckmarkeringar på titelbladet och enstaka understrykningar i texten. Det avslutande blanka bladet solkigt. Häftad med blå ryggrensa insatt i gråpappersomslag.

3000:—

VD17 14:005691C. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 53. Discursus politici s. 189. Warmholtz 4033. Trycktes i minst tre varianter. Brevväxlingen är enligt Warmholtz ”på Sachs. hofvets befallning och til des försvar publicerade.” Vad det Sachsiska hovet ville försvara var beslutet att i Prag 1635 sluta fred med de kejserliga. Brevväxlingen sträcker sig från den 2 december 1635 till den 7 mars 1636.

324. [Pragfreden.] *Copey eines Schreibens der Churf. Durchl. zu Brandenburg, &c. abgangen unterm Dato Cöllen an der Sprew, den 8 Martii Anno 1636. An die, Die Designirte Königl. Majestet zu Schweden, &c.* Utan ort, 1636. 4:o. (16) s. Bläckanteckning på titelbladet. Fuktrand på de första 10 sidorna. Småfläckar i marginalerna. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeetikett.

1200:—

VD17 14:005780U. Klemming, Sveriges förhållandes, s. 54. Jämför Warmholtz 4035. Brevet från kurfursten av Brandenburg utgör ett försvar för freden i Prag 1635, där de tyska protestantiska kurfurstarna bröt med Sverige. Ett mostvarande brev från kurfusten av Sachsen publicerade likaledes.

325. [Pragfreden.] *Copey eines Schreibens der Churf. Durchl. zu Brandenburgk etc. abgangen unterm Dato Cölln an der Sprew, den 8. Martii Anno 1636. an die, Die designirte Königl. Majest. zu Schweden, etc. Copia Churfürstl. Durchl. zu Sachsen, etc. Schreibens, An die Stände der löbl. Cron Schweden ergangen, außm Hauptquartier zu Saltza bey Magdeburg, am Donnerstage nach Cantate Anno 1636.* Utan ort, 1636. 4:o. (16) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven etikett.

1500:—

VD17 14:081149N. Jämför Klemming, Sveriges förhållanden, s. 54 samt suppl. II, s. 23, för de separata utgåvorna. Jämför Warmholtz 4035. De båda breven, från kurfursten av Brandenburg resp. av Sachsen, gavs även ut separat. Kurfursten av Sachsens brev är daterat den 19 maj. De utgör försvar för att de båda protestantiska kurfurstarna ingått fred med kejsaren i Prag 1635.

STUHMSDORF

326. [Stuhmsdorf 1635.] *Pacta Induciarum, eller tiugo sex åhrs stillestånds fördragh imellan konungerijken, Sverige och Polen, som uthi Stumsdorff i Preussen aff begge rijkernas ther til deputerade commissarier, theßlijkes förmedels fremmande konungars, chur- och furstars, sampt andre ständers fullmyndige legaters underhandlande slutit bleff, uppå then 2. septemb. stylo vet. åhr effter Christi börd cic ic xxxv. Effter*

sielfwe originalet på latin uthgångit, och ther hos swenskan, egentligen transfererat, bijfogat. Stockholm, Schroderianis, 1635. 4:o. (24) s. Småfläckar, titelbladet med en med blåck överstruken namnteckning. Tagen ur band. 5000:–

Warmholtz 8640. Svensk och latinsk parallellutgåva. Denna svenska översättning är troligen gjord av Eric Schroderus. Den trycktes även separat på svenska i Elbingen samma år, med en något annorlunda titel och i en annan svensk översättning (se nedan). Även en tysk översättning utkom. Stilleståndet i Altmark mellan Polen och Sverige som slutits 1629 gick ut 1635. Tidpunkten kunde knappt ha varit sämre för den svenska sidan, som vid den här tidpunkten var hårt pressade i Tyskland. Ett återupptagande av stridigheterna med Polen måste till varje pris undvikas. Priset blev också högt, men genom att ge upp de oerhört inkomstbringande preussiska flodtullar man tillförsäkrats sig 1629 fick man till en 26-årig förlängning av det välbehövliga lugnet i öster. På detta sätt lyckades Sverige undvika en militär katastrof, till förmån för en ekonomisk.

327. [Stuhmsdorf.] *Pacta Induciarum thet är the sex och tiugo åhrs fördrag- och stilleståndz punchtar emellan h.ns k. M.tt til Swerige och Sweriges krono etc. etc. etc. på then ena sijdan och h. konungzl. M.tt til Pålandh och Påland krono etc. etc. etc. på then andra sijdan beslutne uthi Stumsdorff then 2. sept. style vet. anno 1625. Aff latinen medh flijt förswenskat.* Elbingen, Wendel Bodenhausen, (1635). 4:o. (15) s. Fuktrand i marginalen de sista fyra bladen. Tagen ur band. 6000:–

Warmholtz 8640 not. Detta är en annan svensk översättning än den som trycktes i Stockholm samma år (se ovan). Bodenhausen i Elbingen tryckte även en tysk översättning. Warmholtz har noterat det feltryckta året, 1625 istället för 1635.

328. [Stuhmsdorf.] *Friedens-Triumph wegen der Vergleichung die durch Gottes Gnad, und Zuthun vieler Christlicher Könige, Fürsten und Stände, darzu verordneten Herrn Abgesandten zwischen der Kron Pohlen unnd Schweden zu Stumsdorff in Preussen glücklichen getroffen ist im Jahr Christi 1635 im Monat Septemb.* Utan ort, 1635. 4:o. (8) s. Mycket ljusa fläckar på titelbladet. Häftad med senare pappersomslag och handskriven titeletikett. 3500:–

Ej i VD17. Ej i Klemming. Rimmad vers över den förlängda freden mellan Polen och Sverige.

329. *Warhafftige Relation, was sich von ohngefähr dem außgang des Monats September, biß zum außgang des monats Octobr: dieses zum ende nahenden 1635. Jahres. Zwischen der König: Mayt: und Cron Schweden Armee, unterm Commando dero Herrn Feld Marschall Johann Banners, etc. Ritters und der Chur Fürstlichen Durchleucht: zu Sachsen Armee, unter dero eigenen, und dero Herrn General Leutnants, Wolff Heinrich von Baudissen, Conduicte verlauffen und zugetragen.* Utan ort, 1635. 4:o. 11 s. Genomgående fläck som förvärras mot slutet. Har varit vikt på två leder. Häftad. 3500:–

Ej i VD 17. Klemming, Sveriges krig, s. 80. Warmholtz 4021. När Sachsen vände vapen mot sin före detta allianspartner Sverige var situationen närmast desperat för Banér och hans här. Här skildras hur man trots allt lyckades undslippa inringning och kunde retirera upp i Mecklenburg, fr.a. den lyckade besättningen av Dömitz som gjorde det möjligt för de svenska trupperna att korsa Elbe.

330. *Warhafftige Relation, was sich von ohngefähr dem außgang des Monats September, biß zum Ausgang des Monats Octobr: dieses zum Ende nahenden 1635. Jahres, zwischen der Königl: Mayt. und Kron Schweden Armee, unterm Commando dero Herrn FeldMarschall Johann Banners, &c. Ritters, und Der ChurFürstlichen Durchleucht: zu Sachsen Armee, unter dero eigenen, und dero Herrn General Leutenants, Wolff Heinrichs von Baudissen, Conduicte verlauffen und zugetragen.* Utan ort, 1635. 4:o. 11 s. Fläckar på titelbladet och på sid. 9–10. Tagen ur band. 3500:–
Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig s. 80, annan variant. Warmholtz 4021. Variant av ovan.

1636

331. MAUL, Thomas. *Bericht, wer an jetzigem Krieg und elenden Zustand unsers geliebten Vaterlandes Teutscher Nation Schuld habe und Ursach seye, ob die Schuld den Catholischen, oder den Evangelischen, oder ihnen zugleich zuzuschreiben: Und wann wieder guter Frieden, Ruhe und Einigkeit geschafft und erlangt werden soll, was zuthun? Aus den ReichsHandlungen, hinc inde einbrachten Gravaminibus, Schrifften und Gottes Wort genommen, dem Einfältigen zur Nachricht und fernern Nachdencken verfertigt durch Thomam Maulium, Gräflischem, Cölnischen Raht und Amptmann zu Greiffenstein.* Utan ort, 1636. 4:o. 28 s. Häftad i marmorerad ryggremsa. Sista bladet med lagningar. 2500:–

Denna variant ej i VD 17. Discursus politici s. 192, anger 24 s. Thomas Maul var jurist och sekreterare i Laubach i Hessen och senare råd och tjänsteman i Greiffenstein.

332. (SEYFFERT, Johann.) *Der Teutsche Brutus. Das ist: Ein abgeworfenes Schreiben, Worauß zu sehen, was die Schwedisch-affectionirten anjetzo von dem Schwedischen Kriegswesen halten, und ein gewisse Anzeigung, wo es endlich hinauß werde. Der Wundartzt begehrt den Krancken nicht zu tödten wenn er die Eyterbeulen außdrücket, ob er ihne wol damit quälet: Also wer einem die Warheit frey herauß*

saget, der begehrt darumb seines Unglücks nicht, wann er gleich frei herauß redet. Beydes muß man mit geduld leyden, will man anderst zum Wolstand gelangen. Utan ort, 1636. 4:o. 8 s. Träsnittsvinjett i form av tre snäckskal på titelbladet. Något lagerfläckig, värst på titelbladet, detta även med ett par bläcknoteringar. 3000:–

Denna variant ej i VD17, men jämför 3:626756U. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 55. Discursus politici s. 193. Freytag 5604. Warmholtz 4066, med titel: Der Schwedische Brutus; "En med hårda tilvitelser emot kronorne Sverige och Frankrike upfyld skrift, och i hvilken Chur-Sachsens upförande försvaras." Utgavs som synes dels med titeln *Der Schwedische Brutus* och dels *Der Deutsche Brutus*, det senare passar enligt Warmholtz bättre med innehållet. Åtminstone 11 varianter finns med denna titel.

333. *Schwedisch Banerischen Volcks Unverantwortliches Beginnen, so dasselbe sonderlich in beyden Churfürstlichen Sächsischen Städten Naumburg und Zörwig verübet.* Utan ort, 1636. 4:o. (8) s. Något lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 8000:–

VD17 14:005871A. Ej i Klemming. Samhället Zörbig och staden Naumburg intogs av Banérs armé den 1 februari 1636. Svenskarnas illdåd vid brandskattningen, vilka "kein Türcke, Heyde oder UnChrist ärger machen können", räknas här upp.

334. [Patent angående diciplin hos trupperna i Pommern.] *Der durchleuchtigsten grossmächtigsten Fürstinn [...] Christinae [...] und dero Reiche Rath Cantzler [...] Axel Oxentjern [...].* Daterad Stralsund 24 maj 1636. Utan ort, (1636). Ettbladstryck. Har varit vikt. Minimalt lagerfläckig och med obetydligt riss i kanten. 5000:–

Ej i VD17. Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling, Band I:15, 271. Berör inkvarteringar och hotar med hårda straff för såväl officerare som soldater som ägnar sig åt våld och utpressning mot den Pommerska civilbefolkningen. Detta är en skärpning av en tidigare förordning, från den 12 november 1635, som man har märkt "von theils Officiren und Soldaten wenig observirt worden".

WITTSTOCK DEN 24 SEPTEMBER

335. [Wittstock.] *Relation, hwadh för en herligh och stoor victorie then rättferdighe gode Gudh, den 24. septembris uthi thetta åhr 1636. wed Witstock uthi Marck Brandenburg, förmedelst en hufwudh drabbning eller feldtslacht nådelighen hafwer undt och förlänt hennes Kongl. M:tt til Sverige, under feldtmarschalck Johan Baners conduicte emoot the chur-sächsische och keyserlighe församblade armeer.* Stockholm, Heinrich Keyser, 1636, 4:o. (8) s. Sammanbunden med:

Relation, was vor eine herrliche grosse Victori der gerechte gütige Gott am 24. Septemb. dieses 1636. Jahrs bey Wittstock in der Marck Brandenburg, bey vorgangenem Haupt-Treffen, der Königl: Mayst. zu Schweden, unter Conduicte dero Feldt Marschalck Herrn Johann Bannern, wider die Chursächsische und Kayserische gesambte Armaden aus Gnaden gegönnet und verliehen. Stockholm, Heinrich Keyser, 1636. 4:o. (8) s. Bläckmarkeringar på titelbladen. Första arbetet något lagerfläckigt. Andra arbetet något snett skuret. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 5000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig s. 86. Warmholtz 4049. Slaget vid Wittstock var en av Johan Banérs största segrar. Brandenburg eliminerades till följd av slaget i princip helt ur kriget och de efter Pragfreden hårt pressade svenskarna fick välbehövligt andrum och t.o.m. möjlighet att åter, om än tillfälligt, besätta stora delar av mellersta Tyskland 1636.

336. [Wittstock.] *Relation, was vor eine herrliche grosse Victori der gerechte gütige Gott am 24. Septemb. dieses 1636. Jahrs bey Wittstock in der Marck Brandenburg, bey vorgangenem Haupt-Treffen, der Königl: Mayst. zu Schweden, unter Conduicte dero Feldt Marschalck Herrn Johann Bannern, wider die Chursächsische und Kayserische gesambte Armaden aus Gnaden gegönnet und verliehen.* Stockholm, Heinrich Keyser, 1636. 4:o. (8) s. Samtida bläckanteckning på titelbladet, samt handskriven paginering. Fläck i innermarginalen på titelbladet. Tagen ur band. 4500:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 86. Warmholtz 4049. Slaget vid Wittstock var en av Johan Banérs största segrar. Brandenburg eliminerades till följd av slaget i princip helt ur kriget och de efter Pragfreden hårt pressade svenskarna fick välbehövligt andrum och t.o.m. möjlighet att åter, om än tillfälligt, besätta stora delar av mellersta Tyskland 1636.

1637

337. GRÜNEWALDE, Christoph Siegfried von. *Danckbarkeit deß Churfürsten zu Sachsen gegen Schweden. Darinnen vier Fragen erlediget werden: I. Ob der Churfürst Undanck begangen, daß er seinem Vater-Lande Teutscher Nation Friede zu wege bringen helfen, in abwesen deß Schwedischen Reichs Cantzlers Herrn Axel Oxenstirns? II. Ob er im Pragischen Frieden-Schluß der Cron Schweden zum besten nichts bedinget und also Undancks schuldig? III. Ob er dadurch undanckbar, daß er den Schwedischen Bedienten und ihren Volck in Teutschland Widerstand thut? IV. Ob er hierinn wieder sein Christenthumb handele? Zusammen getragen: Durch Christoph Siegfrieden von Grünenwalde in SiebenBürgen.* Utan ort, 1637. 4:o. (40) s. Något lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i gråpappersomslag, med handskrivnen formklippt titeletikett. 2500:–

VD17 14:005902T. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 58. Warmholtz 4007. Dessa mot Sverige kritiska frågeställningar finns tryckta i åtminstone 10 olika varianter.

338. (OSTERMANN, Petrus.) *Der Schwedische StörenFriede, Das ist: Demonstratio, Oder Gewisser Grund und Beweisung, 1. Daß die Schwedischen Waffen, nach geschlossenen Pragischen Friede, in Teutschland unrecht: 2. Und der Schweden proceduren grawsam, unerhört, abschewlich, und mehr Türckisch als Christlich seynd. Sampt Beygefügeter Wurtznischen Creutz- und Marterwochen, am Ende befindlich. Durch Innocentium Ehrenfried, von Creutzberg.* Utan ort, 1637. 4:o. (52) s. Något bruntonad. Tagen ur band och insatt i gråpappersomslag, med handskrivnen formklippt titeletikett. 4500:–

VD17 14:005702G. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 58. Warmholtz 4008. Åtminstone en variant finns. Antisvensk pamflett. Innehåller bl.a. utförliga beskrivningar av svenskarnas övergrepp mot civilbefolkningen i Sachsen. Tillägget "Wurtznische Creutz- und Marterwoche", som omnämns i titeln finns inte med i detta exemplar, ej heller i något av de i VD17 befintliga exemplaren. Förmodligen åsyftas det separat utgivna verket med denna titel, som trycktes i flera upplagor i Leipzig samma år (se nummer 341). Petrus Ostermann (död 1644) var jurist och hovråd i Mainz.

339. [Rheinau.] *Wahre Delineation der Schwedischen Schantzen und Schiffbrücken bey Rheinaw, und wie selbige von den Kaijserischen eingenohmen worden 1637.* [=Rubrik.] Graverad plansch. Utan ort, (1639). Tvär folio. 29,5x36,5 cm. Vikt på mitten med papperslagning i vecket, skuren nära plåtkant, små fuktstänk i marginalen och med röd- och svart bläcknumrering i nedre högra hörn. 3000:–

Snoilsky s. 81. Wüthrich IV, s. 174. Ur tredje delen av *Theatrum Europaeum* (plansch 37). Enligt Wüthrich troligen gjord av Merian. Skildring av slaget vid Rheinau. Striden visas i fågelperspektiv. I förgrunden förs befälhavaren för de fransk-weimarska trupperna som fånge fram till kejserlige befälhavaren Johan de Werth.

[339]

340. [Erfurt.] *Continuatio Relationis*, was sich nach Eroberung der Stadt Erffurt, zwischen der Königl. May:t und Cron Schweden Arméen, under der conduite dero Herren General und Feldt Marsch. Herrn Johan Banners, und Herrn Alexander Leslie, und denen Kays. Ligistischen und ChurSächsischen Armaden, Vornehmlich im Monat Januario deß (Gott geb mit Glück) angehenden 1637. Jahrs ferner verlaufen und zugetragen. Stockholm, Heinrich Käyser, 1637. 4:o. (8) s. Tagen ur band. Handskriven paginering. 4000:—

Ej i VD 17. Klemming, Sveriges krig, s. 88. Warmholtz 4060. Efter segern vid Wittstock drog Banér in i Sachsen, i december erövrades Erfurt, och svenskarna vände sig mot staden Torgau och dess viktiga bro samt mot Leipzig.

341. [Wurzen.] *Wurtznische Creutz- und Marter-Woche*, das ist, kurtze, doch wahrhaftige, eigentliche Beschreibung, des von Schwedischen Bannierischen Volcks, Dienstags vor Ostern, den 4. Aprilis, dieses 1637. Jahrs, unversehenen, grawsamen, einfals in die Churf. Sächs. Meißnische StiftsStadt Wurtzen und dabey verübten Raubens, Plünderns und Grawsamen Tyranney, so wol auch den 7. Dito, Charfreys tags hernacher gänzlicher Abbrennung und Einäscherung derselben. Dem Christlichen Leser unnd trewen Patrioten zur Condolentz und Betrachtung der grawsamen KriegsPressuren in dem lieben Vaterland, der anjetzo hochbetrübten und exulirenden Wurtznischen Bürgerschafft zu Trost und Rettung ihrer Unschuld, so wol dero-

selben Posteriret und Nachkömmlingen zum Memorial und Gedächtnis, wie auch zu männliches Wissenschaft, Erweckung wahrer Buß, Gebet und Besserung des Lebens. Publiciret und in Druck gegeben von einem Patrioten und Mitbeträngten. Leipzig, Gregorio Ritzsch, 1637. 4:o. (23) s. Något hårt skuren nedtill, emellanåt med delförlust av kustoder, genomgående litet maskhål. Tagen ur band. 15 000:—

VD17 23:293473U. Klemming, Sveriges krig, s. 89, variant. Warmholtz 4061. Finns i åtminstone fyra varianter, med eller utan en bifogad "Buss-und Trost-Lied". Denna variant utan. Som en "...håruppresande skildring öfver grymheter föröfvade af Svenskarne under Banér" beskriver Snoilsky denna pamflett i ett brev till Klemming den 6 april 1886. Under det svenska återtåget våren 1637, efter att förgäves ha belägrat Leipzig i början av året, passerade Banér på väg ut ur Sachsen staden Wurzen. Trots att staden för dyra pengar friköpt sig, belägrades den av svenskarna den 4 april, och den 7 stormades staden, plundrades och brändes ned. Stadens arkiv brann upp och 3500 invånare beräknas ha dött och 1500 flydde. Veckan kallas för "Wurtznische Creutz- und Marterwoche".

342. [Pommern.] *Litere ab obitu Pomeraniae ducis, laudatissimæ memoriae, ex aula serenissimi septemviri Brandenburgici & ad eam datæ. Nec non alia quædam monumenta cum recentiora tum antiqua. Ex quibus & evidentissimum serenissimi septemviri, ejusque familie celsissimæ jus in provincias Pomeranas, & quæ ipsi à parte Suecica injuriatur oppositio, apparet. E Germanico idiomate Latina.* Utan ort, 1638. 4:o. (8),+ 206 s. Fläck sid. 107–109, annars endast småfläckar. Warmholtznummer med bläck på titelsidan. Tagen ur band, och insatt i något nött blått pappersomslag.

6000:—

VD17 14:001687Z. Warmholtz 4079 not. Översättning från det tyska originalet *Abdruck etlicher*, [...], som trycktes i Frankfurt an der Oder året innan. Samling av brev till och från kurfursten av Brandenburg, mellan mars och juli 1637, som argumenterar för att Pommern vid krigsslutet bör tillfalla Brandenburg och inte Sverige. Innehåller bl.a. brev från Sten Bielke och Herman Wrangel. Svenskarna blev under 1637 tillbakapressade i Pommern till kustremsan vid Stralsund och Greifswald medan resten av Pommern var i de kejserligas händer under general Gallas. Under senhösten lättade dock trycket och Gallas fick vid årskiftet 1638 dra sig tillbaka.

343. [Richelieu.] *Vertreulich freundlich Gespräch, zwischen herrn Cardinal Richelieu, und P. Joseph seinem Beichtvattern. Von den fürnembsten Kriegsgeschichten dieses zu End lauffenden Jahrs. Allen und jeden bey diesem Krieg interessierten, oder sich interessiert zu sein vermainenden, zum Bericht und Nachdencken.* Utan ort, 1638. 4:o. (19) s. Lagerfläckig. Gamla understrykningar.

2000:—

Denna variant ej i VD17. Freytag 5626, variant. Finns i åtminstone fem varianter.

1639

344. REINMANN, Johann Caspar. *Deß Newen Europäischen Post-Reuters Laggei und Nebenlauffer*, als der da durch sein vielfältige so täg- als nächtliche Reisen, auß dem Lauff der Sonnen, deß Mondens und Sternen, wie auch gantzer Natur, ohne Affecten einiger Religion oder Parthey zuvorher prognosticiret und verkündiget, was sich vermutlich durch dieses nechstfolgende gantze Jahr, von Monat zu Monat, Tag zu Tag, fürnemlichen am Gewitter und Ungewitter, dann auch sonderlichen, an Krieg und Fried, zwischen hohen Häuptern und Potentaten verlauffen und zutragen möge. Deßgleichen auch was für andern vor schwere Kranckheiten, Erdbiden, wie dann sonsten allerhand gefährliche Fälle, auff dieser unkersten Welt und Erden Greißmehrerntheils zu gewarten. Auff das herbeynabende Jahr, nach der Allerholdseligsten und seliggmachenden Geburt Jesu Christi M. DC. XXXIX. Auß Astrologischem und natürlichem fundament, mit grossem Fleiß und Rechnung ververtiget und bechrieben durch Joh. Casparum Reinman, Astron. & Medicinæ cultorem, &c. Utan ort, 1639. 4:o. (28) s. Något lagerfläckig. Liten pappersförlust i nedre marginalen på andra bladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett, gröna snitt. 6000:—

Denna variant ej i VD17 men jämför 14:695518R. Johann Caspar Reinmann var astronom och läkare.

345. ZEIDLER, Johann. *Tabeera Budissinae*, Budissinische Brand-stelle, das ist: Was vor, in und nach erbärmlichen Ruin und Einäscherung der alten Volck-reichen und nahrhafftigen Haupt-Stadt Budissin vorgangen, welche Anno 1634 den 2 May, so wohl aussen als inwendig, mit einem unauslöschlichen Feuer angestecket, darinnen viel hundert Menschen, nebenst dem Viehe, grossen Vorrath, Kirche, Glocken, Thürmen, Rath-Haus, Wein-Keller, und alles in Grund weggebrennt worden.[...] Itzo aber auf vielfältiges Ansuchen und Begehren wiedrum aufs neue, benebenst des darauff Anno 1639 erfolgten harten Schwedischen Belägerung, wie auch eines Buss-Spiegels, zusamt kurtzen und nothwendigen Bericht aller dere jenigen merckwürdigen Sachen, so sich von Anno 1631 bis Anno 1641 ausser und in dieser Stadt begeben, zum öffentlichen Druck befördert, von des obengedachten Autoris hinterlassenen sohne, M. Heinrich Basilio Zeidler. Budissin, Andreas Richter, 1686. 4:o. (8),+ 112 s.+ utvikbar grav. plansch. Hårt fläckig och med smårevor, titelbladet brunfläckigt och med skada nedtill, med delbokstavs förlust, planschen uppfodrad, fläckig och lagad, reva i veck. Första arket hårt skuret nedtill, med förlust av arksignatur och kustod. Slutvinjetten och andra detaljer med gammal kolorering. Hårt nött samtida hfrbd, ryggen trasig, blått marmorerat pärmapper. Namnteckningar på främre pärmens insida och på försättsbladet av medlemmar av familjen Steudelin/Schade, Dorothea Elisabeth Ligenhausen, Geborne Steudelin, Johanna Eliabeth Schadin geborne, Steudelin och Carl Dortheiff Schade. 12 000:—

VD17 3:634302D (endast två exemplar, ingen komplett). Ej i Warmholtz. Saknar en plansch föreställande den svenska belägringen 1639. Detta är den tredje, utökade upplagan av prästen Johann Zeidlers (1593–1640) predikan över den uppbrunna och hårt drabbade staden Budissin, utgiven av sonen Heinrich Basilio Zeidler (1640–1703). Först publicerad som en liten

predikan 1634 och sedan 1660 utökad med svenskarnas belägring 1639. Denna tredje innehåller både predikan (sid. 1–52), en lång dikt av Iberius Unglück (pseudonym?) om staden ("Buss-Spiegel", sid. 53–76) och en historisk beskrivning täckande åren 1621–41 (sid. 76–104). Planschen föreställer det brinnande Budissin/ Bautzen. Dikten av Unglück tidigare publicerad separat 1634. Staden Budissin, nuvarande Bautzen i östra Tyskland, var huvudort i Oberlausitz som i Pragfreden 1635 blev en del av Sachsen. Under det trettioåriga kriget belägrades staden ett flertal gånger av både Wallenstein, Sachsen och svenskarna. 1634 brändes staden ned av retirerande kejserliga trupper under Maximilian von der Goltz, och ca 700 människor dog.

1640

346. (MEERBOTT, Heinrich?) COMENIUS, Bernhard. *Vortrab der Leichbestattung des unseligen Pragischen Friedenschlusses worbey Gustav, Friederich und der Landtgraff, von den Todten wie der herfür kommen. Daß sie vor die Religion unnd Region reden, protestiren und erweisen, wie der Pragischen Friedensschluß weder vor diesem von den Protestirenden Reichständen ins gemein, noch auch heutigen tages von der Durchleuchtigen Fürstlich Casselischen Fraw Wittiben absonderlich, ja auch von den Römisch Catolischen Ständen selbstet nicht mit gutem Gewissen, oder auch unter einigem schein nutzens, welscher des einen oder des andern theils Kirchen, oder weitliches Regimentwäsen, oder jemens absonderlich davon zu erwarten habe, bißgero angenommen werden können, oder an noch könne. Und werden dabey hin unnd wieder die fürnembste blumen vorbesagten Friedenschlusses, mit Christlicher Bescheidenheit, abgebrochen, gezeiget und der allergefährlichste Zustand von gantz Europa für Augen gestellet durch Bernhard Comenium. Des Inhalt des Buchs wird der Leser auff dem der Vorredenechst nach folgenden Blade zu sehen haben. Dionys. Halicarn. Es ist gleichsamb durch ein unsterbliches Gesetze der Natur von Ewigkeit hero beschlossen, daß die Königreiche von den unrechtmessigen Beitzern und Inhabern, wieder an die rechtmessige Herren bracht werden. Nach dem erstem Reterodamischen Truck ins Teutche gegeben und gedruckt im Jahr 1640. Utan ort, 1640. 4:o. 146 s. Något bruntonad. Understrykningar med grönt bläck på några ställen. Bläcknumrering och signatur på titelbladet. Tagen ur band. 3500:–*

VD17 23:262122Y. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 60. Finns i åtminstone två tyska varianter, det latinska originalet utkom 1639. Libris, efter Collijn (som inte tar upp det här verket), anger att Bernhard Comenius är en pseudonym för Heinrich Meerbott. Det gör dock inte VD17. Denne Meerbott beskrivs av Carl Wibling som "en af dessa många äfventyrare, som under denna tid kringsvärmade de europeiska furstehofven för att göra sin lycka". Han var teolog från Hessen, hade 1633 varit i kontakt med Oxenstierna och försökt få finansiering till ett stort verk om Gustav II Adolf. Han dök senare upp som den Siebenbürgiske fursten Rakoczys sändebud i Stockholm. Denna ambassad var dessvärre så bemängd med hemlighetsmakeri att det var omöjligt att avgöra vilka Meerbotts egentliga mandat var. Efter denna oframgångsrika episod reste han till Frankrike, där han enligt Wibling "fortsatte sina äfventyrligheter i stor skala och ej ens drog i betänkande att gifva kardinal Richelieu lärdomar i den högre politiken, i det att han inlemnade till honom ett förslag, enligt hvilket de stora religiösa och politiska tvisterna på ett synnerligen beqvämt sätt skulle kunna biläggas."

1641

347. CARVALHO, António Moniz de. *Tradução de huma breve conclusão e apologia da Iustiça del Rey N. Senhor, & dos motiuos de sua felice acclamação, que fez em Latim o Doutor Antonio Moniz de Carualho. Dezembargador da Relação do Porto, & Secretario das duas Embaixadas aos Reynos de Suecia, & Dinamarca. impressa em a Cidade, & Corte de Estocolmia do mesmo Reyno de Suecia.* Lissabon, Jorge Rodriguez, 1641. 4:o. (23) s. Titeln med ramtryck. Fläckar på första och sista sidan. Tagen ur band. 12 000:–

Ej i Bibl. danica. Jämför Bring, Itineraria suecana, 46. António Moniz de Carvalho (1610–54), var sekreterare i den portugisiska delegation som reste till Köpenhamn och Stockholm 1641. Målet var att öppna handelsförbindelser mellan Portugal och Skandinavien, samt att vinna Sveriges och Danmarks stöd för Portugals nyss vunna självständighet från Spanien. Moniz de Carvalho kom senare att delta i förhandlingarna som ledde till den Westfaliska freden, där han idogt arbetade för att vinna Frankrikes stöd gentemot Spanien. Bring anger en *Memoria da jornada e successos que ouve nas duas embaxadas que sua magestade [...] madou aus reynos de Suecia e Dinamarca* av Moniz de Carvalho, Lissabon 1642, vilken titel han dock endast hämtat från British Museums katalog. Se nedan.

348. (CARVALHO, António Moniz de.) *Memoria da jornada, e successos, que ouve nas duas embaxadas, que S. Magestade, que deos guarde, mādou aos reynos de Suecia, & Dinamarca. Escrita com toda averdade, & circunstancias, conforme aos assentos, que foraõ fazendo. Com duas cartas para el rey n. senhor, & para a rainha nossa senhora.* Lissabon, Domingos Lopez Rosa, 1642. 4:o. (28) s. Titeln med ramtryck. Lagerfläckar. Fläck på titelbladet och stor brunfläck på de avslutande två bladen. Sista sidan solkig. Tagen ur band och något lös i häftningen. 15 000:–

Bibl. danica V sp. 313. Bring, Itineraria Suecana, 46, hämtar titeln ur British Museums katalog "arbetet ej befintligt i något bibliotek där det efterfrågats". Mycket ovanlig resejournal. António Moniz de Carvalho (1610–54), var sekreterare i den portugisiska delegation som reste till Köpenhamn och Stockholm 1641. Målet var att öppna handelsförbindelser mellan Portugal och Skandinavien, samt att vinna Sveriges och Danmarks stöd för Portugals nyss vunna självständighet från Spanien. Moniz de Carvalho kom senare att delta i förhandlingarna som ledde till den Westfaliska freden, där han idogt arbetade för att vinna Frankrikes stöd gentemot Spanien. Resan i Sverige gick genom Linköping, Norrköping och Nyköping till Stockholm, där de träffade drottningen och sedan via Västmanland, Närke och Västergötland till Göteborg, varifrån de seglade hem. På slutet finns tre dokument av drottning Kristina rörande ambassaden översatta till portugisiska.

349. [Zwickau.] BALDUIN, Balthasar. *Eucharisticum Cycneum. Das ist, Christliche, Wolgemeinete Zwickawische Lob- unnd Dancksagungs-Predigt, Als Gott der höchste und beste Kriegsmann selbiger Stadt und gemeiner Bürgerschaft darinnen, hertzliches und umbrünstiges Gebet allernädigst erhöret, sie allerseits mit gewünschter Hülffe erfrewet, und von den fast Drithalbjährigen Außländischen Schwedischen Joche, durch ordentliche hochpreißliche Mittel den 9. Junii, dieses lauffenden 1641. Jahres mächtiglich erlöset hatte, Nach vorgelauffener hartten Belager- und Eroberung gemelter Churfl. Sächs. Stadt Zwickaw am H. Johannisfeste, in Volckreicher und ansehnlicher Christlöblicher Versammlung in der Haupt-Kirchen zu unser lieben Frauen, mit männliches Frolocken gehalten, und numehro, mit angehengten zuror und damals gesprochenen Danckgebe, auff begehrenpubliciret. von Balthasar Balduin, der H. Schrifft Doctorn, Pastorn, und Superintendenten doselbst.* Zwickau, Melchior Göpnern, 1641. 4:o. (36) s. Titeln med ramtryck. Enstaka småfläckar. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag. 1800:—

VD17 3:637430B. Åtminstone två varianter finns. Balthasar Balduin (1605–52) var son till den kände protestantiske teologen Friedrich Balduin och superintendent i Zwickau sedan 1638. Han slutade sin bana som superintendent i Regensburg.

350. *Copia Käyserliche Schreibens an die zu Dennemarck-Norwegen Königl. Mayest.* Glückstadt, In der Königl. Vestung, 1641. 4:o. (7) s. Tillsammans med:

Copia Königl. Dennemärckischer Antwort an den Romischen Kayser. Glückstadt, In der Königl. Vestung, 1641. 4:o. (8) s. Första verkets titelblad med fuktrand. Båda titelbladen med diskret numrering. Tagna ur (samma) band. 1200:—

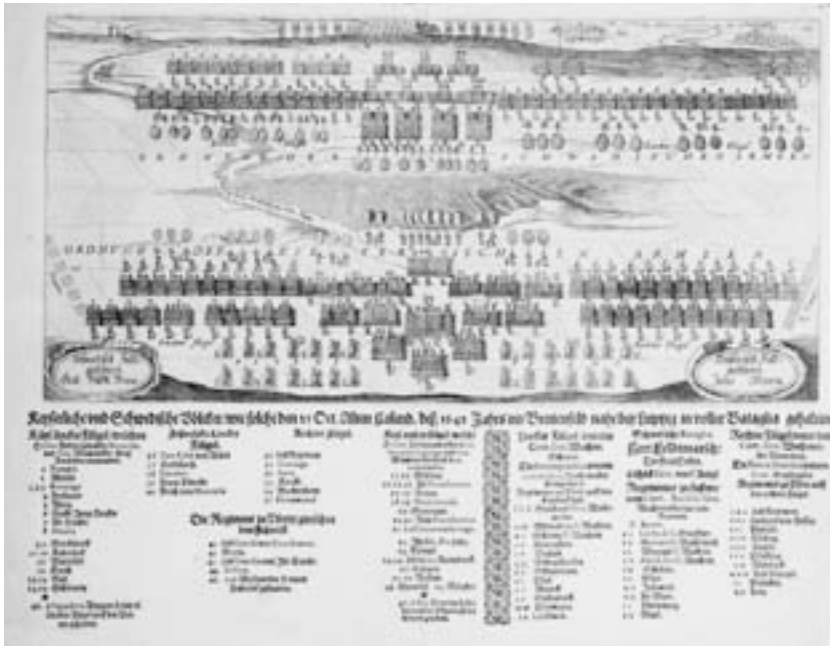
VD17 14:002194L resp. 14:002235K. Bibl. danica III, sp. 103 resp. 104, anger ”2 forsk. udgaver” för det andra arbetet. Den första skrivelsen är daterad i Regensburg den 22 juni 1641 och svaret är daterat Glücksb. den 1 augusti samma år. Glücksburg är i det här fallet danske kungens slott i Glückstadt, inte orten Glücksburg utanför Flensburg.

1642

351. *Exemplum literarum ad serenissimum Danie et Norvegie regem a Gallico per germaniam legato scriptarum circa tractatum pacis.* Amsterdam, 1642. 4:o. (2),+ 19,+ (3),+ 23,+ (3),+ 19,+ (3),+ 20–22,+ (1),+ 23–35 s. Med numrering i bläck på titelbladet och de i detta verk ingående texternas deltitelblad. Tagen ur band, röda stänksnitt. Troligen ej komplett. 1500:—

Bibl. danica III, sp. 105. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 63, anger totalt 124 sidor. Här finns endast 92 sidor. Samling av dokument rörande Kristian IV:s olika fredsförsök 1642, innehåller texten till fredsförslaget skrivet av Conrad av Lutzow och brev av den franska diplomaten Claude de Mesmes och av den svenska förhandlaren Johan Adler Salvius. Klemming anger tre brev av Adler Salvius, men här finns endast ett. Med separata titelblad finns: ”Literæ sive declaratio regis Hungariæ ad regem Daniæ super tractatu praeliminarium hamburgi facto, prout latinè conceptæ prodierunt e cancellaria viennensi”, ”Tractatus de praeliminaribus pacis universalis” och ”Expromissio serenissi regis Daniæ”.

352. [Breitenfeld 1642.] *Keyserliche und Schwedische Völcker, wie solche den 23 Oct. Alten Calend. deß 1642 Jahrs im Breitenfeld nahe bey Leipzig in voller Bataglia gehalten.* [=Rubrik.] Ettbladstryck, med graverad bild. Utan ort, (1642). Folio.

31,5x38,2 cm (bild: 17,7x35,4). Uppfodrad i vänsterkant, annars fint exemplar. Bläcknumrering i övre högra hörnet. 9500:–

VD17 1:092293N. Paas P-2122. Snoilsky s. 89. Slagordningen inför det s.k. andra slaget vid Breitenfeld den 2 november 1642. Under bilden tryckt rubrik och bildförklaring. I det andra, och något mindre kända slaget vid Breitenfeld, besegrade Lennart Torstensson den kejserliga armén under ärkehertig Leopold Wilhelm. Kejsarens förhoppningar om att kunna bibehålla Pragfredens innehåll med endast smärre eftergifter åt Sverige och Frankrike, grusades här definitivt.

353. [Breitenfeld 1642.] *Bericht, wie es in dem blutigen Treffen bey Leipzig im Breitenfeld, Sontags den 23 Octobr. Alten (oder 2 Novembr. N. Calenders) dieses 1642 Jahrs, zwischen der Käys. und schwedischen HauptArmee, abgelauffen.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild. Utan ort, (1642). Folio. 40,6x31,9 cm (bild: 24,5x30). Liten papperslagning i veck. Fint exemplar. 12 000:–

VD17 1:092291X. Paas P-2123. Snoilsky s. 88. Berättelse om den svenska segern i det s.k. andra slaget vid Breitenfeld den 2 november (23 oktober) 1642. Bilden visar två trumpetare i förgrunden och till höger flyende ryttare, och i bakgrunden slagfältet. Under bilden är tryckt text i fyra spalter, ”Ich mache mir keinen Zweiffel, [...]”.

354. [Freiberg.] *Gründliche und auszfürliche Relation, von der sehr harten, weit beschriebenen und denckwürdigen Ploquada und Belägerung der Churf. Sächs. ältesten freyen Bergkstadt Freybergk in Meissen, wie dieselbe von der Cron und Reich Schweden uff Teutschen Boden wallenden Armee, unter dem General Feldmarschall, Herrn Linnard Torstensohn, den 27. Decembris des 1642. Jahres berennet, hernach biß in die achte Woche belagert, starck und grawsam beschossen, etlich mal bestür-*

Bericht, wie es in dem Kuthum Treffen: 69 Tappig in Breitfeld: Contags den 23 October: Alins: oder 2 November. 1741 (amort) dieser 1047 Jahre: zwischen der Kaiserl. und Königl. Preuss. Armee abgetrieben.

1. Die Kaiserliche Armee, bestehend aus 1047 Mann, wurde am 23. October (2. November) 1741 in der Nähe von Kuthum mit der preussischen Armee, die aus 69 Mann bestand, in ein Gefecht verwickelt. Die Kaiserlichen, die von ihrem Feldherrn, dem Fürsten von Saxe-Weissenfels, angeführt wurden, setzten sich auf einen Hügel, um die preussische Armee zu beobachten. Die Preussen, die von ihrem Feldherrn, dem Könige von Preussen, angeführt wurden, zogen sich zurück, nachdem sie die Kaiserlichen in die Falle gelockt hatten. Die Kaiserlichen verfolgten die Preussen bis zu einem Ort, an dem sie sich in eine Schlucht zurückzogen. Die Kaiserlichen setzten sie in Brand und zerstörten sie. Die Preussen wurden in die Schlucht getrieben und wurden von den Kaiserlichen getötet. Die Kaiserlichen nahmen die Leichen der Preussen mit sich und brachten sie nach Kuthum. Die Kaiserlichen setzten die Leichen in Brand und zerstörten sie. Die Preussen wurden in die Schlucht getrieben und wurden von den Kaiserlichen getötet. Die Kaiserlichen nahmen die Leichen der Preussen mit sich und brachten sie nach Kuthum. Die Kaiserlichen setzten die Leichen in Brand und zerstörten sie.

2. Die Kaiserliche Armee, bestehend aus 1047 Mann, wurde am 23. October (2. November) 1741 in der Nähe von Kuthum mit der preussischen Armee, die aus 69 Mann bestand, in ein Gefecht verwickelt. Die Kaiserlichen, die von ihrem Feldherrn, dem Fürsten von Saxe-Weissenfels, angeführt wurden, setzten sich auf einen Hügel, um die preussische Armee zu beobachten. Die Preussen, die von ihrem Feldherrn, dem Könige von Preussen, angeführt wurden, zogen sich zurück, nachdem sie die Kaiserlichen in die Falle gelockt hatten. Die Kaiserlichen verfolgten die Preussen bis zu einem Ort, an dem sie sich in eine Schlucht zurückzogen. Die Kaiserlichen setzten sie in Brand und zerstörten sie. Die Preussen wurden in die Schlucht getrieben und wurden von den Kaiserlichen getötet. Die Kaiserlichen nahmen die Leichen der Preussen mit sich und brachten sie nach Kuthum. Die Kaiserlichen setzten die Leichen in Brand und zerstörten sie.

3. Die Kaiserliche Armee, bestehend aus 1047 Mann, wurde am 23. October (2. November) 1741 in der Nähe von Kuthum mit der preussischen Armee, die aus 69 Mann bestand, in ein Gefecht verwickelt. Die Kaiserlichen, die von ihrem Feldherrn, dem Fürsten von Saxe-Weissenfels, angeführt wurden, setzten sich auf einen Hügel, um die preussische Armee zu beobachten. Die Preussen, die von ihrem Feldherrn, dem Könige von Preussen, angeführt wurden, zogen sich zurück, nachdem sie die Kaiserlichen in die Falle gelockt hatten. Die Kaiserlichen verfolgten die Preussen bis zu einem Ort, an dem sie sich in eine Schlucht zurückzogen. Die Kaiserlichen setzten sie in Brand und zerstörten sie. Die Preussen wurden in die Schlucht getrieben und wurden von den Kaiserlichen getötet. Die Kaiserlichen nahmen die Leichen der Preussen mit sich und brachten sie nach Kuthum. Die Kaiserlichen setzten die Leichen in Brand und zerstörten sie.

4. Die Kaiserliche Armee, bestehend aus 1047 Mann, wurde am 23. October (2. November) 1741 in der Nähe von Kuthum mit der preussischen Armee, die aus 69 Mann bestand, in ein Gefecht verwickelt. Die Kaiserlichen, die von ihrem Feldherrn, dem Fürsten von Saxe-Weissenfels, angeführt wurden, setzten sich auf einen Hügel, um die preussische Armee zu beobachten. Die Preussen, die von ihrem Feldherrn, dem Könige von Preussen, angeführt wurden, zogen sich zurück, nachdem sie die Kaiserlichen in die Falle gelockt hatten. Die Kaiserlichen verfolgten die Preussen bis zu einem Ort, an dem sie sich in eine Schlucht zurückzogen. Die Kaiserlichen setzten sie in Brand und zerstörten sie. Die Preussen wurden in die Schlucht getrieben und wurden von den Kaiserlichen getötet. Die Kaiserlichen nahmen die Leichen der Preussen mit sich und brachten sie nach Kuthum. Die Kaiserlichen setzten die Leichen in Brand und zerstörten sie.

met, und durch Sprengung vieler Minen, Einwerfung unzähliger grosser Steine, Granaten und Feuerballen, auff's heftigste geängstet, endlich durch des allgütigen Gottes gnädigste Hülffe, und ankommenden Keyserl wolfundirten Succors, unterm Commando des durchlauchtigen, hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Octavii Piccolomini Aragona, Herzogen zu Malfi, des heiligen Römischen Reichs Grafen, Herrn zu Nabot, Röm Keys Majestet General Feldmarschalln, etc. liberiret und des Feindes befreiet worden. Männlichen zu gründlicher Wissenschaft und Nachricht, neben einem besondern KupfferAbriß in Druck gegeben. Freiberg, Georg Beuther, (1643). 4:o (90),+ (2, blanka) s. Saknar graverad plansch. Något bruntonad och med enstaka fläckar. Tagen ur band. Warmholtznummer med bläck på titelbladet.

3000:—

VD17 14:005482T. Warmholtz 4148. Tre av fyra redovisade exemplar i VD17 saknar planschen. Gruvstaden Freiberg i Sachsen intogs av kejserliga trupper 1632, och försvarades framgångsrikt mot belägringar. Banér försökte storma staden 1639 och Torstensson lyckades lika illa med sin belägring 1642–43, som behandlas här. En månghundraårig lind i Freiberg omnämns än idag som "Torstenssonlinden", vid detta träd ska han ha fört befäl över belägringen.

1643

355. *Vergleichung zwischen Ihr königl. Mayest. zu Schweden herrn General Feldmarschalln Leonhard Torstensohn, und I. F. G. Georg Ragotzky Fürsten in Siebenbürgen.* Utan ort, 1644. 4:o. (8) s. Lagerfläckig. Fläck på tredje bladet. Tagen ur band och med handskrivnen numrering på titelbladet.

1200:—

VD17 14:005511V. Freytag 5731. Warmholtz 8862. Finns i minst tre varianter. Daterad den 10 juli 1643. 1641 slöt hertig Karl Gustav en traktat med fursten av Siebenbürgen, Georg Rakoczy, denna förnyades april 1643. Här å Sveriges vägnar undertecknad av Lennart Torstensson.

356. [Kristina.] RUDBECK, Johannes d.y. *Mars sveco-germanicus in celebritatem festi natalitii serenissimae et potentissimae principis ac dominae, dominae Christinae, Suecorum, Gothorum et Wandalorum designatae reginae, et principis haereditariae: Magnae Finlandae principis, ducis Esthoniae & Careliae, ingriaeq; dominae. Dominae suae clementissimae. Dictus in auditorio eloquentiae, quod Arosiae est, à Johanne Rudbeckio iuniore. Ipso die natalitio, & videlicet Decembris anno Christi M. DC. XLIII.* Västerås, Eucharius Lauringerus, 1644. 4:o. (40) s. Lätt lagerfläckig. Titelbladet lite solkigt och med diskret bläcknotering, annars ett fint exemplar. Tagen ur band och försedd med gråpappersryggremsa.

2500:—

Bibl. Rudb. 482. Warmholtz 4159.

1644

357. *Manifest an die Stände im Königreich Ungarn, des durchleuchtichten hochgebornen Fürsten und Herrn, H. Georgij Rakoszi, Fürsten in Siebenbürgen, herrn eines Theils von Ungarn, und Graffen zu Seckien, etc. Darinnen die Haupt-Ursachen Seiner wider das Hauß Österreich fürgenommenen Kriegs-Expedition kürztlich angeführet werden.* Utan ort, 1644. 4:o. (8) s. Obetydliga maskhål i nedre marginal. Titelbladet något solkigt och med numrering i bläck. Tagen ur band och insatt i vitt omslag med handskrivnen titeletikett. Rödstänkta snitt.

2500:—

Ej i VD17. Warmholtz 4183 för den svenska översättningen, som utkom samma år. Daterad den 17 februari 1644.

358. *Keyserlich Manifest wieder Siebenbürgen. Nebst einem Vorlauffer einer Antwort auff selbiges Manifest.* Utan ort, 1644. 4:o. (22) s. Obetydliga maskhål i nedre marginal. Inlagan har en gång varit vikt. Tagen ur band och insatt i pappersomslag med handskriven titeletikett. Rödstänkta snitt. 2500:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 18 (anger 8 sidor). Jämför Warmholtz 4184. De första åtta sidorna innehåller det kejserliga manifestet, daterat den 23 februari 1644, resterande sidor upptas av: "Vorlauffer einer Siebenbürgischen Antwortt, auff das (unter Käyserlichen Namen und Titul außgangen) Habsburgische Manifest des Hauses Oesterreich", med egen arksignering.

359. *Rossomalza, das ist Der Schwedische Vielfraß. Einem jedern zum Abschew representiret. Auß einem vertrauten Schreiben vom Weserstrohm, vom letzten Augusti 1644. gezogen.* Utan ort, 1644. 4:o. (16) s. Lagerfläckig. Nära skuren med förlust av kustod på blad B3. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Rödstänkta snitt. 6000:–

VD17 23:316617L. Mayer-Gürr s. 199. Bibl. danica III, sp. 112, variant. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 80, varianter. Warmholtz 4170, variant på nederländska. Berömd smädeskrift, utgiven i samband med kriget mot Danmark 1644. Svenskarna liknas här vid en glupsk järv som vandrar Tyskland runt i omåttligt frosseri. Från början, iklädd fårpäls, mottogs han som en välkommen gäst, men när han väl börjat äta upp allt visar han sig svår att bli av med. Den folkliga föreställningen om järvens oerhörda glupskhet nämns redan hos Olaus Magnus, där det beskrivs att järven, om den får tag på mer mat än den kan äta, klämmer sig mellan två nära varandra växande träd, för att på det sättet pressa ut maten så att den kan återgå till sitt frosseri. Mayer-Gürr konstaterar att den politiska propagandan når sin höjdpunkt under Gustav II Adolfs tid i kriget, för att mot slutet nästan upphöra. Den som återstår på 1640-talet är mycket antisvensk och han tar denna *Vielfraß* (Mayer-Gürr s. 92f.) och *Der schwedische Jäger in Teutschland* som exempel.

SVENSK-DANSKA KRIGET 1643–45

360. *Kongl. Mayt:s til Swerige, etc. breff til Rijkzens ständer.* Stockholm, Henrich Keyser, 1644. 4:o. (12) s. Fläck på titelbladet. Tagen ur band. 2000:–

Bibl. danica III, sp. 108. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 65. Warmholtz 4162. Utkom även som ettbladstryck i patentfolio. Drottning Kristinas brev till ständerna den 16 januari 1644, där hon tillkännager att hon ser sig tvungen att till "fäderneslandens försvar, och våre trogne undersåters beskydd, taga wapn i handen". Förberedelse inför Torstenssons angrepp på Danmark. Översattes till tyska, latin och nederländska.

Fiendskapen mellan Sverige och Danmark hade motvilligt lagts åt sidan till värn för de protestantiska kungadömenas gemensamma intressen i Tyskland. Danmarks motgångar och Sveriges växande styrka bidrog dock till att göra situationen instabil. Danske kungen, som väl insåg hotet, ägnade sig åt en febril diplomati för att försvåra för svenskarna, en aktivitet som Oxenstierna tacksamt lade till listan av skäl för anfallet. Konflikten viktigaste del rörde dock Öresundstullen, och Sveriges undantag från denna. Det var också tullfrågan som gjorde det möjligt för Sverige att få med sig holländarna i en allians som skulle visa sig avgörande. I december 1643 bröt Torstenson in i Danmark. Genom att lägga ut en del villospår lyckades man med bedriften att ta försvararna helt på sängen. Redan i januari hade man lyckats erövra hela Jylland. I slutet av samma månad marscherade Horn in i Skåne. Han erövrade större delen av landskapet men lyckades inte ta Malmö, dit danskarna samlat sina krafter. I det fortsatta kriget, fram till freden i Brömsebro, behöll svenskarna sitt övertag, men hade svårt att nå några riktiga avgöranden.

361. *Königl. Majt: zu Schweden, etc. Schreiben an die Reichs-Stände, wegen des itzigen Wesens mit dem König von Dennemarck. Auß dem Schwedischen ins Teutsche ubersetzet.* Utan ort, (1644). 4:o. (7) s. Något lagerfläckig. Häftad i senare pappersomslag. Smutsfläck på främre omslag. 1200:–

VD17 14:006159Q. Bibl. danica III, sp. 108. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. I, s. 18. Warmholtz 4162 not. Tysk översättning av drottning Kristinas brev till ständerna den 16 januari 1644, där hon tillkännager att hon ser sig tvungen att till "fäderneslandzens förswar, och wåre trogne undersåters beskydd, taga wapn i handen". Se ovan. Översattes även till latin och holländska.

362. *Königl. Majest. zu Schweden, etc. Schreiben an die Reichs-Stände. Datum Stockholm, den 16 Januarii.* Utan ort, 1644. 4:o. (8) s. Lagerfläckig. Häftad och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 1500:–

Denna variant ej i VD17. Jämför Bibl. danica III, sp. 108. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 65 samt suppl. I, s. 18, varianter. Warmholtz 4162 not. Variant av ovan. Minst åtta varianter finns.

363. *Königlicher Majestät zu Schweden, etc. Schreiben an dero Reichs-Stände wegen des Königs von Dennemarck. Aus dem Schwedischen ins HochTeutsche übersetzt.* Utan ort, 1644. 4:o. (7) s. Numrering i bläck på titelbladet. Lite ojämnt skuren. Tagen ur band och insatt i senare gråpappersomslag med handskriven titeletikett. 1500:–

VD17 14:081037L. Jämför Bibl. danica III, sp. 108. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 65 samt suppl. I, s. 18, varianter. Warmholtz 4162 not. Ytterligare en variant av ovan.

364. *Manifeste, ofte verklaringe, van de koninginne van Sweden, aen hare rijcx-standen, waer inne verhaelt worden, d'oorsaken die haer genootsaeckt hebben, omme den oorlogh teghens den koning van Denemarcken aen te nemen. Na de originele hoochduytse gedruckte cople.* Amsterdam, François Lieshout, (1644). 4:o. (8) s. Noteringar i bläck och rödpenna på titelbladet. Tagen ur band, med spår av ryggremsa av makulatur. 900:–

Bibl. danica III, sp. 108. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 65. Warmholtz 4162, för det svenska originalet (se nummer 360). Nederländsk översättning av Drottning Kristinas brev till ständerna den 16 januari 1644, där hon tillkännager att hon ser sig tvungen att till "fäderneslandzens förswar, och wåre trogne undersåters beskydd, taga wapn i handen". Översattes även till latin och tyska.

365. *Vortrag und Deduction dero Cron Dennemarck von Anno 1630. bisz anhero gepflogener Friedens Tractaten, Botschafften und Conventionen, welche zu dem gemeinen Pacifications wesen mit der Cron Schweden gehalten, und was darinnen verhandelt worden. Worauss abzusehen, wie gemeldte Cron Schweden, unter dem Schein und pretext des friedens, den Krieg nicht allein mit ernst fortgesetzt, und den Mediatorem selbst feindlicher weise angegriffen; Sondern dero vorgebender Religion sich als eines Deckmantels gebrauchet, worunter ihr Intresse beobachtet, und was bey diesem Krieg der Schwedischen ihr Scopus und rechter Ziel sey.* Utan ort, 1644. 4:o. (20) s. Rikliga samtida, något beskurna, bläcknoteringar. Tagen ur band med spår av ryggremsa. 1500:–

VD17 12:192013B. Bibl. danica III, sp. 111. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 81. Warmholtz 4177. Finns i åtminstone tre varianter. Innehåller bl.a. avskrifter av brev från Torstensson och Axel Oxenstierna till dennes son Johan Oxenstierna som var svensk delegat vid förhandlingarna i Osnabrück.

SVENSKA KRIGSFÖRKLARINGEN

366. (LAGERFELT, Israel.) *Manifest; förklarandes orsakerne, som kongl: May:tt til Sverige, &c. beweeckt och nödgat hafwe, at resolvera til krigs, och förswara medh wapn, sin, sitt rijkes och sine undersåtares undertryckte rätt, emot sin frändes och naboos, konung Christians then 4des aff Danmarck, fiendtliche och wåldsamme attentater.* Stockholm, Henrich Käyser, 1644. 4:o. (117) s. Sista blanka bladet saknas. Blad H3 med reva. Enstaka fläckar och bläckstreck, bläckpaginering från äldre samlingsband i övre hörnen. Sammanbunden med:

Manifest; worinnen die Ursachen erkläret werden, welche Die Königl: May:tt zu Schweden, &c. Bewogen und genötiget haben, einen Krieg zu resolviren, und Ihr, und Ihrer Reiche, und Unterthanen underdrücktes Recht mit denen Waffen zu verthedigen, wieder Ihres Vettern und Nachbahrn, König Christians des vierdten zu Dennemarck, &c. Feindtlich und gewaltsahme attentatet. Aus dem Schwedichen ins Teutsche transferiret. Stockholm, Heinrich Käyser, 1644. 4:o. (136) s. Solkigt titelblad med fläckar, genomgående med fläckar och fuktränder. Sammanbunden med:

Manifestum, declarans causas, quibus Sac.R.M.tas Sueci, permota & adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum regnique & subditorum suorum oppressum temeratumque jus, adversus consanguinei av vicini sui, Christiani quarti, Daniae regis, violentos & hostiles actus ac conatus. Ex Suetico in Latinam sermonem translatum. Stockholm, Petri á Seluo, 1644. 4:o. 119 s. Fläckar och lagerfläckar. Sammanbunden med:

Thet swenske manifests förelöpare, framstält igenom ett samtaal, emellan en swensk och dansk. Tryckt uthi Amsterdam. Och nu på thet swenske tungomål affsatt, år 1644. [=Rubrik.] Utan ort, 1644. 4:o. (4) s. Hårt skuren med bokstavs förluster i marginalen, vikt med reva i mitten. Sammanbunden med:

Vorläuffer deß schwedischen Manifest In einem gespräch zwischen einem Schweden und Dänen abgefertiget. Auß dem Niederländischen. Utan ort, 1644. 4:o. (16) s. Sammanbunden med:

Warhafftige Wiederleg und Beantwortung des Jüngst außkommenen Schwedischen Manifestes, Worin nich allein klärlich dargethan unnd bewiesen, daß die in jennem vermeintlich angeführte Ursachen, so die Königin von Schweden angekrieben und genötiget, sich endlich zum Krieg wider Dennemarck zu resolviren, von keiner Würde noch Erheblichkeit seyn, sondern vielmehr hingegen der rechte warhafftige Grund sothaner Schwedischen Bund- und Friedbrüchigkeit entdecket und beschrieben wird. Köpenhamn, 1644. 4:o. (92) s. Titelbladet med pappersslagning, ojämnt skuren. Sammanbunden med:

Förelöpare aff ett swar på thet Danskes manifest. Uthgången först i thet hollendske språket. [=Rubrik.] (Stockholm, Keyser, 1644). 4:o. (8) s. Skinnband från slutet

av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind och blindpräglade pärmar. Ur Gustaf Holdo Stråles bibliotek och ur Ericssbergs, med Carl Jedvard Bondes exlibris. Försättsbladet med handskriven innehållsförteckning. 9000:–

Bibl. danica III, sp. 108ff. Klemming Sveriges förhållanden s. 65f, 78. Warmholtz 4164, 4165 & 4166. VD17 räknar upp 8 varianter av den tyska upplagan av krigsmanifestet, men ej denna. VD17 12:187168W för Warhaftige Wiederleg, medan Vorläuffer ej återfinns i VD17. Samlingsband med den svenska, tyska och latinska upplagan av det svenska krigsmanifestet mot Danmark 1644 (det utkom även en holländsk översättning), följd av den lilla förelöparen, i både den svenska och tyska översättningen och slutligen den tyska översättningen av det danska svaret på det svenska krigsmanifestet.

Författaren Israel Fortelius (1610–84), 1646 adlad Lagerfelt, anlätades flitigt vid olika diplomatiska uppdrag och var en av Axel Oxenstiernas närmare medhjälpare. Han var bl.a. sekreterare vid fredsförhandlingarna i Brömsebro 1645. I detta Manifest redogör han för skälen bakom kriget med Danmark och rättfärdigar Torstenssons anfall. Förelöparen är en diskussion mellan en svensk och en dansk, där den danske måste erkänna att Sverige har rätt och att är man bara rättfärdig så behöver man ej frukta svensken "...hwem Mynt ey i sin Taska bär/ För Swenskas plundring rädd ey är." Det danska svaret på manifestet, som finns tryckt även på danska och på latin, är följt av en förelöpare av det svenska svaret.

367. *Voor-Looper van het Sweedsche manifest. Vertoont door een t'samen-sprekingh, tusschen een Sweed ende enn Deen.* Amsterdam, Leenaerd de Bondtwercker, 1644. 4:o. (11) s. Sista två sidorna med småfläckar. Titelbladet med noteringar i bläck och blyerts. Nära skuren, med förlust av överdelen av några bokstäver i första raden på femte sidan. Tagen ur band, med spår efter ryggremsa av makulatur, och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 900:–

Bibl. danica III, sp. 113. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 81. Warmholtz 4165. Minst fem varianter finns. Denna dialog, mellan en svensk och en dansk soldat om det svenska anfallet på Danmark, utkom även på tyska och svenska, samt återtrycktes på svenska så sent som 1769, "af hvad orsak", skriver Warmholtz, "kan jag icke inse".

368. *Manifest oder Summarischer Bericht, worab unter andern zu ersehen, wie dero zu Dennemarck, Norwegen, etc. königl. majest. fürstenthümbe Schleswig Holstein und dero provintz Jütland von der Schwedischen Armee gar unvermuthlich ohn einige Noth, Recht und Ursach, Ja wieder auffgerichtete Pacta und Erbverträge überfallen und gar feindlich tractiret.* Utan ort, 1644. 4:o. (20) s. Titelbladet något solkigt. Fuktrand på de första fyra bladen. Svag fläck på sista sidan. Häftad och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 1500:–

VD17 12:187180Y. Bibl. danica III, sp. 109, varianter. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 67 samt suppl. II, s. 27, varianter. Warmholtz 4169 not. Antisvenskt pamflett, översatt från danskan. Den tyska översättningen finns i åtminstone nio varianter. Daterad Ottensee (Odense) den 30 januari 1644.

369. *Danmarcks rijkes rådž breff, til Sweriges rijkes rådž, sub dato Ottensjö, then 9. februarij. Sampt: Sweriges rijkes rådž swar theruppå, daterat Stockholm then 2. martij, anno 1644.* (Stockholm), Heinrich Keyser, (1644). 4:o (8) s. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 900:–

Bibl. danica III, sp. 109. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 69. Warmholtz 4172. Utgavs även på tyska.

370. *Derer Dänischen Reichs Rätthe Schreiben an die ReichsRätthe in Schweden, sub Dato Ottensebe den 9 februarij. Zusampt: Derer Reichs Rätthe in Schweden Antwort darauff, datiret Stockholm den 2. Martij Anno 1644. Auß dem Schwedischen ins Teutsche transferiret.* (Stockholm), Heinrich Keyser, (1644). 4:o. (8) s. Stämpel och bläcknoteringar på titelbladet. Handskriven paginering. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. 1500:–

VD17 23:706644N. Bibl. danica III, sp. 109. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 69. Warmholtz 4172 not. Minst fem varianter finns.

371. *Extract aff en confident skrifwelse vthur Lübeck den 16 februarii, åhr 1644. Theruthinnan til en godh deel förmåles hwad såsom til den 9. eiusdem widh then swenske armee, vthi Holsten och Juthland är passerat och föreluppit. Utan ort, (1644). 4:o. (8) s. Lätt lagerfläckig. Titelbladet med bläcknotering och liten fläck. Sista bladet med reva i texten. Tagen ur band.* 2000:–

Ej i Bibl. danica. Klemming, Sveriges krig, s. 106. Warmholtz 4171, variant.

372. *Copia Schreibens eines vornehmen Schwedischen vom Adel an einen Franckischen vom Adel worin der Cron Schweden zeithero gehabte, auch noch führend, und vorhabende Consilia und Desseignes wegen des langwierigen Teutschen und jetzo-angefangenen Dänischen Kriegs außführlich an den Tag gegeben. Allen Christlichen Nationen, insonderheit der Cron Schweden gesampten Untersassen und Einwohnern zu gute und eignen Untergangs verhütung zum Druck befördert.* Frankfurt, 1644. 4:o. (28) s. Fuktfläckig. Tagen ur band och insatt i gråpappersomslag. 1500:–

Denna variant ej i VD17. Bibl. danica III, sp. 112. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 76. Discursus politici, s. 227. Warmholtz 4190, för det latinska originalet. Finns i åtminstone sju varianter och utgavs även i fransk översättning. Brevet som är daterat i Stettin den 9 april 1644 väckte enligt Warmholtz mycket uppteend.

373. (LAGERFELT, Israel.) *Wederläggning och wälgrundat swar, på thet danske manifest; hwarutinnan klarligen betygges och godt görs, thet kongl. May:ts och Sweriges crono, emoot all skääl och sanning förwijtes, thetta kriegh, konungen i Danmark, uthan orsaak, åthwarning och emoot förtienst at hafwa påfördt.* Stockholm, Henrich Keyser, 1644. 4:o. (201) s. Spridda småfläckar. De inledande sidorna lagerfläckiga. Bläcknotering på titelbladet samt handskriften och delvis bortskuren paginering. Reva s. (64). Nära skuren. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriften titeletikett. Rödständta snitt. 1500:–

Bibl. danica III, sp. 110. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 71, varianten med Corrigenda. Warmholtz 4201. Uppgiften att Lagerfelt är författaren återfinns endast hos Bygdén (II, sp. 740f). Manifestet är daterat den 5 augusti 1644 och behängt med bilagor (a–mmm). Originalmanuskriptet med Axel Oxenstiernas rättelser finns i UB. Författaren Israel Fortelius, 1646 adlad Lagerfelt, anlätades flitigt vid olika diplomatiska uppdrag. Han var bl.a. sekreterare vid de kommande fredsförhandlingarna i Brömsebro 1645.

374. *Kort och summarisk berättelse om orsakerne, hwilke man uthaff the swenske officerers; så och uti the tyska siöstäd, och eliest förde discurser förnimmer, hwarföre thet infallet uthi Holsten skal wara skedt.* (Stockholm, Keyser), 1644. 4:o. (8) s. Tagen ur band och insatt i pappersomslag med handskriften titeletikett. 1500:–

Bibl. danica III, sp. 111. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 75. Warmholtz 4178. Skriften listar en mängd oförätter som den danske kungen ska ha begått mot Sverige såsom t.ex. att han "uthaff idel afwund och missgunst, effter högsta möyeligheet förhindrat the swenskes gode rådhslag och actioner, och ther emoot skärckt och styfft Churfursten aff Sachsen uthi sine elaka företagande".

375. *Kurtze und summarische Erzehlung etlicher Ursachen, welche man bey einigen Schwedischen Officirern per Discursum vernimbt, warumb der Einfall in Holstein geschehen.* Utan ort, 1644. 4:o. (8) s. Häftad. Har varit vikt. Insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Numrering i bläck på titelbladet.

1200:–

Denna variant ej i VD17. Denna variant ej i Bibl. danica. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 75, andra varianter. Warmholtz 4178, variant. En av många olika tyska översättningar av *Kort och summarisk berättelse om orsakerne [...] hwarföre thet infallet uthi Holsten skal wara skedt.* som utgavs i Stockholm 1644. Skriften listar en mängd oförätter som den danske kungen ska ha begått mot Sverige.

376. *Anleitung zum rechten verstand der so genannten Warhafften Widerleg- und beantwortung desz jüngst ausgelassenen Schwedischen Manifests.* Utan ort, 1644. 4:o. (20) s. Tagen ur band. Löst inlagd i senare pappersomslag. 900:–

VD17 14:081808S. Bibl. danica III, sp. 111. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 74. Warmholtz 4167.

377. *Antvvoordt op seecker deens manifest. Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Buxtehude [Boxtehoe], 1644. 4:o. (8) s. Enstaka småfläckar. Titelbladet något solkigt. Tagen ur band. Blåfärgade snitt. Löst inlagd i senare pappersomslag. 1200:–

Bibl. danica III, sp. 111. variant. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 74. Warmholtz 4174. Finns i åtminstone tre varianter.

378. *Politischer, auß Göttlicher und der erbarn Völckern Rechten kürztlich verfafter Discurs, ob die Cron Schweden ohne einige vorgehende publication und ankündigung des Krieges, die zu Dennemarck, Norwegen Königl. Majest. damit sie einen ewigen Frieden, auch sonderbahre Verträge und Pacta auffgerichtet, auch Ihr. Majest. zum Interponton ad pacis universales tractatus erwehlet und acceptiret, unversehens feindlich überfallen, und deren Land und Leuth überziehen können?* Utan ort, 1644. 4:o. 21 s. Lagerfläckig. Tagen ur band med marmorerad ryggremsa, insatt i senare vitt omslag med handskriven titeletikett. 900:–

VD17 14:006107S. Bibl. danica III, sp. 111. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 77. Jämför Warmholtz 4180. Frågan som döljer sig i denna skrifts långa titel tör, om man frågar författaren, besvaras med nej.

379. *Ein vertrawlich Gespräch von Schwedischen Einfall in Hollstein und Denne-marck, etc. Zweyer Schwedischen Soldaten, deren der Eine ein geborner Schwede, der ander ein Teutzscher.* Gehalten zu Leipzig bey dem Rastrum. (Dresden), 1644. 4:o. 23 s. Sammanbunden med:

Continuation. Oder Ander Theil des vertrawlichen Gesprächs [...]. Gehalten zu Leipzig in Auerbachs Weinkeller. (Dresden), 1644. 4:o. 23 s. Sammanbunden med:

Weitere Continuation. Oder Dritter Theil des vertraulichen Gesprächs [...]. Gehalten zu Leipzig uff der Trinckstuben bey dem Eyllenbergischen Biere. (Dresden), 1644. 4:o. 22 s. Sammanbunden med:

Nochweitere continuation. Oder Vierter Theil des vertraulichen Gesprächs [...]. Gehalten zu Leipzig in der Breyhanschencke uff der Niclasstrassen. (Dresden), 1644. 4:o. 22 s. Samtliga titlar med vinjetter i träsnitt. Lätt fukt- och lagerfläckiga. Tredje delens titelblad förstärkt i nedre hörnet. Fjärde delen med bokstavs förlust på titelbladet p.g.a. skrapskada. Tagna ur band och insatta i pappers omslag med handskriven titeletikett.

12 000:—

VD17 3:626802M, för del 1, 12:191974T, för variant av del 2. Del 3 och 4 ej i VD17. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 78–79 samt suppl. II s. 30f. Bibl. danica III, sp. 112f. Freytag 5721. Warmholtz 4204: "Skrifvit för pöbeln". Tredje delens titelvinjett med en interiör med drickande och brädspelande män. En följskrift *Beantworteter Rabsacks* utgavs och besvarades i sin tur med *Wiederbeantworteter Rabsacks oder fünfter Theil des vertraulichen gesprächs* 1645. Många varianter existerar. Fjärde delen ibland med tryckåret 1645. Tryckorten Dresden anges av Bibl. danica. Skrifterna är satiriska dialoger mellan en svensk soldat och en tysk soldat i svensk tjänst. Samtalen som tvärtemot Warmholtz nedsättande omdöme innehåller intressanta resonemang om krigsskuldfrågan är även emellanåt riktigt underhållande, och sker under inmundigande av alkohol på olika platser i Leipzig. Auerbachs vinkällare finns fortfarande.

380. *Wiederbeantworteter Rabsacks, oder Fünffter Theil, des vertraulichen Gesprächs von schwedischen Einfall in Hollstein und Dennemarck, etc. zweyer schwedischen Soldaten, deren der Eine ein geborner Schwede, der Ander ein Teutzscher.* Gehalten zu Leipzig in grossen Collegio bey dem Lateinischen Biere. (Dresden?), 1645. 4:o. (22) s. Titelbladet med vinjetter i träsnitt samt "frånsidan af Erik XIV:s halfva riksdaler med tomrum för året" (Klemming). Något lagerfläckig. Häftad med marmorerad ryggregmsa, senare insatt i brunpappers omslag med handskriven titeletikett.

8000:—

VD17 14:085572T. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 79. Ej i Bibl. danica. En serie med fyra satiriska ölbestänkta dialoger mellan en svensk soldat och en tysk soldat i svensk tjänst gavs ut under 1644 under titeln *Vertrauliche Gespräch...* Ett svar utgavs samma år med titeln *Beantworteter Rabsacks. Dem Vertraulichen Soldaten Gespräch...* Detta är alltså ett svar på denna svarsskrift. De två soldaterna sitter denna gång på universitetet i Leipzig, dricker "latinskt öl" och försöker bl.a. bringa klarhet i vad ordet "Rabsack" egentligen ska betyda.

381. *Gespräch zwischen einen Dänen [sic] und Schweden, so einander zu Dantzick begegnet, im Junio 1644. und sein Alte bekandten gewesen.* Danzig, (1644). 4:o. (16) s. Något lagerfläckig. Bläcknotering på titelbladet. Samtida understrykningar och marginalanteckningar i bläck, delvis något beskurna. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 4500:–

VD17 14:006091Z. Bibl. danica III, sp. 112 (med "dänen" istället för "dänen" i titeln). Klemming, Sveriges förhållanden, s. 78. Warmholtz 4193. Prodansk satir. Detta är möjligen Warmholtz exemplar om vilket han skriver: "Uppå mit exemplar har en obekant anteknat författarens namn: M. Calixtus Scheinius P. Laur. Hans skrift utmärker noggsamt, at han icke varit wän, hvarken af r. cancelern eller de öfrige herrarne af Regeringen." Bläckanteckningen på titelbladet lyder mycket riktigt "Opus M. Calixti Scheinij P. Laur." Hansaadvokaten Calixtus Schein från Lübeck dog dock redan år 1600, möjligen avses någon yngre släkting. Texten består av en satirisk konversation mellan en svensk och en dansk soldat. Innan de bestämmer sig för att dra sig tillbaka till danskens logement för att dricka öl, har de bl.a. kommit överens om att drottning Kristina förmodligen är oskyldig till Sveriges skamliga angrepp på Danmark, utan att skulden ligger hos "Der Ochsensternische Cantzler".

382. *Offenbahrung beyder Königen zu Dennemarck etc. und Schweden, vertraulichkeit; wie und warumb jetzige ReichsRegierungs Rätthe dieselbe zertrennet. Auß welscher die eigentliche Ursachen des newen Dänischen Schwedischen Kriegs abzunehmen und zuersehen. Auß Schwedischer Sprache zu Stralsundt gedrucket, in die Teutsche transponiret.* Utan ort, 1644. 4:o. (18) s. Lagerfläckig. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Blåsprängda snitt. 3500:–

VD17 14:006146L. Bibl. danica III, sp. 111. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 79, anger ett blankt blad på slutet. Finns i åtminstone tre varianter. Utges för att vara en översättning av en svensk skrift med titeln *Grundelig oc sandferdig bäretning om årsag til theta nya danska oc suänksa krigsväsande aff tyska flitteligen på vort suänksa tungomålat vdsat* men, om vilken Klemming noterar: "Texten är än mera osvensk än titeln och språket nära oigenkännligt. Förmodligen är danska texten originalet." Den danska texten har titeln: *En aabenbarlig demonstration oc ret grundelig hoffuet-aarsag til nerværendis optende svenske krig imod hans Kong: myt: udi Dannemarck oc Norge* och utges även den för att vara en översättning av ett svenskt original.

383. (ROSENKRANTZ, Gunde.) *Dania ad exteros de perfidia Suecorum. Anno, quo DanIca paCta trVCIIs frangVnt perIVurIa sVecI, RagVzI & TVrcI perfIDa paCta petVnt.* Utan ort, (1644). 4:o. (59) s. Genomgående fuktfläck i nedre ytterhörnet, värst i början och på de två sista bladen. Enstaka småfläckar. Tagen ur band med spår av marmorerad ryggremsa. De avslutande två bladen löst bifogade ur ett annat exemplar, något snålare skuret och med bevarat bakre omslag. 3000:–

VD17 12:191603Y. Bibl. danica III, sp. 107. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 77. Discursus politici, s. 224. Warmholtz 4206. Samtliga, utom Klemming, anger det felaktiga tryckåret 1643, vilket utläses av kronogrammet som ingår i titeln. Det framgår dock av innehållet att den måste vara senare. En variant med dubbla sidantalet förekommer. Warmholtz skriver: "Författaren är den för sina smädeskrifter bekanta Gundaes Rosenkrantz [...] Är altså ogrundadt, at Bremiska Canceleren Theod. Reinking författat bemelte skrift, och fördenskul af de Swenske, sedan de 1645 fädt honom fången, blifvit tvungen densamma i gröt at upåta." Gunde Rosenkrantz (1604–75), son till Holger Rosenkrantz, var danskt riksråd. Senare propagerade

han ivrigt för att påbörja ett nytt krig mot Sverige och skrev ett antal mycket hårda skrifter mot det nordliga grannlandet och dess krigsförbrytelser mot Danmark. År 1664 fick han dock kreditorer efter sig och såg ingen annan utväg än att fly till Sverige, och 1670 ansökte den tidigare så ivrige danske patrioten om att bli svensk undersåte, men förgäves. I misär dog han i Helsingborg, inte välkommen vare sig i Danmark eller i Sverige. Vid sidan av politik bedrev han ivrigt teologiska och klassiska studier, och publicerade även en del uppbyggelselitteratur, som delvis även översattes till svenska.

384. (ROSENKRANTZ, Gunde.) *Schwedischer Meyneyd-Spiegel Jedermänniglich zum Scheusal vor Augen gestellet*. Utan ort, 1644. 4:o. (151) s. Tagen ur band. Blåsprängda snitt. Bläcknotering på titelbladet. 4000:—

VD17 14:082777D. Bibl. danica III, sp. 107. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 79, anger 152 opag. sidor, de 3 sista vita. Discursus politici s. 228. Warmholtz 4206 not: "Tyska öfversättningen af denna skrift, vidlyftigare utförd, och i ännu grofvare utlåtelser". En här ingående nidvisa mot Axel Oxenstierna trycktes även separat.

385. [Norge.] *Copia uthaff ett förtroget breff, til the norske inbyggjare. Öfversatt uthaff norske språket in på thet swenske tungomålet*. (Stockholm, Keyser), 1644. 4:o. (8) s. Obetydligt solkig. Häftad, och insatt i senare pappersomslag med handskrivnen titeletikett. 6000:—

Bibl. danica V, sp. 380. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 76. Warmholtz 4212. Svensk propagandaskrift riktad till de "ehrlige rättsinnige gode män, som i det fordom berömmelige konungerijket Norge boende äre". Skriften som är undertecknad "Eder gode wän Aesculapius" försöker uppvigla norrmännen att gå över på den svenska sidan i kriget mot Danmark. Det är inte värdigt "edert fordom mächtige Konungarike" att vara "til en provintz eller landskap förnedrat". "Derföre äre i och nu uthi then nödh oc wända råkade, at i måste uthi eder trälldom see, huru edre barns blodh måste för edre fötter utgiutas, iche för edert fäderneslandz frijheet, hwilket berömmeligt wore, utan för eder frijheetz-röfware och mördare, trälldoms ooks bekräftelse och fremmande herskap, til edert och alle edre efterkommandes ewige spott, hån och smälek." Att någon kunde invända att kriget skulle vara Sveriges fel, eftersom de invaderat Jämtland kan man lätt avfärda med att konstatera att "Jempteland är en borttryckt lem från Sweriges rijke, som historierne bewiisa". Argumenten verkar ha återanvänts 1657, då den trycks på nytt.

386. [Ordinarie Post tijdender.] *N. 2. Nya Wekutidender ifrå Breßlaw och andre Orter i thet Romersche Rijket*. [=Rubrik.] Utan ort, (1644?). 4:o. (4) s. Fläck och reva på andra bladet. Sammanbunden med:

Num: 3. Anno 1644. Particular. Post, Hamborger och Rom. Rijkets Tidender. [=Rubrik.] Utan ort, 1644. 4:o. (8) s. Fläckig, andra bladet hårt skuret med delförlust av övre textrad. Tagna ur band. 40000:—

Se Lundstedt 1. Holmberg s. 43ff. Detta är eventuellt nummer 2 och nummer 3 av Sveriges äldsta egentliga tidning! Tvåan, som är känd sedan tidigare, har ansetts som nummer två i den serie som från nummer fyra, 1645, gavs ut under namnet *Ordinarie Post tijdender*. Något exemplar av nummer 3 har inte varit känt. Uppdraget till postmästare Johan Beijer att utge tidningarna gavs den 2 januari 1643 och förnyades 19 juli 1645. Abonnemang kunde från 1645 tecknas hos boktryckaren Ignatius Meurer. Nummer 2 har tidigare ansetts innehålla nyheter från december 1644 och januari 1645, men de är från december 1643 till januari 1644. Nummer 3 har likaledes nyheter från december 1643 till januari 1644. Detta innebär dock att det

skulle bli ett glapp på närmare ett år till nummer fyra! Nummer 2 har nyheter från Breslau den 28 december, från Krakau den 19 december, från Wien den 5 december och från Lübeck den 29 december. Dessutom innehåller den ett extrakt ur ett brev från Stralsund den 26 december/3 januari, med nyheten att Torstensson är i Kiel. Dit kom Torstensson i början av december 1643. Nummer 3 har nyheter från Stettin den 3/ 13 januari, med nyheten om fästningen Christianspreis stormning, vilket skedde den 16 december 1643; från Hamburg den 22 december, från Oldessloe de 20/ 30 december, från Wien, Leipzig resp Haarburg den 24–26 december och slutligen en "Exttact [sic] Skrifwelse" från Riga den 23 januari 1644: "Här är alt stilla och ett wahnligt roligt Tilstånd".

387. [Några Extract-Skrifwelser eller Relationer 1644: 1-10 + fortsättning.]

Anno 1644. Num. 1. Extract Skrifwelse Ifrå Helsingborg then 19. februari. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 2. Extract Skrifwelse Ifrå Helsingborg then 24. februari. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 3. Extract Skrifwelse Ifrå Lund i Skonen then 3. Martii. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 4. Extract Skrifwelse Ifrå Lund i Skåne then 14. Martii. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Vikt. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 5. Extract Skrifwelse Ifrå Lund i Skåne Den 26. Martii. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 6. Kort Relation om Landz-Crones Fästnings eröffrande och In-tagande. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse uthur Götheborg aff den 15. Aprilis/ Åhr 1644. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 7. Kurtze Relation dessen, was bey der Königl. Schwed. Armee, unter Conduicte Ihrer Excell. H. Feldmarschall Gustaff Horns, vom 8. biß auff den 27. Apr. 1644. fürgelauffen. Utan ort, (1644). 4:o. (8) s. Sammanbunden med:

Anno 1644. Num. 8. Extract Schreibens auß dem Hauptquartier zu Lagholms den 3. Maij. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Num. 9. Summarisk Relation, Om thet fasta Slotz Lagholms Eröffring, Datum den 14. Maij 1644: [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (8) s. Lagad i hörnen med textförlust. Sammanbunden med:

Num. 10. Kort Relation, hwad hoos then Konglighe hufwud-armeen under Hans Excel. Her Felt-Marskalk Gustaf Horns Conduicte, sedan Lagholms Befästning eröfrades, in til den 12. Junij Anno 1644 wijdare är förelupit. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Hörnen lagade, med textförlust. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse aff Redden widh Dornbusk den 13. Junij, An. 1644. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Hörnen lagade, med textförlust, vikt och med fuktrand. Sammanbunden med:

Extract skrifwelse ifrån Götheborg, then 4 May, 1644. Tryckt den 10. May, Åhr 1644. Utan ort, 1644. 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Particular Påst tydning uthur Götheborg aff den 13. Maij, Åhr 1644. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse Ifrån Hadersleben den 23. Martii 1644. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Relation öfwer thet Slagh och then skarpe Rencontre, som emillan Ammiralen her Clas Flemming och then Swenske, på ene, och Konungen i Danmarck och then Danske Öhrligz Flottan på andra sijdan, den 1 Julii Anno 1644. under Femern uthi Siötz är fölupen och hållen worden. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). (4) s. Lagade hörn, med textförlust. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse uthur Götheborg then 3. Julii åhr 1644. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Lagade hörn, med textförlust. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse ifrån Christiansprijs den 4. Julij Anno 1644. [=Rubrik.] Utan ort, (1644) 4:o. (4) s. Lagade hörn med textförlust. Sammanbunden med:

Auß Stralsund den 26. Aug. 1644. [=Rubrik.] Stockholm, 1644. 4:o. (4) s. Lagade hörn, med textförlust. Sammanbunden med:

Extract Skrifwelse, ther uthi korteligen berättas. hwadh hoos then Kongl. Swenske och Keyserlige Gallasiske Armeen i Tydskland ifrån den 2 Augusti in til den 22. ejusdem sigh hafwer tildragit. Uthur Stralsund aff den 26. Aug. 1644. [=Rubrik.] Utan ort, (1644) 4:o. 84) s. Lagade hörn, med textförlust. Sammanbunden med:

Aus dem Königl. Feldt-Lager bey Malmö vom 9. Septem. 1644. [=Rubrik.] Stockholm, 18 september (1644). 4:o. (4) s. Lagade hörn, med liten textförlust. Sammanbunden med:

Relation ifrån Götheborg, aff den 14. Septemb. 1644. om Lovis de Geer Ankombst ther sammestädes, och the siw Danske Skeppens skamlige Flychten ther ifrån. Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Lagade hörn. Sammanbunden med:

Kort Berättelse, om tree åtskillige lyckosamme progresser, som the Swenske, genom Gudz nådige bijstånd, emoot the Danske hafwa erhållit. Uthur Hufiwud-Quarteret Skreflinge widh Malmö, aff den 18. Septembr. Åhr 1644. [=Rubrik.] Utan ort, (1644). 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Uthur thet Swenske Lägret för Malmö, den 24. Septemb. 1644. [=Rubrik.] Utan ort, 4 October 1644. 4:o. (4) s. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven etikett.

40000:-

Lundstedt I, IV. Klemming, Sveriges krig, s. 106ff. Warmholtz 4191, "Summarisk relation 14 maj", & 4194, "Kort relation 12 juni", i tysk översättning. Samling av 23 officiella skrivelser och relationer om den skånska delen av kriget mot Danmark 1644, varav de numrerade 1–10 ingår bland de i mer eller mindre sporadiska serier utgivna flygblad, som Lundstedt definierar som föregångare till de under en gemensam titel utkommande tidningarna.

Av den numrerade sviten är nummer 8 tidigare helt okänd, nummer 7 saknas enligt Lundstedt på KB. Nummer 7 och 8 finns här i tysk upplaga. Föreliggande serie är sammanbunden i något annorlunda följd än sviten på KB, och innehåller fler relationer, varav flera även saknas i Klemming. Dock saknas här några av de som Klemming nämner. Det är, som Lundstedt underförstått påpekar, svårt att avgöra vilka som skall höra till serien. Av datumen att döma är de onumrerade nog ändå att betrakta som en fortsättning av den numrerade serien. Anmärkningsvärt är att Warmholtz inte hade någon i nummerserien. Serien förefaller ha kommit ut parallellt på svenska och tyska. Här, liksom i KB:s svit, har man blandat exemplar från de båda språken.

Holmberg nämner att det 1644 kom ut 30 stycken *Extract Skrifwelser*, "en del av dem i form av en del i numrerad serie" (Holmberg, s. 43), och titeln *Particular Påst Tydning* pekar onekligen framåt mot titeln *Ordinarie Posttidning*.

Serien innehåller nyheter från östfronten, d.v.s. från Lund, Helsingborg, Göteborg. När Torstensson i december 1643 bröt in i Danmark via Jylland var det meningen att Gustaf Horn samtidigt skulle anfälla Skåne. Anfallet blev dock försenat och först den 8 februari hölls generalmönstring i Värnamo och anfallet kunde börja. Horn erövrade snabbt Landskrona, Helsingborg och Laholm. Louis De Geer kom med en privat flotta på 30 skepp för att hjälpa upp den svenska bristen på fartyg, innan han ankom till Göteborg hade han dock drabbat samman med den danska flottan.

388. [Göteborg.] *Copior aff någre breff, wäxlade emellan konung Christian den fierde uthi Danmark, å then ena, och commendanten uthi Götheborg, wälbördigh Nils Asserson Mannersköld uppå then andra sijdan.* Utan ort, (1644). 4:o. (8) s. Sammanbunden med:

Bref hwilket kongen i Danmark, sin förtrogne wän och confident, konungen i Spanien tillskrifwit hafwer, beklagandes sigh öfwer the swenskas krijgh och victorier. Utan ort, utan år. 4:o. (4) s. Lagerfläckiga. Insatta i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 2500:—

Bibl. danica III, sp. 115 för det första arbetet. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 70 resp. 75. Warmholtz 4189 resp. 4207. Brevet i det första arbetet består av Kristian IV:s upprepade anmodan till kommandanten Mannersköld att ge upp fästningen, och dennes besked att "E. K. M:t. medh sådanne och sliکه anmodningar ingen ting hafwer at hempta." Brevet är daterade 15, 17, 29 och 30 april 1644. Om det andra arbetet konstaterar Klemming: "Af innehållet framgår, att detta bref är diktadt, och förmodligen författadt af någon svensk."

389. [Lister Dyb.] *Kurtze Relation, von unterschiedenen Rencontren, so zwischen den königl. Schwedischen in Holland geworbenen Schiffen eines, und denen königl. Dänischen Orlogsschiffen anders Theils, führnemblich am nächstverschiedenen 16. und 24. Maij St. Vet. dieses 1644.ten Jahrs, beyde mal nahe dem Lister-Tieff, an der West-Seite von Jutland gelegen, fūrgelauffen.* [=Rubrik.] (Stockholm, Keyser, 1644.) 4:o. (7) s. Nött och något solkig. Sista sidan med litet hål med bokstavs förlust. Ojämnt skuren. Tagen ur band. 4000:—

Ej i VD17. Ej i Bibl. danica. Klemming, Sveriges krig, s. 109. Warmholtz 4192. Om sjöslaget vid Lister Dyb, där den danska flottan under Maerten Thijssen besegrade den svensk-nederländska.

390. [Kolberger Heide.] *Kort relation öfwer landt Femerns intagande, så och thet slag och häfftige drabning, som emellan hennes kongl. may:tz och rijzens på then eena, och then danske örlogs-flottan på then andre sijda, den 1. Julij nästförleden, förelupen är. Jämwäl och hwad för segersamme progresser hennes kongl. may:tz krijgs-folck sedermera widh Christianprijs i Hollstein och Götheborg i Wästergöthland haft hafwer. Item om rijzens stoore skeppsflottes lyckelige hemkompst in i Stockholms skären.* Stockholm, Henrich Keyser, 1644. 4:o. (7) s. Lätt fläckig och med genomgående fuktrand i yttermarginalen. Pappersförlust i marginalen i nedre yttre hörnet på sista bladet. Bläcknotering på titelbladet och handskriven paginering. Tagen ur band. 4000:—

Bibl. danica III, sp. 117. Klemming, Sveriges krig, s. 112. Warmholtz 4195. Relationen är daterad den 12 augusti, och rör alltså sjöslaget vid Kolberger Heide vid Femern den 1 juli 1644, och inte det mer avgörande sjöslaget vid Femern som stod i oktober samma år. Det var vid detta mindre sjöslag som "Kong Christian stod ved højen mast". Den danske kungen blev allvarligt sårad i striden och miste synen på ett öga. Slaget vid Kolberger Heide slutade oavgjort, vilket gynnade den danska sidan.

391. [Femern 1644.] *Sann och grundligh relation om then härlighe victorie som then rättferdige godhe Gudh hafwer den 13 octob. anno 1644. förlänt kongl. m:ts til Sverige skepp- och örlogsflotta, emot och öfwer then danske.* (Stockholm, Keyser, 1644.) 4:o. (8) s. Genomgående svag fuktrand. Bläcknotering på titelbladet. Tagen ur band med rest av blå ryggremsa. 2500:—

Bibl. danica III, sp. 118, med något avvikande titel. Klemming, Sveriges krig s. 114. Warmholtz 4215. Sjöslaget vid Femern den 13 oktober 1644 var den mest förkrossande svenska seger över en dansk flotta någonsin.

392. [Femern 1644.] *Sann och grundligh relation om then härlighe victorie som then rättferdige godhe Gudh hafwer den 13 octob. anno 1644. förlänt kongl. m:ts til Sverige skepp- och örlogsflotta, emot och öfwer then danske.* (Stockholm, Keyser, 1644.) 4:o. (8) s. Fuktränder. Bläcknotering på titelbladet och på näst sista sidan. Tagen ur band. 3000:–

Bibl. danica III, sp. 118, med något avvikande titel. Klemming, Sveriges krig, s. 114. Warmholtz 4215. Sjöslaget vid Femern den 13 oktober 1644 var den mest förkrossande svenska seger över en dansk flotta någonsin. Bläckanteckningarna på näst sista sidan är en samtida summering av hur många kanoner danskarna förlorade, totalt 406 stycken.

393. FLORANDER, Johannes Haquini. *Carmen gratulatorium de bello Sveo-Danico feliciter gesto, in regio gymnasio Stockholmensi, die 9 augusti anno 1645. ex memoria pronunciatum.* Stockholm, Keyser, 1645. 4:o. (28) s. Nära skuren med delvisa textförluster överst på titelbladet, i första raden på ett flertal sidor, samt förlust av arksignum och kustoder på många sidor. Tagen ur band. Med dedikation i bläck till Johannes Klingius på titelbladet. 4000:–

Collijn sp. 264. Bibl. danica III, sp. 122 "defekt". Warmholtz 4243. På vers. Innehåller även en hyllningsvers på latin signerad Ericus M. Roslagius (troligen Eric Matthiae). Florander (död 1707) var år 1641 student i Uppsala och från 1687 domprost i Göteborg. Det kan roa den teaterhistoriskt intresserade att dedikationens mottagare, Johannes Klingius, var en av skådespelarna i Jakob P. Chronanders "Surge", som uppfördes i Åbo 1647. Närkingen Klingius var student i Åbo, och disputerade under Wexionius 1644.

BRÖMSEBROFREDEN

394. [Brömsebrofreden.] *Fredz-fördragh emellan den stormächtigeste, höghborne furstinna och fröken, fröken Christina Sweriges, Göthes och Wendes uthkorade drottning och arffurstinna, storfurstinna til Finland, hertiginna uthi Estland och Carelen, fröken öfwer Ingermanland, sampt Sweriges Crono på den ena, så och den stormächtigeste, höghborne furste och herre, her Christian den fierde, Danmarcks, Norges, Wendes och Gottes konung, hertigh uthi Sleßwijk, Holsten, Stormarn och Ditmarschen, grefwe uthi Oldenburg och Delmenhorst, samt Danmarcks och Norges crono på then andre sijda, uprättat och slutet på grentzen with Bromsebroo aff bägge potentaters och cronors commissarier, den 13. augusti. Åhr 1645.* Stockholm, Henrich Keyser, (1645). 4:o. (74) s. Små- och lagerfläckig, med bläckpaginering i övre hörn. Tagen ur band och insatt i brunt pappersomslag, röda snitt. 6000:–

Bibl. danica III, sp. 119. Warmholtz 8575. Fredstexten utkom även i en tysk separat utgåva. För Sverige viktig fred, där Jämtland, Härjedalen, Gotland och Ösel införlivades. Dessutom erhöll Sverige Halland under 30 år och viss tullfrihet i Öresund.

395. [Brömsebrofreden.] *Friedens-Vertrag zwischen der Großmächtigsten, Hochgebornen Fürstin unnd Fräwlein, Fräwlein Christina Der Schweden, Gothen und Wenden erwehlten Königin und Erb-Fürstin, Groß-Fürstin in Finland, Hertzogin*

zu Estland und Carelen, Fräwlein uber Ingermanland, sampt der Cron Schweden, auff der einen: Wie dann auch dem Großmächtigsten, Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Christian dem Vierdten zu Dennemarck, Norwegen, der Wenden und Gothen König, Hertzogen zu Schleßwig, Holstein, Stormarn und der Ditmarschen, Graffen zu Oldenburg und Delmenhorst, sampt der Cron Dennemarck unnd Norwegen, auff der andern Seiten. Auffgerichtet und geschlossen auff der Gräntze bey Brömsebroo durch beyder Potentaten und Cronen Gevollmächtigste Commissarien den 13. Augusti Im Jahr 1645. Stettin, 1645. 4:o. (40) s. Nära samtida understrykningar och marginalanteckningar med rött bläck. De senare något beskurna. Småfläckar. Tagen ur band och delvis lös i ryggen. 6000:–

VD17 12:629770Z. Bibl. danica III, sp. 120. Warmholtz nämner inga separata tryck av freden bortsett från den svenska. Den tyska upplagan av Brömsebrofreden finns i åtminstone 8 varianter. VD17 anger endast 18 blad. I föreliggande exemplar finns dock fredsartiklarna, "Frieden-Articul", med på två extra blad.

396. *Kongl. May:tz placat om een allmen solen tacksäyelse- och böne-dagh, som påbuden är vthi innewarande åhr, öfwer hela Swerige, storförstendömmet Finland, Estland, Liff- och Ingermanland begås och hållas skal. Anno M. DC. XLV.* Utan ort, (1645). 4:o. (8) s. Något solkig och med små fuktfläckar. Tagen ur band och med handskriften paginering med bläck. Daterad den 26 september 1645. 2000:–

Festen skulle fira freden i Brömsebro samt "at vår feldtmarskalck her Linnar Torstenson, är underligen och emoot mångens förhoppning, lyckeligen och wäl kommen medh vår, och sin underhafwande armee vp i den römmerke keysarens egne erffländer, Bohemen, Österrijke och Mähren, sigh ther bemächtigat mäst alla fasta platzer, städer och slät på thenne sijdan om Donauströmmen".

397. *Newer Dänischer und Schwedischer Mercurius, oder Extract Schreibens und Astrologischen Discursus, 1. Wie es mit dem zwischen Dennemarck und Schweden jetzt getroffenen Friede ins künfftige ablaufft. 2. Ob noch ferner merckliche Verenderungen in gedachten Königreichen zuvermuthen. 3. Ob die Schweden in Deutschland noch weiter obtiniren, oder vielleicht bald succumbiren möchten.* Utan ort, 1645. 4:o. (8) s. Något snålt skuren. Handskriven paginering i bläck. Tagen ur band. 3000:–

VD17 14:080332K. Bibl. danica III, sp. 120. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 86. Den astrologiska avhandlingen är signerad Amandus Philaletes och daterad, "sub conjunctione [Mars] & [Mercurius]. An. 1645."

398. *Dero Königl: Majestät und Cron Schweden, wie auch dero confoederirten respective ReichsRath, General und Feldmarschall in Teutschland, auch General-Gouverneur in Pommern, Linnardt Torstenson [...]. [= Rubrik.]* Utan ort, (1644). Tvärfolio. Ettbladstryck. Vikt på flera ställen. Diskret numrering i övre högra hörnet. Med reva och snålt skuren i vänstermarginal. Tagen ur band. 2500:–

Ej i VD17 och ej i Klemming. Förkunnande givet i fältlägret i Bernburg den 13 oktober 1644. Rör Leipzig och handel.

GALLAS SISTA NEDERLAG

399. *Kurtzer Bericht, was bey der königl. schwedischen, unnd kaysersl. Gallasischen Armee, nach deroselben gesampften Auffbruch aus Holstein, ferner passiret: Und was sich auch sonst an etlichen andern Orten zugetragen hat. Gedruckt den 2. October 1644.* Utan ort, 1644. 4:o. (4) s. Tagen ur band. 3000:–

VD17 23:706638M. Klemming, Sveriges krig, s. 113. Warmholtz 4214. Kejsrerliga trupper under Matthias von Gallas hade under 1644 intagit Kiel, men måste av försörjningsskäl bryta upp därifrån och dra sig söderut, samtidigt som Torstenssons svenska armé trängde sig söderut från Holstein. I Hamburg präglades ett mynt där den ena sidan bar texten ”Was Gallas in Holstein ausgerichtet, das findet man auf der anderen Seite”, myntets andra sida var blank. Med de stora härarna som sattes i fält under trettioåriga kriget blev som många påpekat försörjningsfrågan till ett av härförarnas stora bekymmer. Arméerna var tvungna att ständigt röra sig för att finna mat åt såväl människor som djur. Den befälhavare som behärskade konsten att finna försörjning åt sin här, och allrahelst beröva motståndaren, hade bättre förutsättningar än ett aldrig så skarpt taktiskt geni. En som förefaller ha varit särdeles dålig på just denna aspekt av den nya krigsföringen var den kejsrerliga fältherren Matthias von Gallas (1584–1647). Hans arméer tynade bort i hunger och sjukdom med en sådan regelbundenhet att han redan av sin samtid gavs öknamnet ”härfördärvaren”.

400. [Jüterbog.] *Kort relation, öfwer then keyserlige hufwud-armeens under general Gallas, hastige upbrät och afwijckande ifrån sitt läger wid Salströmmen och til Magdeburg, sampt tagne och undfångne skada och nederlag aff kongl. may:tz armée under feldtmarskalckens her Lindorm Torstensons conduite.* Stockholm, Henrich Keyser, 1645. 4:o. (4) s. Bläcknotering på titelsidan. Liten fuktrand. Tagen ur band. 4500:–

Klemming, Sveriges krig, s. 115. Warmholtz 4253, ”Tyckes vara utgifven, för at på någon tack-säjelsedag i församlingarne upläsas.” Finns i åtminstone två varianter. Efter att ha blivit inringad och utsvulten, i ett befäst läger vid Bernburg varifrån han ”är worden förorskat utan trumme- och trummette skall, medh största hast, ryckia up om natten” blev Gallas prompt inringad igen i Magdeburg. Han försökte rädda sitt rytteri genom en nattlig evakuering, som dock katastrofalt misslyckades när svenskarna hunnit upp dem vid Jüterbog och ”kastat thet således an, at den keyserlige general feldtmarskalck leutenanten Enkefort är blifwen fången, jämpte twänne öfwerstar, sampt fäm öfwerste leutenanten, trenne öfwerste wachtmestare, fempton majorer och ryttmestare tillsamman, förutan capiteiner, leutenanten och nedrigare officerare, etthundrade tiugu till antaal, och bracht uthi wårt wäld, ett tusend fämhundrade ryttare, eröfrat trätton standarter, sampt tretusend fämhundrade hästar, medh drängiar och tråßpoickar; föruthan thet som är blifwit i läppet, sampt omkommit eller förskingrat [...]. Hwarigenom then keyserlige hufwud arméen är ruinerat och til intet”.

401. [Jüterbog.] *Kurtzer Bericht, welcher gestalt der Keys: General Lieutenant Gallas anfänglich sich auß seinem bey Bernburg bißhero gehabtten Lager nacher Magdeburg retitiret, kurtz darauf seine gantze Cavallerie bey Juterbeck geschlagen, er in Persohn mit dem wenigen Rest der Infanterie in Magdeburg eingeschlossen, und also diese Keyserliche Haupt-Armee bey nahe gantz zu grende ruiniret worden, sambt was darauff weiter folget.* (Stockholm, Keyser), utan år (troligen 1645). 4:o. (8) s. Genomgående fuktrand och något solkig. Bläcknotering och bläckfläck på titelbladet. Lite smetigt tryck på sista sidan. Tagen ur band. 4000:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges krig, s. 115. Warmholtz 4252, för en svensk version. Efter att ha blivit inringad och utsulten i ett befäst läger vid Bernburg varifrån han med hjälp av en diversion hastigt ryckte upp, blev Gallas prompt inringad igen i Magdeburg. Man försökte rädda sitt ryttteri genom en nattlig evakuering, som dock katastrofalt misslyckades sedan svenskarna hunnit upp och grundligt besegrat dem vid Jüterbog den 23 november.

402. *ErtzBischöfliche Bremische abgenöthigte Defension, das ist, kurtzer Bericht welcher gestalt ihre hochfürstl. Durchleuchtigkeit von der Königlichen Schwedischen Generalitat, wieder auffgerichtete klare Verträge, erhaltene vollige Neutralität, königlich Wortversicherunge, ohne einige darzu gegebene Ursache, und vorhergegangene Verwarnunge, mit Heersmacht feindilch [sic] überzogen und tractirt, und dahero genöthiget zu conservirunge ihres Stats und Rettunge ihrer Unterthanen, die Defensionswaffen zuergreifen, sampt Ablehunge etzlicher deroselben imputirter Calumnien und unerfindlichen Aufflagen.* Glückstadt, In der Königl. Vestung, 1644. 4:o. (34),+ (2, blanka) s. Enstaka små rostfläckar i marginalen. Fläck på det avslutande blanka bladet. Tagen ur band och insatt i gråpappersomslag. 4000:-

VD17 1:019814E. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 74. Discursus politici s. 226. Warmholtz 4209. I samband med Torstenssons krig mot Danmark ockuperade svenskarna, under Hans Christoffer von Königsmarck, Bremen och Verden.

1645

JANKOV DEN 24 FEBRUARI

403. [Jankov.] *Relation öfwer inkrecktande afferchiestiffet Brehmen, och lyckeligen erholdne victorie emot the keyserske wedh Jankaw i Behmen.* (Stockholm, Henrich Keyser, 1645.) 4:o. (8) s. Fuktrand. Bläckfläckar, fr.a. på de avslutande sidorna. Notering på titelbladet. Titelbladet med liten pappersförlust nederst i inre marginalen.

3500:-

Ej i Bibl. danica. Klemming, Sveriges krig, s. 116. Warmholtz 4231. Skildrar de svenska framgångarna under början av 1645. Helmut Wrangels besättning av Jylland, Königsmarcks intåg i Bremen-Verden och det viktiga slaget vid Jankov den 24 februari mellan en svensk här under Torstensson och en kejserlig under Melchior von Hatzfeldt. Detta blodiga slag räknas som ett av trettioåriga krigets mest betydelsefulla. Det var utan tvekan svenskarnas största framgång sedan Breitenfeldt. Här nästan förintades den kejserliga armé som i hast ställts upp för att ersätta den som gått förlorad föregående höst under Gallas. Efter slaget låg vägen till Wien öppen, och även om Torstensson inte lyckades helt utnyttja läget sattes nu ordentlig fart på de kejserliga fredsförhandlingarna i Westfalen.

404. [Jankov.] *Unterschiedliche einkommende Zeitungen, von dem grossen Haupt-Treffen, so den 6. Martij Styl. N. bey Janchaw, 6. Meil von Prag und 3. Meil von Tabor zwischen der Käyserlichen von so vielen Generalen zusammen geführten, unnd dann der Schwedischen Haupt-Armee vorgangen, und wie auff Käyserlicher seiten, wie von ihnen selbsten berichtet wird, 8. Gernerals Persohnen, etliche Graffen und 15. Obristen gefangen und geblieben, und in 10. Tausent Mann auff der Wahlstadt Todt.* Utan ort, utan år. 4:o. (4) s. Hårt skuren med förlust av översta raden på varje sida samt bokstavs förluster vid marginalerna. Något solkig. Tagen ur band.

2500:-

Ej i VD17. Ej i Klemming. Slaget vid Jankov den 24 februari 1645 mellan en svensk här under Torstensson och en kejserlig under Melchior von Hatzfeldt räknas som ett av trettioåriga krigets mest betydelsefulla. Det var utan tvekan svenskarnas största framgång sedan Breitenfeldt. Här nästan förintades den kejserliga armé som i hast ställts upp för att ersätta den som gått förlorad föregående höst under Gallas. Efter slaget låg vägen till Wien öppen, och även om Torstensson inte lyckades helt utnyttja läget sattes nu ordentlig fart på de kejserliga fredsförhandlingarna i Westfalen.

405. [Nördlingen 1645.] *Extract eines vertrauten Schreibens aus Oettingen vom 28. Julij styl. vet. Anno 1645. Wegen des jüngst bey Allerheimb an der Wernitz unweit von Nördlingen gehaltenen blütigen Treffens, mit angehengter Lista, was darinnen geblieben und gefangen worden.* [=Rubrik.] Utan ort, (1645). 4:o. (4) s. Lagerfläckig. Har varit vikt och med begynnande revor i vecken. Insatt i gammalt brunpappersomslag. 3500:–

Ej i VD17. Behandlar det andra slaget vid Nördlingen (även kallat slaget vid Alersheim), där franska, hessiska och weimarska trupper besegrade en bayersk armé.

1646

406. WINSTRUP, Peter. *Belli Svecico-Danici Thaumasia, seu opera mirabilia, proximâ belli tempestate, abadamirabili Deo in Dania patrata. Solenni gratiarum actione decantata, publicis laudibus celebrata, & sine chartis recitata in synodo Lundensi vernâ 14. Aprilis Anno M. DC. XLVI.* Köpenhamn, Melchior Winckler, (1646). 4:o. (79) s. Häftad, i marmorerat pappomslag från början av 1800-talet. 2500:–

Bibl. danica III, sp. 121. Warmholtz 4249. Utgavs även i dansk översättning, med den något tautologiska titeln: "Svenske-Danske krigs under. Det er Guds underlige gierninger, som den underlige Gud gjorde i Danmarck udi sidst forleden feide".

407. SCHWARTZE, Kaspar. *Postreuter. Bona meliora nova. Das ist: Besser gute neue Zeitung, nicht auß enthusiastischen Einfällen, sondern auß wahrer astronomischer Rechnung, und darauß folgenden judicio, auch nicht nach heydnischen verdampften bräuche, sondern so weit es einem christlichen Mathematico gebühren will, allen Aberglauben außgeschlossen, continuirt und verfertigt auff das Jahr M DC XXXXVI. An statt deß Complementi Prognostici, durch M. Casparum Schwartzten, Strals. Pom. Pastoren der Gemeine Gottes zu Jörndorff im Fürstenthumb Meckelburg.* Rostock, Nicolaus Keyl, (1646). 4:o. (22),+ (2, blanka) s. Små bläcknoteringar på titelbladet. Mycket svag fuktrand i marginalen från s. (11). Gammal rättelse på s. (9). 6000:–

Ej i VD17. Freytag 274, med lite avvikande titel. Kaspar Schwartzte var kalenderutgivare, och gav bl.a. ut ett prognosticon för 1632 och flera almanackor.

408. *Abdruck Protocolli Der Schwedischen Herrn Plenipotentiarien mündlich gethanen Replie auff der Keyserl. Herren Gevollmächtigten Responsiones, wie selbige den 16. Octob. Anno 1645. in der Reichs-Dictatur auskommen.* Utan ort, 1646. 4:o. (12) s. Paginering från tidigare samlingsband i bläck. Rättelse på åttonde och understrykning på elfte sidan. Snävt skuren. Tagen ur band. 2000:–

VD17 23:678427R. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 87 samt suppl. I, s. 21, varianter. Warmholtz 8257, variant. Minst fyra varianter finns. Odaterad, men enligt Klemming "af 7 januari 1646". Rättelsen på sidan (8) består, något penibelt, i att ordet "Friede" är struket och har ersatts med "Krieg".

1647

409. [Schweinfurt.] *Kurtzer Bericht, was sich vor- und in wäreneder belägerung der Keys. und deß H. Röm. Reichs Stadt Schweinfurt, hauptsächlich und denckwürdigs von Tag zu Tag zugetragen und verlossen hat.* Utan ort, 1647. (7) s. Diskreta bläcknoteringar på titelbladet. Tagen ur band. 3000:—

VD17 23:311551P. Ej i Klemming. Staden Schweinfurt i Franken intogs av Carl Gustaf Wrangels trupper i april 1647.

STILLESTÅNDET I ULM

410. [Ulm.] *Acta wegen des zu Ulm, zwischen denen königl. Schwedischen: und Chur-Beyrischen Herrn Deputirten geschlossenen Armistitii. An dem 14/4 martii, Anno M. DC. XLVII. worbey zu befinden: Die Defension, des königlichen Schwedischen Reichs Raths, General und Feld-Marschalls in Deutschland Herrn Carl-Gustav Wrangel [...].* Utan ort, 1648. 4:o. 118 s. Emellanåt hårt skuren i övre marginal. Hfrbd från slutet av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind och röd titeletikett, alrotsmarmorerade pärmapper. Ur Gustaf Holdo Stråles bibliotek, med hans exlibris. 2500:—

VD17 12:000415M. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 94, variant. Warmholtz 4275, variant. Carlander IV, 131ff. Minst fem olika varianter finns av denna samling av handlingar, några eventuellt tryckta redan 1647. Detta är den minsta av Klemmings versioner. En fransk-svensk invasion av Bayern hade tvingat kurfursten Maximilian I till vapenstillståndet i Ulm den 14 mars 1647, vari Bayern sade upp sin allians med kejsaren. Den 14 september samma år bröt dock Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejserliga sidan. Disponenten vid Rörstrands porslinsfabrik m.m. Gustaf Holdo Stråles (1826–96) stora boksamling såldes till stor del redan 1876 efter tryckt förteckning. Nya inköp föranledde så småningom nya försäljningar, vilka ägde rum 1887 och 1888. Före sin död sålde han även en samling underhand till K. A. Wallenberg, men trots detta räckte böckerna till ytterligare en auktion på hans efterlämnade boksamling 1897. Historiska småtryck, inte minst från det trettioåriga kriget intresserade honom mycket.

411. [Ulm.] *Ad sacram reg. M.tm Sueciae. &c. literæ Electoris Bavariæ, de renunciato ab ipso armistitio: Et praetactæ regiæ Mtis ad eundem responsoriæ: Electorales è Germanico, regiæ verò è Suecico in Latinum idioma translate. Anno M. DC. XLVII.* Stockholm, Henricus Keyser, (1647). 4:o. (16) s. Fläckar på titelbladet och bläckpaginering i övre hörn, samt enstaka småfläckar. Tagen ur band. 1500:—

Klemming, Sveriges förhållanden, s. 93. Warmholtz 4272. Brevet från kurfursten, med uppsägandet av vapenstillståndet är daterat den 14 september och Kristinas svar den 15 oktober 1647. Utgivna både på svenska och tyska. Drottning Kristinas svar finns även utgivet separat.

412. [Ulm.] *Declaratio quas ob causas serenissimo principi ac domino D. Maximiliano comiti palatino Rheni, utriusque Bavariæ duci, S. R. I. archidapifero &*

electori, inducijs cum domini Carolo Gustavo Vrangeli serenissimae coronae Sueciae campi-mareschallo eiusdem coronae partes agente, ad Martij anni labentis 1647. Ulmae initis, ius fasque fuerit, 14. Septembris proximè insequentis nuncium remittere. Utan ort, 1647. 4:o. (12) s. Lagerfläckig. Har varit vikt. Snett och nära skuren i nederkant med förlust av kustod och arksignering på några sidor. Handskriven paginering i bläck. Tagen ur band. 900:—

VD17 23:240381A. Ej i Klemming. Discursus politici, s. 242. Utkom även på tyska. Den 14 september samma år bröt Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejserliga sidan. Här redogörs för orsakerna till detta.

413. [Ulm.] *Erläuterung deren vorgegebenen wolbegründeten Ursachen, warumb Ihre Churfürstl: Durchl: in Bayern bewogen worden, das, den 14. Martij mit beeden conföderirten Cronen, Schweden und Frankreich, zu Ulm geschlossene Armistitium, den 14. Septemb. selbigen 1647. Jahrs der Cron Schweden wider auffzukünden.* Utan ort, (1647). 4:o. (16) s. Titelbladet något solkigt samt med vikt hörn och bläcknotering. Tagen ur band. 2000:—

VD17 12:000077U. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 94. Discursus politici, s. 245, variant. Freytag 5774. Warmholtz 4271. Ätminstone sju varianter finns.

414. [Ulm.] *Wolbegründte billichmässige Ursachen: Warumb Ihre Churfürstl. Durchl. in Bayrn bewogen worden, dem Schwedischen FeldMarschall Herrn Carl Gustaph Wrangl, das mit ihme in Namen der Cron Schweden den 14. Martii diß 1647. Jahrs zu Ulm geschloßne Armistitium den 14. diß monats Septembris wieder auffzukünden.* Utan ort, 1647. 4:o. (15) s. Genomgående svaga fuktränder i övre vänstra och nedre högra hörnet. Titelbladet med veck, liten pappersförlust i marginalen samt ett par bläcknoteringar. Tagen ur band. 2000:—

VD17 14:006461B. Klemming, Sveriges förhållanden suppl. II, s. 35. Warmholtz 4270. Finns i åtminstone sex varianter. Utgavs även på latin. Den 14 september samma år bröt Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejserliga sidan. Här redogörs för orsakerna till detta.

415. [Ulm.] *Anti-Manifestum Bavaricum, quo legati Suedici causas rupti armistitii, ab electore Bavariae praetensas, abs sese amoliuntur, eidemq; electori impingunt.* Utan ort, 1647. 4:o. 16 s. Tagen ur band. Sidorna 3–6 lösa. 900:—

VD17 14:080991Y. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 94. Discursus politici s. 240, variant. Warmholtz 4274 not. Finns i åtminstone två varianter, och utgavs även på tyska. Utgavs först under titeln *Defensio legationis Suedicae*, här återutgiven med tillägg av brev från drottning Kristina, till Ludvig XIV, till dennes förmyndare och moder Anna av Österrike och till kardinal Mazarin. Dessa brev publicerades även separat. Den 14 september samma år bröt Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejserliga sidan. Här förklaras vilket svek han begått.

416. [Ulm.] *Königl. M:tt zu Schweden, etc. Antwort an den Churfürsten in Bayern das von Ihme auffgekündigte Armistitium betreffend. Auß der Schwedischen Sprache in die Teutsche transferiret.* Stockholm, Henrich Keyser, 1647. 4:o. (12) s. Bläcknumreringar på titelbladet. Tagen ur band. 2000:—

VD17 14:080998B. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 93. Discursus politici s. 241, variant. Freytag 5767 & 5768, varianter. Warmholtz 4272, för den latinska översättningen. Minst fyra varianter finns. Översättning från svenska. Daterad 15 oktober 1647. Den 14 september samma år bröt Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejsarliga sidan. Den svenska kronan uttrycker här sin bestörtning över detta beklagliga beslut.

417. [Ulm.] *Defensio legationis Suecicae, qua ostenditur, dn. electori Bavariae nec jus fas fuisse, inducijs cum regiae majestatis Sueciae campiductore dn. Carolo Gustavo VVrangel, ad 14 Martij labentis anni contractis, die 14. mensis Septembris, renunciare.* Utan ort 1647. 4:o. (16) s. Mycket svag genomgående fuktrand. Numrering i bläck. Tagen ur band. 900:–

VD17 14:080993P. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 94. Warmholtz 4274. Finns i åtminstone två varianter.

418. [Ulm.] *Defensio legationis Suecicae, qua ostenditur, dn. electori Bavariae nec jus fas fuisse, inducijs cum regiae majestatis Sueciae campiductore dn. Carolo Gustavo VVrangel, ad 14 Martij labentis anni contractis, die 14. mensis Septembris, renunciare.* Utan ort 1647. 4:o. (16) s. Fläckar på sid. 7–8 och 15–16. Tagen ur band och med handskriven paginering därifrån. Insatt i senare pappersomslag. 1100:–

VD17 14:080993P. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 94. Warmholtz 4274. Finns i åtminstone två varianter.

419. [Ulm.] OXENSTIERNA, Johan. *Copia Ihrer Königl. Majestät zu Schweden, zu den Münster- und Ofnabrückischen Friedens-Tractaten gevollmächtigten Herrn Abgesandten, Herrn Johann Oxenstirn Axel Sohns, Grafens zu Südermöre, An Ihrer Churfürstl. Durchl. zu Bähern, ietzo zu Münster Anwesenden Herrn Abgesandten, Abgelassene Antwort-Schreibens, die Auffkündigung deß im Monat Martio geschlossenen Armitici betreffend, de Dato Ofnabrück den 4 Octobris, Anno 1647.* Utan ort, (1647). 4:o. (7) s. Tagen ur band. 1500:–

VD17 12:126294S. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 93. Discursus politici s. 243. Finns i åtminstone tre varianter. Kopia av brev från den svenska delegaten Johan Oxenstierna i anledningen av Maximilian av Bayerns uppsägning den 14 september av stillståndet i Ulm, som slutits den 14 mars 1647.

420. [Ulm.] *Copia ihrer gräfl. excell. Herrn Graf Johan Oxensterns etc. an den churfürstl. Beyerischen Gesandten nach Münster abgegangenen AntwortSchreibens, sub dato Ofnabrügge, den 4. Octob. 1647.* Utan ort, 1647. 4:o. (4) s. Tagen ur band. Nött och söndrig i innermarginalen, snålt skuren med textförlust överst på s. (2). 800:–

Ej i VD17. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 93. Warmholtz 4273, med annorlunda titel. Rör den bayerska kurfurstens uppsägande av vapenstillståndet i Ulm. En fransk-svensk invasion av Bayern hade tvingat kurfursten Maximilian I till vapenstillståndet i Ulm den 14 mars 1647, vari Bayern sade upp sin allians med kejsaren. Den 14 september samma år bröt dock Maximilian vapenstillståndet och klev åter in i kriget på den kejsarliga sidan.

[463]

FREDEN

421. *Germanorum populi votum pro pace, quae post feralia xxv. annorum per Europam bella, rem Imperii Rom. cumprimis, & Germaniarum conclamata, parari incipiet Monastarii et Osnabrugi.* Utan ort, 1643. 4:o. 24 s. Lite bläckanteckningar på titelbladet. Tagen ur band och insatt i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. Marmorerade snitt. 1500:–

VD17 14:005550P. Om fredsförhandlingarna i Münster och Osnabrück som inleddes detta år och som kom att leda fram till den Westfaliska freden 1648. Skriften utkom även i tysk översättning samma år, *Der teutschen Wuntsch des Friedens*. Se nedan.

422. *Der teutschen Wuntsch des Friedens. Von welchem nach denen grawsamen fünff und zwanzig jährigen durch Europen verführten Kriegen, und zuförderst nach dem grundverderben des Heyl. Röm. Reichs und der Teutschen Lande zuhandeln angefangen worden ist. In Münster und Oßnabrug. Eigentlich nach dem Lateinischen Ubergesetzt.* Utan ort, (1643). 4:o. (32) s. Träsnittsvinjett på titelbladet. Lagerfläckig. Bläckfläck i marginalen på andra bladet. Tagen ur band. 2000:–

VD17 14:005562L. Jämför Warmholtz 8238. Översättning av *Germanorum populi votum pro pace*, [...], som kom samma år.

423. **Som ovan.** Lagerfläckig, ställvis hårt. Tagen ur band, och insatt i blått äldre pappersomslag. 1800:–

PROPOSITIONERNA

424 SALVIUS, Johan Adler & OXENSTIERNA, Johan. *Propositio prima legatorum Suecicorum Dn. baronis Oxenstierna, & Dn. Johann Adler Salvii, fundamenta pacis generalia continens, dominis legatis caesareis exhibita Osnabrugæ in nomine & ipso feso sacrosanctæ trinitatis anno 1645.* [=Rubrik.] Utan ort, (1645). 4:o. (15) s. Tagen ur band. 3000:-

VD17 12:192036N. Mayer-Gürr s. 213. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 83. De svenska förhandlarnas, Johan Oxenstierna och Johan Adler Salvius, framlagda propositioner till kejsaren 1645 med de 18 svenska kraven för fortsatta förhandlingar. Latinsk och tysk parallelltext. Propositionerna lades fram för kejsarens sändebud den 11 juni 1645, samtidigt som Frankrike lade fram sina 18 krav. Sveriges krav avfattades på latin och Frankrikes på franska. Dessa krav innebar det egentliga igångsättandet av förhandlingarna i Osnabrück och Münster och finns utgivna i en mängd olika tryck, både separat och tillsammans med de franska kraven, och på olika språk.

425. SALVIUS, Johan Adler & OXENSTIERNA, Johan. *Hufwudh-proposition öfwer fredhen i Tydskland, aff the swenske legater och commissarierna h. Johan Oxenstierna, frijherre til Kimithom &c. och h. Johan Adler Salvius, &c. giordt och uppå heliga treefaldigheetz söndagh anno 1645. i Ossnabrügge öfwerleffrerat dem käyserlige gesanter och commissarierna h. Johan Maximilian, grefwe aff Lemberg, och h. Johan Krane, &c.* [=Rubrik.] (Stockholm, 1645.) 4:o. (8) s. Lätta fläckar, bläckanteckningar på titelsidan. Tagen ur band. 2500:-

Klemming, Sveriges förhållanden, s. 83. Svensk utgåva av de svenska förhandlarnas Johan Oxenstierna och Johan Adler Salvius, framlagda propositioner till kejsaren 1645 med de 18 svenska kraven för fortsatta förhandlingar.

426. *Friedens propositionen, So die beyde Königliche Cronen, Franckreich und Schweden, Durch ihre Hochansehliche Abgesandte denen samptlichen zu Münster und Oßnabruck Versamblen, so wol Außländischen als Innheimischen: Deß Heiligen Römischen Reichs Gesandten und Ständen, In französischer und lateinischer Sprach gethan haben, Am Tag im Namen der H. Dreyfaltigkeit Im Jahr Christi 1645. Anjetzo auf gedachten beeden Sprachen int Teutsche gebracht.* Utan ort, 1645. 4:o. (16) s. Något bruntonad. Tagen ur band, ojämnt skuren. 2500:-

Denna variant ej i VD17. Mayer-Gürr s. 208, variant. Tysk utgåva av Frankrikes och Sveriges propositioner till kejsaren 1645 med respektive 18 krav för fortsatta förhandlingar. De svenska kraven skrevs av sändebuden Johan Adler Salvius och Johan Oxenstierna.

427. *Münsterische Und Oßnabrückische Friedens-Handlung, Darinn begriffen ist I. Proposition oder Vortrag der Cron Franckreich. II. Proposition oder Vortrag der Cron Schweden. III. Proposition der Keyserlichen Abgesandten an der Reichstände Abgesandte. IV. Keyserliche Andtwort auff obgemeldten Vortrag der Cron Franckreich. V. Keyserliche Andtwort uff den Schwedischen Vortrag. VI. Burgundischer Vertrag de anno 1548 so in obigen Friedenshandlungen angezogen wird. Alles umb guter Nachrichtung willen zusammen getruckt.* Utan ort, 1645. 4:o 52 s. Genomgående med fuktrand. Tagen ur band. 2000:-

VD17 14:006111C. Discursus politici, s. 233. Mayer-Gürr s. 211. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 85. Warmholtz 8253. Tysk utgåva av Frankrikes och Sveriges propositioner till kejsaren 1645 med respektive 18 krav för fortsatta förhandlingar, samt kejsarens svar på dessa. Det burgundiska fördraget från 1548 rörde den burgundiska rikskretsen av Tyska riket, vilket omfattade ungefär nuvarande Belgien, Nederländerna och Luxemburg. Denna hörde till det tyska rikets kretsar, även om delar, bl.a. Nederländerna, efter Karl V tillfallit det Habsburgska Spanien och Filip II. De westfaliska fredsförhandlingarna infattade även Nederländernas ställning, vilka genom freden 1648 fick sin nominella självständighet, efter 80 års krig mot Spanien.

428. *Acta Gallo-Suecica Monasterio-Osnabrugi sive propositiones tractatus pacis generalis concernantes, tam à legatis coronæ Francicæ Monasterii, quam regni Suecici Osnabrugi ipsa SS. Trinitatis Dominica 1645. factæ. Una cum responso Cæsareo a legatis s. Cæsare Maiestatis Monasteri, legatis coronæ Francicæ & Osnabrugi legatis coronæ Suecicæ, 22 octobris eiusdem anni. 1645. tradito. Pro faciliiori intellectu, cuilibet responsioni Cæsareæ ex originali, præfixa est propositio tam Francicæ quam Suecicæ.* Utan ort, (1646). 4:o. 96 s. Hfrbd från slutet av 1800-talet, guldornerad rygg med upphöjda bind och röd titeetikett, alrotsmarmorerade pärmapper. Ur Gustaf Holdo Stråles bibliotek, med hans exlibris. 3000:–

VD17 14:006207X. Discursus politici, s. 231. Mayer-Gürr s. 201f. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 87. Warmholtz 8253 not. Carlander IV, 131ff. Latinsk utgåva av Frankrikes och Sveriges propositioner till kejsaren 1645 med respektive 18 krav för fortsatta förhandlingar, samt kejsarens svar, med därpå följande repliker och dupliker. I VD17 anges Johann Frischmann (1612–80) som författare till verket, vilket verkar tveksamt. Som delförfattare borde istället stå Johan Adler Salvius och Johan Oxenstierna. Disponenten vid Rörstrands porslinsfabrik m.m. Gustaf Holdo Stråle (1826–96) stora boksamling såldes till stor del redan 1876 efter tryckt förteckning. Nya försäljningar ägde sedan rum 1876, 1887 och 1888. Före sin död sålde han även en samling underhand till K. A. Wallenberg, men trots detta räckte böckerna till ytterligare en auktion på hans efterlämnade boksamling 1897.

429. *Acta Gallo-Suecica Monasterio-Osnabrugi sive propositiones tractatus pacis generalis concernantes, tam à legatis coronæ Francicæ Monasterii, quam regni Suecici Osnabrugi ipsa SS. Trinitatis Dominica 1645. factæ. Una cum responso Cæsareo a legatis s. Cæsare Maiestatis Monasteri, legatis coronæ Francicæ & Osnabrugi legatis coronæ Suecicæ, 22 octobris eiusdem anni. 1645. tradito. Pro faciliiori intellectu, cuilibet responsioni Cæsareæ ex originali, præfixa est propositio tam Francicæ quam Suecicæ.* Utan ort, (1646). 4:o. 96 s. Titelbladet med lagad reva, med liten textförlust ifylld med bläck. Sammanbunden med:

Discursus Monasteriensis. Delliberant dum fingere nesciunt. Discursus Gallicus. Sic vos non vobis. Utan ort, 1646. 4:o. 30,+ (2, blanka) s. Sammanbunden med:

Legatorum omnium tam Monasteri, quam Osnabrugæ, pacis universalis orbi christiano conciliandæ causâ nunc existentium. Nomina, cognomina, titulis &c. Utan ort, (1646). 4:o. 16 s. Fläckar på s. 3. Sammanbunden med:

COOLS. Johannes. *Templi pacis apud Monasteriensis architecti primarii sive eminentiorum, ad universalem orbis christiani concordiam, undequaque legatorum, qui solemniori ritu pompaque couère, aut saltem potuère in urbem hactenus inuechi, è tabula quasi loquentium prosopopeia, [...].* Utan ort, 1646. 4:o. 31 s. Sammanbunden med:

COOLS. Johannes. *Templi pacis apud Osnabrugenses architecti primarii* [...]. Utan ort, 1646. 4:o. 43 s. Samtida pergamentband, ryggen med tre svagt upphöjda bind, något fläckig frampärm. Pärmarna bågnade. Ur det Cederhielsmska biblioteket på Säby, med Germund Ludvig Cederhielms initialer på frampärmens insida. 8000:—

1: VD17 14:006207X. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 87. Warmholtz 8253 not. Discursus politici, s. 231. Mayer-Gürr s. 201f. 2: VD17 12:199017N. 3: VD17 14:006094X, 4: VD17 14:005976U. 5: VD17 14:005978K. Carlander II, 489ff. Första arbetet är en latinsk utgåva av Frankrikes och Sveriges propositioner till kejsaren 1645 med respektive 18 krav för fortsatta förhandlingar, samt kejsarens svar, med därpå följande repliker och dupliker. Det tredje arbete är en lista på alla delegaterna vid fredsförhandlingarna. Johannes Cools båda *Templum pacis* innehåller hyllningsdikter till fredsdelegaterna, den första "apud Monasteriensis" till de i Münster, och den andra "apud Osnabrugenses" till de i Osnabrück. Johannes Cools (född 1611) var jurist från Holland. Det stora biblioteket på Säby i Östergötland byggdes upp av fyra generationer Cederhielm, varav Germund Ludvig (1755–1841) var den sista. Efter att ha stått nedpackat såldes biblioteket slutligen under 13 auktionsdagar åren 1878, 1880 och 1882.

430. *Copia Der Käyserlichen Herren Abgesandten zu den General Friedens-Tractaten, denen zu Oßnabrügge Anwesenden deß H. Röm. Reichs Chur: Fürsten und Ständen gevollmächtigten Rätthen und Botschafftten am 15. Septemb. Anno 1645. auff dem Stadthauß daselben beschehenen Vortrags, zu sampt der Käyserlichen Erklärung und Antwort, auff die Königl. frantzösische und Schwedische am Fest der H. Dreyfaldtigkeit ermeldten Jahrs, erhibirte und publicirte Propositionen.* Utan ort, 1645. 4:o. (24) s. Lagerfläckig. Tagen ur band. 1500:—

VD17 12:198973R. Mayer-Gürr s. 205. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 85. Finns i åtminstone sex varianter, två av de fyra redovisade i VD17 verkar vara identiska. Mayer-Gürr räknar upp sex stycken. Innehåller de kejserliga förhandlingarnas svar på de franska och svenska fredskraven, vilka lagts fram den 11 juni 1645 i vardera 18 punkter.

431. *Kurtzer Extract Der Hauptpuncten die in den Bedencken des Evangelischen Fürsten-Raths, bey den Friedenstractaten zu Münster und Oßnabrück verfasst und tractiret worden.* Utan ort, 1646. 4:o. (7) s. Småfläckar. Tagen ur band. 1500:—

VD17 3:626841E. Det i Osnabrück församlade evangeliska fursterådets 30 kravpunkter, dated den 10 november 1645.

432. *Gravamina Der Evangelischen Stände, welche sie zu Münster und Oßnabrück denen Herren Keyserlichen, als Königlichen Schwedischen Herren Plenipoten-tiariis, wie auch den Herrn Chur-Mäintzischen jedes Orths durch gewisse Deputirte übergeben.* Utan ort, 1646. 4:o. (32) s. Tagen ur band. 1500:—

VD17 14:006177N. Mayer-Gürr s. 221. De protestantiska riksständernas krav, givna den 15 december 1645.

433. *Antwort und gegen Beschwerden der alten Catholischen Religion zugethaner Chur-Fürsten und Stände Auff die Von den Augspurgischen Confessions-Verwandten Fürsten und Ständen am 10. Decembris Anno 1645. zu Oßnabrück übergebene Gravamina.* [=Rubrik.] Utan ort, (1646). 4:o. (39) s. Bruntonad och med svag fuktrand mot slutet. Tagen ur band. 1500:—

VD17 39:125956Q. Mayer-Gürr s. 217. Katolska riksständernas svar på *Gravamina der Evangelischen Stände*.

434. *Vorläuffer des Teutschen Friedensschluß, Das ist: Ihrer Käyser. Mayst. endliche und letzte Erklärung uber dem Puncto Satisfactionis den Cronen Frankreich unnd Schweden zulaisten, am 29. Maij 1646. den Herrn Mediatoren zu Münster eingereicht. Darauf in bißhero geführter Friedenshandlung allerseits eingebrachte Beschwerenüssen und entstandene Mißhelligkeiten kürztlich doch klärlich mit zuersehen. Auß dem Latein ins Teutsch ubersetzet. Utan ort, 1646. 4:o. (4) s. Småfläckar, liten reva. Tagen ur band.* 3000:—

Ej i VD17 och ej hos Mayer-Gürr. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 88. Svar givet i 12 resp. 10 punkter.

435. *Instrumentum pacis, Wie solches von denen Herren Schwedischen Gevollmächtigten entworfen, Und Denen Herren Käyserlichen Abgesandten zu Osnabrug eingeaantwortet worden. Utan ort, 1647. 4:o. (16) s. Fläckig. Bläcknumrering på titelsidan. Tagen ur band.* 2500:—

VD17 23:678453E. Mayer-Gürr s. 232. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 91. Tysk översättning av latinska originaltexten. Svenske delegaten Johan Oxenstiernas och den kejserlige huvudförhandlarens Maximilian von Trautmansdorffs överenskommelse om hur fredsinstrumentet formellt borde se ut. Detta lades fram i april 1647, och följdes i juni samma år av Trautmansdorffs förslag till fred mellan kejsaren och Sverige. Kring detta förslag kretsade återstoden av förhandlingarna i Osnabrück.

436. *Preliminaria Pacis Imperii: Das ist, Der Röm. Key. Maj. Ferdinandi III. der Cron Hispanien, Franckreich, und Schweden, und anderer deß H. Römischen Reichs Churfürsten, Fürsten und Ständt. Zwischen denen Hochansehnlichen (zu denen Münsterischen und Osnabrügischen, (Friedenshandlungen) verordneten H. H. Plenipotentiaariis verübte Acta & tractata. Darinnen neben hinc inde von Anno 1638. vorgangenen Preliminarien, die Kays. Königliche und der ReichsStändt Propositiones, Deductiones, [...], sonderlich die restitution der Geistliches Gütter betreffent, begrieffen. Mit angehenckter Handlung, die Satisfaction zwischen Kayserl. May. und denen Cronen Franckreich, Schweden und Brandenburg. So dann deren zu Wien in Anno 1642. und jtzo zu Münster wegen Restitution der ChurPfalz und deren Länder verübter Acten. In drey Theil abgetheilt. Utan ort, 1648. 4:o. (8),+ 63, 62–101,+ (blank),+ 284,+ 279 s. Fläck sid. 17–21 i marginalen i första delen, annars enstaka småfläckar. Samtida pergamentband. Liten bläckanteckning på försättsbladet. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.* 7500:—

VD17 39:125902B. Freytag 5791. Mayer-Gürr s. 253f. Warmholtz 8263 "Denna Samling berättas vara sälsynt". Samling med handlingar hörande till förhandlingarna från 1638 och framåt.

FREDEN I OSNABRÜCK OCH MÜNSTER

437. *Instrumentum pacis, a sacrae Casarea, et sacrae christianissime maiest. Maiest. nec non sacri Rom. Imperi deputatorum extraordinariorum & aliorum electorum, principum, & statuum legatis plenipotentiaariis Monasterii Westphalorum 24. mensis octobris, anno 1648. subscriptum, eorundemq; sigilis munitum. Münster, Bernard Raesfeldi, (1648). 4:o. 40 s. Titelbladet inom ramtryck. Något fläckig. Tagen ur band.* 4500:—

VD17 14:017771G. Mayer-Gürr s. 250. Freden i Münster! Detta är den latinska originaltexten till fredsavtalet mellan Frankrike och kejsaren, undertecknat i Münster den 24 oktober 1648. Fredstexterna utkom i en mängd olika tryck under fredsåret. Mayer-Gürr räknar att Münsterfreden trycktes i en upplaga med enbart den latinska originaltexten, två tvåspråkiga (tyska och latin) och fyra tyska (Mayer-Gürr s. 130) och att Osnabrückfreden utkom i fem latinska, två tvåspråkiga och åtta tyska (s. 131). Dessutom trycktes den sistnämnda i en svensk översättning 1649.

438. *Fridz-fördragh, uthaff Rom. Keys. och Sweriges kon. Maj. ters Maj. ters sampt thet H. Rom. Rijketz deputerades chur-furstars och ständers fullmechtige legater, uthi Oßnabrügg then 14. octobris åhr 1648. underskrifwit och medh theras signeten bekräfftat.* Stockholm, Ignatium Meurer, 1649. 4:o. (92) s. Titelbladet smutsigt och med litet hål, sista bladet med reva. Lagerfläckar. Tagen ur band. 3000:–

Warmholtz 8658 not. Freden i Osnabrück. Den fullständiga svenska texten till freden mellan Sverige och dess allierade och kejsaren, som förhandlades fram i Osnabrück. Fredsavtalet färdigställdes den 6 augusti men undertecknades slutligen i Münster den 24 oktober 1648, samtidigt som Frankrikes och kejsarens avtal undertecknades. Även ett extrakt utkom på svenska samma år. Ett nytryck kom 1679.

439. [Westfaliska freden.] *Friedens-Schluss, wie solcher von der Römischen Käyserlichen, auch Königl. Schwedischen Majest: Majest: So dann Des Heil: Römischen Reichs Extraordinari-Deputirten, und anderer Chur-Fürsten und Stände Gevollmächtigten und Hochansehnlichen Herren Abgesandten zu Oßnabrück den 27. Julii (6. Augusti) im Jahr 1648. auffgerichtet und verglichen, und daselbst den 14. (24.) Octobris in öffentlicher Versammlung unterschrieben und bekräftiget, auch den 15. (25) ejusdem solenniter publicirt worden, &c. Aus dem wahren Original, wie es bey dem Chur-Mäyntzischen Reich-Directorio deponirt worden, Teutsch und Lateinisch.* Leipzig, Timotheo Ritzschen, (1648). 4:o. (4),+ 132 s. Svag fläck på titelbladet, lätta lagerfläckar, privilegiebladet (andra bladet) förstärkt nedtill och något större än övriga. Sammanbunden med:

Instrumentum pacis Casareo-Gallicæ, Oder Friedens-Schluß, so von der Röm. Keyserl. und Aller Christ. Königl. Maj. Maj als auch des Heil. Röm. Reichs Extraordinari-Deputirten, und andere Chur-Fürsten und Stände Gevollmächtigten und Hochansehnlichen Herren Abgesandten zu Münster in Westphalen, am 14. (24) Octobris im Jahr 1648. in öffentlicher Versammlung unterschrieben und bekräftiget den 15. (25) ejusdem solenniter publiciret worden &c. Leipzig, Timotheo Ritzschen, (1648). 4:o. (2),+ 82 s. Lätta lagerfläckar, s. 7 med hål i nedre hörn och med bokstavs-förlust av kustod. Trasigt samtida marmorerat pappband, ryggen borta. 5000:–

Första verket ej i VD17, men jämför 39:125926V, variant med tryckår. Mayer-Gürr s. 247. Denna version utan tryckår är ej identisk med nummer 440. VD17 3:312314D för andra verket. Mayer-Gürr s. 251. Den första finns även tryckt av Philipp Jacob Fischer. Dessa ej i Warmholtz. Båda de westfaliska fredstexterna tillsammans, båda med tysk-latinsk parallelltext. Dessa förekommer ofta sammanbundna. Fredstexterna utkom i en mängd olika tryck och upplagor 1648. Mayer-Gürr räknar att Münsterfreden trycktes i en upplaga med enbart den latinska originaltexten, två tvåspråkiga (tyska och latin) och fyra tyska (Mayer-Gürr s. 130) och att Osnabrückfreden utkom i fem latinska, två tvåspråkiga och åtta tyska (s. 131). Dessutom trycktes den sistnämnda i en svensk översättning 1649.

440. [Westfaliska freden.] *Friedens-Schluss, wie solcher von der Römischen Käyserlichen, auch Königl. Schwedischen Majest: Majest: So dann Des Heil: Römischen Reichs Extraordinari-Deputirten, und anderer Chur-Fürsten und Stände Gevollmächtigten und Hochansehnlichen Herren Abgesandten zu Oßnabrück den 27. Julii (6. Augusti) im Jahr 1648. auffgerichtet und verglichen, und daselbst den 14. (24.) Octobris in öffentlicher Versammlung unterschrieben und bekräftiget, auch den 15. (25) ejusdem solenniter publicirt worden, &c. Aus dem wahren Original, wie es bey dem Chur-Mäyntzischen Reich-Directorio deponirt worden, Teutsch und Lateinisch.* Leipzig, Timotheo Ritzschen, (1648). 4:o. (4),+ 132 s. Lager- och brunfläckar. Sammanbunden med:

Instrumentum pacis Cesareo-Gallicæ, Oder Friedens-Schlutz, so von der Röm. Keyserl. und Aller Christ. Königl. Maj. Maj als auch des Heil. Röm. Reichs Extraordinari-Deputirten, und andere Chur-Fürsten und Stände Gevollmächtigten und Hochansehnlichen Herren Abgesandten zu Münster in Westphalen, am 14. (24) Octobris im Jahr 1648. in öffentlicher Versammlung unterschrieben und bekräftiget den 15. (25) ejusdem solenniter publiciret worden &c. Leipzig, Timotheo Ritzschen, (1648). 4:o. (2),+ 82 s. Lager- och brunfläckar. Tagen ur band, fint guldsnitt. 5000:—

Första verket i en variant som ej finns i VD17, men jämför 39:125926V, variant med tryckår. Två varianter finns av denna utan tryckår. Denna är ej identisk med ovan nummer 439. VD17 14:006545Z för andra verket. Mayer-Gürr s. 247 resp. 251. Variant av ovan nummer 439.

441. *Instrumentum pacis. Dat is: Vreedens-Artijculen. Tusschen beyder zijts Plenipotentiairen, Keyserlijck en Konincklijke Zweetsche. Tot Osenbrugge, op den 27 Julij ende 6. Augusti des Jaers c1c Ic XLVIII. Nae de copye tot Munster.* Amsterdam, Jan van Hilten ende Johannes Colom, 1648. 4:o. 60,+ (1),+ (3, blanka) s. Tagen ur band.

3000:—

Holländsk översättning av freden mellan Sverige och kejsaren, sluten i Osnabrück 6 augusti 1648. De alternerande datumen för freden beror på att man först slöt en preliminär överenskommelse mellan Sverige och kejsaren i Osnabrück den 6 augusti, därefter inväntade man förhandlingarna i Münster mellan kejsaren och Frankrike, vilka avslutades i september, för att sedan gemensamt i Münster underteckna fredsavtalen den 24 oktober 1648.

442. MEIERN, Johan Gottfried von. *Acta pacis Westphalicæ publica, oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte.* 1–6. Hannover, J. C. L. Schultzen, 1734–36. Folio. Grav. front,+ (16),+ 52,+ 28,+ 875 s.+ grav. plansch,+ 6 tryckta genealogiska tabeller, varav 5 dubbelsidiga och en utvikbar; (11),+ (blank),+ x,+ 994 s.+ två grav. planscher; (40),+ 26,+ (56),+ 788 s.+ utvikbart grav. porträtt; (20),+ 1022 s.+ utvikbar grav. plansch; grav. front,+ (26),+ 14,+ 938 s.+ utvikbar grav. plansch; (38),+ 1020 s.+ utvikbar och kolorerad grav. karta,+ grav. plansch. Med åtskilliga, delvis halvsides, graverade vinjetter. Samtliga delar med återkommande fuktrand i marginalen och småfläckar, bläckfläck s. 333 i första delen och s. 547 i sjätte, andra delen med litet maskhål genom titelbladet och de följande 10 bladen. Titel- och smutstitelbladet till del tre uppfodrade. Samtida pergamentband, med blåa snitt. Sex volymer, liten skada på ryggen på band fyra. Ur Bernhard Rosenblads bibliotek, med hans namnteckning och ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris.

30 000:—

Graesse IV, 466. Planer I, 49. Warmholtz 8271. Carlander III, 411ff & 5646ff. Den största och viktigaste urkundsamlingen rörande Westfaliska freden före den moderna källutgåvan, som påbörjades 1962. "En förträffelig samling av handlingar och documenter. Hvarje del har sit särskilda företal, hvilka allesammans förtjena upmärksamhet", ansåg Warmholtz. Ett gemensamt register till detta verk och till *Acta pacis executionis publica. Oder Nürnbergische Friedens-Executions-handlungen*, utgavs av J. L. Walther i Göttingen 1740. Kammarherre Bernhard Emanuel Rosenblad (1796–1855) var legationssekreterare i Berlin, kommersråd, riksdagsman m.m. och känd som en framstående boksamlare. Av för Carlander okänd anledning, möjligen penningbehov, skulle han hösten 1844 sälja sin boksamling efter tryckt förteckning. Därav blev dock intet, då hela samlingen såldes under hand och en stor del inköptes av engelske legationssekreteraren Gordon.

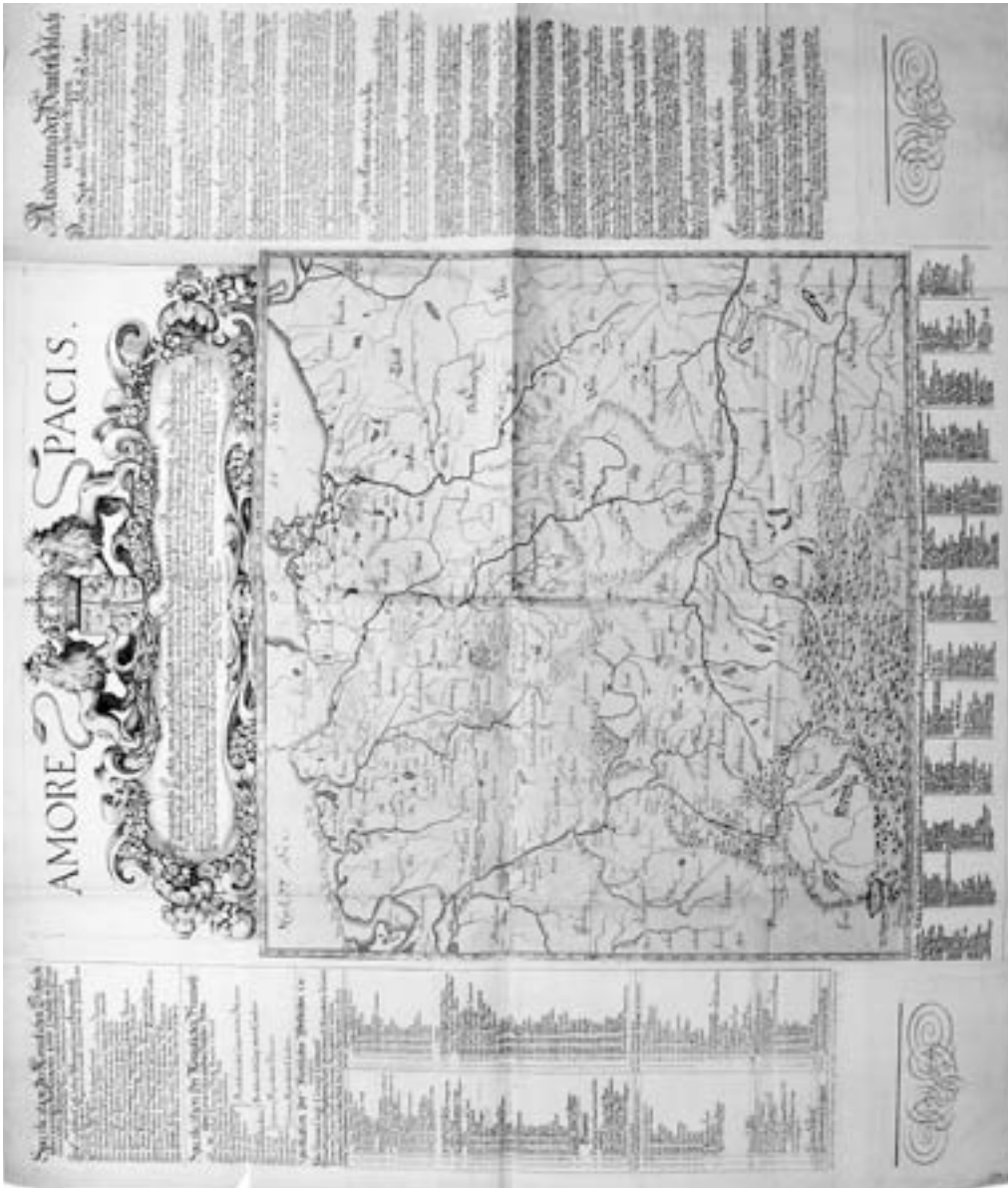
443. WALTHER, Johann Ludolph. *Universal-register über die Sechs Theile der Westphälischen Friedens-Handlungen und Geschichte, imgleichen über die Zween Theile der Nürnbergischen Friedens-Executions-Handlungen und Geschichte, gefertigt und zusammen getragen von Johann Ludolph Walther*. Göttingen, Universitäts Buchhandlung, 1740. Folio. (8),+ IV,+ XCVI,+ 104,+ 686 s.+ 7 tryckta tabeller, varav 2 utvikbara. Lättare lagerfläckar och en återkommande fuktrand i nedre och övre marginal, minimalt brännhål genom sid. 265–266. Delvis oskuren i något nött samtida pappband med pappersetikett på ryggen. Har troligen tillhört Bernhard Rosenblad. Ur Ericsbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 5000:–

Register till Johan Gottfried von Meiers båda urkundssamlingar *Acta pacis Westphalica publica* och *Acta pacis executionis publica*, vilka utkom 1734–38. Den inleds med levnadsbeskrivningar över de olika sändebuden.

444. *Amore pacis. Geographische Carten, von gantz Teutschlandt, worinen zur Nachricht angedeüet und Beschrieben wirdt, was die Durchleüchtigste, Grossmächtigste, Fürstin und Freuwlein Freuwelin Christina, der Schweden [...], und dero Alijrten, beyden Anno 1648, Jahres zu Osnabrugt und Münster, getroffenen Friedensschluss auff dem Teutschten Boden, vor einen Fues oder Vestungen, so vermög dess Friedensschluss Quittiret sollen, gehabt, Wie auch die Namen der Generalen und Regimenter, zu Ros und Fues soneben der Carten specificirett [...]. [=Rubrik.] Stort, helt graverat ettbladstryck, sammansatt av 13 blad, med graverad karta. Utan ort, (1648). Stor folio. 88,5x103 cm (karta: 76x61). Två små hål i kartan, och med enstaka små revor i marginalen, annars fint exemplar med marginaler, vikt. 110 000:–*

Paas P-2261. Klemming Sveriges krig, s. 128. Warmholtz 4295. Ståtlig genomgång av alla slag under trettioåriga kriget och med de svenska garnisonerna i Tyskland vid krigsslutet utmärkta. Kartan graverad av H. von d. Osten. Verket utkom även i bokform, både med titeln *Geographische Carte* och *Geographische Mappa*, med 19 sidor och en mindre graverad karta. Dessa trycktes i Nürnberg av Jeremias Dümmler. Texten finns även omtryckt i Meyerns *Acta pacis Westphalica*. I texten anges att den har utgivits på order av Cornelius von dem Busch, "Königl. Schwed. Quartiermeister". Ingenjören Cornelius van dem Busch (1616–57) var fortifikationsofficer och fungerade som svensk kommandant i Wolfenbüttel.

445. *Geographische Mappa, von gantz Teutschland, warinn zur Nachricht beschreiben, was Ihr. Königl. Majt. in Schweden, und dero Alijrten bey dem An. 1648, Jahrs zu Münster und Osnabrugg getroffenen Friedensschluß, auff dem Teutschen Boden vor einen vesten Fuß, so vermög deß Frieden-Schluß quitirt werden sollen,*

gehabt; Wie auch die Namen der Generalen und Regimenten zu Roß und Fuß specificirt, amore pacis. Auch wird angedeutet, was für Hauptschlachten und fürnemste Treffen von Anno 1630. [...] biß Anno 1648 [...]. Nürnberg, Jeremia Dümmler, (1648). 4:o. (19) s.+ utvikbar grav. karta. Enstaka fläckar, titelbladet med små revor, karta med litet hål och uppfodrad i kanterna. Tagen ur band, och insatt i senare tryckta boksidor som omslag. Bläckmarkering i nederkant åa titelbladet. 18 000:–

VD17 1:007254M. Klemming, Sveriges krig, s. 128. Warmholtz 4295. Sällsynt med karta! Texten finns omtryckt i Meierns *Acta pacis Westphalica*. Trycktes även som ettbladstryck, helt och hållet i kopparstick, i stort format ihopsatt av 13 blad (se ovan). På slutet anges att den har utgivits på order av Cornelius von dem Busch, "Königl. Schwed. Quartiermeister". Den gavs även ut under titeln *Geographische Carte*.

446. *Geographische Carte, von gantz Teutschland, warinn zur Nachricht angedeutet und beschrieben wird, was die Durchleuchtigste, Grossmächtigste Fürstin und Fräulein, Fräulein Christina, der Schweden.[...], und dero Aliirten, bey dem Anno 1648, Jahrs zu Ossnabrug und Münster, getroffenen Friedensschluss auff dem Teutschen Boden für einen Fuss oder Vestungen, so vermög dess Friedensschluss quittirt sollen, gehabt; Wie auch die Namen der Generalen und Regimenten zu Ross und Fuss specificirt, amore pacis. Auch wird angedeutet, was für Hauptschlachten und fürnemste Treffen von Anno 1630. [...] biss Anno 1648 [...].* Nürnberg, Jeremia Dümmler, (ca 1648). 4:o. (19) s. Saknar den graverade karta. Tagen ur band, och insatt i pappomslag från slutet av 1800-talet, handskriven titeletikett på främre omslag. 4500:–

VD17 12:195663E. Klemming, Sveriges krig, s. 128. Warmholtz 4295, variant. Utgavs med en utvikbar grav karta, vilken saknas här. Den gavs även ut under titeln *Geographische Mappa*, och texten finns omtryckt i Meierns *Acta pacis Westphalica*. Trycktes även som ettbladstryck, helt och hållet i kopparstick, i stort format ihopsatt av 13 blad. På slutet anges att den har utgivits på order av Cornelius von dem Busch, "Königl. Schwed. Quartiermeister".

447. (CLERC, Jean le. Utg.) *Negociations secretes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug; ou recueil general des preliminaires, instructions, lettres, mémoires &c. concernant ces négociations, depuis leur commencement en 1642. jusqu'à leur conclusion en 1648. Avec les dépêches de Mr. de Vautorte, & autres pièces au sujet de même traité jusqu'en 1654. inclusivement. Le tout tire' des manuscrits les plus authentiques. Ouvrage absolument nécessaire à tous ceux qui se pourvoiront du corps diplomatique ou grand recueil des traitez de paix, & d'autant plus utile aux politiques & négociateurs qu'il renferme le fondement du droit public.* 1–4. Haag, Jean Neaulme, 1725–26. Folio. (32),+ LIX,+ (1),+ 489; (14),+ 208,+ 261; (16),+ 685; (10),+ 618 s. Titlar tryckta i rött och svart och med graverade vinjetter. Tryckt på stort papper. Enstaka småfläckar. Fuktfläck s. 325 i första delen. Något nötta samtida skinnband. Rikt guldornerade ryggar med gula titeletiketter och röda snitt. Två volymer. Något trasiga främre falsar upp- och nedtill. Bokhandelsetikett från J. L. Beyers i Utrecht.

12 000:–

Warmholtz 8269. Första delen innehåller två företal, ett av Jean Le Clerc, "Avertissement sur l'origine du droit de la nature, de celui des gens & de celui qu'on nomme public" (om folkrätens ursprung), och ett om bakgrunden till konflikten från år 1612 och fram till 1644. Alldeles otillräckligt, enligt Warmholtz.

448. HULLE, Anselm van. *Celeberrimi ad pacificandam christiani nominis orbem, legati, Monasterium et Osnabrugas ex omni pene gentium nationumque genere missi ad vivum Anselmi van Hulle penicillo expressi eiusque cura et ære, per insigniores huius ævi sculptores celo representati*. Antwerpen, Danielem Middelerium, 1648–(50). Stor folio. (2) s.+ 90 grav. porträtt. Fina avdrag. Titelbladet uppfodrat, och den första planschen – med Ferdinand II – uppfodrad i innerkant och lagerfläckig. En plansch (65) skuren vid plåtkant och monterad på lite brunfläckt papper. Genomgående med lager- och småfläckar. Planscherne med bläckpaginering i övre hörn. Planscherne före numrering i plåten. Trasigt marmorerat pappband från 1700-talet. 60 000:–

Van Someren 182. Andra upplagan av Hulle samling av porträtt av fredsdelegaterna vid Münster och Osnabruck, med planschen över Ferdinand II utförd av L. & W. Kilian, daterad 1619. Den första upplagan, med titeln *Pacis antesignani sive icones legatorum* och med endast 35 planscher, utkom 1648. Denna andra upplaga innefattar samma porträtt som den första, men är utökad med nya planscher graverade 1648 och framåt. Antalet planscher varierar. Van Someren räknar upp tre olika varianter med olika antal planscher, från 77 stycken till 115 stycken. Denna s.k. andra upplaga består således egentligen av olika hopplöck av successivt framställda porträtt. År 1649 fanns 77 porträtt färdiga, sedan framställdes nya 1650, 1651 och framåt. I van Somerens största variant är de 115 porträtten daterade fram till och med 1658. I föreliggande exemplar är 27 planscher daterade 1649 och 4 stycken 1650. Antalet planscher växte ytterligare och till upplagan 1697, nu med titeln *Pacificatores orbis christiani*, hade det vuxit till 131 graverade porträtt. Samtliga porträtt är efter målningar av Anselm van Hulle och huvudsakligen graverade av Petrus de Iode, men även av Paulus Pontius, Conrad Wauman, Cornelius Galle, T. Matham m.fl. Anselm van Hulle (1601–74), flamländsk porträttmålare, kom 1646 till Münster, i tjänst hos Fredrik Henrik av Nassau (1584–1647), prins av Oranien, och började på dennes uppdrag avporträttera fredsdelegaterna. Han räknas som en av dåtidens främsta porträttmålare och utvecklade i Münster en stor verkstad med flera anställda för att klara av alla uppdragen. Efter freden följde han 1649 delegaterna till de efterföljande förhandlingarna i Nürnberg och reste även runt i Tyskland för att fortsätta avporträttera de tyska furstarna.

449. HULLE, Anselm van. *Portraits des hommes illustres qui ont vecu dans le XVII siecle: Savoir les principaux potentats, princes, & plenipotentiaires qui vivoient au tems du célèbre traité de la paix générale conclue à Munster & à Osnabrug en Westphalie avec leurs armes et devises. Dessinez et peints au naturel, par le fameux Anselme van Hulle*. Amsterdam, François vander Plaats. 1706. Stor folio. Grav. front.+ (2) s.+ 131 grav. porträtt, varav 2 utvikbara. Hfrbd från början av 1700-talet med gulgrönt marmorerade pärmapper från början av 1800-talet, helt guldsnitt, inre pärmpegel av guldbrokad med Jesus på korset, änglar och fåglar. Fin gåvoanteckning på försättsbladet av Johan Malmström, daterad i Tübingen den 2 mars 1720, att han ger boken i tjugoförårsresent till Carl Fredrik Piper. Ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 90 000:–

Van Someren har endast den franska upplagan från 1717, se Van Someren 185. Graesse VI, 257, för 1717-års upplaga. Carlander II, 222f & 356ff. Ovanlig fransk titelutgåva av *Pacificatores orbis christiani*, från 1697. En andra fransk utgåva utkom 1717. Den första upplagan, med titeln *Pacis antesignani sive icones legatorum* och med endast 35 planscher, utkom 1648. Antalet planscher växte successivt och till tredje upplagan i Rotterdam 1697, med titeln *Pacificatores orbis christiani*, hade det vuxit till 131 stycken. Dessa är här utgivna med en franskt titel. Planscherne

är daterade t.o.m. 1659. De utvikbara porträtten föreställer kejsar Ferdinand III och drottning Kristina. Samtliga porträtt efter målningar av Anselm van Hulle och graverade huvudsakligen av Petrus de Iode, men även av Paulus Pontius, Conrad Wauman, Cornelius Galle, T. Matham m.fl. Anselm van Hulle (1601–74), flamländsk porträttmålare, kom 1646 till Münster, i tjänst hos Fredrik Henrik av Nassau (1584–1647, prins av Oranien), och började på dennes uppdrag avporträtterta fredsdelegaterna. Han räknas som en av dåtidens främsta porträttmålare och utvecklade i Münster en stor verkstad med flera anställda för att klara av alla uppdragen. Efter freden följde han 1649 delegaterna till de efterföljande förhandlingarna i Nürnberg och reste även runt i Tyskland för att fortsätta porträtterta de tyska furstarna. Johan Malmström (död 1727 eller 1728) var juris professor i Uppsala. Födelsedagsbarnet, Carl Fredrik Piper (1700–70) på Engso, var son till Karl XII:s statsråd Carl Piper, som tillfångatogs vid Poltava. Carl Fredrik Piper blev sedermera president i Kammarkollegiet och hade stora vittra intressen. Det stora biblioteket efter honom såldes på auktion i Stockholm 1802.

FORTSATTA FRÅGOR

450. [Fredsslut.] *Verplegungs-Ordre, Nach welcher auf des Durchläuchtigsten, Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Carl Gustaf, Pfalzgraffens [...] Cron Schwedens Generalissimo über dero Armeen und KriegsEstat in Teuchland gnädigen Befehlich der Königl. Schwedischen Militiae der Unterhalt monatlich gereicht werden solle, Datum Erfurt den 1. Febr. 1649.* [=Rubrik.] Ettbladstryck. (Erfurt, 1649). Folio. 39,4x33 cm. Oskuren, men uppfodrad på papper, med klister i hörnet, ett hörn trasigt. Bruntonad.

4500:–

Sammanställning över den månatliga svenska kostnaden för ett kompani till häst resp. ett kompani till fots. Efter fredsslutet var avdankningen av den svenska armén i Tyskland en av de svåra frågorna att lösa.

451. *Copia Schreibens, der sämbtlich zu Münster anwesenden Chur-Fürsten und StändeGesandten, an deß Herrn Pfaltzgravens, und Generalisimi Hoch-fürstl. Durchl. sub dato Münster den 2. Febr. 1649.* (Münster, 1649.) 4:o. (4) s. Sammanbunden med:

Nucleus pacis fundamentalis: oder Fundamentalischer Auß-zug der vornembsten Punkten deß allgemeinen durchgehenden Teutschen Friedens: Wie solcher mit beeden Cronen, Franckreich und Schweden, eingangen, und zu Münster in Westphalen den 24 Octobris 1648. allerseits unterschrieben und versiegelt worden. Utan ort, 1648. 4:o. (15) s. Sammanbunden med:

Warhafftiger und eigentlicher Bericht, welcher Gestalt der zu Münster und Oßna-bruck zuvor geschlossene Frieden, nunmehr aber zu Münster gänßlichen vollzogen, und die Ratificationes Pacis, oder Außwechßlung deß Frieden-Schlusses, zwischen dero Röm. Kais. Majt. und den beeden Königlichen Herren Abgesandten gegeneinander außgewechßlet und eingehändiget worden; Wie ingleichem auch das darauff erfolgte Freuden-Fest, Procession und Feuerwercken, sambt Loßbrennung deß Geschützes, so umb ganße Stadt herumb geschehen; So dann, was darauff noch ferner von den sämbtlichen Herren Abgesandten, wegen Außführung der Soldatesca und Guarnisonen im Ganßen Heil. Röm. Reich deliberiret, accordirt, beschlossen, und allerseits beliebt worden; So geschehen in Münster den 12 (22) febr. 1649. Frankfurt, Philipp Fievet, 1649. 4:o. (8) s. Tagna ur band, och insatta i ett senare gråpappomslag med handskriven titeletikett. 5000:—

1. VD17 75:699570M. 2. VD 17 14:006263F. 3. VD 17 23:294482X. Klemming, Sveriges förhållande, s. 99 samt Warmholtz 8281. Skrifterna rör Westfaliska freden, det andra arbetet är en sammanfattning av fredsfördraget.

452. KARL LUDWIG. *Copia Zweyer Chur-Pfältzischer Schreiben, an der Chur-Fürsten und Ständen deß H. Röm. Reichs Abgesandten zu den GeneralFriedens-Tractaten, de dato Londen den 22. Decembris Anno 1648. Das Erste ist Eine Antwort und Erklärung wegen Acceptation, oder Annemung deß gemachten Friedens-Schlusses: Das Andere, Ein Ersuchungs-Schreiben umb Exemption und Befreiung von denen betrangten Pfaltz auferlegten Satisfactions-Geldern, für die Schwedische Soldatesca. Sambt angehängter Verzeichnuß aller Pfaltzgraven bey Rhein, so den 1. Januar. dieses 1649. Jahrs noch in dem Leben gewesen, nach Ordnung ihrer Häuser, Succession-Rechtens und Interesse an den Churfürstlichen Dignitäten und Landen. Erstlich gedruckt zu Frankfurt bey Johann Ammon, Anno 1649.* Utan ort, (1649). 4:o. (8) s. Titeln med träsnittsvinjett företällande ett lejon med pfaltziska vapen. Tagen ur band. 4000:—

VD17 12:192310V. Mayer-Gürr s. 265. Ej i Klemming. Trots denna vädjan av kurfursten, pfalzgreve Karl Ludwig av Heidelberg slapp pfalzgrevarna av Rhen inte undan att bidra till den svenska avdankningen. Bland de uppräknade pfalzgrevarna finns givetvis även Johann Casimir och hertig Karl Gustav med, den sistnämnde kunde dock såsom svensk huvudförhandlare knappast gått med på dessa önskemål. Karl Ludwig (1617–80) var son till vinterkonungen Fredrik V, som ju gått miste om sin kurvärdighet i och med Bayerns annektering av Kurpfalz. Kurpfalz gick vid Westfaliska freden tillbaka till Karl Ludwig, medan en ny kurfurstevärdighet skapades åt Maximilian av Bayern.

453. *Copia Schreibens, der sämbtlich zu Münster anwesenden Chur-Fürsten und Stände Gesandten, an deß Herrn Pfaltzgravens, und Generalissimi Hoch-Fürst. Durchl. sub dato Münster den 2. Febr. 1649.* Utan ort, (1649). 4:o. (4) s. Tagen ur band. Reva i andra bladet. 900:–

VD17 75:699570M. Hertig Karl Gustav fick uppenbarligen mottaga en mängd vädjanden. Klemming har en snarlik titel daterad den 23 april 1649 och Warmholtz har en exakt likadan daterad den 14 december.

454. *Warhaffter Verlauff, was sich bey der Restitution der Stadt Augspurg in geistlichen und weltlichen Sachen, zu Vollziehung deß Osnabruckischen Friedenschlusses, begeben.* Utan ort, 1649. 4:o. (2),+ 46 s. Lagerfläckig. I lösa ark. Datering i bläck på titelbladet. A-arket solkigt, med fuktrand och revor i vecken, de övriga arken med begynnande revor. 2500:–

VD17 23:302028W. Warmholtz 4309.

KONGRESSEN I NÜRNBERG 1649–50

455. MEIERN, Johan Gottfried von. *Acta pacis executionis publica. Oder Nürnbergische Friedens-Executions-handlungen und Geschichte, in denen enthalten, wie und welcher gestalt die würckliche Vollziehung des Westphälischen Friedens, sowohl in puncto exauctorationis militie und evacuationis locorum, als auch und vornehmlich in dem hochwichtigen puncto restitutionis ex capite amnestie & gravaminum, geschehen ist, in einer ausführlichen historischen Erzählung, mit beygefügeten authentischen Urkunden, vorgetragen von Johann Gottfried Meiern.* (1)–2. Hannover und Tübingen, Johann Georg Cotta, 1736 resp. Göttingen, Michael Türpe, 1738. Folio. Utvikbar front.+ (14),+ XXXX,+ 70,+ 472, 475–482, 481–904 s.+ utvikbar grav. plansch med dedikation,+ dubbelsidig grav. plansch. Med två halvsides grav. vinjetter; XXXII,+ 48,+ 876 s. Med en grav. vinjett. Delvis lagerfläckig, enstaka småfläckar och med en återkommande fuktrand i yttre marginal, kraftigare sista 10 bladen i första delen. Del ett i samtida pergamentband, med beige titeletikett och röda snitt. Del två häftad och delvis oskuren i samtida gråpappomslag. Ur Bernhard Rosenblads bibliotek, med hans namnteckning i första delen och ur Ericssbergs bibliotek, med Carl Jedvard Bondes exlibris. 6000:–

Graesse IV, 466. Planer I, 50. Carlander III, 411ff & 5646ff. Del ett saknar ett grav. porträtt och en grav. plansch och del två saknar grav. front. Samling av urkunder från den s.k. exekutionskongressen i Nürnberg 1649–50, där åtagandena från den Westfaliska freden skulle verkställas. Den dubbelsidiga planschen visar torget utanför den svenska festbanketten och det vinsprutande lejonet. Banketten beskrivs av tre olika personer på sid. 365–376. Ett gemensamt register till detta verk och till *Acta pacis Westphalica publica*, utgavs av J. L. Walther i Göttingen 1740. Kammarherre Bernhard Emanuel Rosenblad (1796–1855) var legationssekreterare i Berlin, kommersråd, riksdagsman m.m. och känd som en framstående boksamlare. Av för Carlander okänd anledning, möjligen penningbehov, skulle han hösten 1844 sälja sin boksamling efter tryckt förteckning. Därav blev dock inget, då hela samlingen såldes under hand och en stor del inköptes av engelske legationssekreteraren Gordon.

456. *Drey unterschiedliche Schreiben zwischen dem durchleuchtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Carl Gustav, Pfaltzgraven bey Rhein, in Bayern, zu Gülich, Cleve und Bergen Hertzogen, Graven zu Veldentz, Spanheim, der Marck und Ravenspurg,*

Abbildung der/ bey der völlig-geschlossenen Friedens-Unterschriftung
gehaltenen Session, in Münster den 24. Junij 1648.

Die Session, bey welcher der Friede geschlossen wurde, ist in dieser Abbildung dargestellt. Die Deputirten der kaiserlichen, kurfürstlichen, und andern Reichstheile sitzen an den Tischen, und unterzeichnen die Friedensurkunden. Die Abbildung zeigt die feierliche Stimmung und die große Anzahl der Theilnehmer an diesem historischen Ereignis.

Die Session, bey welcher der Friede geschlossen wurde, ist in dieser Abbildung dargestellt. Die Deputirten der kaiserlichen, kurfürstlichen, und andern Reichstheile sitzen an den Tischen, und unterzeichnen die Friedensurkunden. Die Abbildung zeigt die feierliche Stimmung und die große Anzahl der Theilnehmer an diesem historischen Ereignis.

Die Session, bey welcher der Friede geschlossen wurde, ist in dieser Abbildung dargestellt. Die Deputirten der kaiserlichen, kurfürstlichen, und andern Reichstheile sitzen an den Tischen, und unterzeichnen die Friedensurkunden. Die Abbildung zeigt die feierliche Stimmung und die große Anzahl der Theilnehmer an diesem historischen Ereignis.

1. Der Kaiserliche Deputirte	2. Der Kaiserliche Deputirte
3. Der Kaiserliche Deputirte	4. Der Kaiserliche Deputirte
5. Der Kaiserliche Deputirte	6. Der Kaiserliche Deputirte
7. Der Kaiserliche Deputirte	8. Der Kaiserliche Deputirte
9. Der Kaiserliche Deputirte	10. Der Kaiserliche Deputirte
11. Der Kaiserliche Deputirte	12. Der Kaiserliche Deputirte
13. Der Kaiserliche Deputirte	14. Der Kaiserliche Deputirte
15. Der Kaiserliche Deputirte	16. Der Kaiserliche Deputirte
17. Der Kaiserliche Deputirte	18. Der Kaiserliche Deputirte
19. Der Kaiserliche Deputirte	20. Der Kaiserliche Deputirte
21. Der Kaiserliche Deputirte	22. Der Kaiserliche Deputirte
23. Der Kaiserliche Deputirte	24. Der Kaiserliche Deputirte
25. Der Kaiserliche Deputirte	26. Der Kaiserliche Deputirte
27. Der Kaiserliche Deputirte	28. Der Kaiserliche Deputirte
29. Der Kaiserliche Deputirte	30. Der Kaiserliche Deputirte
31. Der Kaiserliche Deputirte	32. Der Kaiserliche Deputirte
33. Der Kaiserliche Deputirte	34. Der Kaiserliche Deputirte
35. Der Kaiserliche Deputirte	36. Der Kaiserliche Deputirte
37. Der Kaiserliche Deputirte	38. Der Kaiserliche Deputirte
39. Der Kaiserliche Deputirte	40. Der Kaiserliche Deputirte
41. Der Kaiserliche Deputirte	42. Der Kaiserliche Deputirte
43. Der Kaiserliche Deputirte	44. Der Kaiserliche Deputirte
45. Der Kaiserliche Deputirte	46. Der Kaiserliche Deputirte
47. Der Kaiserliche Deputirte	48. Der Kaiserliche Deputirte
49. Der Kaiserliche Deputirte	50. Der Kaiserliche Deputirte
51. Der Kaiserliche Deputirte	52. Der Kaiserliche Deputirte
53. Der Kaiserliche Deputirte	54. Der Kaiserliche Deputirte
55. Der Kaiserliche Deputirte	56. Der Kaiserliche Deputirte
57. Der Kaiserliche Deputirte	58. Der Kaiserliche Deputirte
59. Der Kaiserliche Deputirte	60. Der Kaiserliche Deputirte
61. Der Kaiserliche Deputirte	62. Der Kaiserliche Deputirte
63. Der Kaiserliche Deputirte	64. Der Kaiserliche Deputirte
65. Der Kaiserliche Deputirte	66. Der Kaiserliche Deputirte
67. Der Kaiserliche Deputirte	68. Der Kaiserliche Deputirte
69. Der Kaiserliche Deputirte	70. Der Kaiserliche Deputirte
71. Der Kaiserliche Deputirte	72. Der Kaiserliche Deputirte
73. Der Kaiserliche Deputirte	74. Der Kaiserliche Deputirte
75. Der Kaiserliche Deputirte	76. Der Kaiserliche Deputirte
77. Der Kaiserliche Deputirte	78. Der Kaiserliche Deputirte
79. Der Kaiserliche Deputirte	80. Der Kaiserliche Deputirte
81. Der Kaiserliche Deputirte	82. Der Kaiserliche Deputirte
83. Der Kaiserliche Deputirte	84. Der Kaiserliche Deputirte
85. Der Kaiserliche Deputirte	86. Der Kaiserliche Deputirte
87. Der Kaiserliche Deputirte	88. Der Kaiserliche Deputirte
89. Der Kaiserliche Deputirte	90. Der Kaiserliche Deputirte
91. Der Kaiserliche Deputirte	92. Der Kaiserliche Deputirte
93. Der Kaiserliche Deputirte	94. Der Kaiserliche Deputirte
95. Der Kaiserliche Deputirte	96. Der Kaiserliche Deputirte
97. Der Kaiserliche Deputirte	98. Der Kaiserliche Deputirte
99. Der Kaiserliche Deputirte	100. Der Kaiserliche Deputirte

Die Session, bey welcher der Friede geschlossen wurde, ist in dieser Abbildung dargestellt. Die Deputirten der kaiserlichen, kurfürstlichen, und andern Reichstheile sitzen an den Tischen, und unterzeichnen die Friedensurkunden. Die Abbildung zeigt die feierliche Stimmung und die große Anzahl der Theilnehmer an diesem historischen Ereignis.

Herrn zu Ravenstein, etc. der Königl. Maj. und dero Reiche Schweden Generalisimo über dero Arméen und Kriegs-Estat in Teutschland, etc. an einem; und dann derer Chur-Fürsten und Stände bey denen zu Nürnberg angestellten Executions-Tractaten anwesenden Gesandten, andern Theils, gewechselt, wegen deß angesonnenen Temperaments für Franckenthal, Homburg, Landstul und Hammerstein. Utan ort, 1649. 4:o. (2),+ 26 s. Lösa och oskurna ark. 3000:—

VD17 23:287412M. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 100. Warmholtz 8284. Skrivelserna mellan de svenska förhandlingarna och tyska ständerna är daterade den 31 maj, 8 juni respektive 19 juni 1649 och rör Frankenthal, Homburg, Landstul och Hammerstein. Pfalzgreven, hertig Karl Gustav, den blivande svenske kungen Karl X Gustav, ledde såsom överbefälhavare för de svenska trupperna i Tyskland de svenska förhandlingarna vid exekutionskongressen i Nürnberg 1649–50, där den Westfaliska freden skulle omsättas i praktiken och trupperna avdankas.

457. *Liste Der noch gar nicht, oder nicht plenariè restituirten Chur-Fürsten und Stände, So viel nemlich deren dißmaln, und ohne præjuditz der Aufßgelassenen zu specificiren gewesen, Von denen Königl. Herren Schwedischen and das Chur-Maintzische Reichs-directorium, bey dem zu Nürnberg angestellten Executions-Convent präsentiret den 11/21 Junii 1649.* Utan ort, (1649). 4:o. (2),+ 26 s. Hårt lagerfläckig, ful fläck på titelsidan. Sammanbunden med:

Drey unterschiedliche Schreiben zwischen dem durchleuchtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Carl Gustav, Pfaltzgraven bey Rhein, in Bayern, zu Gülich, Cleve und Bergen Hertzogen, Graven zu Veldentz, Spanheim, der Marck und Ravenspurg, Herrn zu Ravenstein, etc. der Königl. Maj. und dero Reiche Schweden Generalisimo über dero Arméen und Kriegs-Estat in Teutschland, etc. an einem; und dann derer Chur-Fürsten und Stände bey denen zu Nürnberg angestellten Executions-Tractaten anwesenden Gesandten, andern Theils, gewechselt, wegen deß angesonnenen Temperaments für Franckenthal, Homburg, Landstul und Hammerstein. Utan ort, 1649. 4:o. (2),+ 26 s. Lagerfläckig. Senare sammanhäftade och oskurna. 4500:—

VD17 12:192321K resp. 23:287412M. Mayer-Gürr s. 271 resp. 266. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 100, för båda verken. Warmholtz 8285 resp. 8284. Det första verket innehåller listor, krets för krets, över vilka frågor som återstår. Skrivelserna i det andra arbetet mellan de svenska förhandlingarna och de tyska ständerna är daterade den 31 maj, 8 juni resp. 19 juni 1649 och rör Frankenthal, Homburg, Landstul och Hammerstein.

458. *Königl. Schwed. Auff-Satz. Des HauptExecution Recessus sub. dato Nürnberg den 8. Novemb. Anno 1649.* Utan ort, (1649). 4:o. (24) s. Fläckig, titelbladet med liten hål, med ordförlust. Tagen ur band. 1500:—

VD17 14:701791F. Mayer-Gürr s. 269. Warmholtz 8862 not. Det av Karl Gustav framförda svenska godkännandet av exekutionen, med specifikation av vem som skall ha vad.

459. *Ankündigungsformula deß zu Nürnberg, am 16. Junij, lauffenden 1650. Jahrs, getroffenen Friedenschlusses, auff öffendlichen Cantzeln, im Fürstenthumb Coburgk, ehistes zu gebrauchen.* Coburg, Johann Eyrich, 1650. 4:o. (4) s. Titelbladet med heraldisk träsnittsvinjet. Diskreta bläcknoteringar på titelbladet. Tagen ur band, med spår av ryggremsa. 2000:—

Ej i VD17.

460. *Repartition, in welcher Die in dem Friedensschluß verglichene fünff Millionen, und was über selbige bey der Executions-Handlung in Nürnberg vorgangen, die abgeredter massen bewilligte 243540. reichsth. der Schwed. Militie satisfaction Geldter: Ingleichem auch die anticipirte Unterhaltung der Guarnision der Versicherungs Ort in die Sieben: die OberPfaltz aber zugleich in der Chur Bayrischen Craitz mit eingetheilt worden: Wie nicht weniger die übernommen fünff halb Römermonat der Hessen Casselischen Satisfaction zum besten, wie solche zu Münster abgehandelt worden, unnd in dieser Repartition confirmirt verblieben, betreffend.* Nürnberg, Jeremia Dümmler, (1650). 4:o. 16,+ (8) s. Andra opagerade följden med eget titelblad: *Abdruck deß Vergleich zwischen der Röm. Kais. Majest. [...] Duca d'Amalfi [...] und der Cron Schweden Generalissmi Herrn Pfalzgrafen Carl Gustavi [...] über die abdankung der Kaiserlicher unnd Schwedischer Soldatesca den 5, Octobr. Anno 1649 vorgangen.* Genomgående fuktrand och dito litet maskhål. Tagen ur band, delad i mitten. Andra titelbladet med Warmholtznummer med bläck 3000:—

VD17 12:195789 U. Ej i Mayer-Gürr. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 103, variant med opagerade sidor och som saknar andra delen. Warmholtz 8661, senare tryckningar av den andra delen. Detta är varianten med den korrekta stavningen "Duca d'Amalfi" på andra delens titelblad, istället för felstavat "Duca d'Amafi". Överenskommelsen är daterad den 15/ 25 juni 1650 mellan huvudförhandlingarna vid exekutionsförhandlingarna i Nürnberg, hertigen av Amalfi, Octavio Piccolomini och hertig Karl Gustav, om fördelandet av krigsersättningen samt överenskommelsen om avdankningen av soldater den 8 oktober 1649.

461. *Repartition, in welcher die in dem Friedensschluß verglichene fünff Millionen, und was über selbige bey der Executions-Handlung in Nürnberg vorgangen, die abgeredter massen bewilligte 243450. Reichsth. der Schwed. Militiae satisfaction Geldter: Ingleichem auch die anticipirte Unterhaltung der Guarnision der Versicherungs Ort in die Sieben: die OberPfalz aber zugleich in den Chur Bayrischen Craiß mit eingetheilt worden: Wie nicht weniger die übernommene fünff halb Römermonat der Hessen Casselischen Satisfaction zum besten, wie solche zu Münster abgehandelt worden, unnd in dieser Reparation confirmirt verblieben, betreffend.* Nürnberg, Jeremia Dümmler, (1650). 4:o. 16 s. Bläcknumrering i titelbladets hörn. Tagen ur band.

1200:—

VD17 12:195789 U. Klemming, Sveriges förhållanden, s. 103. Avslutas med kustoden "Abtruck", som syftar på "Abtruck deß Vergleichs zwischen" Duca d'Amalfi och hertig Karl Gustav, en bilaga som saknas här.

462. *Abbildung, der, bey der völlig-geschlossenen Friedens-Unterschreibung gehaltenen Session, in Nürnberg den 26.16 Junii 1650.* [=Rubrik.] Ettbladstryck med graverad bild, sammansatt av två blad. (Nürnberg), Paul Fürst (1650). Folio. 57x35,5 cm (bild: 27x36). Liten lagning i fogningen, hårt skuren, bilden skuren inom ram, liten bildförlust i övre hörn, bläckplumpar i texten och delförlust av ramtryck. 15 000:—

VD17 23:697887 D. Paas P-2271. Dünnhaupt 69. Mayer-Gürr s. 300. Snoilsky s. 111. Varianten med angivande av både konstnär (A.K.) och utgivare (Paulus Fürst). Finns även utgiven med annan text till samma bild (Harms II, 327). Det högtidliga undertecknandet av slutrecessen i Nürnberg den 17 juni 1650. I en stor sal med ett stort fönster i fonden är fredsombuden församlade till den sista sessionen. I nedre vänstra hörnet står staden Nürnbergs sekreterare lutad mot ett stort skåp. Under bilden tryckt dikt i två spalter av Johann Klaj, "Ein andrer mag im Blut die rohte Feder netzen [...]", och i en tredje spalt en lista över personerna på bilden. Ba-

rockpoeten Johann Klaj (1616–56) föddes i Meissen i Sachsen och studerade mellan 1634 och 1643 vid universitetet i Leipzig. År 1643 kom han till Nürnberg och försörjde sig som privatlärare. Han lärde där känna Georg Philipp Harsdörfer och grundade 1644 tillsammans med honom "Hirten- und Blumenorden an der Pegnitz" eller "Pegnesischer Blumenorden", ett litteratur- och språkvårdande sällskap som kvarlever i denna dag. Trots sin dragning åt alkohol kunde han senare få jobb som hjälplärare vid St. Sebaldus latinskola och som predikant i Kitzingen. Han skrev ett stort antal tillfällighetsdikter, ofta tonsatta, och då inte minst hyllningsdikter till fredsarbetet 1648–50, samt texter till ett stort antal ettbladstryck. Troligen läste Johann Klaj upp denna dikt på den stora festen som arrangerades av Octavio Piccolomini, hertigen av Amalfi. Den finns även publicerad i *Warhaffter Verlauff*, [...] samma år (se nummer 470).

KALAS OCH HYLLNINGAR

463. (BIRKEN, Sigmund von.) *Kurtze Beschreibung dess Schwedischen Friedensmahls, gehalten in Nürnberg den 25. Herbstmonat Anno 1649. Concordia. Dicordia. Victoria.* (Nürnberg), Jeremia Dümlern, (1649). 4:o. (15) s.+ utvikbar grav. plansch. Titelbladet med träsnittsvinjett. Genomgående tryckt på pergament! Pergamentband från slutet av 1800-talet. 50 000:–

VD17 14:001030F (inget komplett exemplar). Dünnhaupt 31, nämner ingen plansch. Warmholtz 8089. Planer 1:44. Carlander III, s. 578f. Paas P-2257 & Harms II,325 för planschen. Planer anger två planscher och ett porträtt, medan VD17 endast anger två planscher (anger dock inget bibliotek som är komplett med båda). Carlander nämner endast en plansch för detta exemplar. Ett av pergamenttrycken från Ericsbergs bibliotek! Det är en skildring av hertig Karl Gustavs berömda och stora festbankett i Nürnberg för att fira freden. Texten omtrycktes 1738 i Meierns *Acta pacis executionis*. Planschen visar torget utanför festbanketten och det "svenska lejonet" i fönstret som under sex timmar av festen sprutade rött och vitt vin till folket. Sigmund von Birken (1621–81) var en betydande barockdiktare i Nürnberg, som slog igenom med hyllningsdikter i anledning av freden. Planschen, som bär rubriken "Abbildung des schwedischen Löwen [...]", med tvåspaltig dikt av Johann Klaj, finns även utgiven som ettbladstryck (Dünnhaupt, Klaj 68). Här i varianten med text ovanför lejonet. Böcker tryckta på pergament är ovanliga. Bokhistorikern Svend Dahl nämner att det vid början av 1900-talet var ungefär 100 gånger dyrare att framställa ett blad pergament än motsvarande blad papper av fin kvalitet. Ofta framställdes ett eller några exklusiva exemplar av en bok som presentexemplar till regenten eller till författarens (eller förläggarens) mecenater, men även detta gjordes endast i undantagsfall på pergament. Carlander räknar under en egen rubrik upp de pergamenttryck som fanns på Ericsberg. Där fanns totalt sex stycken, varav detta är ett.

464. (BIRKEN, Sigmund von.) *Teutscher Kriegs Ab- und Friedens Einzug, in etlichen Auffzügen bey allhier gehaltenem hochansehnlichen fürstlichen Amalfischen Freudenmahl, Schauspielweiß vorgestellt, durch S. B. P. L. C. Nürnberg, 1650.* 4:o. (2),+ 38 s. Sista sidan felpaginerad "40". Fuktränder i marginalerna. Gamla understrykningar. Tagen ur band, lite lös i häftningen. I nött och solkigt skrivpappersomslag. Omslaget med ett flertal små runda hål. 12 000:–

VD17 3:627520X. Dünnhaupt 34. Mayer-Gürr s. 287. Första upplagan enligt Dünnhaupt, med den felpaginerade s. 38. Två omtryck utkom samma år. Den förekommer även tillsammans med *Eigentliche Beschreibung, auch Grund- und Perspectivischer Abriß des Fried- und Freudenmahls* med ett gemensamt titelblad, *Deutschlands Kriegs-Beschluß und FriedesKuß*. Det är ett skådespel uppfört vid festligheterna efter slutrecessen i Nürnberg den 17 juni 1650. Efter det högtidliga undertecknandet hade den kejsarlige huvudförhandlaren hertigen av

[463]

[465]

Amalfi, Octavio Piccolomini på kvällen ett stort kalas i anledning av freden, där detta stycke framfördes. Sigmund von Birken (1621–81) var en betydande barockdiktare i Nürnberg. Han föddes i Wildstein i Eger som son till en luthersk präst. P.g.a. religionsförföljelser fick familjen 1629 fly från Böhmen till Nürnberg. Sigmund blev där snart upptagen som diktare i den av Klaj och Hansdörffer grundande Pegnitzorden, och kunde leva som uppburen diktare. Han fick sedermera anställning hos prinsen av Wolfenbüttel och 1655 upphöjdes han i adligt stånd. Hyllningsdikterna i anledning av freden utgjorde hans genombrott som diktare.

465. (BIRKEN, Sigmund von.) *Teutschlands Kriegs-Beschluß und FriedesKuß beklungen und besungen In den Pegnitzgefilten von dem Schäfer Floridan* [=Huvudtitelblad.] *Eigentliche Beschreibung, auch Grund- und Perspectivischer Abriß des Fried- und Freudenmahls, Schauspiel und Feuerwerks; so auf allergnädigsten Befehl der Röm. Keys. May. Denen, Suedischen Generalissimo, Herrn Pfaltzgr. Carl Gustaf, Chur: Fürsten und Stände H. H. Abgesandten, auch anwesenden Fürstl. und andern Standspersonen, von H. General Lieut. Duca d'Amalfi angestellet und gehalten worden, bey Nürnberg auff S. Johannes Schteßplatz, den 14/4 Heumonds, im Jahr nach der Christgeburt 1650.* (Nürnberg), Jeremias Dümmler, 1650. 4:o. (4),+ 21,+ (blank),+ 22–29 s. S. 29 med avbildade mynt. [Nytt titelblad:]

(BIRKEN, Sigmund von.) *Teutscher Kriegs Ab- und Friedens Einzug, in etlichen Aufzügen bey allhier gehaltenem hochansehnlichen fürstlichen Amalfischen Freudenmahl, Schawspielweiß vorgestellt, durch S. B. P. L. C.* Nürnberg, 1650. 4:o. (2),+ 38 s. Sista sidan felpagerad "40". Genomgående fuktrand. Tagen ur band.

20 000:–

Denna variant ej i VD17, men jämför 14:006324T. VD17 3:627520X och Dünnhaupt 34, för det andra arbetet separat. Mayer-Gürr s. 279 resp. 287. Dünnhaupt och VD17 känner detta samlingsverk i en variant med 68 gemensamt paginerade sidor. Dünnhaupt anger dessutom planscher, vilka dock inte omnämns i VD17. Det senare arbetet, *Teutscher Kriegs Ab- und Frie-*

dens Einzug, förekommer även separat och räknas då som första upplagan av det. "Eigentliche Beschreibung" verkar inte finnas separat. Möjligen är detta en tidigare sammansättning innan den samma år trycks med gemensam paginering? Det första verket är en skildring av festligheterna efter slutrecessen i Nürnberg 17 juni 1650 och handlar på slutet om fyrverkeri och minnespenningar. Det andra är Birkens skådespel som uppfördes på det stora kalas som hertigen av Amalfi, Octavio Piccolomini hade efter slutrecessens undertecknande den 17 juni 1650.

466. FEINLER, Johann. *Post-Reuter Vom Teutschen Friede, Welcher Käyßl. Majst. auch der Churfürsten und Stände und denen beyden Cronen Schweden und Franckreich, zu Oßnabrück, und Münster, 1648. geschlossen: 1650. gäntzlich zu Nürnberg vollnrogen, und deßwegen im Churfürstenthumb Sachsen am 22. Juli, (war der Tag Mariæ Magdalene) ein Lob-und Danckfest gehalten worden.* Jena, Georg Sengenwalden, (1650). 4:o. (62),+ (2, blanka) s. Enstaka fläckar, mindre fukt-rand i marginalen mot slutet. Tagen ur band. 5000:—

VD17 14:006305N. Lång hyllningsdikt till freden "Friede sey mit Euch!" med förklarande noter och en kort dikt "Ein Danck Lieblein". Johann Feinler (1609–90) från Hessberg var teolog och präst i Gleina i Thüringen.

467. [Karl Gustavs festbankett 1649.] *Schwedischen Friedensmahls, in Nürnberg den 25. Herbstm: Anno 1649.* [=Rubrik.] Graverad plansch. (Nürnberg, ca 1650.) Folio. 33,3x41,5 cm (bild: 30x39). Revor i marginalen, något längre reva i mittveck, lätta småfläckar. 12 000:—

Paas PA-420. Snoilsky s. 108. Jämför Harms II, 323. Tagen ur *Theatrum Europaeum*, del sex. Finns även utgiven separat, i många varianter. Avbildningen av svenska överbefälhavarens, pfalzgreven Karl Gustavs berömda festmåltid i Nürnberg den 25 september. Vid två parallella bord i den rikt dekorerade rådhusalen i Nürnberg sitter alla delegaterna. På alla stolsryggar finns det pfalziska lejonet. I alla hörnen spelar musiker eller läses dikter. Närmast vid kortänden sitter huvudpersonerna, Karl Gustav och Octavio Piccolomini, hertigen av Amalfi, de båda huvudförhandlarna. Till höger i bild kommer en lång procession av maträtter, bakverk i form av påfåglar m.m., ledd av hovmarskalken Christopher C. von Schlippenbach. Vid ett öppet fönster i bakgrunden står en skulptur av ett lejon som sprutar ut rött och vitt vin till folket utanför. Bilden bygger på en tavla av Joachim Sandrart. På ett större ettbladstryck med samma motiv, och med dikt av Samuel Birken, "Das Schwedische Friedens- und Freudenmahl [...]", finns konstnären själv med och tecknar scenen. I föreliggande version är konstnären borta, liksom en hund i salens mitt. Matprocessionen är däremot förlängd med fler figurer. Under bilden text i nio spalter med gästernas namn. Festen finns även avbildad utifrån torget med lejonet som sprutar vin från fönstret.

468. KIRSTEN, Michael. *De pace Germaniae panegyris.* Hamburg, Rebenlinus, 1550 [=1650]. Folio. (30) s. Solkig och något lagerfläckig. Trist fläck nedtill i inre marginalen på fjärde och femte sidan. Tagen ur band. 2000:—

VD17 14:006285K. Ett hyllningstal till freden. Michael Kirsten (1620–78) var läkare, matematiker och poet.

469. KLAJ, Johann. *Schwedisches Fried- und Freudenmahl, zu Nürnberg den 25. des Herbstmonats, im Heiljahr 1649. gehalten, in jetzo neu-üblichen hochteutschen Reimarten besungen von Johann Klaj, der H. Schrifft Ergebenen, und gekrönten Poeten.* Nürnberg, Jeremia Dümler, 1649. 4:o. (40) s. Sammanbunden med:

(KLAJ, Johann.) *Springendes Fried- und Freudenlied, denen lobwürdigen, tapffern und weltberühmten Kriegs- und Sieges-Helden zu unsterblichen Ehrenruhm und Lobgedächtnuß auffgefetzt und bey dem in Nürnberg auff dem Rahtthauß-Saal den 25 Septemb. 1649. einmüthig angestellten hochver-vertreulichen Fried- und Freudenmahl zu frölicher Auffmunterung überreicht durch Victorinum Friedenhold.* Utan ort, (1649). 4:o. (7) s. Genomgående fläck i övre marginalen. Tagna ur band och insatta i senare pappersomslag med handskriven titeletikett. 20 000:–

VD17 12:636060V resp. 23:238954T. Dünnhaupt 43, för det första arbetet, det andra ej i Dünnhaupt. Warmholtz 8090 för första arbetet. En del av ett äldre blad med nederländsk text tryckt i rött är insatt längst bak. Två arbeten av den Nürnbergske barockpoeten Johann Klaj (1616–56). Han föddes i Meissen i Sachsen och studerade teologi mellan 1634 och 1643 vid universitetet i Leipzig. År 1643 kom han till Nürnberg och försörjde sig som privatlärare. Han lärde där känna Georg Philipp Harsdörfer och grundade 1644 tillsammans med honom "Hirten- und Blumenorden an der Pegnitz" eller "Pegnesischer Blumenorden", ett litteratur- och språkvårdande sällskap som kvarlever i denna dag. Trots sin dragning åt alkohol kunde han senare få jobb som hjälplärare vid St. Sebaldus latinskola och som predikant i Kitzingen. Han skrev ett stort antal tillfällighetsdikter, ofta tonsatta, och då inte minst hyllningsdikter till fredsarbetet 1648–50, samt texter till ett stort antal ettbladstryck.

470. KLAJ, Johann. *Warhaffter Verlauff, was sich bey geschlossenem und unterschriebenen Frieden zu Nürnberg auf der Burg begeben Den 16/26 Junii, im Jahr 1650.* Nürnberg, Jeremia Dümler, (1650). 4:o. (8) s. Med fuktrand. Taget ur band.

9000:–

VD17 12:622960Y. Dünnhaupt 46. Skall enligt VD17 och Dünnhaupt ha ett utvikbart kopparstick, vilket dock felas i samtliga av VD17 redovisade exemplar. Innehåller Johann Klajs hyllningsdikt till freden, "Ein andrer mag im Blut die rothe Feder netzen, [...]", följd av en lista på deltagarna vid den stora fest som följde efter slutrecessens undertecknande i Nürnberg. Denna dikt finns även publicerad på ett illustrerat ettbladstryck som visar det högtidliga undertecknandet, *Abbildung, der, bey der völlig-geschlossenen Friedens-Unterschreibung gehaltenen Session* (se nummer 462). Barockpoeten Johann Klaj (1616–56) skrev ett stort antal tillfällighetsdikter, ofta tonsatta, och då inte minst hyllningsdikter till fredsarbetet 1648–50, samt texter till ett stort antal ettbladstryck. Troligen läste han upp denna dikt på den stora fest som arrangerades av Octavio Piccolomini, hertigen av Amalfi.

471. MAJERN, Zacharias d.y. (?). *Revelatio summi boni coelestis et terrestis Offenbahrung Der gülden den Rosen-Zeit deß newen Christlichen Jerusalems: [...]* So nach der Nürnbergischen Friedens-Confirmation uff fünfftigen grossen Reichstag deß newen Christlichen Reichs wohl in acht zunehmen; [...] Durch Zachariam Jung-Maiiern Liebhabern der Geheimbnüssen. Utan ort, 1650. 4:o. (4) s. Oskuren.

5000:–

Ej i VD17. Ej i Mayer-Gürr. Märkligt satt märklig text! Spådomar och drömmar om en ny guldålder hade figurerat av olika anledningar och i olika former hela kriget igenom och freden gav givetvis än bättre förutsättningar för nya förhoppningar om en ny rosentid efter den långa törnetiden.

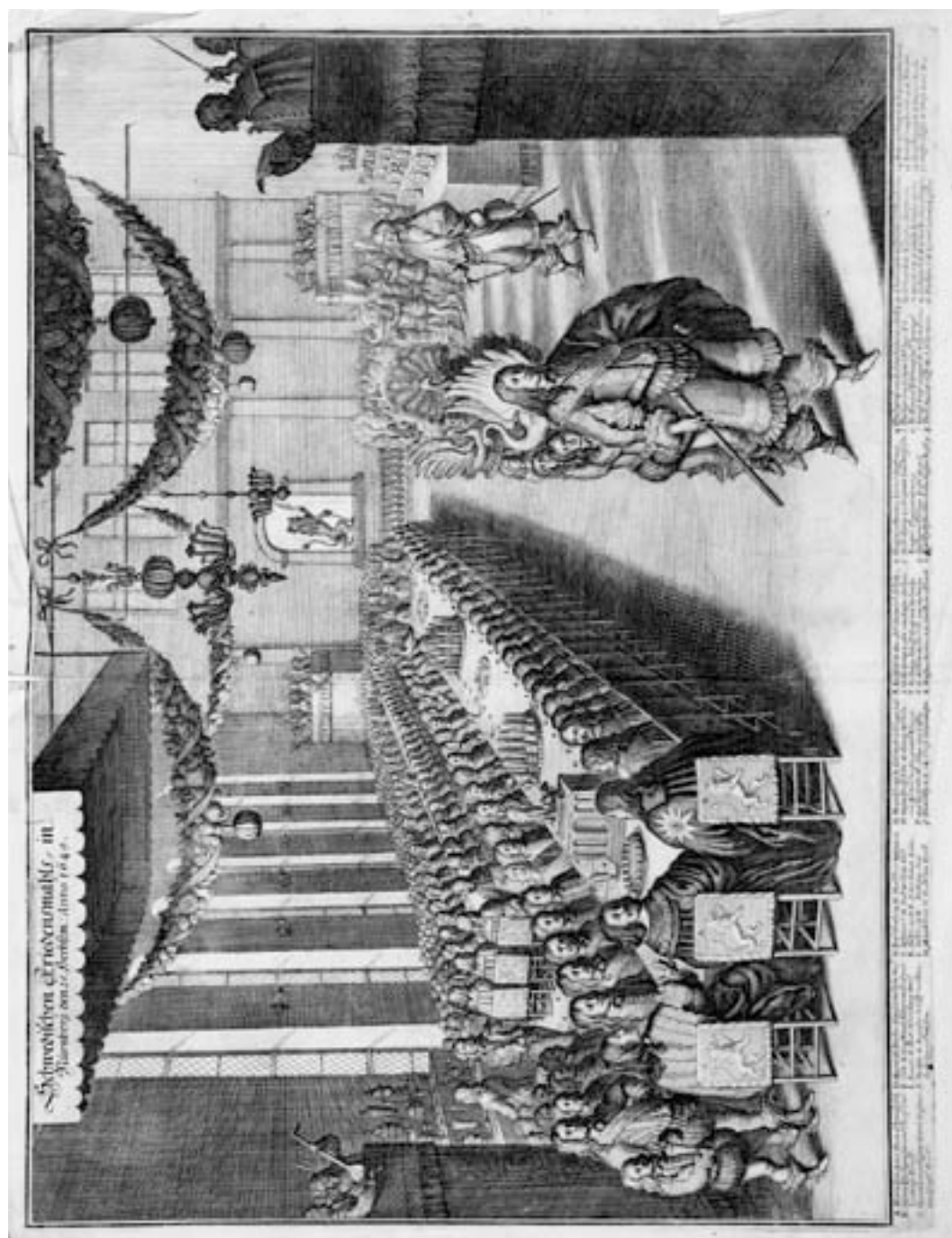
472. PARASIN, Matthias Maximilianus à. *Artes belli et pacis quibus Deo ter opt. max. auspice magno parente duce Christina serenissima et potentissima regina Suecorum, Gothorum, Vandalorum &c. Avita regna gubernat piè, prudenter, feliciter*

pacem statuit Germaniæ et orbis christiani fundat quietem in tanta fatorum benignitate dum ecclesiæ securitatem, Sueciæ felicitatem, Germaniæ libertatem Europæ inchoatam tranquillitatem gratulatur. Pacificæ principii æternitatem nominis apprecatur servus ejusdem humillimus Matthias Maximilianus à Parsin. Stockholm, Ioannis Ianssonii, 1649. Folio. (93) s. Tryckt på tjockt papper. Fläckig, med reva upptill de första fem bladen. Tagen ur band, något böjd. Stänkta snitt. 4500:–

Collijn sp. 687. Warmholtz 4301. Hyllning till freden och fredsfurstinnan Kristina av Matthias Maximilianus à Parasin. Han var tidigare provinsial i Jasnagora kloster i Polen men konverterade till lutherska läran 1638. Han verkade sedan i Nürnberg och lät trycka ett antal panegyriska tal, bl.a. ett till Gustav II Adolf 1641.

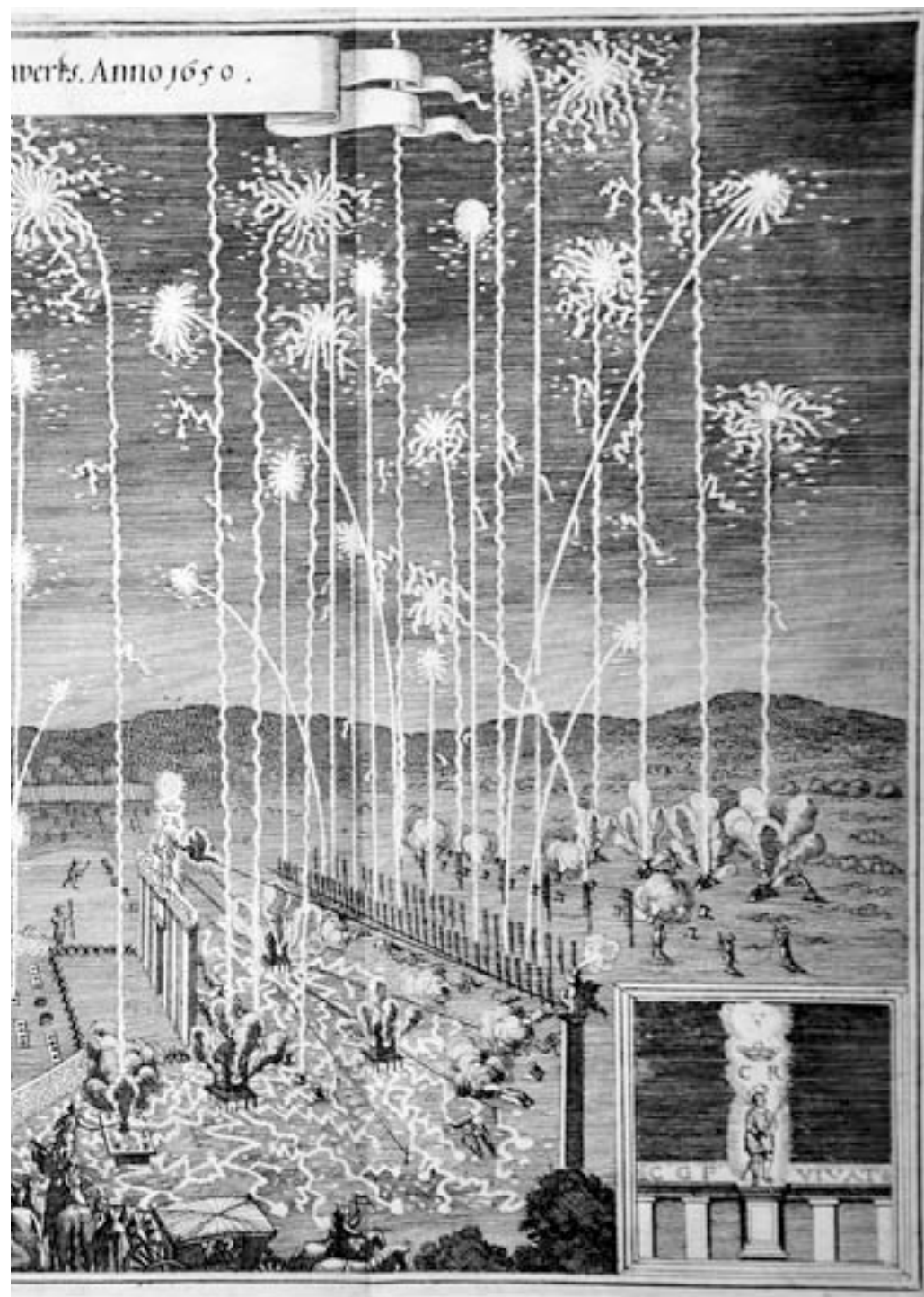
473. *Warhafftiger und eigentlicher Bericht, Welcher Gestalt Der zu Münster und Oßnabruck zuvor geschlossene Frieden, nunmehr aber zu Münster gäntzlichen vollzogen, und Ratificationes Pacis, oder Außwechßlund deß Frieden-Schlusses, zwischen dero Röm. Kais. Majt. und den beeden Königlichen Herren Abgesandten gegeneinander außgechßlet und eingehändiget worden; Wie ingeleichen auch Das darauff erfolgte Freuden-Fest, Procession und Feuerwercken, sambt Loßbrennung deß Geschitzes, so umb die gantze Stadt herumb geschehen; So dann, Was darauff noch ferner von den sämbtlichen Herren Abgesandten, wegen Außführung der Soldatesca und Guarnisionen im gantzen Heil. Röm. Reich deliberirt, accordirt, beschlossen, und allerseits belieben worden. So geschehen in Münster den 12 (22) Febr. 1649. Erstlich gedruckt zu Frankfurt, bey Philipp Fievet, 1649.* Utan ort, (1649). 4:o. (8) s. Liten fläck på titelbladet och Warmholtznummer med bläck. Tagen ur band. 4000:–

VD17 23:294482X. Freytag 5795. Mayer-Gürr s. 274. Klemming, Sveriges förhållanden s. 99. Warmholtz 8281. Fin beskrivning av fyrverkerierna.

werth. Anno 1650.

ETT URVAL ANVÄNDA REFERENSBÖCKER

- BENGTTSSON, FRANS G. *Litteratörer och militärer*. Essayer. Stockholm, 1929.
Bibliotheca danica I–V, av C. V. Bruun, L. Nielsen & E. Dal. Köpenhamn, 1961–63.
- BRING, SAMUEL E. *Itineraria Svecana. Bibliografisk förteckning över resor i Sverige fram till 1950*. Stockholm, 1954.
- BRUNET, J.-C. *Manuel de libraire*. 1–9. Paris, 1860–80. (Reprint.)
- BÄÄRNHIELM, GÖRAN. *Snoilsky, Svenska historiska planscher. Förteckningen från 1895, kompletterad intill nutid och med Kungl. bibliotekets lokalsigna*. http://www.baarnhielm.net/~gorbaa/kb/Snoilsky/Snoilsky_index.htm
- CARLANDER, C. M. *Svenska bibliotek och ex-libris*. Andra omarbetade och tillökade upplagan. I–IV:1–2. Stockholm, 1904.
- COLLIJN, ISAK. *Sveriges bibliografi 1600-talet*. I–II. Uppsala, 1942–46.
- Discursus politici = HOHENEMSER, PAUL. *Flugschriftensammlung "Discursus politici" des Johann Maximilian zum Jungen*. Frankfurt, 1930 (Reprint.)
- DÜNNHAUPT, GERHARD. *Bibliographisches Handbuch der Barockliteratur*. Stuttgart, 1980–81.
- ENGLUND, PETER. *Ofredsår. Om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt*. Stockholm, 1993.
- ESTC = *English Short Title Catalogue*. <http://estc.bl.uk>
- FELBINGER, ROLF. Quellenautopsie "Anonym (1631) Discvrs". I: Schmale Wolfgang (red). *Web-Projekt: Europabegriffe und Europavorstellungen im 17. Jahrhundert*. [Http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/europaquellen/quellen17/anonym1631-discvrs.htm](http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/europaquellen/quellen17/anonym1631-discvrs.htm)
- Freytag = HOHENHEMSE, PAUL. *Flugschriftensammlung Gustav Freytag*. Frankfurt, 1925.
- GRAESSE, J. G. T. *Trésor de livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique*. 1–7 + supplement. Leipzig, 1859–69. (Reprint.)
- Gustav II Adolf utställningen = STAVENOW, ÅKE & SCHÜCK, ADOLF (red). *Katalog över Gustav II Adolf utställningen i Nordiska Museets hall*. Stockholm, 1932.
- HARMS. WOLFGANG. *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts*. Band II. Die Sammlung des Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Band 2. Historica. Tübingen, 1997.
- HESSE, BJÖRN OTTO. *Svensk numismatiskt bibliografi intill år 1903*. Stockholm, 2004.
- Hierta = *Per Hiertas boksamling*. Björck och Börjesson katalog 272. Stockholm 1932.
- HOLMBERG, CLAES GÖRAN. Nästan bara posttidningar (tiden före 1732) I: *Den svenska pressens historia I*. Stockholm, 2000.
- ILSØE, HARALD. *Udlandinges rejser i Danmark indtill år 1700. En bibliografisk fortegnelse*. Köpenhamn, 1963.
- KLEMMING, G. E. *Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig*. Stockholm, 1888–91.

- KLEMMING, G. E. *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till fremmande magter*. Stockholm, 1881–83.
- KLEMMING, G. E. *Sveriges dramatiska litteratur till och med 1875. Bibliografi*. Stockholm, 1863–79.
- LOSMAN, ARNE. *Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-tal-smagnat*. Stockholm, 1980.
- LOWNDES, WILLIAM THOMAS. *The Bibliographical Manual of English Literature*. New edition. 1–5. London, 1857–84.
- LUNDSTEDT, BERNHARD. *Sveriges periodiska litteratur 1645–1899*. 1–3. Stockholm, 1895–1902. Faksimil.
- MAYER-GÜRR, STEFAN. *Die Hoffnung zum Frieden wird Täglich besser. Der Westfälische Friedenskongress in der Medien seiner Zeit*. Ak. avh. 2007. http://hss.ulb.uni-bonn.de/diss_online
- NORDSTRÖM, JOHAN. *De yverbornes ö*. Stockholm, 1934.
- OETTINGER, EDOUARD-MARIE. *Bibliographie biographique ou dictionnaire de 26.000 ouvrages, tant anciens que modernes, relatifs à l'histoire de la vie publique et privée des hommes célèbres de tous les temps et de toutes les nations*. Leipzig, 1850.
- Ossbahr = *Förteckning öfver C. A. Ossbahrs boksamling i svensk topografi, historia och biografi*. Stockholm, 1905.
- PAAS, JOHN ROGER. *The German Political Broadsheet 1600–1700*. Volym, 4–7. Wiesbaden, 1994–2005.
- PFEFFER, MARIA. *Flugschriften zum Dreißigjährigen Krieg*. Aus dem Häberlin-Sammlung des Thorn- und Taxisschen Hofbibliothek. Frankfurt, 1993.
- PLANER, OSCAR. *Verzeichnis der Gustav Adolf Sammlung mit besondere Rücksicht auf die Schlacht am 6/16 November 1632*. Leipzig, 1916.
- ROBERTS, MICHAEL. Gustavus Adolphus. *A History of Sweden 1611–1632*. 1–2. London, 1953–58.
- RODEN, MARIE-LOUISE. Den Westfaliska freden. Texter-tolkningar-perspektiv. I: *Mare Nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum*. Stockholm, 1999.
- RUDBECK, JOHANNES. *Bibliotheca Rudbeckiana. Beskrivande förteckning över arbeten, vilka författats eller utgivits av medlemmar av släkten Rudbeckius-Rudbeck samt handla om dem eller deras skrifter*. Stockholm, 1918.
- RYSTAD, GÖRAN. *Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. Die Schlacht bei Nördlingen in den gleichzeitigen Kriegsberichten*. Lund, 1960.
- SABIN, JOSEPH. *A Dictionary of Books Relating to America*. 1–29. New York, 1868–36. Reprint.
- SETTERWALL, KRISTIAN. *Svensk historisk bibliografi 1771–1874*. Uppsala, 1937.
- SGARD, JEAN (red.) *Dictionnaire des journaux 1600–1789*. 1–2. Paris, 1991.
- SNOILSKY, CARL & KLEMMING, G. E. *Carl Snoilskys och G. E. Klemmings brevväxling*. Stockholm, 1919.
- SNOILSKY, CARL. *Svenska historiska planscher. 1499–1801*. Stockholm, 1893.
- SOMEREN, JAN FREDRIK VAN. *Beschrijvende catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders, Vervalg op Frederik Mullers catalogus van 7000 portretten van Nederlandes*. Amsterdam, 1888–91.

- STADIUS, PETER. *Southern Perspectives on the North: Legends, Stereotypes, Images and Models*. Gdansk, 2001.
- STRÖMBOM, SIXTEN. *Iconographia Gustavi Adolphi. Gustav II Adolf/ Samtida porträtt*. Stockholm, 1932.
- Sveriges krig 1611–1632*. Utgiven av Generalstabén. 1–6. Stockholm, 1936–38.
- TSCHOPP, SILVIA SERENA. *Heilsgeschichtliche Deutungsmuster in der Publizistik des Dreißigjährigen Krieges. Pro- und antischwedische Propaganda in Deutschland 1628 bis 1635*. Frankfurt am Main, 1991.
- VD17 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts*. <http://www.vd17.de/>
- WARMHOLTZ, CARL GUSTAF. *Bibliotheca historica sueo-gothica*. 1–15. Stockholm, 1782–1817. (Faksimiltryck.)
- WETTERBERG, GUNNAR. *Axel Oxenstierna i sin tid*. 1–2. Stockholm, 2002.
- WIBLING, CARL. *Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623–1648*. 1890.
- WILLEMS, ALPHONSE. *Les Elzevier. Histoire et annales typographiques*. Brussel, 1880. (Reprint)
- WING, DONALD. *Short-Title Catalogue of Books Printed in England, Scotland, Ireland, Wales and British America*. New York, 1945–48
- WÜTRICH, LUCAS HEINRICH. *Das druckgraphische Werk von Mattheus Merian d.Ae.* 1–4. Basel/ Hamburg, 1966–96.
- ÅHLEN A. & B. *Censur och tryckfrihet*. Södertälje 2003.

REGISTER

- Abelin, J. P. 1–3, 18, 88, 236, 261
 Adolf Fredrik av Mecklenburg 129
Alersheim 405
Alte Feste 255
Altmark 110, 111, 112
 Amalfi, se Piccolomini
Angern 172
Augsburg 244–249, 310
 Arnim, Johann Georg von 107, 255
 Badener, Sigmund 226
 Balduin, Balthasar 349
 Banér, Johan 13, 329, 330, 333, 335, 336, 341
 Baudissin, W. H. von 329, 330
Bautzen 345
 Beijer, Johan 386
 Bellando, Pompeo 75
 Bellus, Nicolaus 49
 Berch, C. R. 23
Bernburg 398
 Bernhard av Sachsen-Weimar 5, 262, 263, 270
 Bielke, Sten 116
 Bingen, Andreas 6
 Birken, Sigmund von 463–465
 Birkowski, Fabian 7
 Bisaccioni, Majolino 8
 Borvidi, Johannes 44
 Bougeant, W. H. 9, 10
 Brachelius, Adolph 11
Breitenfeld 29, 43, 174–183, 352, 353
Bremen 402
Breslau 386
 Bretschneider, Andreas 175, 196, 197
Brömsebro 394, 395
Burgstall 172
 Burgus, P. B. 12, 13
 Busch, Cornelius van dem 444–446
 Butler, Walther 14, 304
 Camerarius, Joachim 157
 Carvalho, A. M. de 347, 348
 Carve, Thomas 14, 59–62
 Castelv, F. P. de 15
 Christian Wilhelm av Brandenburg 138, 143, 151, 158
 Clerc, Jean le 447
 Clemens, Venceslaus 16
Colmar 308
 Comenius, Bernhard 346
 Comenius, J. A. 68
 Conrad av Lutzow 351
 Cools, Johannes 429
 Corti, Nicolaus 49
 Crasso, Lorenzo 17
Dachstein 296
 Danckaertz, Cornelius 18
Danzig 114
 d'Avaux, Claude de Mesme 9, 10, 351
 De Geer, Louis 387
 Delff, Wilhelm van 30
 Deveroux, Walter 14
 Didrik von Falkenberg 151, 158
 Dietrich, Conrad 277
 Dodo zu Inn-und Knyp-hausen 142
Donauwörth 238, 241, 242
 Douglas, George 21
 Döling, Johann 134
Dömitz 329
Elbe 170–172
Erfurt 340
 Etienne, St. 250
 Fabricius, Jacob 207, 249, 298
 Fant, E. M. 19
Femern 391, 392
 Ferdinand II 13, 45, 119, 120, 122, 123, 140
 Ffeinler, Johann 466
 Fleming, Paul 281
 Florander 393
 Foorest, Jan van 279
 Fornelius, Lars 20
 Fortelius, se Lagerfelt
 Fowler, John 21
Frankenthal 456, 457
Frankfurt am Main 311, 312
Frankfurt an der Oder 143–146
 Franz Albert von Sachsen-Lauenburg 300
 Fredrik Henrik av Oranien 255
Freiberg 354
 Friedrich, Christian 100
 Frischmann, Johann 428
 Friesen, Heinrich von 5
 Fuchs, Heinrich 159
 Fürstenberg, Egon von 191
 Gábor Bethlen 99
 Gadaner, se Badener
 Gallas, Matthias von 399–401
 Galle, Cornelius 448, 449
 Gallius, Stefan 182
 Gallois, Bonne 40
 Garissol, Antoine 22
Gartz 131
 Gassion, Jean de 67
 Georg av Braunschweig-Lüneburg 293
 Georg Wilhelm av Brandenburg 163, 185, 324, 325
 Geiger, W. J. 88
 Gill, Alexander 87
 Gjörwell, C. C. 19, 23, 52
 Glocker, J. G. 68, 277
 Goad, Thomas 87
Glogau 255
 Goldmayer, Andreas 24
 Gordon, John 304
 Gottfried, J. L. 25
Greiffenhagen 131
 Grimoard, P. H. de 26
 Gronsfeld, Jobst Maximilian von 293
 Grünewalde, C. S. von 337
 Gualdo Priorato, G. 26–29, 177, 258
 Gustav II Adolf 13, 17, 30, 31, 34, 34, 36–37, 42, 76–87, 113, 118, 136, 162–168, 185–191, 197–199, 205, 208, 219, 221–224, 237, 240, 244–247, 250, 253, 254, 262, 263, 268, 270, 271–280
 Göteborg 388
 Götzén, Johan von 128
Hadersleben 387
 Hallenberg, Jonas 32
Hammerstein 456, 457
 Hans Albrecht av Mecklenburg 129
 Heinsius, Daniel 33, 34
 Heckel, Balthasar 35, 36, 37
 Hegenmüller, H. R. 141
Heilbronn 289–291

- Helsingborg* 387
Hertfelder, Bernard 38
Heyden, Jacob von der 31, 273
Heylmann, P. L. 39
Hoffman, Siegfried 287, 288
Holstein 105, 368, 371, 374, 375
Homburg 456, 457
Hopff, Johannes Conrad 298
Horn, Gustaf 13, 307, 309
Horky, Martin 225
Hulle, Anselm van 448, 449
Hulsius, Bartholomeus 42
Hume, David 43
Hume, Jacob 43
Hutten, Ulrich von 227
Höpner, Heinrich 44
- Ilov, Christian von 304
Iode, Petrus de 448, 449
- Jankow* 403, 404
Johan Georg I av Sachsen 99,
115, 123, 137, 141, 152, 162–168,
173, 185–191, 209, 219, 221, 325
Johan Georg av Brandenburg-
Jägerndorff 99
Jüterbog 400, 401
- Karl av Lorraine 294
Karl Gustav 17, 21, 450, 453,
456–458, 463, 467, 469
Karl Ludvig av Pfalz 452
Khevenhiller, F. C. 45
Kiel 386
Kinsky, Wilhelm 304
Kirsten, Michael 468
Klaj, Johann 462, 469, 470
Klesl, Melchior 287
Kolberger Heide 390
Kotter, Christoph 68
Krakow 386
Kreuznach 236
Kristian IV 13, 101, 102, 104
Kristina 21, 356, 360–364, 411,
415, 472
Königsmarck, Hans Christoffer
von 402, 403
- Lagerfelt, Israel 366, 373
Lampe, Barent 90
Landstul 456, 457
Lansbergen, Petrus van 48
Lech 29, 238–239, 243
Lehmann, Abraham 167
Leipzig 137–141, 379, 380
Leuschner, Martin 274
Leslie, Walter 304
- Lincke, Karl 277
Lindblom, G. 26
Lister Dyb 389
Loperus, Christian 128
Lotichius, J. P. 88, 157
Lübeck 116, 371
Lungwitz, M. Matthæus 50, 51
Lundorp, M. C. 49
Lutter am Barenberge 101
Lützen 29, 257–270
- Maastrich* 255
Magdeburg 147–161, 310
Mainz 213–214
Malmö 387
Mansfeld, Ernst von 99
Magini, A. G. 225
Majern, Zacharias 471
Marienber 203–206
Maximilian av Bayern 99, 410–
420
Maul, Thomas 331
Mauritius av Kassel 101
Mauvillon, Eléazar 52
Mecklenburg 129
Meerbott, Heinrich 346
Meiern, J. G. von 442, 455
Merian, Mattæus 88, 257, 261
Merode-Varoux, Johan von 293
Mevius, David 107
Meyer, Martin 88
Michiele, Pietro 64
Micraelius, Johannes 131
Mierevelt, M. J. van 30
Mittag, J. G. 53
Moles, Don Fabrique 54
Monroe, Robert 55
Mülhausen 310
Mylius, M. 182
München 251, 252
Möller von Sommerfeld, J. J. 66
- Narssius, Johannes 56
Naumburg 333
Nehel von Witstahl, M. 57
Neu-Brandenburg 142
Noris, Alessandro de 49
Nürnberg 237, 255, 462–465,
467, 469, 470
Nördlingen 313, 314, 405
- Oldendorf* 293
Olearius, Adam 277
Oracus, Heinrich 88
Ostermann, Petrus 338
Otto Ludwig Wildt-und
Rheingraf 256
- Oxenstierna, Axel 21, 114, 365,
384
Oxenstierna, Johan 36
Oxenstierna, Johan 419, 424–
429, 435
- Pappenheim, G. H. von 191
Pappus, Leonhard 59–62
Parasin, M. M. á 472
Pasewalk 128
Passe, Crispin de 42
Pázmány, Péter 230
Pels, N. 276
Pfaffenhofen 294
Philaletes, Amandus 397
Philipsburg 318
Piccolomini, Octavio (hertig
d'Amalfi) 460, 461, 464,
465, 467
Pinelli, Pietro 49
Pirnna, G.-S. 262, 263, 270
Pomeresch, Johann 63
Pommern 131, 334, 342
Pomo, Pietro 64
Poniatowska, Kristina 68
Pontius, Paulus 448, 449
Pufendorf, Samuel 65, 66
Pure, Michel de 67
Puschman, David 68
Puschmann, Daniel 272
Prag (freden) 319–325
- Rain* 238, 239
Rakoczy, Georg 355, 357
Rambach, F. E. 10
Reftelius, Carl 53
Regensburg 119–122, 350
Reinmann, J. C. 344
Rheinau 339
Richelieu, A. J. du Plessis 343
Ritsch, Gregor 155
Rosenkrantz, Gunde 383, 384
Roslagius, Eric M. 393
Rothenberg ob der Tauber 210
Rudbeck, Johannes 356
Rusdorf, J. J. von 70
Russell, John 268
- Sadler, Tobias 258
Salvius, Johan Adler 59–62, 117,
351, 424–429
Saltziedern, Matthias 277
Sandrart, Joachim 469
Savelli, Frederigo 269
Schedius, Balthasar 211
Schily, Johann 182
Schleder, J. G. 88

- Schloer, Frederike 279
 Schneider, Daniel 88
 Schnitzer, Lucas 125
 Schroderus, Erik 326
 Schwartz, Kaspar 407
Schweinfurt 409
 Seyffert, Johann 332
 Siegfried Hoffman 287, 288
 Skytte, Johan 36
 Slovacius, Jeremias 168
 Spanheim, Friedrich 71–
 75
 Spinola, Ambrosio 99
 Steinwich, Lambert 107
 Stella, J. T. 321, 322
 Stengel, Karl 38
Stettin 308
 Stiernman, A. A. von 23
Stralsund 107, 387
Stühmsdorf 326–328
 Swederus, Magnus 19
- Taupadel, G. C. 295
 Tilly, Johann Tserclaes 13,
 29, 101, 151, 158, 186–197,
 228
 Titschau, Caspar 299
 Torstensson, Lennart 355, 365,
 386, 396, 400
 Trautmansdorff, Maximilian
 von 435
Tübingen 317
- Ulm* 98, 410–420
Überlingen 309
- Wagner, Ehrengold 292
 Wallenberger, Valentin 183
 Wallenstein, Albrecht von 13,
 14 29, 116, 255, 300–308
 Walther, J. L. 443
 Wassenaer, Claes 90
 Watts, William 91, 92
- Wauman, Conrad 448, 449
 Weishun, Nicolaus 262, 263, 270
 Vernulaeus, Nicolaus 93
 Widekindi, Johan 94
Wien 310, 386
 Wild, Simon 234, 287
 Villain, Claude 95
 Winstrup, Peter 406
 Virey, Jean Christoffe 40
Wittstock 335, 336
 Wrangel, Carl Gustaf 409, 418
 Wrangel, Helmut 403
 Vulturnus, Liborius 97, 101, 102
Würzburg 203–207
Würzen 341
- Zeidler, H. B. 345
 Zeidler, Johann 345
 Zingref, J. W. 235
Zwickau 349
Zörbig 333

